

YULDASHEV E. S

YUNOGOGIKA

Qo'qon - 2024

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIY TA'LIM, FAN VA INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI

QO'QON DAVLAT PEDAGOGIKA INSTITUTI

YULDASHEV ELYORJON SODIQOVICH

YUNOGOGIKA

DARSLIK

Ta'lim yo'nalishi: 60110100 –Pedagogika
(qo'shimcha tarbiya fani o'qituvchisi)

Qo'qon – 2024

UDK: 37.091(043.3)

BBK: 74.40

Yuldashev E.S

Yunogogika /Darslik/.–Qo‘qon.: “ART PRESS”, 2024, 262 bet

Mazkur darslik “60110100 – Pedagogika (qo‘shimcha tarbiya fani o‘qituvchisi)” bakalavriat ta’lim yo‘nalishining Yunogogika fanining namunaviy o‘quv dasturiga muvofiq ravishda yaratildi. Unda Yunogogika fanining o‘qitish metodikasi, uning tarkibi, tuzilishi, vazifalari va unga bo‘lgan zamonaviy yondashuvlar hamda undan amalda foydalanishga doir tavsiyalar bayon qilingan.

Darslikdan bo‘lajak pedagoglar, professor-o‘qituvchilar hamda tadqiqotchilar va o‘qitish metodikasi bo‘yicha shug‘ullanayotgan tadqiqotchilar foydalanishlari mumkin.

Taqrizchilar :

S.Turg‘unboyev – Yangi asr universiteti v.b.dotsenti, PhD

Z.Xolmatova - Qo‘qon davlat pedagogika instituti “Pedagogika” kafedrası mudiri, dotsent, Phd

**O‘zbekiston Respublikasi Oliy ta’lim, fan va innovatsiyalar vazirligining
2024-yil 4-martdagi 55-sonli buyrug‘i bilan nashrga tavsiya etilgan**

ISBN: 978-9910-9017-0-6

© Yuldashev E.S., 2024.

© “ART PRESS”, 2024

KIRISH

Mamlakatimizda olib borilayotgan ta'limiy islohotlar doirasida yosh avlodga ta'lim-tarbiya berish jarayonining asosiy ishtirokchisi bo'lgan o'qituvchi, pedagoglarni tayyorlash, ularni kasbiy shakllantirish, sohaviy bilim, ko'nikma, malakalarini izchil rivojlantirish, kasbiy kompetentlik sifatlarini mustahkamlashga alohida e'tibor qaratilayotganligi oliy ta'lim muassasalarida o'qitish sifatini yaxshilash, samaradorligini oshirish barcha davrlarda bo'lgani kabi dolzarb muammo ekanligini tasdiqlaydi.

Mamlakatimiz hozirda duch kelayotgan muammolar juda jiddiy bo'lib, ularga javob berishda yoshlarning o'rni global va inkor etib bo'lmaydi. Har qanday davlatni gullab-yashnashi yoki yo'q bo'lib ketishiga aynan yosh avlodning qo'lida.

Yoshlarga oid davlat siyosati davlat siyosiy va ijtimoiy hayotining muhim tarkibiy qismidir. Uning rivojlanish darajasi davlatning kelajagini mohiyatan belgilaydi, chunki yoshlarga oid davlat siyosati yoshlarga har tomonlama shaxsiy va kasbiy rivojlanish imkoniyatlarini yaratish, yosh fuqarolarning ijtimoiylashuviga ko'maklashish, yuksak madaniyat, vatanparvarlik, mas'uliyatli huquqiy va ekologik tuyg'ularni shakllantirishga qaratilgan.

Yoshlar davlat taraqqiyotining har qanday davrida uning asosi va siyosiy qarorlarning muvaffaqiyati va samaradorligining ko'rsatkichi hisoblanadi. Yoshlar barcha o'zgarishlarga eng keskin munosabatda bo'lishadi, ular asosan davlat kelajagini belgilaydigan aholi guruhidir.

Yoshlarga oid siyosat tizimi ko'pchilik tomonidan o'rganilayotgan mavzudir.

Quyidagi fanlar: iqtisod, siyosatshunoslik, pedagogika, sotsiologlar, statistika va boshqalar, bu "yoshlarga oid davlat siyosati" tushunchasining ko'p qirraliligini, uning murakkabligini, ko'plab davlat tizimlari va jarayonlarida faol ishtirok etishini ko'rsatadi.

Ko'p yillar davomida olimlar "yoshlik" tushunchasini o'rganishdi. Shuni ta'kidlash kerakki, bu kontsepsiya murakkab xarakter, chunki "yoshlar" guruhi

sifatida tasniflangan shaxsning o'ziga xos xususiyatlari sotsiologik, psixologik, tibbiy va iqtisodiy nuqtai nazardan berilishi mumkin.

Eng keng tarqalgan sotsiologik yondashuv - bu "yoshlar" deganda yoshlarning ijtimoiy mavqeining yoshga bog'liq xususiyatlari, jamiyatning ijtimoiy tuzilishidagi o'rni va funktsiyalari, o'ziga xos manfaatlar va boshqalar asosida aniqlangan ijtimoiy-demografik guruh tushuniladi.

V. T. Lisovskiy kontseptsiyaga quyidagi ta'rifni beradi:

“Yoshlar - ijtimoiylashuv bosqichini bosib o'tadigan, o'zlashadigan va etuk yoshda allaqachon ta'lim, kasbiy, madaniy va boshqa ijtimoiy funktsiyalarni egallagan avlod; muayyan tarixiy sharoitlarga qarab, yoshlarning yosh mezonlari 16 yoshdan 30 yoshgacha bo'lishi mumkin”.

I. S. Kon yoshlarni "yosh xususiyatlari, ijtimoiy mavqe xususiyatlari majmui asosida aniqlangan va shu va boshqa ijtimoiy-psixologik xususiyatlar bilan belgilanadigan ijtimoiy-demografik guruh xususiyatlari" deb ta'riflagan.

Zamonaviy o'quv adabiyotlarining yangi avlodini yaratish murakkab, mas'uliyatli jarayon bo'lib, unda pedagogika sohasida ro'y berayotgan o'zgarishlar, komil inson, malakali mutaxassisni tayyorlash borasidagi ijtimoiy ehtiyoj hamda shaxs kamolotida muhim ahamiyat kasb etadigan ustuvor tamoyillarni inobatga olish zarur.

Darslik oliy va o'rta maxsus o'quv yurtlari talabalari, qayta tayyorlash va malaka oshirish kurslari talabalari, reabilitatsiya markazlari xodimlari, maxsus maktab o'qituvchilari, eshitishida nuqsoni bo'lgan bolani tarbiyalayotgan otalar uchun mo'ljallangan.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022 yil 28 yanvardagi “2022-2026 yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida”gi PF-60-son Farmoni, 2020 yil 27 fevraldagi PQ-4623-son “Pedagogik ta'lim sohasini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida”gi, 2018 yil 5 iyundagi PQ-3775-son “Oliy ta'lim muassasalarida ta'lim sifatini oshirish va ularning mamlakatda amalga oshirilayotgan keng qamrovli islohotlarda faol ishtirokini ta'minlash bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida”gi qarorlari va boshqa me'yoriy-huquqiy hujjatlarda belgilangan vazifalarni amalga oshirishda mazkur darslik muayyan darajada xizmat qiladi.

I – MODUL. YUNOGOGIKA FANINING NAZARIY ASOSLARI.

1-Mavzu. Yunogogika – pedagogikaning mustaqil sohasi sifatida.

1.1. Yunogogika fanining ob'ekti va predmeti.

Fanning ob'ekti fan tomonidan to'plangan bilimlar prizmasi orqali idrok etilgan voqelik sifatida tushuniladi. Ilmiy va o'quv adabiyotlarida pedagogika ob'ekti haqidagi fikrlar bir xil emas. Pedagogika insonni o'rganishiga shubha yo'q.

K.D. Ushinskiy pedagogika insonni o'rganuvchi antropologik fanlarning keng doirasiga tegishli ekanligini ta'kidlaydi. U ushbu fanlarning barchasida faktlarning o'sha munosabatlari taqdim etiladi, solishtiriladi va guruhlariga bo'linadi, ularda ta'lim predmetining xususiyatlari ochiladi.

Pedagogikaning o'ziga xos bilim va tadqiqot ob'ekti mavjud: madaniyatni uzatish, madaniyatli shaxsni shakllantirish jamiyatning alohida funktsiyasi. Shu bilan birga, insonni turli fanlar, jumladan, pedagogika tomonidan aspektli o'rganishiga qaramay, insonni biologik va ijtimoiy birlikda birlashadigan mavjudot sifatida ko'rish kerak.

Pedagogika insonni o'rganish orqali inson bilimidagi o'ziga xos jihatni ajratib ko'rsatadi. U insonni tarbiyalashga qaratilgan faoliyat bilan bog'liq. Pedagogika fani insonni o'z tadqiqot ob'ekti deb biladi. Shu bilan birga, ushbu tadqiqot birinchi navbatda pedagogik hodisa va faktlarni o'rganishga qaratilgan.

Shunday qilib, pedagogika insonni uning rivojlanishida o'rganadi, unga yangi ijtimoiy tajriba orttirish va uning jismoniy rivojlanishi uchun sharoit yaratish uchun unga maqsadli ta'sir ko'rsatadi.

Pedagogikaning har bir sohasi berilgan ob'ektning u yoki bu tomonlarini o'rganadi. Masalan, didaktika insonning o'rganish jarayonini o'rganadi, tuzatish pedagogikasi insonning rivojlanishidagi irsiy yoki orttirilgan kamchiliklarni qoplash yoki tuzatishga yordam berish usullarini o'rganadi.

Yunogogika fanining ob'ekti - bu yoshlarga yo'naltirilgan ta'sir qilish jarayonini o'rganish, uning maqsadi ularning etarli ijtimoiy, aqliy va jismoniy rivojlanishi.

Yunogogika fanining ob'ektini ko'rib chiqish bilan bog'liq holda, yoshlar o'rtasida yosh chegaralarini aniqlash zarurati tug'iladi.

I.S. Kon "yoshlar" toifasiga ta'rif berib, uni yosh xususiyatlari, ijtimoiy maqom xususiyatlari va shu bilan bog'liq ravishda aniqlangan ijtimoiy-psixologik xususiyatlar asosida ajralib turadigan ijtimoiy demografik guruh sifatida belgilaydi.

Umuman olganda, yoshlarga 14-15 yoshdan 30 yoshgacha bo'lgan yoshlar kiradi, deyishimiz mumkin. Bundan tashqari, olimlar tomonidan turli bosqichlarga bo'linadi. A.V. Mudrik erta yoshlikni - 15-17 yoshni, o'smirlikni - 18-23 yoshni, yoshlikni - 23-33 yoshlarga ajratgan.

Yunogogika yoshlarning ijtimoiy kamolot davrida ular bilan maxsus tashkil etilgan ish jarayonida ularga pedagogik ta'sir ko'rsatish vositalarini izlaydi. Ushbu faoliyat sub'ektlari - professional yoshlar hisoblanadi.

Ob'ekt - ob'ektning integral xususiyatlarini aks ettiruvchi tomoni ya'ni, sub'ektning o'zgarishi ob'ektning o'zgarishiga olib keladi va aksincha. Yuqoridagilardan kelib chiqadiki, sub'ekt ob'ekt bilan bir xil emas. Ob'ektda bir nechta element bo'lishi mumkin.

Pedagogika, boshqa fanlar singari, ko'plab sohalarga (tomonlarga) ega. Dastlab u "bolani boshqaradigan" har bir kishi uchun mo'ljallangan edi. Aflotun jamiyatni "pedagogizatsiya" muammosini ham ko'tardi. Pedagogika har bir inson uchun zarur, ammo buning uchun siz unga foydali bo'lishi mumkin bo'lgan sohalarni ajratib olishingiz kerak. O'zining rivojlanishi va o'zini o'zi tarbiyalashi haqida qayg'uradigan, bolalarni nafaqat maktabda tarbiyalayotganlar, pedagogika bo'yicha ma'lum bilimlardan, o'qituvchilik bilan professional ravishda shug'ullanganlar esa boshqalardan foyda oladi. Masalan, jamoada o'rganish va tarbiyalash nazariyalari, albatta, mutaxassislarga kerak, lekin ular ota-onalar, tarbiyachilar, oilalarda yoki maktabdan tashqari muassasalarda ishlaydigan tarbiyachilarga kerak emas.

Pedagogika inson tarbiyasi haqidagi fan ekanligini ko'p yillardan buyon aytib kelamiz va ta'lim masalasida yakdil fikr bo'lmagani uchun pedagogika fani turlicha talqin qilingan. Pedagogik faoliyat har doim odamlarga ta'sir qilishni o'z ichiga

oladi, uning maqsadi ularning hayotidagi sifatli o'zgarishlardir va bu ta'sirlar munosabatlar tizimini tartibga solishga qaratilgan. O'qituvchi birinchi navbatda muayyan shaxsga nisbatan boshqaruv vazifalarini amalga oshiradi.

Pedagogika predmetini ko'rib chiqsak, uning muhim tarkibiy qismi shaxsni rivojlantirish jarayonini boshqarish ekanligini aniqlash mumkin (L.L.Bodalev va D.I. Novikova ta'limning ta'rifi). Biroq, o'qituvchi nafaqat shaxsiyatni, balki individuallikni rivojlantirish uchun sharoit yaratadi. Bu sharoitlarni yaratish pedagogika fanida ham o'z o'rnini topishi kerak. Umuman olganda, ko'pgina olimlarning fikriga ko'ra, bu jarayon ta'lim (shaxsning ma'lum qiyofasini yaratish) deb ataladi.

Shaxs va uning atrofidagi ijtimoiy muhitga uning individualligini rivojlantirish va shaxs shakllanishi uchun shart-sharoit yaratishga maqsadli ta'sir ko'rsatish haqida gapirish kerak.

Pedagogika predmetining bu ta'rifi pedagogika fan sifatida shaxsning jamiyatning ijtimoiy institutlari bilan o'zaro munosabatlarida rivojlanishi va shakllanishi jarayonlarini o'rganadi, deb taxmin qiladi; ta'lim funktsiyalarini amalga oshiradigan jarayonlar. Shunday qilib, pedagogikaning predmeti pedagogik jarayondir, deyishimiz mumkin. Shu bilan birga, pedagogikaning fan sifatidagi umumiy predmeti haqida gapirar ekanmiz, har bir pedagogik tadqiqotning o'qituvchi tomonidan o'rganilayotgan hodisani aks ettiruvchi o'z predmeti borligini taxmin qilamiz.

Yunogogika fanining predmeti - 14 yoshdan 30 yoshgacha bo'lgan yoshlarni munosib rivojlantirishga qaratilgan ijtimoiy-pedagogik faoliyat.

Yunogogika - pedagogikaning yosh shaxsning ijtimoiy rivojlanishini pedagogik qo'llab-quvvatlashni o'rganadigan, yoshlarga pedagogik ta'sir ko'rsatishning pedagogik texnologiyalari va usullarini ishlab chiqadigan bo'limi.

Yunogogiyaning ob'ekti va predmeti

Yunogogiya ob'ekti	Yunogogiya mavzusi
Yoshlarga ularning etarli darajada ijtimoiy, aqliy va jismoniy rivojlanishi uchun maqsadli ta'sir qilish jarayoni	14 yoshdan 30 yoshgacha bo'lgan yoshlarni munosib rivojlantirishga qaratilgan ijtimoiy-

1.2. Fanning funktsiyalari

Pedagogikaning fan sifatidagi funktsiyalari ma'lum bir fanga xos bo'lgan, uning predmeti va pedagogik faoliyatning asosiy maqsadlari bilan belgilanadigan bir hil asosiy vazifalardir.

Yunogogikaning nazariy funktsiyasi uchta darajada amalga oshiriladi:

- yoshlar mehnatini tashkil etish tajribasini o'rganish va yoshlar muhitidagi pedagogik jarayonlarning holati va natijalarini diagnostika qilish;
- yoshlarga pedagogik ta'sir ko'rsatish jarayonida barqaror aloqalar va qonuniyatlarni aniqlash;
- yoshlar mehnatini tashkil etishda ijtimoiy-pedagogik faoliyatni prognostik tadqiq qilish.

Texnologik funktsiyani amalga oshirishning uchta darajasi ham mavjud:

- yoshlar faoliyatini tashkil etish bo'yicha uslubiy materiallar ishlab chiqish;
- pedagogika fanining yutuqlarini yoshlar bilan ishlash amaliyotiga joriy etish;
- ilmiy tadqiqot natijalarining yoshlar bilan ishlashni tashkil etishga ta'sirini baholash va nazariya va amaliyot o'rtasidagi o'zaro aloqani mos ravishda tuzatish.

1.3. Yunogogika fanining boshqa fanlar bilan aloqadorligi.

Barcha yoshligida dunyo aslida u bilan boshlangan va hamma narsa faqat u uchun mavjud deb hisoblaydi.

I. V. Gyote

Pedagogika yunoncha «paydos» — bola va «ago» — yetaklamoq so'zlaridan olingan bo'lib, tarjima qilinganda «bola yetaklamoq» ma'nosini bildiradi. Qadimgi

Gretsiyada xo'jayinni bolasini maktabga olib boruvchi unga maktabdagi mashg'ulotda va undan tashqarida qarovchi qulni pedagog deb ataganlar. Kishilik jamiyatining rivojlanishi bilan pedagogni roli o'zgardi. Pedagogika so'zining ma'nosi o'zgarib keng ma'noda bolani hayot davomida o'qitish, tarbiyalash, ma'naviy va jismoniy rivojlantirish san'ati ma'nosida qo'llanila boshlandi.

Agar ta'lim maxsus ijtimoiy funktsiya sifatida insoniyat jamiyatining paydo bo'lishi bilan paydo bo'lgan bo'lsa, unda pedagogika fan sifatida ancha keyin shakllandi. Masalan, Rossiyada pedagogika bo'yicha birinchi ilmiy ishlar Yekaterina II davrida paydo bo'lgan. Biroq, ikkinchi ming yillikning boshlarida Rossiyada "Vladimir Monomaxning ta'limoti" pedagogik fikrining noyob yodgorligi yaratildi. Evropaning barcha mamlakatlarida pedagogik g'oyalar nasroniylik ta'siri ostida rivojlangan.

Ijodkorlikka asoslangan har qanday faoliyatni san'at yoki fan bilan aniq bog'lash mumkin emas; hatto aktyor yoki rassom ham o'z mahoratini professional tarzda egallash uchun ko'plab ilmiy bilimlarni talab qiladi. San'at sifatida amaliy pedagogika noyobdir va har doim ma'lum bir shaxs — o'qituvchi yoki o'zining professional yoki jamoatchiligi tufayli o'ziga xos shaxs bilan aniqlanadi funksiyalarni pedagogik vazifalar amalga oshiradi. Pedagogik faoliyatning har bir sub'ektining o'ziga xosligi, individual uslubi uning muvaffaqiyatining asosiy shartidir.

Pedagogika fanmi yoki yo'qmi degan savolga javob berish uchun biz algoritmik isbotlash usulidan foydalanamiz. Biror narsani isbotlash uchun bizga ikkita operatsiya kerak: *ajratish* va *taqqoslash*, shuning uchun pedagogika fan ekanligini isbotlash uchun fan belgilari va pedagogika belgilarini ajratish kerak, keyin ularni taqqoslash kerak.

Ensiklopedik lug'atda quyidagi fan belgilari ko'rsatilgan:

- ilm-fan jamiyat ehtiyojlaridan kelib chiqadi;
- fanning o'ziga xos tadqiqot mavzusi bor;
- fanning o'ziga xos kategorik apparati bor;
- har bir fanning o'ziga xos tadqiqot usullari mavjud;

• har qanday fan tabiatning rivojlanishining ob'ektiv qonunlari to'g'risida ishonchli va umumlashtirilgan bilimlarning natijasi, umumiyligi, tizimidir.

Keling, ushbu fan xususiyatlarini pedagogika belgilari bilan bog'laymiz.

1-jadval

Pedagogikaning fan sifatida belgilari

Ilm-fan belgilari	Pedagogika belgilari
Jamiyat ehtiyojlaridan kelib chiqadi	Jamiyat rivojlanishi uchun u ijtimoiy tajribani (madaniyatni) yangi va yangi avlodlarga etkazishi kerak
O'z tadqiqot mavzusiga ega	Jamiyatning maxsus funktsiyasi bo'lgan insonni tarbiyalash
O'zining kategorik apparati mavjud	Asosiy tushunchalar (toifalar) ta'lim, rivojlanish, ta'lim, o'qitishni o'z ichiga oladi
O'z tadqiqot usullariga ega	Pedagogikada psixologik va sotsiologik usullardan foydalanish bilan bir qatorda pedagogik eksperiment, o'quv testlari, pedagogik kuzatuv, eksperimental ish kabi pedagogik tadqiqot usullari qo'llaniladi
Tabiatni rivojlantirishning ob'ektiv qonunlari to'g'risida ishonchli va umumlashtirilgan bilimlarning natijasi, to'plami, tizimini ifodalaydi	Bu eng samarali pedagogik tizimlarni izlash, ularni qurish, ushbu tizimlar eng samarali ishlashi mumkin bo'lgan bog'liqliklarni aniqlash ma'nosida fan

Pedagogika - bu aniq maqsad va vazifalarga ega bo'lgan inson haqidagi fanlardan biridir. Insonshunoslikning bir jihatini o'rganib, u alohida fan emas. Pedagogika o'z nazariyasini ta'lim amaliyotida boshqa fanlarning ma'lumotlaridan foydalanmasdan qura olmaydi. Ushbu ma'lumotlarga asoslanib, u o'z vazifalarini hal qiladi va insonni va uning faoliyatini o'rganadigan deyarli barcha fanlar bilan, birinchi navbatda psixologiya — inson psixikasining rivojlanishi va faoliyati qonuniyatlarini o'rganadigan fan bilan bog'liq.

Pedagogika sohalari

Umumiy pedagogika ta'limning umumiy qonuniyatlarini va pedagogik muammolarni hal qilish vositalarini o'rganadi. Umumiy pedagogika kursiga quyidagilar kiradi:

- *individuallik pedagogikasi*— insonni individuallik, uning asosiy faoliyat sohalari (intellektual, motivatsion, hissiy, ixtiyoriy, predmet-amaliy, o'zini o'zi boshqarish va ekzistensial), ularning rivojlanish qonuniyatlari, printsiplari, shakllari va usullari sifatida o'rganishni o'z ichiga oladi;

- *shaxs pedagogikasi*- shaxsning jamiyatdagi faoliyatini, shaxsni bilish jarayoni, mehnat, Vatan, go'zallik, axloqiy va moddiy qadriyatlarga nisbatan o'zini anglaydigan jamiyatning asosiy qiymati sifatida o'rganish; shaxs pedagogikasida yaxlit pedagogik jarayon shaxsni shakllantirish omili sifatida tushuniladi;

- *intersotsial pedagogika*, uning qiziqish doirasi insoniyat, tabiat, Sayyora, ekologik madaniyat bilan bog'liq pedagogik hodisalarni o'rganishga taalluqlidir; tarixiy, ma'naviy va moddiy madaniy yodgorliklarga fuqarolik munosabati; millatlararo mojarolar, jangchilar, jamiyatni harbiylashtirish, baxtsiz hodisalar, falokatlar kabi inson faoliyatining oqibatlariga shaxsiy munosabat; umuminsoniy qadriyatlarga asoslangan ijtimoiy fazilatlarni shakllantirish inson huquqlari; inson rivojlanishida tabiiy-biologik, ijtimoiy va ma'naviy uyg'unlikka erishish.

Pedagogika nazariyasi va tarixi pedagogika fani va amaliyotining tarixiy rivojlanishi masalalarini ko'rib chiqadi.

Ijtimoiy pedagogika-bu insonni turli xil ijtimoiy institutlar va umuman ijtimoiy muhit bilan o'zaro munosabatlarga tayyorlash haqidagi fan.

Tarmoq pedagogikasi kasbiy ta'lim muammolarini o'rganishni o'z ichiga oladi. Tarmoq pedagogikasining predmeti odamlarni turli xil sharoitlarda muayyan faoliyat turlariga (pedagogik, muhandislik, harbiy, huquqiy va boshqalar) maxsus tayyorlash qonuniyatlarini o'rganishdir.

Korreksion pedagogika-terapevtik pedagogikadan (bolalarning sog'lig'ini saqlash, ularni davolash va reabilitatsiya qilishga qaratilgan), defektologiyadan (aqliy rivojlanishida kechikishlar bo'lgan bolalar bilan ishlash), surdopedagogikadan (eshitish qobiliyati past bolalar bilan ishlash), tiflopedagogikadan (ko'rish qobiliyati past va ko'r bolalar bilan ishlash), nutq terapiyasidan (nutq nuqsonlarini tuzatish bo'yicha ishlar). Pedagogikaning ushbu sohasida o'rganish mavzusi kasal bolalarga maxsus pedagogik ta'sir ko'rsatadi.

Ayrim fanlarni o'qitishning xususiy usullari (xususiy didaktika) maktabda o'quv fanlarini o'qitish muammolarini o'rganadi.

Yosh pedagogikasi-maktabgacha, maktabgacha va maktab yoshidagi bolalar, turli yoshdagi kattalar bilan olib boriladigan tarbiyaviy ishlarning qonuniyatlarini o'rganadigan va ushbu ishlarni o'quv muassasalari va ochiq jamiyat sharoitida amalga oshirish dasturlarini yaratadigan fanlar majmuasi.

Yosh pedagogikasi tarmoqlari guruhiga quyidagi sohalar kiradi: *maktabgacha pedagogika*, *maktab pedagogikasi*, *kattalar ta'limi nazariyasi (androgogika)*. Bugungi kunda *keksalik pedagogikasi (gerogogika)* va nihoyat, *yoshlik pedagogikasi (yunogogika)* mavjud bo'lish huquqini qo'lga kirita boshlaydi.

Pedagogika bo'limlari

Ta'lim falsafasi-ta'lim mohiyatini tushunish uchun falsafiy ta'limotlarning rolini o'rganadigan, ta'lim va tarbiya mafkurasini belgilaydigan, ta'lim maqsadlari va ularni amalga oshirish usullarini aniqlashga asosiy kontseptual yondashuvlarni tahlil qiladigan pedagogika fanining bo'limi.

Qiyosiy pedagogika, o'rganish mavzusi xorijiy mamlakatlarning pedagogik nazariyasi va amaliyoti, mahalliy pedagogikada xorijiy tajribadan foydalanish imkoniyatlari.

Ta'lim nazariyasi va metodikasi — turli xil ijtimoiy institutlar faoliyati tarkibida o'quv jarayonining nazariy asoslari va tashkil etilishiga bag'ishlangan *pedagogika* bo'limi.

Didaktika-bu o'qitishning umumiy asoslarini ko'rib chiqadigan bo'lim.

Boshqaruv (pedagogik menejment) — ta'lim muassasalari faoliyatini boshqarish va tashkil etish asoslari to'g'risidagi bo'lim.

Pedagogika insonda va inson ishtirokida sodir bo'ladigan turli jarayonlarni o'rganadigan barcha fanlar bilan bog'liq. *Tibbiyot, fiziologiya, biologiya bilan bog'liqlik shubhasizdir*. Masalan, pedagogika asab faoliyati, sezgi organlari, mushak-skelet tizimining rivojlanishi va faoliyati haqidagi fiziologiya ma'lumotlarini hisobga olmaydi. Pedagogikaning *falsafa, sotsiologiya, iqtisodiyot* kabi fanlar bilan aloqasi pedagogik ta'sirlarning ijtimoiy etarliligi bilan bog'liq. Shunday qilib, masalan, bilan o'zaro aloqada bo'lish *sotsiologiya*, pedagogika ijtimoiy muhitning insonga ta'sirini va odamlar o'rtasidagi munosabatlarni hisobga oladi. *Estetika* bilan bog'liqlik o'quvchilarda voqelikka estetik munosabatni shakllantirish muammosini hal qilishni o'z ichiga oladi. Menejment fani sifatida pedagogika *kibernetika bilan bog'liq*-murakkab dinamik jarayonlarni optimal boshqarish qonuniyatlarini o'rganadigan fan.

Pedagogikaning boshqa fanlar bilan bog'liqligi maxsus dalillarni yoki maxsus ko'rib chiqishni talab qilmaydi. Yana bir savol muhim: pedagogikaning boshqa fanlar bilan aloqalari qanday amalga oshiriladi?

O'zaro bog'liqlik shakllariga nisbatan fikrlar doirasi juda keng. Ulardan ba'zilariga misollar keltiramiz:

- bir yoki bir nechta qo'shni ob'ektlar ichidagi tarkibni yangilaydigan yangi maxsus kurslarning paydo bo'lishi;
- mutlaqo yangi fanlarning (kurslarning)paydo bo'lishi;

- mustaqil mavjudligini saqlab qolgan holda bir yoki bir qator fanlarning materiallarini birlashtirgan darslarning tsikllari (bloklari) mavjudligi;

- turli darajadagi va xarakterdagi bir martalik integral darslarni o'tkazish;
- slip kursida o'quv materiallarini to'liq birlashtirish;
- o'quv materialining ko'p qismini ma'lum boblarni ajratish bilan birlashtirish;
- mustaqil programm yoki umumiy dasturning bo'limlari, mustaqil darsliklar va texnikalar bilan avtonom bloklarni qurish;

- boshqasini o'rganishda bir ilmiy fanning mazmunidan foydalanish;
- bir nechta fanlardan mantiqiy bog'liq tarkibni birlashtirish;
- maktabda ilgari o'rganilmagan fanlardan birini boshqasi bilan birlashtirish;
- integratsiyalashgan darslarni o'tkazish;
- darsdan tashqari kompleks fanlararo tadbirlarni tashkil etish.

Pedagogikaning boshqa fanlar bilan o'zaro bog'liqligini ta'kidlash mumkin:

- inson haqidagi ilmiy bilimlarni birlashtirish;
- ilmiy ma'lumotlarni maktab o'quvchilari tomonidan o'rganish maqsadida talqin qilish;

- turli sohalar mutaxassislarini kasbiy tayyorlash uchun ilmiy bilimlarni tizimlashtirish.

Integratsiya-bu qismlarni bir butunga birlashtirish emas, balki harakati va rivojlanishi miqdoriy va sifat o'zgarishiga olib keladigan va ba'zan hatto asl tizim elementlarida mavjud bo'lmagan yangi fazilatlarga ega yangi tizimlarni keltirib chiqaradigan tizim, shuning uchun u turli darajalarga ega bo'lishi mantiqan. Pedagogikaning boshqa fanlar bilan integratsiyasi quyidagicha amalga oshirilishi mumkin:

- ilgari nisbatan mustaqil bo'lgan narsalar, hodisalar o'rtasidagi munosabatlarni o'rnatish;

- o'zgartiradigan muhim munosabatlarni o'rnatish integratsiyalashgan hodisalarni knionizatsiya qilish;

- butun gnostga xos bo'lgan sifat jihatidan yangi jihatlarning namoyon bo'lishi.

Bunday holda, integratsiya jarayoni boshqa fanlarning usullarini qo'llash orqali alohida fanlar doirasida sodir bo'ladi. Odnov\ \ u003e ma'lum bir fanda boshqa ilmiy fanlarning natijalari va tadqiqot usullari hisobga olinadi. Umumlashtirish va mavhumlashtirish asosida ilmiy bilimlarni birlashtirishda tadqiqot natijalari xususiy fanlar uchun katta ahamiyatga ega.

Bizning nuqtai nazarimizdan, ilmiy bilimlarda integratsiya va differentsiatsiya jarayonlarining o'zaro ta'siri masalasini e'tiborsiz qoldirib bo'lmaydi.

Pedagogika nafaqat boshqa fanlarning bilimlaridan foydalanadi, balki chegara tadqiqotlarini o'tkazish jarayonida, shuningdek, ijtimoiy hodisalarni tushuntirishda, kasalliklarni tashxislashda va hokazolarda ilmiy pedagogik faktlardan foydalanish jarayonida boshqa fanlarni boyitadi.

Mavzu bo'yicha savollar:

1. Yunogogika fanining ob'ekti nima?
2. I.S. Kon "yoshlar" toifasiga qanday ta'rif bergan?
3. Yunogogika fanining predmeti qanday?
4. Yungogikaning nazariy funktsiyasi nechta darajada amalga oshiriladi?
5. Yunogogika qaysi fanlar bilan aloqador?

2-mavzu. Yoshlar bilan ishlash bo'yicha kasbiy-pedagogik faoliyat va uning o'ziga xosliklari.

2.1. Yoshlar bilan ishlash bo'yicha kasbiy-pedagogik faoliyat va uning o'ziga xosliklari.

Maxsus professional va turli ko'ngillilarga ega bo'lgan professional ish tashkilotchilari sifatida yoshlar siyosatini amalga oshirish bo'yicha ishlar. Ushbu ishdako'plab omentlar, shu jumladan yoshlar ishining vazifalarini amalga oshirish uchun juda muhim bo'lgan pedagogik komponent mavjud.

Yoshlar bilan ishlash tashkilotchisini tayyorlasho'zining murakkab tarixiga ega. Sovet davrida (o'sha paytda komsomol xodimlari) mutaxassislar sifatida faqat 1969 yilda tayyorgarlik ko'rishni boshlashdi) Moskvadagi Oliy komsomol maktabi, keyin esa yoshlar instituti deb nomlandi. Shu bilan birga, komsomol xodimlarining kasbiy qayta tayyorlash tarmog'i va malakasi oshirildi. Ushbu faoliyat turli

darajadagi partiya maktablarida amalga oshirildi va 70-yillarning boshlarida mintaqaviy komsomol maktablari tarmog'i yaratildi. 60-yillarning oxirida mamlakatning bir qator pedagogika oliy o'quv yurtlarida "istpedlar" tashkil etildi, ular komsomol va kashshoflik ishlarining metodistlarini tayyorladilar, shu bilan birga ularni tarix o'qituvchilari sifatida tayyorladilar.

Shunday qilib, XX asrning 70-yillari o'rtalariga kelib. Sovet Ittifoqida yoshlar bilan ishlash tashkilotchilarini kasbiy tayyorlash va qayta tayyorlashning juda uyg'un tizimi ishlab chiqilgan bo'lib, u 1992 yilda komsomol tugashi bilan vayron qilingan va faqat yangi asrning boshlarida, aniqrog'i 2004 yilda, ta'lim vazirligi tajriba sifatida kashfiyot to'g'risida qaror qabul qildi. mamlakatning bir qator oliy o'quv yurtlarida "yoshlar bilan ishlash tashkilotchisi" yangi mutaxassisligi mavjud.

Shunga ko'ra, ushbu mutaxassisga qo'yiladigan kasbiy malaka talablari va uni tayyorlash standarti tasdiqlandi.

Standartda mutaxassisning kasbiy faoliyati sohasi quyidagicha aniqlanadi:

- yoshlarning yashash, o'qish, ishlash, dam olish, vaqtincha yashash joylarida yoshlar jamoalarida yoshlar bilan ishlashni tashkil etish;
- yoshlar manfaatlarini ifoda etuvchi birlashmalar va tashkilotlar bilan o'zaro hamkorlik va hamkorlikni amalga oshirish;
- jamiyat hayotiga integratsiya jarayonida qiyinchiliklarga duch kelayotgan yoshlarga yordam berishni tashkil etish;
- axborot bilan ta'minlashni tashkil etish va yoshlar muammolari va yoshlar siyosati ilmiy tadqiqotlarini tashkil etish, yoshlar ommaviy axborot vositalari bilan o'zaro hamkorlik qilish;
- ta'minlash, ish bilan ta'minlash, tadbirkorlikka ko'maklashish;
- xalqaro yoshlar hamkorligini rivojlantirishga ko'maklashish;
- yoshlarni fuqarolik-tarbiyasida ishtirok etish;
- yoshlarning sport-sog'lomlashtirish tashkilotlari faoliyatiga komaklashish;
- yoshlar loyihalari va dasturlarini boshqarish va qo'llab-quvvatlashni tashkil etish

- yoshlar muhitida dolzarb va talab qilinadigan tashabbuslarni qo'llab-quvvatlash.

Yoshlar bilan ishlash tashkilotchisining kasbiy tayyorgarligi har tomonlama bo'lib, turli xil vakolatlarning katta doirasini qamrab oladi: psixologik, iqtisodiy, huquqiy, sotsiologik va boshqalar.

Ammo ular orasida muhim o'rinni pedagogik kompetentsiya egallaydi, bu tashkilotchilarning ijtimoiy-pedagogik faoliyatni mustaqil ravishda amalga oshirishga tayyorligi; odatdagi pedagogik muammolarni hal qilish va ularning ishlarining natijalarini baholash qobiliyati; mustaqil ravishda yangi pedagogik bilim va ko'nikmalarni egallashga tayyorlik.

Pedagogik faoliyat har doim ta'sirlarni o'z ichiga oladi, ularning maqsadi odamlar hayotidagi sifatli o'zgarishlardir. Ushbu ta'sirlar munosabatlar tizimini tartibga solishga qaratilgan ya'ni, o'qituvchi birinchi navbatda ma'lum bir shaxsga nisbatan boshqaruv vazifalarini amalga oshiradi. Ta'sir qilish va boshqarish bilan bir qatorda, o'qituvchi shaxsni tarbiyalash va o'z-o'zini tarbiyalash, individuallikni rivojlantirish va o'z-o'zini rivojlantirish uchun sharoit yaratadi.

Yoshlar bilan ishlash tashkilotchisining odatiy pedagogik vazifalariga quyidagilar kiradi:

- ta'lim;
- ijtimoiy ta'lim;
- kasbga yo'naltirish;
- deviant xatti-harakatlarning oldini olish
- yoshlar hayotidagi voqealarni ijtimoiy-pedagogik qo'llab-quvvatlash.

Yoshlar bilan ishlash tashkilotchisining pedagogik tayyorgarligining quyidagi tarkibiy qismlarini ajratish mumkin:

1. Kontseptual-pedagogika va uning yunogogika sohasining nazariy asoslarini tushunish;
2. Instrumental-asosiy pedagogik ko'nikma va ko'nikmalarga ega bo'lish;
3. Refleksiv-mavjud pedagogik qarashlar asosida pedagogik muammolarni hal qilishni tahlil qilish uchun motivatsiya va qobiliyat;

4. Axloqiy-mavjud kasbiy va pedagogik axloqiy me'yorlar asosida pedagogik vazifalarni bajarishga tayyorlik;
5. Prognostik-pedagogik faoliyatining oqibatlarini loyihalash va oldindan bilish qobiliyati.
6. Pedagogik hodisa, pedagogik fakt, o'qituvchi) muammo, pedagogik vaziyat va pedagogik eshak;
7. Ushbu tarkibiy qismlarning barchasi rep torami-da aniq pedagogik vazifalarda aks etadi.

2.2. G'arb va Sharq mutafakkirlarini yoshlar muammolarining o'rganilishi.

Quyida pedagogika tarixi yo'nalishining yirik namoyondasi A.I.Piskunov nazariyasiga asoslanib, butun dunyoda pedagogikaning fan sifatida rivojlanishining asosiy bosqichlarini ko'rib chiqamiz.

Birinchi bosqich insonlar tomonidan empirik yo'l bilan to'plangan pedagogik tajribalarni umumlashtirish bilan bog'liq. Ushbu tajribalar o'sha davrdan qolgan qo'lyozma manbalarda aks etgan.

Dastlabki maxsus ta'lim tizimlari eramizdan avvalgi 3 ming yillikda paydo bo'lgan. Ushbu ta'lim tizimlarida o'qitishning murakkab bo'lmagan shakl va usullaridan foydalanilgan: kattalarning namunasi - kichiklarning taqlidi; ko'rsatish

— o'quvchilarni takrorlashi; buyruq - bajarish; talab - bo'ysunish. Kattalarni yoshlarga munosabati shu tarzda bo'lgan. Bu tajribalar nazariy jihatdan umumlashtirilmagan. Dastlabki yozuv paydo bo'lgandan so'ng yozishga, o'qishga jadval yordamida o'rgatilgan. Alifbe harflarni o'rgatish orqali o'rgatilgan. Bolalar matnni mexanik ravishda yodlab, keyin aytib berganlar.

Ikkinchi bosqich tarbiya jarayonini tendensiya va qonuniyatlarini, mohiyatini ifodalovchi ko'rsatma va qoidalarni tizimlashtirilganligi bilan harakterlanadi. Ushbu bosqichda pedagogik bilimlar falsafiy va siyosiy bilimlarni bir qismi sifatida shakllangan.

Qadimgi yunon mutafakkirlari Pifagor (e. a. VI a.), Geraklit (e. a. 520-460-y.), Demokrit (e. a. 460-370-y.), Platon (e. a. 427-347-y.), Aristotel (e. a. 384-322-y.) lar

o'zlarining falsafiy farazlari bilan birga o'qitish usullari va ta'lim mazmuniga oid pedagogik qarashlarini bayon etganlar. Qadimgi sharq tamadduni (e. a. 5-4 ming yillik — V a.) da — Ikki daryo oralig'i, Misr, Hindiston, Xitoy — ta'lim shakli bo'yicha bebaho tajriba qoldirgan. Masalan, qadimgi Mesopotamiya (e. a. 3m. y.) maktablarida suhbat, tushuntirish, ko'chirib yozish, mashq metodlari qo'llanilgan. Miloddan avvalgi birinchi ming yillikda qadimgi Hindiston maktablarida o'qitishning faol usullari qo'llanilgan: o'qituvchi o'quvchilar oldiga turli maqsadlar qo'yib, o'quvchilarni savollarga mustaqil javob berishga qiziqtirgan. Qadimgi Xitoyda Konfutsiy maktabi mashhur bo'lib (Kun-Szi, e. a. 551-479-y.) unda o'qitishning turli usullaridan obrazlarga taqlid, dialog, taqqoslash, predmet va hodisalarni klassifikatsiyalash kabilardan foydalanilgan.

Pedagogika tarixi bo'yicha tadqiqotchilar ta'lim nazariyasini paydo bo'lishini qadimgi Rim oratori va oratorlik san'ati nazariyachisi Mark Fabiy Kvintilian (ya. a. 35-96-y.) nomi bilan bog'laydilar.

Uchinchi bosqich - bu Yevropada o'rta asrlar maktablarini paydo bo'lishi.

To'rtinchi bosqich Uyg'onish davriga to'g'ri keladi. Uyg'onish davrining buyuk vakillaridan ispan faylasufi, psixologi, pedagogi X.L.Vives (1492-1540)ning ta'lim jarayoni muammolari, nemis pedagogi, klassik gimnaziya asoschisi I.Shturm (1507-1587) ning jamoada o'qitish to'g'risidagi fikrlari, italyan faylasufi va siyosiy arbobi T.Kampanella (1568-1639)ning tarbiya to'g'risidagi, ta'limda ko'rgazmalilikni qo'llashga doir tavsiyalari, fransuz mutafakkiri M. Monten (1533-1592) ning tajribani ta'lim vositasi sifatidagi tashviqotlariga doir g'oyalari, golland gumanisti E. Rotterdamskiy (1466-1536)ning mehnatga munosabat axloqiylikning mezoni sifatidagi qarashlarini misol sifatida keltirish mumkin.

Beshinchi bosqich - bu pedagogikani mustaqil ilmiy nazariya sifatida shakllanishi, chex pedagogi Ya.A. Komenskiyning nomi bilan bog'liq. Ya.A.Komenskiy o'zining "Buyuk didaktika" (1628-y.) asarida pedagogik bilimlarni ilmiy poydevorini yaratishga harakat qildi va pedagogikani fan sifatida tizimlashtirdi.

Oltinchi bosqich buyuk pedagoglar I. F. Gerbart (1776-1841), I.G. Pestalotsi

(1746-1827), A. Disterveg (1790-1816) lar nomi bilan bog‘liq, ular pedagogika fanining tarkibiy qismi sifatida didaktikani rivojlanishiga munosib hissa qo‘shganlar. Shvetsariyalik pedagog I.G. Pestalotsi - boshlang‘ich ta‘lim metodikasining asoschisi hisoblanadi; nemis pedagogi va psixologi I.F. Gerbart - ta‘lim nazariyasining nazariy asoslarini ishlab chiqdi; nemis o‘qituvchilarining o‘qituvchisi A. Disterveg — o‘qitish qoidalarini ishlab chiqdi; ingliz olimlari E.Bell, D. Lankasterlar hamkorlikda o‘qitish amaliyotchilari va tashkilotchilari hisoblanadilar.

Yettinchi bosqich - pedagogika fanini mustaqil fan sifatida rivojlanishi D.Ushinskiy (1824-1870) faoliyati bilan bog‘liq. U birinchilardan bo‘lib, fiziologik, psixologik bilimlarga asoslangan yangi pedagogik tizimni yaratdi, ta‘limni mantiqiy asoslarini ishlab chiqdi, ta‘lim va tarbiyaning prinsiplarini asosladi.

Sakkizinchi bosqich - sobiq sho‘ro tuzumi davrida pedagogikani fan sifatida rivojlanish davri. 1917-1991-yillarda ta‘lim tizimida tub qayta qurish yillari bo‘lib o‘tdi. Sh. I. Ganelin (1894-1974), D. Lordkipanidze (1905), B. P. Yesipov (1894-1967), M. A. Danilov (1899-1973), M. N. Skatkin (1900-1991), I. Ya. Lerner (1917-1996), Yu. K. Babanskiy (1927-1987) lar sho‘ro davrining buyuk didaktlari hisoblanadi. Bu didaktlar pedagogikani fan sifatida rivojlanishiga, ta‘lim nazariyasini rivojlanishiga munosib hissa qo‘shganlar.

Ta‘lim amaliyoti va nazariyasida chet el pedagog olimlaridan amerikalik pedagog Djon Dyui (1859-1952) munosib iz qoldirib, o‘quvchilarning intellektual qobiliyatlari va amaliy faoliyat malakalarini rivojlantirish g‘oyasini ilgari surgan. Chet el pedagoglaridan ta‘lim nazariyasi sohasida pedagogik maqsadlar taksanomiyasini ishlab chiqqan amerikalik pedagog olim B. Blum (1913y.) nomi mashhur. Polshalik didaktshunos V. Okon (1914y.) — muammoli ta‘lim, umumiy didaktika; amerikalik pedagog D. Bruner (1915y.) - ta‘lim nazariyasi sohasidagi ishlari; Ingliz pedagogi N. Bennet (1920y.) - o‘qitish stillariga xarakteristika; Polyak didaktshunosi Ch. Kupisevich (1924y.) - muammoli ta‘lim, dasturlashtirilgan ta‘lim, ta‘lim texnologiyasi, ta‘lim nazariyasini ilmiy va amaliy jihatdan boyitganlar.

To‘qqizinchi bosqich - 1990-yildan hozirgi davrgacha bo‘lgan davrni o‘z

ichiga oladi. Bu davr shaxsga yo'naltirilgan ta'limni qo'llashga qiziqishni oshganligi, ta'limda pedagogik texnologiyalarni va axborot kommunikatsiyalarni qo'llash masalasiga qiziqishni oshganligi bilan tavsiflanadi. Pedagogik innovatsiya, monitoring va pedagogik menejmentning nazariy asoslari tadqiq qilindi.

Respublikamiz pedagogika tarixi sohasidagi olimlarning tadqiqotlariga tayanib, O'zbekistonda pedagogika fanining rivojlanish tarixini 5 bosqichga ajratish mumkin.

Birinchi bosqich xalq og'zaki ijodi bilan bog'liq bo'lib, dastlabki pedagogik fikrlar o'zbek xalq ertaklarda, topishmoqlarda, afsonalarda, o'zbek xalqining an'ana va urf-odatlarida o'z ifodasini topgan.

Ikkinchi bosqich sharq madaniyatini shakllanishi davriga to'g'ri kelib, sharq uyg'onish davri nomini olgan. Bu davrda arab musulmon dunyosining olimlari antik dunyoning ma'naviy dunyosini o'rganib, o'zlarining gumanistik dunyoqarashlarini shakllantirganlar.

O'zbek xalq pedagogik g'oyalarining shakllanishiga Abu Nasr Forobiyning (870-950), Abu Ali ibn Sinoning (980-1037), Abu Rayhon Beruniy (970-1048) larning ta'lim-tarbiya to'g'risidagi asarlari ta'sir qildi. Biroq Markaziy O'rta Osiyo mutafakkirlarining pedagogik g'oyalari yagona bir tizimga keltirilmagan.

Uchinchi bosqich - o'zbek pedagogikasining shakllanishi Turkistondagi jadidchilik harakatining namoyondalari S.Aziziy, M.Behbudiy, A.Avloniy, Munavvar qori Abdurashidov nomi bilan bog'liq.

To'rtinchi bosqich - 1924-yildan 1991-yilgacha O'zbekistonda pedagogika fani sobiq sho'ro pedagogikasi tizimida rivojlandi. Bu davrda quyidagi muammolar o'rganildi: o'quvchilar jamoasining shakllanishi, mehnat tarbiyasi, oila va maktab aloqadorligi, dasturlashtirilgan va muammoli ta'lim, o'quvchilarni bilish faoliyatlarini faollashtirish va b. Ushbu bosqichda mamlakatimizda pedagogika fanini rivojiga S.Rajabov, Z.Mirtursunov, N.Takanayev, X.Tillashev,

O.Muhammadjonov, A.Munavvarovlar munosib hissa qo'shganlar.

Beshinchi bosqich - 1991-yildan hozirgi davrgacha, Mustaqillik yillarida pedagogika fanining rivojlanish davri. Bu davrda maktabdagi ta'lim-tarbiya

jarayonlarida pedagogik texnologiyalarni qo'llash, ta'limni axborotlashtirish va kompyuterlashtirish masalalari bilan bog'liq masalalar ishlab chiqildi. Mustaqillik yillarida pedagogika fanining rivojlanishiga M.Ochilov, O.Roziqov, K.Hoshimov, B.Qodirov, O.Musurmonova, S.Mamajonova, B.Adizov, R.Safarova, R.Jo'rayev, N.Sayidahmedov, M.Quronov, F.Yuzlikayev, J.Yo'ldoshyev, O'.Tolipov, N.Egamberdiyeva, N.Erkaboyevalar hissa qo'shib kelmoqdalar.

Mavzu bo'yicha savollar:

1. Moskvadagi Oliy komsomol maktabi qaysi yilda tashkil topgan?
2. Yoshlar bilan ishlash tashkilotchisining odatiy pedagogik vazifalariga qaysilar kiradi?
3. A.I.Piskunov qanday nazariyani ilgari surgan?
4. Mark Fabiy Kvintilian aysi nazariya asoschisi hisoblanadi?
5. O'zbekistonda pedagogika fanining rivojlanish tarixi nechi bosqichga bo'lingan?

3-mavzu. Shaxs va individuallik. Ijtimoiylashuv va yoshlar ta'limi.

3.1. Shaxsni shakllanish jarayonlari. Individuallik tushunchasi. Shaxs ijtimoiylashuv mezonlari.

Ma'lumki, insonda uch jihat bor. Biologik asos (individual) va ijtimoiy (shaxsiyat) bilan bir qatorda uchinchi jihat - "insondagi o'zlik" (individuallik) aniqlanadi va uchta tushuncha ajratiladi: individual, shaxsiyat va individuallik. Boshqacha aytganda, insonda hayvoniy tabiat (organizm), ijtimoiy (shaxslik), sof insoniy fazilatlar (individuallik) mavjud.

Kishi Homo Sapiens turiga tegishli ekanligini aniqlaydi - filogenetik va ontogenetik rivojlanish mahsuli, tug'ma va orttirilgan birlik, individual o'ziga xos xususiyatlarning tashuvchisi. Shaxs insonning hayvonot olamiga tegishli ekanligini ko'rsatadi.

Shaxs - bu insoniy munosabatlarning yig'indisi: do'stlik, muhabbat, oila, ishlab chiqarish, siyosiy va boshqalar. Bu ijtimoiy ahamiyatga ega bo'lgan xatti-harakatlarning murakkab tizimi, ijtimoiy munosabatlar bilan belgilanadigan

qobiliyatlarning ijtimoiy dunyoda namoyon bo'lishi. Shu munosabat bilan, shaxsning asosiy vazifasi uning qobiliyatlarini rivojlantirishdir. Shaxsiyat bir yarim mingdan ortiq bo'lgan barqaror shaxsiy fazilatlar to'plami bilan belgilanadi (odamlarga, biznesga, tabiatga mas'uliyatli va befarq munosabat; yaxshi niyat va tajovuzkorlik va boshqalar).

Individuallik insonni hayvonot va ijtimoiy dunyodan ajratib turadigan narsadir. Individuallik insonga o'zini erkin, mustaqil mavjudot sifatida namoyon qilish imkoniyatini beradi (I. Kant). Uning harakatlarining manbai insonning individualligida yashiringan. Individuallikni shakllantirgan shaxs o'zining kuchli tomonlariga to'liq tayanadi va tayanadi, u nafaqat erkin shaxs, balki mustaqil shaxsdir. Inson individualligi shaxsda inson rivojlanishining yuqori darajasi sifatida qaraladi. K. Rojers bunday shaxsni "to'liq ishlaydigan shaxs" deb atagan. Ushbu ta'rif o'z qobiliyatlari va iste'dodlaridan foydalanadigan, o'z potentsialini ro'yobga chiqaradigan, o'zini va tajriba doirasini to'liq bilishga intiladigan odamlarga nisbatan qo'llaniladi. Individuallik uning asosiy sohalari bilan belgilanadi: intellektual, motivatsion, hissiy, irodali, ob'ektiv-amaliy, o'zini o'zi boshqarish va ekzistensial.

Shaxsiy fazilatlar va individual fazilatlar bir-birini to'ldiradi, shuning uchun pedagogik maqsadlar uchun bu zarur shaxs tarbiyasini ham, individuallikni rivojlantirishni ham ta'minlaydi.

Ijtimoiylashtirish - bu shaxsning atrof-muhit bilan o'zaro munosabati, bu ijtimoiy normalar va madaniy qadriyatlarni o'zlashtirish va takrorlash, shuningdek, shaxsning o'zi mansub bo'lgan jamiyatda o'zini o'zi rivojlantirish va o'zini o'zi anglashini o'z ichiga oladi. Bu jarayon inson va atrof-muhitning stixiyali o'zaro ta'siri sharoitida, shuningdek, maqsadli, pedagogik jihatdan tashkil etilgan ta'lim jarayonida sodir bo'ladi. Ijtimoiylashtirishning mohiyati shundan iboratki, u shaxsni u faoliyat yuritayotgan jamiyat a'zosi sifatida shakllantiradi. Ijtimoiylashuv ikki tomonlama jarayon bo'lib, u bir tomondan, ijtimoiy muhitga, ijtimoiy aloqalar tizimiga kirib, shaxsning ijtimoiy tajribani o'zlashtirishini o'z ichiga oladi; ikkinchi tomondan, shaxsning faol faoliyati, ijtimoiy muhitga faol kirishi tufayli ijtimoiy aloqalar tizimini faol takror ishlab chiqarish jarayoni.

Ijtimoiylashtirish ijtimoiy hayotning o'zini o'zi boshqarish mexanizmining elementi sifatida ishlaydi, jamiyatning saqlanishi va rivojlanishini ta'minlaydi. Ijtimoiylashuv orqali inson nafaqat o'zini tajriba bilan boyitadi, balki o'zini hayot sharoitlariga va atrofdagi odamlarga ta'sir qiluvchi shaxs sifatida anglaydi. Shaxsning qanday qilib ijtimoiy tashkilotning elementiga aylanishi va jamiyatga qo'shilishi, bir tomondan, ijtimoiy tashkilotning shaxsga ta'sir qilish qobiliyatining shakllanishiga bog'liq bo'lsa, ikkinchidan, shaxsning ijtimoiy tashkilotning shaxsga ta'sir qilish qobiliyatining shakllanishiga bog'liq. boshqa odamlarning ta'siriga berilish.

Jamiyat murakkab tizim bo'lib, bir qator rollarga ajratiladi va har bir o'quvchining bog'liq bo'lgan quyi tuzilmalar (siyosiy va iqtisodiy munosabatlar sohasida, ijtimoiy guruhlar, jamoat institutlari va boshqalar) faoliyati va aloqalarida ishtirok etishini o'z ichiga oladi. Bu insonning ijtimoiy rollari va ijtimoiy pozitsiyalarining xilma-xilligini belgilaydi.

Shaxsning sotsializatsiyasi haqida gapirganda, biz, birinchi navbatda, shaxsning ijtimoiy rollar to'plamini amalga oshirishga tayyorligini shakllantirishni, bu rollarni o'zlashtirishni nazarda tutamiz. Shu bilan birga, ijtimoiy o'zini o'zi belgilash sodir bo'ladi - odamlar ijtimoiy munosabatlarning umumiy tizimidagi o'z roli va mavqeini tanlaydi, bu shakllangan manfaatlar va ehtiyojlar asosida ularni ushbu tizimga kiritishni nazarda tutadi.

Ijtimoiylashuv shaxsni shakllantiradi, uning muhim xususiyatlari insonning ijtimoiy munosabatlar tizimidagi o'rni bilan belgilanadi: do'stlik, sevgi, oila, ishlab chiqarish, siyosiy va boshqalar. P.N. Nator yozgan. "Inson insoniyat jamiyati tufayli shaxsga aylanadi..., yolg'iz o'smaydi".

Fanda sotsializatsiyaning mohiyatini tushunishning inson va uning o'z taraqqiyoti jarayonida roli haqidagi g'oyalari bilan farq qiluvchi ikkita yondashuv mavjud. Shunday qilib, ba'zi tadqiqotchilarning ta'kidlashicha, sotsializatsiya jarayonining mazmuni jamiyatning o'z a'zolarining ijtimoiy rollarni muvaffaqiyatli o'zlashtirishi, ishlab chiqarish faoliyatida ishtirok eta olishi, mustahkam oila yaratishi, qonunga bo'ysunuvchi fuqarolar bo'lishi va boshqalarga bo'lgan qiziqishi

bilan belgilanadi. Bu shaxsni sotsializatsiya ob'ekti sifatida tavsiflaydi (J. Ballantyne, T. Parsons va boshqalar). Yana bir yondashuv, inson nafaqat ob'ekt sifatida, balki sotsializatsiya sub'ekti sifatida ham harakat qiladigan jamiyatning to'la huquqli a'zosiga aylanishi bilan bog'liq. U sub'ekt sifatida o'z faoliyatini amalga oshirish, o'zini o'zi rivojlantirish, jamiyatda o'zini o'zi anglash bilan birlikda jamiyatning ijtimoiy normalari va madaniy qadriyatlarini o'zlashtiradi, ya'ni. nafaqat jamiyatga moslashadi, balki ijtimoiylashuv jarayonida faol ishtirok etadi, o'ziga va hayotiy sharoitlariga ta'sir qiladi.

Uchinchi yondashuv - teleologik - davlat, jamiyat va shaxsning maqsadlari nuqtai nazaridan. Unga ko'ra, sotsializatsiya bir necha yo'nalishda amalga oshirilishi mumkin: *birinchidan*, bu individuallikni rivojlantirish va shaxsni shaxs manfaatlariga muvofiq tarbiyalash bo'lishi mumkin; *ikkinchidan*, jamiyat va shaxs manfaatlaridan kelib chiqqan holda; *uchinchidan*, shaxs emas, balki faqat jamiyat (yoki davlat) manfaatlariga; *to'rtinchidan*, ayrim guruhlar manfaatlarini ko'zlab.

Birinchi ikki yo'nalish gumanistik pedagogikaning ideallariga mos keladi. Birinchi yo'nalish insonning turli sohalarida (intellektual, motivatsion, hissiy va boshqalar) tabiiy moyilliklarni rivojlantirish orqali sotsializatsiya maqsadlariga erishishni o'z ichiga oladi, ikkinchisi esa bu sohalarini jamiyat ideallariga mos ravishda o'zgartirishni o'z ichiga oladi. Bundan kelib chiqadiki, birinchisi individuallikni rivojlantirish muammolarini hal qiladi, ikkinchisi shaxsiy ovqatlanish muammosini hal qiladi. Shunday qilib, sotsializatsiya jarayonida shaxs uning ob'ekti sifatida ham, sub'ekt sifatida ham harakat qiladi. Shu bilan birga, jarayonning samaradorligi inson, jamiyat va davlat maqsadlari o'rtasidagi munosabatlar bilan belgilanadi.

20-asrning birinchi yarmida. psixologlar N. Miller va J. Dollard "ijtimoiy ta'lim" atamasini ilmiy foydalanishga kiritdilar. Shu asosda ijtimoiy ta'lim tushunchalari yarim asr davomida ishlab chiqilgan bo'lib, uning markaziy muammosi sotsializatsiya muammosiga aylandi.

Ijtimoiylashtirish - bu bolaga jamiyatda o'z o'rnini egallashga imkon beradigan jarayon, bu yangi tug'ilgan chaqaloqni asotsial holatdan jamiyatning to'liq a'zosi

sifatida hayotga ko'tarishdir. Fransuz sotsiologik maktabi tomonidan fanga kiritilgan sotsializatsiya tushunchasini taqdim qilaylik: “ijtimoiylashtirish” – ta’lim ta’sirida “insonlashtirish”, bu “kattalar avlodining yoshlar avlodiga ta’siri” (E.Dyurgeym). Shu bilan birga, shaxs uchun ta'lim bosim, majburlash, boshqa odamlarning g'oyalarini majburlash kabidir. J. Piagetning fikricha, sotsializatsiya ijtimoiy muhitga moslashish jarayoni bo'lib, u ma'lum bir rivojlanish darajasiga erishgan bolaning boshqa odamlar bilan hamkorlik qilish qobiliyatiga ega bo'lishini ta'minlashdan iborat. Mahalliy pedagogikada bu jarayonga o'xshash tushuncha kiritilgan.

Faoliyatda odam tobora ko'proq yangi turlarni o'zlashtiradi, bu har bir faoliyat turida va uning turli xil turlari o'rtasida mavjud *bo'lgan* aloqalar tizimida yo'nalishni nazarda tutadi. Bunday holda, biz shaxsan muhim dominant haqida gapiramiz, ya'ni. asosiy narsani aniqlash va unga e'tibor qaratish haqida. Faoliyatda yangi ijtimoiy rollar o'zlashtiriladi va ularning ahamiyati tushuniladi.

Muloqot insonning sotsializatsiya sohasi sifatida faoliyat bilan uzviy bog'liqdir. Shu bilan birga, muloqotning kengayishi insonning boshqa odamlar bilan aloqalarini ko'paytirish deb tushunish mumkin. Kontaktlar har bir yosh darajasida o'ziga xosdir.

O'zini o'zi bilishi shaxsda o'z "men"ining shakllanishini nazarda tutadi, u darhol paydo bo'lmaydi, lekin uning hayoti davomida ko'plab ijtimoiy ta'sirlar ta'sirida rivojlanadi. "Men" ni o'z-o'zini bilishning eng keng tarqalgan sxemasi uchta komponentni o'z ichiga oladi: kognitiv (bilim).

o'zim); hissiy (o'z-o'zini baholash); xulq-atvor (o'ziga nisbatan munosabat).

Ijtimoiylashuv jarayoni uchta belgilangan sohadagi o'zgarishlarning birligini nazarda tutadi: faoliyat, muloqot, o'z-o'zini bilish.

Bolani ijtimoiylashtirish har qanday o'qituvchi faoliyatining strategik maqsadi hisoblanadi, chunki darslarda olingan bilimlar insonning ijtimoiy rivojlanishi uchun asos sifatida qaralishi mumkin. Shu munosabat bilan aytishimiz mumkinki, ta’lim mazmunini belgilashda fan saviyasini aks ettirish bilan bir qatorda kelajakda bu bilimlarga bo‘lgan talab ham asos bo‘lishi kerak. Agar talaba tarix fanining mutaxassisi bo'lmasa, yakuniy imtihonni topshirgandan so'ng u ko'plab yodlangan

tarixiy sanalarni tezda unutadi, ammo tarixiy hodisalarning ijtimoiy ovozi, ularga talabaniy o'zi tomonidan berilgan baho ko'p jihatdan uning bilimiga ta'sir qiladi. ijtimoiy xulq-atvor, atrofdagi ijtimoiy hodisalarga munosabat. Matematikani o'rganish bilan bog'liq bo'lmagan mutaxassisliklarni tanlagan o'quvchilar maktabda berilgan barcha matematik formulalarni umrining oxirigacha eslab qolishlari dargumon, ammo ular hayoti davomida kundalik muammolarni tahlil qilish bilan bog'liq asosiy bilimlarga muhtoj bo'ladi. Bu ta'lim mazmuni hozirgi kundalik ehtiyojlar darajasida sodda bo'lishi kerak degani emas. U o'quvchilarda shaxsning ijtimoiy etukligining asosini tashkil etuvchi bilish faoliyati motivlarini, tafakkur mantiqiylikni, insonparvarlik dunyoqarashini shakllantirishi kerak.

Bolaning ijtimoiylashuviga o'qituvchilar, ota-onalar va boshqa bolalar bilan munosabatlarning tabiati ham sezilarli ta'sir ko'rsatadi. Shu nuqtai nazardan, pedagogik vositalarni to'g'ri tanlash muhim ahamiyatga ega bo'lib, bu, bir tomondan, bolaning o'zini anglashiga, ikkinchi tomondan, mos ijtimoiy tajribaga ega bo'lishiga yordam beradi va shunga mos ravishda ijtimoiy tuzilmada o'z xatti-harakatlarini belgilaydi. va pedagogik o'zaro ta'sir.

3.2. Ijtimoiylashuvga ta'sir etuvchi faktorlar. Shaxsga ta'lim berish mazmuni.

Ijtimoiylashtirish mezonlari

Ijtimoiylashuv jarayonida muammolarning ikki guruhi hal qilinadi: *ijtimoiy moslashuv* va shaxsning *ijtimoiy avtonomligi*. Bu muammolarni hal qilish mohiyatan qarama-qarshi va ayni paytda dialektik jihatdan birlashtirilgan, sezilarli darajada ko'plab tashqi va ichki omillarga bog'liq. Ijtimoiy moslashuv shaxsning ijtimoiy muhit sharoitlariga faol moslashishini nazarda tutadi va ijtimoiy avtonomizatsiya - bu shaxsning o'zini o'zi imidjiga va o'zini o'zi qadrlashiga mos keladigan o'ziga bo'lgan munosabat, xatti-harakatlar va munosabatlarning barqarorligi. Ijtimoiy moslashuv va ijtimoiy avtonomizatsiya muammolarini hal qilish "hamma bilan birga bo'lish" va "o'zingiz bo'lish" kabi qarama-qarshi ko'rinadigan motivlar bilan tartibga solinadi. Shubhasiz, insonning ijtimoiylashuvining natijasi ham *ijtimoiy faollik* -

insonning ijtimoiy munosabatlari sohalarida namoyon bo'ladigan ijtimoiy harakatlarga tayyor bo'lishdir. Shunday qilib, shaxsning ijtimoiylashuvini ko'rsatadigan mezonlar ijtimoiy moslashuv, ijtimoiy avtonomiya va ijtimoiy faollikdir.

Ijtimoiylashtirish omillari

Ijtimoiylashtirish omillarining pedagogik talqini uning ijtimoiy ta'limga oid asarlarida A.V. Loyrik. Uning fikricha, barcha omillar aniqlangan, ammo hammasi ham o'rganilmagan.

U o'z asarlarida **sotsializatsiya omillarini** to'rt guruhga birlashtiradi.

Birinchi guruh *megafaktorlar* (universal) - fazo, sayyora, dunyo, ular globalligi tufayli Yerning barcha aholisining ijtimoiylashuviga ta'sir qiladi.

Ikkinchi guruh *makro omillar* (katta) - mamlakat, etnik guruh, jamiyat, davlat, ma'lum mamlakatlarda yashovchi har bir kishining ijtimoiylashuviga ta'sir qiladi.

Uchinchi guruh - *mezofaktorlar* (oraliq) - turar-joy turi, ommaviy aloqa vositalari, ma'lum bir jamiyatning submadaniyati, shu jumladan yoshlar subkulturasini.

To'rtinchi guruh *mikrofaktorlar* (odamlarga bevosita ta'sir qiladi) - oila va uy, qo'shnilar, tengdoshlar guruhlari, ta'lim tashkilotlari (shu jumladan ta'lim muassasalari), jamoat tashkilotlari, mikrosotsium.

Ta'lim

Bugungi kunda ta'lim eng keng pedagogik kategoriya hisoblanadi. Shu bilan birga, "tarbiya" tushunchasi shaxsning ijtimoiy mavjudot sifatida shakllanishining butun jarayonini o'z ichiga oladi.

Rus pedagogik entsiklopediyasida ta'lim shaxs va jamiyat manfaatlarini ko'zlab amalga oshiriladigan pedagogik jihatdan tashkil etilgan ijtimoiylashuv jarayoni sifatida tavsiflanadi.

madaniyati, tarbiyasi va ta'limini o'z ichiga olgan shaxsning ijtimoiyligini shakllantirishni nazarda tutadi. Ta'lim ta'lim va tarbiyani birlashtiradi, bu

qo'llanmada batafsil muhokama qilinadi. Bilimli shaxs - bilimli, o'z faoliyatida malakali, rivojlangan va bilimli shaxs.

Agar ta'lim muassasalarining maqsadlarini tarixiy nuqtai nazardan tahlil qiladigan bo'lsak, ikkita yo'nalish mavjud degan xulosaga kelishimiz mumkin. Ayrim maktablarning faoliyati davlat ehtiyojlarini qondirishga, yosh avlodni ma'lum ijtimoiy muhitda hayotga tayyorlashga qaratilgan bo'lib, ularning faoliyati sotsentsentrik xarakterga ega (markazda jamiyat va davlat manfaatlari turadi) – *birinchi trend*. Boshqa maktablarning faoliyati insonparvarlik xarakteriga ega va asosiy e'tibor bolaning o'ziga qaratiladi: uning individualligini rivojlantirish va - kelajakda u nafaqat kasblar dunyosida, balki g'oyalarda ham erkin harakatlana olishi uchun uning shaxsiyatini tarbiyalash. va mafkuralar - *ikkinchi yo'nalish*.

Qadimgi Yunoniston pedagogikasida ildiz otgan I. Kant tomonidan ilgari surilgan insonning o'zini o'zi qadrlash g'oyasi bugungi kunda ham dolzarb bo'lib qolmoqda. Zamonaviy maktabning shaxsning ehtiyojlariga e'tibor qaratilishi postindustrial jamiyat ma'lum bir davlatning mutaxassisi va fuqarosini emas, faoliyatdan o'zini ozod qiladi va o'zini o'zgartirishga qodir, balki bilim va turlarni o'zlashtira oladigan yaxlit shaxsni tarbiyalash zarurligini taqozo etishining natijasidir.

Ta'lim muassasalari faoliyatida ijtimoiy-iqtisodiy sharoitlardan tashqari mafkuraviy g'oyalar va pedagogik tushunchalar ustunlik qiladi, ular zamonaviy ta'limning ma'lum falsafasini va alohida maktabning rivojlanish strategiyasini shakllantira boshlaydi. Yangi maktablarning shakllanishi progressiv gumanistik tushunchalar asosida amalga oshiriladi: har qanday yo'l bilan shaxsiy fazilatlarni tarbiyalash va shaxsning individualligini rivojlantirish.

Maktab genezisining tahlili shuni ko'rsatadiki, turli davrlarda u davlat, jamiyat ehtiyojlariga va juda kamdan-kam hollarda - bolaning o'zi manfaatlariga yo'naltirilgan. Biroq, eng yaxshi natijalarga aynan bolaga e'tibor qaratgan maktablar erishdilar: uning qobiliyatlarini rivojlantirish, uning ichki dunyosini shakllantirish, kapitalistik, sotsialistik jamiyatda hayotga tayyorgarlik emas, balki bu erda va hozir hayot. Hozirgi vaqtda ushbu yondashuvning to'g'riligini ko'p hollarda davlatlar

o'rtasida chegaralar mavjud emasligi, odamlar tobora erkinlikka erishayotgani, madaniyatlar bir-biriga kirib borishi, muayyan jamiyat uchun shaxsni tarbiyalash muammosi dolzarbligini yo'qotayotganligi bilan tasdiqlanadi - vazifa. insonning jamiyatga integratsiyalashuviga yordam berish uchun belgilangan va unga ma'lum bir partiya yoki din g'oyalarini yuklamang. Hozirgi vaqtda yangi maktablarning rivojlanishi barcha mamlakatlarda bir xil emas: ko'pgina maktablarning o'z tushunchalari, o'z maqsadlari va ularga erishish shartlari bor, ular boshqalardan farq qiladi va tashkil etish va faoliyat ko'rsatishning o'ziga xos tamoyillari asosida qurilgan.

Shaxs ta'lim jarayonining maqsadi bo'lgan ta'limni rivojlantirish tendentsiyalariga yo'naltirish alohida rol o'ynaydi. Shu bilan birga, eng muhimi, yosh shaxsning ijtimoiyligi va individualligini rivojlantirish, o'zini o'zi qadrlash, o'ziga ishonch hissini tarbiyalash va unga o'zini o'zi o'zgartiradigan ta'lim sub'ekti sifatida qarashdir. Biroq, haddan tashqari pedosentrik yondashuv, barcha jozibadorligiga qaramay, yoshlarning manfaatlarini to'liq qondira olmaydi, chunki u jamiyatda o'zini anglagan va unga adekvat bo'lgan taqdirdagina to'liq baxtli bo'lishini hisobga olmaydi.

Yuqorida keltirilgan yondashuvlardan yana biri o'qituvchi va talabalar o'rtasidagi munosabatlarni insonparvarlashtirish zarurati bilan bog'liq. Munosabatlarni insonparvarlashtirish kontseptsiyasiga ko'ra, insonparvarlik tamoyillariga muvofiq davom etuvchi odamlar o'rtasidagi ob'ektiv-amaliy faoliyat va o'zaro munosabatlar bolaning rivojlanishi va uning jamiyatga integratsiyalashuvining asosiy omillari hisoblanadi. Muloqot sub'ekt-sub'ekt asosi bilan tavsiflanadi, har bir kommunikatorning intellektual, motivatsion, hissiy va boshqa sohalarida ijobiy o'zgarishlar uchun psixologik jihatdan maqbul asos yaratadi. Ta'lim va ta'limdagi rasmiyatchilik va dogmatizmdan muhim shartli ravishda chetlanish - bu shaxslararo muloqot bilan o'zaro aloqaning kirib borishi. Pedagogik konfliktologiya muammolarini ishlab chiqishga alohida e'tibor beriladi. Dialogik muloqot o'qitish usullari tizimini qurish uchun asos sifatida ilgari suriladi.

Shunday qilib, o'zaro munosabatlarni insonparvarlashtirish kontseptsiyasini

amalga oshirish butun ta'lim jarayoniga singib ketishi kerak. O'zaro munosabatlarning insonparvarlik uslubi ijobiy hissiy muhitni yaratadi, bunda faqat samarali o'rganish va ta'lim olish mumkin. Buni mamlakatimiz va jahon ta'lim jarayonining rivojlanish tendensiyalari ham ko'rsatib turibdi. Bu pozitsiyalardan quyidagi tushunchalarga e'tibor qaratishimiz mumkin: individuallik pedagogikasi tushunchasi; insonning ijtimoiylashuvi tushunchasi; gumanistik muloqot tushunchasi; ijtimoiy test tushunchasi; yaxlit pedagogik jarayon tushunchasi va boshqalar. Birinchi ikki yo'nalish gumanistik pedagogikaning ideallariga mos keladi. Birinchi yo'nalish insonning turli sohalarida tabiiy mayllarni rivojlantirish maqsadlariga erishishni, ikkinchisi esa bu sohalarni jamiyat ideallariga muvofiq ravishda o'zgartirishni o'z ichiga oladi.

Yangi tipdagi ta'lim muassasalari oldida turgan maqsad va vazifalar o'quv jarayonini tashkil etishga alohida talablar qo'yadi. Yuqori darajadagi yaxlitlikka ega bo'lgan jarayon ularga eng yaxshi javob beradi. Ta'lim jarayoni o'zining barcha funktsiyalarini (rivojlanish, o'qitish, ta'lim) uyg'un tarzda amalga oshirishni ta'minlasa, yaxlitdir. Ushbu jarayonning yaxlitligining mohiyati uning barcha qismlari va funktsiyalarining asosiy vazifaga bo'ysunishida yotadi: yaxlit shaxsni shakllantirish, individuallik, shaxsiyat va organizmning (jismoniy salomatlik) uyg'un rivojlanishi.

Yaxlit yondashuvi qanday?

Birinchidan, pedagogik jamoa darajasida yaxlit yondashuv har bir o'qituvchining umumiy maqsad yo'lida ishlashi – unga erishishga hissa qo'shish emas, balki umumiy maqsadga erishishni ta'minlashdir.

Ikkinchidan, o'quv jarayonini tashkil etishga yondashuvning yaxlitligi har bir darsda, darslar va sinfdan tashqari ishlar tizimida o'qitish, rivojlantirish va tarbiyalash muammolarini kompleks hal qilish bilan ta'minlanadi, shunda har bir qism, (jarayon) butun uchun ishlaydi (dars).

Uchinchidan, yaxlit yondashuv ta'lim va o'z-o'zini tarbiyalash, ta'lim va o'z-o'zini tarbiyalashning birligida yotadi.

To'rtinchidan, yaxlit yondashuv bilan nafaqat birgalikdagi faoliyat, balki

o'qituvchi va talabalar o'rtasida faol o'zaro faoliyat (pedagogik o'zaro ta'sir) bo'lishi kerak. O'zaro ta'sir - pedagogik tizimning elementlari o'rtasidagi aloqalarni o'rnatish: axborot aloqalari (axborot almashinuvi), tashkiliy va faoliyat aloqalari (qo'shma faoliyat usullari), aloqa, boshqaruv va o'zini o'zi boshqarish aloqalari.

Aniqligi, o'quvchilarni tarbiyalash, rivojlantirish va tarbiyalashdagi yuksak natijalari bilan tavsiflanadi. Ta'lim jarayonining yaxlitligi unga doimo xos bo'lgan xususiyat emas - u nisbiydir va uning barcha funktsiyalarini muvaffaqiyatli amalga oshirish bilan etuklashadi.

Innovatsion faoliyatni rivojlantirishda faqat jamoa ishtirokida va uning a'zolarining tashabbusi bilan yaratish mumkin. O'qituvchilar tomonidan ixtiyoriy va ongli ravishda boshlangan ushbu faoliyatni boshqarish faqat "shaxsga yo'naltirilganlik" ga o'tish bilan mumkin.

Ta'lim muassasalarining xilma-xilligi, zamonaviy maktablarga xos innovatsion jarayonlar - ularning barchasi yoshlar bilan ishlashning professional tashkilotchilari tomonidan amalga oshirilishi mumkin bo'lgan talabalarni ijtimoiy va pedagogik qo'llab-quvvatlash zarurligini taqozo etadi.

Mavzu bo'yicha savollar:

1. Shaxsga ta'rif bering?
2. Ijtimoiylashtirish deganda nimani tushunasiz?
3. Ijtimoiylashuvni necha yo'nalishda amalga oshirish mumkin?
4. "Ijtimoiy ta'lim" atamasini ilmiy foydalanishga kimlar kiritishgan?
5. Ijtimoiylashuvga ta'sir etuvchi faktorlar qaysilar?

4-mavzu. Yoshlar tarbiyasi.

4.1. Yoshlar tarbiyasi. Tarbiyaning maqsadi va vazifalari.

Hozirgi davrda mamlakatimizda tarbiyaviy ishlarning mazmuni barkamol avlodni shakllantirishga qaratilgan. Respublikada sog'lom va barkamol avlodni tarbiyalash, yosh avlodni XXI asr talablariga to'liq javob beradigan har tamonlama rivojlangan shaxslar etib voyaga yetkazish uchun zarur shart-sharoitlar va imkoniyatlar yaratilgan. Bu boradagi ishlarni aniq, maqsadli amalga oshirish uchun davlat ahamiyatiga molik hujjatlar, dasturlar va rejalar ishlab chiqilgan.

Birgina Ta'lim to'g'risidagi Qonun, Kadrlar tayyorlash milliy dasturining qabul qilinishi yuksak umumiy va kasb-hunar madaniyatiga, istiqbolli vazifalarni hal etishga qodir barkamol avlodni tarbiyalashga yo'naltirilganligini keltirish kifoya.

Tarbiya - yosh avlodni har tamonlama voyaga yetkazish, unda ijtimoiy ong va xulqatvorni tarkib toptirishga yo'naltirilgan faoliyat bo'lib, shaxsni aqliy, jismoniy, ahloqiy, ma'naviy sifatlarini shakllantirishga qaratilgan bo'lib, insonning jamiyatda yashashini ta'minlash uchun zarur bo'lgan xususiyatlarini tarkib toptirishning jarayonlaridir.

Tarbiya shaxsni tarkib toptirishga qaratilgan bo'lib, shaxs va jamiyatning mavjudligini ta'minlaydigan qadriyatlar asosida rivojlanadi. Tarbiya inson shaxsini shakllantirish, uning ijtimoiy, siyosiy, madaniy, ma'rifiy hayotida faol ishtirokini ta'minlashga qaratilgan barcha ta'sirlar, tadbirlar, harakatlar, intilishlar majmuini anglatadi. Tarbiya nafaqat oila, maktab, bolalar va yoshlar tashkilotlarida olib boriladigan jarayonlar bo'libgina qolmay, uning yetakchi g'oyalari ommaviy axborot vositalari, gazeta va jurnallar orqali singdirilgan mafkurani ham o'z ichiga oladi. Zero, tarbiya ta'limga nisbatan kengroq bo'lgan tushunchadir. Bunday tarbiyaning oila va tarbiyaviy muassasalar hamda jamoat tashkilotlari tomonidan amalga oshirilishini nazarda tutadi. Shu jihatdan tarbiya ta'lim olish bilan chambarchas bog'liq holda amalga oshiriladi. Ta'lim – tarbiya orqali shaxda ezgu ma'naviy – axloqiy sifatlar tashkil topadi.

Yuqoridagi fikrlardan kelib chiqib shuni aytish joizki, insonning boy ma'naviy tarixiy jarayonida samarali foydalanish, o'sib kelayotgan yosh avlodni vatanparvar, xalqparvar, yuksak ma'naviyatli etib voyaga yetkazish, insoniy fazilatlarni singdirishda tarbiyaviy ishlarni to'g'ri tashkil etish maqsadga muvofiqdir. Tarbiyaviy ishlarni tashkil etishning asosiy tarkibiy qismlari quyidagilardan iborat:

- maqsadning aniq mezonlarda ifodalanishi
- faoliyat maqsadini amalga oshirishda xizmat qilishi;
- bolalar tarbiyasidagi faoliyatni o'qituvchi, ota – ona va jamoa bilan hamkorlikda boshqaruvni ta'minlash muhimdir.

- Tarbiyaviy ishlarni tashkil qilish va uning salohiyatini oshirish bola qalbida insoniy fazilatlarni singdirish ko‘p jihatdan tarbiyachi-tarbiyalanuvchilarning ijodiy faoliyatini tashkil etishga bog‘liq. Ular quyidagi omillarni qo‘llash asosida vujudga keladi:

- Tarbiya jarayonini tashkil qilishdagi munosabatlar. Bunda tarbiyalanuvchilarning kundalik hayotiy voqyealari jamoadagi tartib qoida va xulqatvorlar haqidagi motivlar va ularga bir butun yondoshuv kabilardir;

- Tarbiyaviy ishlarning maqsadi, aniqligi va ta‘sirchanligi. Tarbiyaviy jarayonni loyihalashtirish, shakl, metod, shart – sharoitlarni oldindan aniqlab qo‘yilgan maqsadga muvofiqlashtirish;

- Tarbiyachi va tarbiyalanuvchilarning o‘zaro munosabatlari. Tarbiyachi va tarbiyalanuvchilarning ruhiy holatlari, muloqat va munosabatda bo‘lishlari, ruhiy shart – sharoitlar yaratilishi, tarbiyaviy tadbirlarni gigiyena qoidalariga moslash, estetik talablarga javob berishi, tarbiyaviy ishlarni muvaffaqiyatli tashkil etish funksiyalaridan biridir.

- O‘quvchi – yoshlarning faolligi va mustaqil ijodiy faoliyatini tashkil etish. Tarbiyaviy tadbirlarni tashkil qilishda o‘quvchi yoshlarning faolligi ko‘p jihatdan ixtiyoriylik, tashkilotchilik va ijodkorligiga bog‘liq;

- Tarbiyaviy ishlar ta‘lim jarayonida olgan bilimlariga uyg‘un bo‘lishi. Tarbiyaviy ishlarni rejalashtirishda turli fanlarning integrasiyasi hisobga olish ijobiy xarakter kasb etadi. Tarbiyaviy ishlar metodikasi yosh avlodni har tamonlama barkamol avlod qilib tarbiyalash, ular ongiga milliy g‘oyani singdirishda har tamonlama ta‘sir ko‘rsatadi.

O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasida har bir fuqoroning ilm olishi, o‘z qobiliyatlarini har tamonlama rivojlantirish ta‘kidlanadi. Ta‘lim to‘g‘risida qabul qilingan qonunda maktabning, unda amalga oshiriladigan ta‘lim-tarbiyaning mazmuni amalga oshirilishi lozim bo‘lgan tarbiyaning vazifalari belgilab berildi. Ma‘lumki yosh avlodga tarbiya berish jarayonida maktab juda katta ahamiyat kasb etadi. O‘quvchilarga tarbiya berish, ularga ta‘lim berish bilan birgalikda amalga oshiriladi. Ammo, tarbiyaning o‘z vazifasi, mazmuni, amalga oshirish usul va

vositalari mavjud. O'qish va tarbiya jarayonining uzviyligi ta'lim muassasalari oldiga qo'yilgan eng muhim pedagogik vazifalardan biri hisoblanadi.

Tarbiyaning vazifalari quyidagilardan iborat:

- o'quvchilar jamoasining tarbiyalanganlik darajasini o'rganib, unga tarbiyaviy

ta'sir ko'rsatish mahoratiga ega bo'lish;

- tarbiyaviy ish va tadbirlar uchun zarur bo'lgan metodlarni tanlab, ko'zlangan maqsadga erishish chora-tadbirlarini ko'ra bilish;

- ilg'or tajribalarni tahlil qilish va uni o'z faoliyatida ijodiy foydalanish;

- tarbiyaviy ishlarning o'quvchilar ruhiyatiga qanchalik ijobiy ta'sir etganini kuzatib, uni yanada rivojlantirish va takomillashtirish;

- tarbiyaviy ishlar samaradorligini oshirishda o'z bilimini doimiy rivojlantirib borishi lozim.

4.2. Tarbiya strategiyalarining ilmiy yondoshuvlari.

Ta'lim - pedagogikaning asosiy kategoriyasi. Inson tug'ilgandan deyarli o'limigacha tarbiyalanadi. Ushbu tarbiyaviy ta'sirning kuchi tabiiy ravishda yoshga, ijtimoiy mavqega va mavqega qarab o'zgaradi.

Boshqacha talqin qilinadigan tushunchani topish qiyin. To'g'ridan-to'g'ri ma'noda "tarbiya" bolani ovqatlantirish va oziqlantirishdir. Biroq, rus tilida kundalik darajada bu atama juda keng qo'llaniladi. "Ta'lim" atamasini fanga I. I. Betskiy (18-asr o'rtalari) kiritgan, u ta'lim orqali "odamlarning yangi zotini" yaratishga umid qilgan, deb hisoblashadi. Uning fikricha, tarbiyaning vazifasi "odoblilikni, taqvodorlikni, ozodalikka moyillikni tarbiyalash va bekorchilikka toqat qilmaslik" dir. Bir qator G'arb tillarida ruscha "tarbiya" so'zining aniq o'xshashi yo'qligiga qaramay, rus pedagogik terminologiyasida "tarbiya" bugungi kunda o'rnatilgan atama hisoblanadi. Ta'limning mohiyatini aniqlash muammosi eng qadimiylaridan biridir. Biroq, pedagogik adabiyotlarda ushbu tushuncha bir qator ob'ektiv sabablarga ko'ra doimiy ravishda qayta ko'rib chiqiladi.

Turli tarixiy davrlarda jamiyat bu toifani o'zining ijtimoiy munosabatlari va dolzarb vazifalaridan kelib chiqib tavsiflab kelgan va ko'pincha inson salohiyatini

rivojlantirishdan ko'ra uning barqarorligi haqida qayg'urgan.

Turli nashrlarda, lekin umumiy ma'noni saqlab qolgan holda, ta'lim **jamiyat ehtiyojlariga muvofiq** shaxsni yoki uning individual fazilatlarini shakllantirish jarayonini boshqarish deb qaraldi. Marksistik mafkura hukmronligi **davrida** ta'lim kommunizmning faol va ongli quruvchilarini tayyorlash vositasi sifatida qaraldi.

“Tarbiya” tushunchasini talqin qilishning xilma-xilligi uning qaysi jihatlari tadqiqotchi uchun eng ahamiyatli ekanligi bilan bog'liq.

Ta'lim bir qator psixologik va pedagogik tushunchalar bilan chambarchas bog'liq. Avvalo, bunday bog'liqlik "shakllanish" tushunchasi bilan ob'ektiv ravishda mavjud. Bu atama insondagi ma'lum o'zgarishlarni nazarda tutadi, bu jarayon va tugallangan natija bo'lib, unga ma'lum bir shaklni beradi, insonda jismoniy va shaxsiy yangi shakllarning paydo bo'lishi.

“Tarbiya” tushunchasiga ta'rif berishda qaysi jihatni birinchi o'ringa qo'ysak ham, barcha ta'riflar ushbu hodisani xarakterlovchi umumiy xususiyatlarni o'z ichiga oladi.

Birinchidan, ta'lim jarayoni, ya'ni o'qituvchi o'zaro munosabatda bo'lgan odamlarda sodir bo'ladigan ma'lum sifat va miqdoriy o'zgarishlarni o'z ichiga olgan dinamik hodisa sifatida ta'riflanadi.

Ikkinchidan, bunday belgi o'quvchiga ta'sirning maqsadga muvofiqligidir. Bu belgi ta'lim har doim ma'lum bir natijaga erishishga qaratilganligini anglatadi, bu birinchi navbatda o'quvchi shaxsida yuz beradigan ijobiy o'zgarishlar bilan belgilanadi. Integral tarbiyasiz (umuman tarbiya) bunday narsa bo'lmaydi.

Uchinchidan, insonparvarlik yo'nalishi belgi sifatida o'quvchilarga ta'sir vektorini belgilaydi. Har qanday ta'sir insonparvarlik fazilatlarini rivojlantirmaydi. Shubhasiz, boshqalarning ta'siri salbiy g'ayriinsoniy xususiyatlarni shakllantirganda "tarbiyaga qarshi" ham mavjud.

To'rtinchidan, ko'pchilik tadqiqotchilar o'qituvchi va talaba o'rtasidagi o'zaro munosabatlarni ta'limning eng muhim belgisi deb atashadi. Aynan shu xususiyat o'quvchining ta'lim jarayonida faolligini ta'kidlaydi va uning sub'ektiv pozitsiyasini belgilaydi.

Ta'lim, shubhasiz, ijtimoiy-psixologik tarkibiy qismga ham ega. G.M.ning so'zlariga ko'ra. Andreevaning ta'kidlashicha, "jamiyat shaxsga qaysi guruhlar orqali ta'sir qilishini aniqlash kerak. Buning uchun insonning o'ziga xos hayot yo'lini, uning rivojlanish yo'li sodir bo'ladigan mikro va makro muhit hujayralarini o'rganish muhimdir.

Shunday qilib, eng umumiy shaklda ta'limni o'quvchi va uning atrofidagi ijtimoiy muhitning o'zaro ta'siriga asoslangan shaxsning insonparvarlik fazilatlarini shakllantirishning maqsadli jarayoni sifatida belgilash mumkin.

Ota-onalarning maqsadlari va strategiyalari

Yosh shaxs va ijtimoiy muhitning o'zaro ta'siri sezilarli darajada ushbu jarayon sub'ektlari tomonidan belgilanadigan ta'lim maqsadlariga bog'liq. Bu ushbu hodisaning mohiyatini tushunishning ko'p o'lchovlilikini belgilaydi.

Har bir davr, har bir davlat ta'lim muassasalari oldiga o'z vazifalarini qo'ygan. Maqsad hukmron mafkuraviy qarashlar asosida belgilandi va (ijtimoiy tuzum shaklida shakllantirildi. Davlat va jamiyat doimo pedagogik faoliyat maqsadini o'z kelajagi haqidagi asosli g'amxo'rlik deb hisoblab kelgan. Shuning uchun (maqsadni shakllantirish). ko'pincha hukmron elitaning fikricha, mavjud tizim va ijtimoiy munosabatlar tizimini saqlab qolishni ta'minlaydigan postulatlarni o'z ichiga oladi. Shu bilan birga, yosh avlod kelajagi haqida qayg'urish asosiy dalillar sifatida ilgari surildi.

Ta'lim sub'ektlarining maqsadli ta'siri ostida sodir bo'ladigan shaxsda kutilayotgan o'zgarishlar.

Ta'lim maqsadlarini aniqlashning ikkita asosiy yondashuvini topish mumkin.

birinchi yondashuv, birinchi navbatda, jamiyat ehtiyojlarini hisobga oladi, shuning uchun bolani tarbiyalash talablari davlat, jamiyat va sinfnings vazifalariga asoslanadi.

Maqsadlarni aniqlashning *ikkinchi yondashuvi*, *birinchi navbatda*, inson ehtiyojlarini hisobga olishni o'z ichiga oladi. Bunda maqsad uning ijtimoiy rivojlanishiga yordam berish, uning mavjud ijtimoiy sharoitlarga moslashishini

ta'minlash va shu bilan birga o'zining "men" ni, rivojlanayotgan individualligini saqlab qolishdir, K.Smironovning 1913 yilda Rossiyada nashr etilgan darsligida. quyidagicha maqsad qo'yildi: "Uy hayvonini o'rgatish - unga o'zi uchun mumkin bo'lgan mukammallikka erishishga yordam berish, ya'ni, axloqiy jihatdan rivojlangan va amaliy faol shaxs bo'lib yetishish".

Har qanday jamiyatda qaror topgan munosabatlar mafkurasiga qarab birinchi yoki ikkinchi yondashuv ustunlik qilgan.

Maqsadlar har tomonlama rivojlangan, ma'naviy boylik, axloqiy poklik va jismoniy barkamollikni o'zida mujassam etgan shaxs ideali pozitsiyasidan ko'rib chiqildi. Zamonaviy tushunchada insonning uyg'un rivojlanishi nima? Bu birinchi navbatda insonning o'zi intilishi kerak bo'lgan ideal. Bundan tashqari, bu o'qituvchi uchun ko'rsatma bo'lib, uning asosida o'z faoliyatining mazmunini belgilaydi.

Barkamol inson odamlarga, o'ziga nisbatan insoniy munosabati, yuksak axloqi va ma'naviyati bilan ajralib turadi. Shu bilan birga, barkamol inson faqat ideal, bu idealga zid bo'lmagan haqiqiy maqsadlarni belgilash uchun ko'rsatma ekanligini aniq tushunish kerak.

Psixologik-pedagogik nazariyada juda keng tarqalgan va ta'limning ijtimoiy-psixologik mohiyatini tushunishga sezilarli ta'sir ko'rsatadigan birinchi strategiya - ijtimoiylashuvdir. Shu ma'noda ta'lim insonning ijtimoiylashuv jarayoni kontekstida ko'rib chiqiladi. Ta'lim o'quvchilarni ijtimoiy faoliyatga jalb qilish jarayonida quyidagilar sodir bo'lishini nazarda tutadi:

- faoliyatni tanlash bilan bog'liq holda shaxsiyatni individual muammolashtirish;

- mumkin bo'lgan faoliyat turlari va unda ishtirok etishning shaxsan maqbul variantlari bo'yicha shaxsning individual o'zini o'zi belgilashi;

- faoliyat maqsadini bilish va shaxsiy maqsadlarni taqqoslash asosida o'qituvchi rahbarligida ijtimoiy faoliyatga kiritish; operatsion tajribaga ega bo'lish;

Ta'limning bu jihati jarayon insonni rivojlantirishga, uning imkoniyatlarini ro'yobga chiqarishda maksimal yordam ko'rsatishga va o'z cho'qqisiga chiqishiga

yordam berishi kerakligini ko'rsatadi.

Shaxs va individuallikni rivojlantirish - bu miqdor va sifat o'zgarishlari sodir bo'ladigan jarayon. Jarayon rivojlanish manbalari bo'lgan turli xil qarama-qarshiliklarni hal qilishni o'z ichiga oladi:

- yoshlarning ehtiyojlari va ularni qondirish imkoniyatlari o'rtasidagi ziddiyat;
- yosh shaxsning salohiyati va ularni amalga oshirish imkoniyatlari o'rtasidagi ziddiyat;
- yigitning o'z oldiga qo'ygan maqsadlari va ularga erishish shartlari o'rtasidagi ziddiyat.

Bu qarama-qarshiliklar inson rivojlanishining turli yosh bosqichlarida turlicha namoyon bo'ladi va erta o'smirlik davridan to kattalargacha bo'lgan yoshlarning yosh chegaralarida o'ziga xos xususiyatga ega.

Ushbu hodisani ijtimoiy-psixologik ko'rib chiqish kontekstida ta'limning uchinchi strategiyasi *madaniydir*. *Insonning ko'plab shaxsiy fazilatlarini shakllantirish uning madaniyatni egallash darajasiga bevosita bog'liq*. "Madaniy" paradigma ko'proq bilimga emas, balki madaniy elementlarning rivojlanishiga qaratilgan. Bunda asosiy e'tibor inson tarbiyasi jarayoni sodir bo'lgan jamiyat xususiyatlariga, etnik o'zlikni shakllantirishga qaratiladi.

Shaxsning etnik kelib chiqishi uning "o'z" madaniyatining elementlarini o'zlashtirishi asosida ta'minlanadi, uning uchun asosiylari hayot, faoliyat va xulq-atvor qadriyatlari va normalari hisoblanadi. Shaxsning o'z etnik hamjamiyatiga va madaniyatiga o'sishi jarayoni "inkulturatsiya" tushunchasi bilan belgilanadi.

Har bir inson inkulturatsiya jarayonidan o'tadi, chunki uning natijalarisiz u jamiyat va o'z etnik guruhi a'zosi sifatida mavjud bo'lolmaydi. Bu murakkab jarayon erta bolalikdan o'z tanasini nazorat qilish va bevosita yashash muhiti elementlarini o'zlashtirish ko'nikmalarini egallashdan boshlanadi va butun umri davomida davom etadi. Ushbu jarayonda ikkita asosiy bosqichni ajratish odatiy holdir: asosiy (bolalar) va ikkilamchi (kattalar).

Inkulturatsiyaning *birinchi bosqichida* odamlar o'z madaniyatining eng keng tarqalgan, hayotiy elementlarini o'zlashtiradilar. Shu bilan birga, inkulturatsiya yosh

odamda normal ijtimoiy- madaniy hayot uchun zarur bo'lgan ko'nikmalarni shakllantirish maqsadida unga maqsadli ta'sir ko'rsatish bilan tavsiflanadi. Har qanday madaniyatda tarbiyalashning maxsus shakllari va usullari mavjud bo'lib, ular yoshlarga ularning kundalik amaliyoti uchun zarur bilim va ko'nikmalarni beradi.

Madaniyatning asosiy o'ziga xos xususiyati - bu shaxsda ma'lum bir jamiyatda belgilangan chegaralar doirasida ijtimoiy-madaniy muhitni mustaqil ravishda o'zlashtirish qobiliyatini rivojlantirish. Shaxs o'zining hayotiy muammolarini hal qilish uchun olingan bilim va ko'nikmalarni birlashtirish imkoniyatiga ega bo'ladi: uning o'zi va boshqalar uchun muhim oqibatlarga olib kelishi mumkin bo'lgan qarorlar qabul qilish qobiliyati kengayadi; u o'z etnik guruhining bir qismi sifatida muhim madaniy o'zgarishlarga olib kelishi mumkin bo'lgan harakatlarda ishtirok etish huquqini qo'lga kiritadi. Inkulturatsiyaning birinchi bosqichi madaniyat barqarorligini saqlashga yordam beradi, chunki bu erda asosiy narsa mavjud tasvirlarni takrorlash va tasodifiy va yangi elementlarning madaniyatga kirib borishini nazorat qilishdir.

Ikkinchi bosqich, aynan yoshlik davrida, jamiyat a'zolariga madaniyatda tajriba o'tkazish, unga boshqa miqyosda o'zgartirishlar kiritish uchun javobgarlikni olish imkoniyatini beradi.

Inkulturatsiyaning har ikki bosqichining uyg'un va izchil rivojlanishi shaxsiy mentalitetning shakllanishi bilan yakunlanadi - shaxsning dunyoni ma'lum bir tarzda harakat qilish, fikrlash, his qilish va idrok etishga bo'lgan munosabati va moyilliklari majmui. O'z navbatida, ruhiyatning bunday holati ham shaxsning ham, ijtimoiy-madaniy muhitning ham normal faoliyat yuritishi va rivojlanishining ko'rsatkichidir.

To'rtinchi ota-ona strategiyasini shartli ravishda *ekzistensial deb atash mumkin*. Ekzistensialist psixologlar psixik jarayonlarning mohiyatini tushunish va mijozlarga psixoterapevtik yordam ko'rsatish uchun ekzistensial falsafa g'oyalaridan foydalanishga harakat qilishdi. Rollo Mey ekzistensial psixoterapiya tamoyillarini ta'kidlab, insonning markazlashishga, uning mavjudligini saqlashga intilishini ta'kidlaydi, bu istakning sub'ektiv tomoni - bu xabardorlik. Shu bilan birga, u - ongning haqiqiy insoniy shakli o'z-o'zini anglash ekanligini ta'kidlaydi, bu esa

insonga o'zini dunyo bilan o'ralgan sub'ekt sifatida his qilishiga yordam beradi.

Ta'limga ekzistensial yondashuvni tushunish uchun mashhur psixolog V.Franklning asarlariga murojaat qilish kerak. U ekzistensial psixologiyaning eng muhim toifasini ko'rib chiqishga harakat qildi: inson mavjudligining ma'nosi. V. Frankl tushunishidagi erkinlik, eng avvalo, boshqacha bo'lish erkinligidir. Ekzistensial tahlil insonni mavjudot deb hisoblaydi. ma'noga yo'naltirilgan va qiymatga intilish. Ushbu qobiliyatda odam ikkita ontologik xususiyat bilan tavsiflanadi: o'z-o'zidan o'tish qobiliyati va o'zini o'zi ajratish qobiliyati. Birinchisi, insonning doimiy ravishda o'zidan tashqariga chiqishida, o'zidan tashqarida mavjud bo'lgan narsaga e'tiborini qaratishida ifodalanadi. Ikkinchisi, insonning vaziyatdan ham yuqoriga ko'tarilishi, o'ziga tashqaridan qarash qobiliyatida ifodalanadi. Bu ikki qobiliyat insonga ma'lum chegaralar ichida o'zini o'zi belgilovchi mavjudot bo'lishiga yordam beradi.

Psixologiyada ekzistensializm g'oyalari keng tarqalishiga qaramay, inson tarbiyasi bilan bog'liq holda, bu g'oyalar faqat 20-asr oxirida o'z qo'llanilishini topdi.

Bu borada O.S. Grebenyuk ning asarlarini qayd etish lozim, T.B. Grebenyuk va ularning shogirdlari. Ular "Individuallik pedagogikasi asoslari" asarida birinchi marta o'quvchilarning individual xususiyatlarini rivojlantirishga e'tibor qaratdilar, buni eng muhim pedagogik maqsad deb bildilar. Pedagogik ta'sir ta'sirida rivojlanadigan insonning ettita muhim sohasi orasida ular ekzistensial sohani aniqladilar. Ushbu sohaning pedagogik jarayon sifatida shakllanishining kontseptual asoslari A.V. Shershnevani o'rganishda ko'rib chiqildi. Pedagogik nazariya va amaliyotni tahlil qilish asosida u ekzistensial sohani shakllantirish zamonaviy maktabning pedagogik jarayonining maqsadi bo'lishi kerak degan xulosaga keladi.

Shu bilan birga, talabalar o'z imkoniyatlaridan kelib chiqib, o'zlarining "men" ni egallashlari kerak; inson o'z tanlovini qiladi va buning uchun javobgardir; shaxsni faqat ma'lum bir pozitsiyani egallash qaroriga nisbatan aniqlash mumkin. Ekzistensial soha "mas'ul", "boshqacha qila olmayman", "majburiy" kabi tushunchalar bilan tavsiflanadi.

20-asr oxiri 21-asr boshlarida ko'plab o'qituvchilarning tadqiqotlari o'z

mohiyatiga ko'ra ekzistensializm g'oyalarini o'zida aks ettirganligini ta'kidlash lozim. B.Z. Vulfova ning asarlarida, D.V. Vilkeeva, A.A. Kirsanova, L.F. Spirina, N.M. Talanchuk, L.I. Umanskiy , E.N. Shchurkovaning so'zlariga ko'ra, sinergetik yondashuv, pedagogik jarayonni individuallashtirishga, pedagogik vaziyatlarni aniqlash va tasniflashga, o'qituvchilar va talabalarning aks ettirish pozitsiyasini shakllantirishga qaratilgan o'rnatishlar mavjud.

Ekzistensial strategiyaning asosiy g'oyasi - o'zi tanlagan ekzistensial tanlov asosida o'z hayotini qanday yashashni biladigan, uning ma'nosini tushunadigan va o'zini hayotga mos ravishda anglaydigan shaxsni shakllantirishni ideal maqsad sifatida ta'kidlashdir. bu tanlov bilan.

Ushbu maqsadni amalga oshirish faqat u uchun muhim bo'lgan muayyan voqealardan iborat bo'lgan bolaning hayotiga pedagogik ta'sir ko'rsatish orqali mumkin.

Shunday qilib, ta'limning ijtimoiy-psixologik modelining birinchi xususiyati - tanlangan strategiya bo'lib, u o'z mohiyatiga ko'ra o'quvchi va uning atrofidagi ijtimoiy muhitning sub'ekt-sub'ekt o'zaro ta'sirining ustuvor vazifalarini belgilaydi, qadriyatlar tizimiga sezilarli ta'sir qiladi. bu munosabatlarni tartibga solish.

4.3. Tarbiya modellari. Tarbiya metodlari klassifikatsiyasi.

Ijtimoiy guruhlar yoki ularning vakillarining shaxsni rivojlantirish tamoyillari vositasida yosh shaxsga maqsadli ta'sir qilish imkoniyatlari to'g'risidagi umumlashtirilgan g'oyalar.

Bu ta'sir jarayonida yoshlarda sifat o'zgarishlari sodir bo'ladi . Bu o'zgarishlarning manbai atrof-muhit talablari bilan yosh shaxsning bu talablarni amalga oshirish qobiliyati o'rtasidagi ziddiyatdir. Ammo bu erda to'g'ridan-to'g'ri proportsional munosabatlar mavjud emas. Bu o'zgarish shaxsning boshqalarning talablariga oddiy moslashuvi emas. Bu, birinchi navbatda, "Men" va "Ular" ning ikkita komponentini taqqoslashdir. Yoshning ijtimoiy etuklik darajasiga ko'ra, uning o'zi o'zida ma'lum bir ijtimoiy guruh talablariga javob berishga imkon beradigan xususiyatlarni shakllantiradi.

Ta'lim modellari tanlangan ta'lim strategiyasiga mos keladi.

Jamiyat va yosh shaxs o'rtasidagi o'zaro munosabatlarni, unda ijtimoiy etuk shaxsning fazilatlarini maqsadli ravishda rivojlantirish maqsadida faollashtirishni - o'z ichiga olgan birinchi model ta'limning *ijtimoiylashuv strategiyasiga mos keladi*. Ushbu model tarbiyaviy muhit yoki ta'lim maydonini shakllantirish kabi komponentlarni o'z ichiga oladi. Bugungi kunda pedagogik tadqiqotlarda bu tushunchalarning har biriga alohida ma'no berilgan.

Axloqiy me'yorlar vositachiligidagi dinamik, maqsadli munosabatlar tizimi tushuniladi.

Ta'lim muhitini shakllantirish ta'lim ob'ektiga tarbiyaviy ta'sirni kuchaytirishga qaratilgan atrof-muhitning barcha tarkibiy qismlarining munosabatlarini optimallashtirish bo'yicha bosqichma-bosqich pedagogik ishlarni o'z ichiga oladi. Ta'lim muhitini shakllantirishning integrativ mezoni uning yosh shaxsning ijtimoiyligiga ta'siri (ya'ni, uning atrof-muhitga moslashishi, bu muhitda uning avtonomiyasini saqlash va ijtimoiy faollikning namoyon bo'lishi).

Ta'lim maydoni nazariyasi mualliflari (L.I. Novikova , N.L. Selivanova, D.V. Grigoriyev) ta'lim maydoni - bu maktab muhiti ichida ishlab chiqilgan, tashkil etish mexanizmi voqea bo'lgan, deb hisoblashadi.

Ikkinchi model ta'limning *madaniy strategiyasining mohiyatini aks ettiradi va yoshlar hayotida etnik-madaniy asosni shakllantirishni o'z ichiga oladi*.

Yoshlarning rivojlanishi har doim muayyan ijtimoiy -madaniy makonda sodir bo'ladi. Etnomadaniy vaziyat muayyan jamiyatdagi munosabatlarning zaruriy va muqarrar fonidir. Shuning uchun ham muayyan jamiyatning etnikmadaniy xususiyatlarini doimo hisobga olish zarur.

Yoshlar bilan ishlash tashkilotchisining vazifasi jamiyatdagi etnikmadaniy munosabatlarni hisobga olishdan iborat. Shu bilan birga, u yoshlar guruhlarida etnikmadaniy qadriyatlarga hurmatni shakllantirishi, yoshlarda etnikmadaniy an'analarni saqlash va rivojlantirishga tayyorligini shakllantirishi kerak.

Shu bilan birga, boshqa milliy madaniyatlarga nisbatan bag'rikenglikni shakllantirish kerak.

Akmeologik strategiya ta'lim modelini keltirib chiqaradi, uning asosi yoshlar uchun o'zini o'zi anglash sohasini yaratish va ularning salohiyatini ochishdir. Buning uchun yoshlarning qo'llanish sohasini tanlashi va o'z qobiliyatlarini rivojlantirish, ularning ambitsiyalarini qondirish uchun sharoit yaratish kerak. Ular kasbiy va ijtimoiy faoliyatning turli sohalarida o'z kuchlarini sinab ko'rish imkoniyatiga ega bo'lishlari kerak.

Ekzistensial strategiya yoshlar bilan ishlash tashkilotchisiga turli xil hayotiy vaziyatlarda yoshlarni shaxsiy ijtimoiy- pedagogik qo'llab-quvvatlashni amalga oshirishga imkon beradigan sinergetik tizimni yaratishni o'z ichiga oladi.

Yoshlar tarbiyasining strategiyalari va modellarini sanab o'tish orqali ma'lum bir xulosaga kelishimiz mumkin (2-jadval).

2-jadval

Yoshlar tarbiyasining strategiyalari va modellari

Strategiya	Modellar
Ijtimoiylashish	Tarbiyaviy muhitni yaratish (ta'lim tizimi, jamoa, o'zini o'zi boshqarish)
Madaniy	faoliyatning etnikmadaniy fonini shakllantirish
Akmeologik	O'z-o'zini anglash maydonini yaratish
Ekzistensial	<u>Hayotiy vaziyatlarni</u> shaxsiylashtirilgan ijtimoiy va pedagogik qo'llab-quvvatlash

Ijtimoiy guruhlar yoki ularning vakillarining shaxsni rivojlantirish tamoyillari vositasida yosh shaxsga maqsadli ta'sir qilish imkoniyatlari to'g'risidagi umumlashtirilgan g'oyalar.

Bu ta'sir jarayonida yoshlarda sifat o'zgarishlari sodir bo'ladi . Bu o'zgarishlarning manbai atrof-muhit talablari bilan yosh shaxsning bu talablarni amalga oshirish qobiliyati o'rtasidagi ziddiyatdir. Ammo bu erda to'g'ridan-to'g'ri proportsional munosabatlar mavjud emas. Bu o'zgarish shaxsning boshqalarning

talablariga oddiy moslashuvi emas. Bu, birinchi navbatda, "Men" va "Ular" ning ikkita komponentini taqqoslashdir. Yoshning ijtimoiy etuklik darajasiga ko'ra, uning o'zi o'zida ma'lum bir ijtimoiy guruh talablariga javob berishga imkon beradigan xususiyatlarni shakllantiradi.

Ta'lim modellari tanlangan ta'lim strategiyasiga mos keladi.

Jamiyat va yosh shaxs o'rtasidagi o'zaro munosabatlarni, unda ijtimoiy etuk shaxsning fazilatlarini maqsadli ravishda rivojlantirish maqsadida faollashtirishni - o'z ichiga olgan birinchi model ta'limning *ijtimoiylashuv strategiyasiga mos keladi*. Ushbu model tarbiyaviy muhit yoki ta'lim maydonini shakllantirish kabi komponentlarni o'z ichiga oladi. Bugungi kunda pedagogik tadqiqotlarda bu tushunchalarning har biriga alohida ma'no berilgan.

Axloqiy me'yorlar vositachiligidagi dinamik, maqsadli munosabatlar tizimi tushuniladi.

Ta'lim muhitini shakllantirish ta'lim ob'ektiga tarbiyaviy ta'sirni kuchaytirishga qaratilgan atrof-muhitning barcha tarkibiy qismlarining munosabatlarini optimallashtirish bo'yicha bosqichma-bosqich pedagogik ishlarni o'z ichiga oladi. Ta'lim muhitini shakllantirishning integrativ mezoni uning yosh shaxsning ijtimoiyligiga ta'siri (ya'ni, uning atrof-muhitga moslashishi, bu muhitda uning avtonomiyasini saqlash va ijtimoiy faollikning namoyon bo'lishi).

Ta'lim maydoni nazariyasi mualliflari (L.I. Novikova , N.L. Selivanova, D.V. Grigoriyev) ta'lim maydoni - bu maktab muhiti ichida ishlab chiqilgan, tashkil etish mexanizmi voqea bo'lgan, deb hisoblashadi.

Ikkinchi model ta'limning *madaniy strategiyasining mohiyatini aks ettiradi va yoshlar hayotida etnik-madaniy asosni shakllantirishni o'z ichiga oladi*.

Yoshlarning rivojlanishi har doim muayyan ijtimoiy -madaniy makonda sodir bo'ladi. Etnomadaniy vaziyat muayyan jamiyatdagi munosabatlarning zaruriy va muqarrar fonidir. Shuning uchun ham muayyan jamiyatning etnikmadaniy xususiyatlarini doimo hisobga olish zarur.

Yoshlar bilan ishlash tashkilotchisining vazifasi jamiyatdagi etnikmadaniy munosabatlarni hisobga olishdan iborat. Shu bilan birga, u yoshlar guruhlarida

etnikmadaniy qadriyatlarga hurmatni shakllantirishi, yoshlarda etnikmadaniy an'analarni saqlash va rivojlantirishga tayyorligini shakllantirishi kerak.

Shu bilan birga, boshqa milliy madaniyatlarga nisbatan bag'rikenglikni shakllantirish kerak.

Akmeologik strategiya ta'lim modelini keltirib chiqaradi, uning asosi *yoshlar uchun o'zini o'zi anglash sohasini yaratish va ularning salohiyatini ochishdir*. Buning uchun yoshlarning qo'llanish sohasini tanlashi va o'z qobiliyatlarini rivojlantirish, ularning ambitsiyalarini qondirish uchun sharoit yaratish kerak. Ular kasbiy va ijtimoiy faoliyatning turli sohalarida o'z kuchlarini sinab ko'rish imkoniyatiga ega bo'lishlari kerak.

Ekzistensial strategiya yoshlar bilan ishlash tashkilotchisiga *turli xil hayotiy vaziyatlarda yoshlarni shaxsiy ijtimoiy- pedagogik qo'llab-quvvatlashni* amalga oshirishga imkon beradigan sinergetik tizimni yaratishni o'z ichiga oladi.

Yoshlar tarbiyasining strategiyalari va modellarini sanab o'tish orqali ma'lum bir xulosaga kelishimiz mumkin (2-jadval).

2-jadval

Yoshlar tarbiyasining strategiyalari va modellari

Strategiya	Modellar
Ijtimoiylashish	Tarbiyaviy muhitni yaratish (ta'lim tizimi, jamoa, o'zini o'zi boshqarish)
Madaniy	faoliyatning etnikmadaniy fonini shakllantirish
Akmeologik	O'z-o'zini anglash maydonini yaratish
Ekzistensial	Hayotiy vaziyatlarni shaxsiylashtirilgan ijtimoiy va pedagogik qo'llab-quvvatlash

4.4. Tarbiya tizimini rivojlantirish omillari.

Ta'lim usuli (yunoncha "metodos" - yo'l) - ta'lim maqsadlarini amalga oshirish usuli. Ta'lim usullari ta'lim jarayonining har bir tarkibiy qismining muammolarini

muvaffaqiyatli hal etishni ta'minlaydigan asosiy vositadir. An'anaga ko'ra, ta'lim usullari insonning muhim sohalarida ta'lim maqsadlarida ko'rsatilgan fazilatlarni rivojlantirish uchun ta'sir qilish usullari sifatida qoraladi. Biroq, bunday talqin bizning tushunchamizga mos kelmaydi ta'lim jarayoni, bu mavzu-sub'ekt yondashuviga asoslangan. Ta'lim usullari deganda biz o'qituvchilar va talabalar o'rtasidagi o'zaro ta'sir usullarini tushunamiz, ular davomida o'quvchilarning shaxsiy fazilatlari rivojlanish darajasida o'zgarishlar sodir bo'ladi.

Ta'lim maqsadlariga erishish, qoida tariqasida, usullar majmuasini amalga oshirish jarayonida amalga oshiriladi. Ushbu usullarning kombinatsiyasi har bir holatda qo'yilgan maqsad va odamlarning ta'lim darajasiga mos keladi. Bunday to'plamni tanlash va tarbiya usullarini to'g'ri qo'llash pedagogik kasbiy mahoratning cho'qqisidir.

Har bir usul o'qituvchining tajribasiga va uning kasbiy faoliyatining individual uslubiga qarab boshqacha tarzda amalga oshiriladi. Usulni amalga oshirishdagi farqlar umumiy metodning bir qismi bo'lgan va o'qituvchining muayyan harakatini ifodalovchi ta'lim texnikasi bilan tavsiflanadi. Ba'zi hollarda o'qituvchi o'zi tomonidan ixtiro qilingan yoki hamkasblaridan qarz olgan holda yangi noan'anaviy echimlarga keladi.

Ota-onani musiqa bastalashga o'xshatish mumkin. Turli xil kuylar, hatto eng murakkablari ham yetti notadan yaratilgan. Shu bilan birga, yaxshi va yomon musiqa ham xuddi shu notalarni birlashtirish orqali olinadi, barchasi bastakorning professionalligi va iste'dodiga bog'liq.

Yoshlar bilan ishlash tashkilotchisining yosh shaxsni tarbiyalashga qaratilgan ta'sirlari unga mos keladigan, o'z-o'zini tarbiyalashga qaratilgan harakatni keltirib chiqarishga qaratilgan. Bundan kelib chiqadiki, ta'lim usullari ikkilikdir. Ikkilik ta'lim usullari "ta'lim - o'z-o'zini tarbiyalash" juftlik usullarini aniqlashni o'z ichiga oladi. Har bir ta'lim usuli va o'z-o'zini tarbiyalashning tegishli usuli bir-biridan insonning qaysi sohasiga ustun ta'sir ko'rsatishi bilan farq qiladi.

Intellektual sohaga ta'sir qilish usullari. Ishontirish usullari qarashlar, tushunchalar va munosabatlarni shakllantirish uchun ishlatiladi. Sudlanish

qandaydir kontsepsiyani, axloqiy pozitsiyani, sodir bo'layotgan voqealarni baholashni oqilona isbotlashni nazarda tutadi . Taklif etilgan ma'lumotlarni idrok etishda talabalar o'qituvchilarning o'z pozitsiyalarini taqdim etish mantig'i kabi tushunchalar va mulohazalarni qabul qiladilar. Shu bilan birga, talabalar olingan ma'lumotlarni baholab, o'z qarashlarini, pozitsiyalarini tasdiqlaydilar yoki ularni to'g'rilaydilar. Aytilgan gaplarning to'g'riligiga ishonch hosil qilgan o'quvchilar dunyo, jamiyat, ijtimoiy munosabatlar haqidagi o'z qarashlar tizimini shakllantiradilar.

Ishontirish o'quv jarayonida metod sifatida turli shakllar orqali amalga oshiriladi, xususan, bugungi kunda ular turli adabiy asarlardan parchalar, tarixiy o'xshatishlar, Injil masallari, ertaklardan foydalanadilar. Bir qator olimlar o'quvchilarni axloqiy tarbiyalashga qaratilgan materiallarni o'z ichiga olgan antologiyalar yaratmoqdalar. Ishontirish usuli turli muhokamalarni olib borishda ham qo'llaniladi.

o'z-o'zini ishontirishga mos keladi - o'z-o'zini tarbiyalash usuli , bu yoshlar ongli ravishda, mustaqil ravishda, har qanday ijtimoiy muammoning echimini izlashda, qarashlar to'plamini shakllantirishini nazarda tutadi. Ushbu shakllanish bolaning o'zi tomonidan qilingan mantiqiy xulosalarga asoslanadi.

Motivatsion sohaga ta'sir qilish usullari rag'batlantirishga asoslangan. Bu usullardan foydalanishning mohiyati yoshlarda ularning hayotiy faoliyati uchun ongli motivlarni shakllantirishdan iborat. Pedagogikada rag'batlantirish usulining rag'batlantirish va jazolash kabi tarkibiy qismlari rag'batlantirish sifatida keng tarqalgan.

Rag'batlantirish - bu yosh shaxsning harakatlariga ijobiy baho berish ifodasidir. Bu ijobiy ko'nikmalar va odatlarni mustahkamlaydi. Rag'batlantirish - ijobiy his-tuyg'ularni uyg'otishni va ishonchni singdirishni o'z ichiga oladi. U turli yo'llar bilan namoyon bo'lishi mumkin: ma'qullash, maqtash, minnatdorchilik, sharaflil huquqlarni berish, mukofotlash. Ko'rinib turgan soddaligiga qaramay , rag'batlantirish ehtiyotkorlik bilan dozalash va ehtiyotkorlikni talab qiladi, chunki bu usuldan foydalanmaslik ta'limga zarar etkazishi mumkin.

Rag'batlantirish o'quvchining rag'batlantirish istagining natijasi emas, balki uning harakatining tabiiy natijasi bo'lishi kerak.

Muhimi, rag'batlantirish yoshni jamiyatdagi hamkasblariga qarshi qo'ymasligi kerak. Bu, qoida tariqasida, yoshlar guruhining fikriga mos keladigan adolatli bo'lishi kerak. Rag'batlantirishdan foydalanishda oluvchining individual fazilatlarini hisobga olish kerak.

Jazo pedagogik rag'batlantirishning tarkibiy qismi bo'lib, undan foydalanish yoshlarning nomaqbul harakatlarining oldini olishi, ularni sekinlashtirishi, o'zlari va boshqa odamlar oldida aybdorlik hissini uyg'otishi kerak.

Jazoning quyidagi turlari ma'lum: qo'shimcha majburiyatlarni belgilash; muayyan huquqlardan mahrum qilish yoki cheklash; axloqiy qoralash, qoralash ifodasi. Yuqoridagilar turli shakllarda amalga oshirilishi mumkin: tabiiy oqibatlar mantig'iga ko'ra, eksrompt jazolar, an'anaviy jazolar.

Jazo adolatli, puxta o'ylangan bo'lishi va hech qanday holatda yoshning qadr-qimmatini kamsitmasligi kerak. Bu kuchli usul. O'qituvchining jazolashdagi xatosini tuzatish boshqa holatlarga qaraganda ancha qiyin, shuning uchun jazoning adolatliligiga va uning o'g'il yoki qizning xatti-harakatlariga ijobiy ta'siriga to'liq ishonch hosil bo'lmaguncha jazolashga shoshilmaslik kerak.

Jazo masalasini hal qilishning umumiy retseptlarini berish mumkin emas, chunki har bir harakat har doim individualdir. Uni kim sodir etganiga, qanday sharoitda, sodir etishga undagan sabablarga qarab, jazo har xil bo'lishi mumkin.

Rag'batlantirish usullari odamga o'z xatti-harakatlarini to'g'ri baholash qobiliyatini rivojlantirishga yordam beradi, bu uning ehtiyojlarini anglashiga yordam beradi - o'z hayotining ma'nosini tushunish, ularga mos keladigan motivlar va maqsadlarni tanlash, ya'ni motivatsiyaning mohiyatini nimada tashkil etish. Shuning uchun rag'batlantirish usuliga mos keladigan o'z-o'zini tarbiyalash usuli motivatsiya usuli sifatida belgilanishi mumkin.

Hissiy sohaga ta'sir qilish usullari insonda uning his-tuyg'ularini boshqarish bo'yicha zarur ko'nikmalarni rivojlantirish, unga o'ziga xos his-tuyg'ularni boshqarishni o'rgatish, uning hissiy holatini va ularni keltirib chiqaradigan

sabablarni tushunishni o'z ichiga oladi. Bolaning hissiy sohasiga ta'sir qiladigan usul - bu *taklif* va tegishli usullar diqqatga sazovor joylar. Taklif og'zaki va og'zaki bo'lmagan vositalar bilan amalga oshirilishi mumkin. V. M. Bexterevning majoziy ifodasiga ko'ra, taklif inson ongiga old eshikdan emas, balki uning orqa ayvonidan, qorovulni - tanqidni chetlab o'tgandek kiradi. Taklif qilish hissiyotlarga va ular orqali insonning ongi va irodasiga ta'sir qilishni anglatadi. Ushbu usuldan foydalanish o'g'il va qizlarga o'z harakatlarini va ular bilan bog'liq hissiy holatlarni boshdan kechirishga yordam beradi.

o'z-o'zini gipnoz qilish jarayoni bilan birga keladi. bola o'z xatti-harakatiga u yoki bu hissiy baho berishga harakat qilganda, xuddi o'ziga o'zi savol bergandek: "Ushbu vaziyatda o'qituvchi yoki ota-ona menga nima deyishadi?"

Irodaviy sohaga ta'sir qilish usullari yoshlarda tashabbus va o'ziga ishonchni rivojlantirishni nazarda tutadi; qat'iyatlilikni rivojlantirish, ko'zlangan maqsadga erishishda qiyinchiliklarni engish qobiliyati; o'zini nazorat qilish qobiliyatini shakllantirish (cheklov; o'zini tuta bilish); mustaqil xulq-atvor malakalarini oshirish va boshqalar. *Talab* va mashq qilish usullari ixtiyoriy sohaning shakllanishiga dominant ta'sir ko'rsatishi mumkin.

Taqdimot shakli to'g'ridan-to'g'ri va bilvosita talablarni ajratib turadi. To'g'ridan-to'g'ri talab imperativlik, aniqlik, o'ziga xoslik, aniqlik va o'quvchilar uchun tushunarli bo'lgan va ikki xil talqin qilishga imkon bermaydigan formulalar bilan tavsiflanadi. Talab hal qiluvchi ohangda taqdim etiladi va intonatsiya, ovozning kuchi va yuz ifodalari bilan ifodalangan soyalarning butun spektri mumkin.

Bilvosita talab (maslahat, so'rov, maslahat, ishonch, ma'qullash va boshqalar) to'g'ridan-to'g'ri talabdan farq qiladi, chunki harakatni rag'batlantiruvchi omil endi talabning o'zi emas, balki u keltirib chiqaradigan psixologik omillar: tajribalar, qiziqishlar, intilishlardir.

Talabalar va o'qituvchilar o'rtasida do'stona munosabatlar rivojlansa, ishonch bilvosita talab sifatida tomonlarning bir-birini hurmat qiladigan tabiiy munosabati sifatida namoyon bo'ladi.

Bir qator hollarda talab-so'rov samarali bo'lib chiqadi. Yaxshi tashkil etilgan jamoada so'rov eng ko'p ishlatiladigan ta'sir vositalaridan biriga aylanadi. Bu - tashkilotchilar va yoshlar o'rtasida do'stlik tuyg'usining paydo bo'lishiga asoslanadi. Murojaatning o'zi o'zaro ishonch va hurmatga asoslangan hamkorlik shaklidir.

ushbu shakliga yaqinroq bo'lgan quyidagi talab mavjud - maslahat talabi, tajribali tashkilotchilar tomonidan muvaffaqiyatli qo'llaniladi va bir qator hollarda deyarli har doim samaradorlik bo'yicha to'g'ridan-to'g'ri talabdan oshib ketadi.

Tasdiqlash talabi ham mavjud. Tashkilotchi tomonidan o'z vaqtida ifodalangan, u kuchli rag'bat sifatida ishlaydi. Amalda, tasdiqlash har xil, lekin har doim tegishli shakllarni oladi.

Talablar o'quvchilarning ijobiy, salbiy yoki neytral (befarq) reaksiyasini keltirib chiqaradi. Shu munosabat bilan ijobiy va salbiy talablar ajratiladi. To'g'ridan-to'g'ri buyurtmalar asosan salbiy, chunki ular deyarli har doim talabalarning salbiy reaksiyasini keltirib chiqaradi. Salbiy bilvosita talablarga qoralash va tahdidlar kiradi. Ular odatda ikkiyuzlamachilik va ikki tomonlama axloqni keltirib chiqaradi. ichki qarshilik bilan tashqi itoatkorlikni shakllantirish.

Talab insonning o'zini o'zi tarbiyalash jarayoniga sezilarli ta'sir ko'rsatadi va uni amalga oshirishning natijasi mashqlar - talab qilinadigan harakatlarning takroriy bajarilishi, ularning bajarilishini avtomatlashtirishga olib keladi. Mashqlar natijasi barqaror shaxsiy xususiyatlar: ko'nikma va odatlar. Bu fazilatlar inson hayotida muhim rol o'ynaydi. Agar odam odatlarni shakllantirish qobiliyatiga ega bo'lmasa, K.D. Ushinskiy bo'lsa, u o'z rivojlanishida bir qadam oldinga siljiy olmaydi. Agar talaba barcha qiyin hayotiy vaziyatlarda barqaror fazilatlarni namoyon qilsa, mashqdan foydalanish muvaffaqiyatli hisoblanadi. Barqaror ko'nikma va odatlarni shakllantirish uchun mashqlarni imkon qadar erta boshlash kerak, chunki tana qanchalik yosh bo'lsa, unda odatlar tezroq ildiz otadi (K.D. Ushinskiy). Bunga ko'nikib qolgan odam o'z his-tuyg'ularini mohirona boshqaradi, agar ular muayyan vazifalarni bajarishga xalaqit bersa, istaklarini inhibe qiladi, harakatlarini nazorat qiladi va ularni boshqa odamlar nuqtai nazaridan to'g'ri baholaydi. O'z-o'zini nazorat

qilish, o'z-o'zini nazorat qilish qobiliyatlari, tashkilotchilik, intizom, muloqot madaniyati - tarbiya bilan shakllangan odatlarga asoslangan fazilatlar.

O'z-o'zini tartibga solish sohasiga ta'sir qilish usullari aqliy va jismoniy o'zini o'zi boshqarish ko'nikmalarini rivojlantirishga, hayotiy vaziyatlarni tahlil qilish ko'nikmalarini rivojlantirishga, bolalarga o'z xatti-harakatlarini va boshqa odamlarning holatini tushunish ko'nikmalarini o'rgatish va o'z-o'zini boshqarish ko'nikmalarini rivojlantirishga qaratilgan. o'zlariga va boshqa odamlarga nisbatan halol munosabat.

O'z-o'zini tartibga solish sohasiga ta'sir qilish usullari yoshlarning xatti-harakatlarida va odamlar bilan munosabatlarida o'zgarishlarni amalga oshiradigan sharoitlarni yaratishga qaratilgan *xatti-harakatlarni tuzatish usulini o'z ichiga oladi*. Bunday tuzatish o'quvchilarning harakatlarini umume'tirof etilgan me'yorlar bilan taqqoslash, harakatning oqibatlarini tahlil qilish va faoliyatning maqsadlarini aniqlashtirish asosida amalga oshirilishi mumkin. Ushbu usulning modifikatsiyasi sifatida misol keltirish mumkin. Misolning ta'siri taniqli qonuniyatga asoslanadi: ko'rish orqali idrok etilgan hodisalar ongda tez va osonlik bilan muhrlanadi, chunki ular har qanday nutq effekti talab qiladigan dekodlash yoki qayta kodlashni talab qilmaydi. Shuning uchun, misol o'quvchilarning xatti-harakatlarini tuzatishning eng maqbul usulidir. Ammo o'z-o'zini tuzatmasdan tuzatish mumkin emas. Ideal, namuna, belgilangan me'yorlarga asoslanib, bola ko'pincha o'z xatti-harakatlarini o'zgartirishi va harakatlarini tartibga solishi mumkin, buni o'z-o'zini tartibga solish deb atash mumkin.

Mavzu-amaliy sohaga ta'sir qilish usullari yoshlarda o'zini sof ijtimoiy mavjudot sifatida va noyob shaxs sifatida anglashga yordam beradigan fazilatlarni rivojlantirishga qaratilgan. Maxsus yaratilgan sharoitlarda o'quvchilarning faoliyati va xulq-atvorini tashkil etish usullari o'quv vaziyatlari usullari sifatida qisqartiriladi. Bu bola muammoni hal qilish zarurati bilan duch keladigan vaziyatlardir. Bu axloqiy tanlov muammosi, faoliyatni tashkil etish yo'li muammosi, ijtimoiy rolni tanlash muammosi va boshqalar bo'lishi mumkin. O'qituvchi ataylab faqat vaziyat yuzaga kelishi uchun sharoit yaratadi. Bola uchun vaziyatda muammo yuzaga kelganda va

uni mustaqil ravishda hal qilish uchun sharoitlar mavjud bo'lganda, o'z-o'zini tarbiyalash usuli sifatida ijtimoiy test imkoniyati yaratiladi.

Ijtimoiy testlar inson hayotining barcha sohalarini va uning ijtimoiy aloqalarining aksariyat qismini qamrab oladi. Ushbu vaziyatlarga qo'shilish jarayonida yoshlarda ma'lum bir ijtimoiy mavqe va ijtimoiy mas'uliyat shakllanadi, bu ularning ijtimoiy muhitga keyingi kirib borishi uchun asosdir. O'quv vaziyatlari uslubining modifikatsiyasi raqobat, u raqobatbardosh shaxs fazilatlarini shakllantirishga yordam beradi. Bu usul yoshlarning etakchilikka va raqobatga tabiiy moyilligiga asoslanadi. Raqobat jarayonida yigit o'rtoqlari bilan munosabatlarda qandaydir muvaffaqiyatlarga erishadi va yangi ijtimoiy maqomga ega bo'ladi. Raqobat nafaqat yoshning faolligini uyg'otadi, balki unda o'zini o'zi anglash qobiliyatini ham shakllantiradi, bu o'z-o'zini tarbiyalash usuli sifatida qaralishi mumkin. O'g'il bolalar va qizlar turli tadbirlarda o'zlarini anglashni o'rganadilar.

Ekzistensial sohaga ta'sir qilish usullari yoshlarni ular uchun yangi bo'lgan munosabatlar tizimiga kiritishga qaratilgan. Har bir bola ijtimoiy foydali xulq-atvor tajribasini, samarali yo'nalish elementlarini tashkil etuvchi sharoitlarda yashash tajribasini, yuqori axloqiy munosabatlarni to'plashi kerak, bu esa keyinchalik uni insofsiz yoki insofsiz tutishiga to'sqinlik qiladi. Yoshlarda adolat tamoyili asosida hukm chiqarish qobiliyatini rivojlantirish va undan ham yaxshiroq - L.Kolbergning dilemmalarini hal qilish uchun mashqlarni ko'rib chiqish foydalidir.

Dilemma usuli talabalarning axloqiy bayonotlarni birgalikda muhokama qilishlarini o'z ichiga oladi. Har bir dilemma uchun savollar ishlab chiqiladi, unga muvofiq muhokama tuziladi. Har bir masala bo'yicha yoshlar o'z fikrini qo'llab-quvvatlovchi va qarshi bo'lgan ishonchli dalillarni keltirmoqda. Javoblarni quyidagi mezonlarga ko'ra tahlil qilish foydalidir: tanlov, qiymat, ijtimoiy rollar va adolat.

Ekzistensial sohani rivojlantirish vositasi sifatida axloqiy dilemmalardan foydalanish, albatta, samaralidir. Har bir dilemma uchun insonning qadriyat yo'nalishlarini aniqlash mumkin. Dilemmalar har qanday o'qituvchi tomonidan yaratilishi mumkin, agar har bir dilemma kerak bo'lsa. 1) maktab o'quvchilarining

haqiqiy hayotiga mos bo'lishi , 2) tushunish uchun iloji boricha sodda bo'lishi; 3) tugallanmagan bo'lish, 4) axloqiy obsessiya bilan to'ldirilgan ikki yoki undan ortiq savollarni kiritish; 5) "Markaziy qahramon o'zini qanday tutishi kerak?" Degan asosiy savolga e'tibor qaratib, yoshlarga javob tanlashni taklif qiling. Bunday dilemmalar har doim sinfda bahs-munozaraga sabab bo'ladi, bu erda har kim o'z dalillarini keltiradi va bu kelajakda hayotiy vaziyatlarda to'g'ri tanlov qilish imkonini beradi.

Dilemmalar usuli o'z-o'zini tarbiyalash usuliga mos keladi, uning asosini *aks ettirish*, ya'ni shaxsning o'z ongida sodir bo'layotgan voqealar haqida fikr yuritish jarayonini anglatadi. Mulohaza nafaqat insonning ma'lum bir vaziyatda yoki ma'lum bir davrda o'zini bilishini, balki boshqalarning unga bo'lgan munosabatini aniqlashtirishni, shuningdek, sodir bo'lishi mumkin bo'lgan o'zgarishlar haqida g'oyalarni rivojlantirishni ham o'z ichiga oladi.

Shunday qilib, ta'limning quyidagi dominant binar usullarini - o'z-o'zini tarbiyalashni aniqlashimiz mumkin (3-jadval).

3-jadval

Ta'lim va o'z-o'zini tarbiyalashning dominant usullari

Muhim soha	Ta'lim usullari	O'z-o'zini tarbiyalash usullari
Aqlli	E'tiqod	O'ziga ishonch
Hissiy	Taklif	O'z-o'zini gipnoz qilish
Motivatsion	Rag'batlantirish	Motivatsiya
Kuchli irodali	Talab	Mashq qilish
O'z-o'zini tartibga	Tuzatish	O'z-o'zini tuzatish
Mavzu - amaliy	Tarbiyaviy holatlar	Ijtimoiy testlar
Ekzistensial	Dilemma usuli	Reflektsiya

Ta'lim tizimlari va ularning rivojlanishi

Dinamik tizim bo'lgan ta'lim jarayoni, birinchi navbatda, insonning ijtimoiy

rivojlanishi muammosini hal qilishga qaratilgan. Zamonaviy maktabning muammolarini hal qilish uni oddiygina o'qitadigan maktabdan birinchi navbatda ta'lim beruvchi maktabga aylantirish bilan bog'liq. Bu ta'lim jarayoni yaxlit bo'lganda mumkin bo'ladi, bu amalda ta'lim tizimini yaratish orqali amalga oshiriladi.

A.S. Makarenkoning yozishicha, hech qanday vositani tizimdan alohida ko'rib chiqish mumkin emas; hech qanday vosita boshqa vositalardan, butun pedagogik ta'sirlar majmuasidan alohida ko'rib chiqilsa, uni yaxshi yoki yomon deb e'tirof etib bo'lmaydi.

Ta'lim tizimi pedagogik hodisa sifatida fan tomonidan 20-asrning 70-yillari boshidanoq o'rganila boshlandi. Bugungi kunda ta'lim tizimining yaxlit konsepsiyasi yaratilgan. Uning mualliflari orasida L.I. Novikova, V.A. Karakovskiy, A.M. Sidorkin, N.L. Selivanova va boshqalar.

Ta'lim muassasasining ta'lim tizimi ta'lim maqsadlari, ta'lim sub'ektlari, faoliyat ishtirokchilari o'rtasidagi munosabatlar, harbiy muhit va tizimning hayotiylikini ta'minlash uchun boshqaruv faoliyati kabi bloklar majmuasini o'z ichiga oladi.

Tizimning asosiy xususiyati uning tartibliligi bo'lib, turli sabablarga ko'ra bo'lishi mumkin: nafaqat bola shaxsining gumanistik rivojlanishining maqsadlari, balki talablarga, rasmiy qoidalarga, tashqi ma'muriy tartib va boshqalarga rioya qilish. Shuning uchun ijtimoiy-pedagogik tizim har doim ham bolaga bo'lgan munosabat nuqtai nazaridan insonparvar bo'lmasligi mumkin.

Maktabning ta'lim tizimi - bu nafaqat bolani tarbiyalash bilan bog'liq bo'lgan haqiqiy pedagogik maqsadlarga, balki shaxsning haqiqiy ehtiyojlarini qondirish bilan bog'liq bo'lgan bolaning o'zi maqsadlariga ham bog'liq bo'lgan ijtimoiy-pedagogik ob'ekt; bu maqsadlar yo'naltirilgan.

Ta'lim tizimi pedagogik faoliyatning barcha sub'ektlari (birinchi navbatda o'qituvchilar, o'quvchilar va ularning ota-onalari) sa'y-harakatlari bilan yaratiladi.

Ta'lim tizimi nima uchun kerak? U ta'lim maqsadlarini samarali amalga oshirish uchun shart-sharoit yaratadi va insonparvarlik ta'lim tizimida ham bola

shaxsini, ham o'qituvchi shaxsini rivojlantirish uchun yanada qulay imkoniyatlar mavjud.

Maktabning ta'lim tizimi quyidagi elementlarni o'z ichiga oladi: tizimning mohiyatini belgilovchi maqsadlar; ushbu maqsadlarni amalga oshiruvchi sub'ektlar; maqsadlar amalga oshiriladigan faoliyat; ushbu faoliyat jarayonida shakllanadigan va shakllanadigan aloqalar va munosabatlar; maktabni o'rab turgan muhit va u bilan o'zaro munosabat; ta'lim tizimini boshqarish.

pedagogik faoliyatning barcha sub'ektlari uni tashkil etishga ehtiyoj sezsa, faoliyat tizimli bo'ladi.

Tizim shakllantiruvchi faoliyat mazmuni ta'lim tizimining turini belgilaydi.

Mavzu bo'yicha savollar:

1. Tarbiyaning maqsadi va vazifalariga nimalar kiradi?
2. Tarbiyaviy ishlarni tashkil etishning asosiy tarkibiy qisimlari qaysilar?
3. "Tarbiya" tushunchasiga ta'rif bering?
4. Tarbiya berishda ota-onaning roli qanday?
5. Ekzistensial sohaning asoschilari kimlar?

5-mavzu. Yoshlar ta'lim-tarbiyasi muammolarini tadqiq etishning ilmiy-pedagogik metodlari.

5.1. Ilmiy-pedagogik metodlarining tasnifi. Pedagogik tadqiqotlar klassifikatsiyasi.

Har qanday fanning metodologik asoslarini o'zlashtirmasdan turib, ushbu fanni ilmiy bilimlar sohasini uni amaliyotda qo'llanilishi mohiyatini tushunish mumkin emas. Fan metodologiyasining umumiy holatlariga qisqacha to'xtalib o'tamiz.

Lug'atlarda metodologiya bilishning ilmiy metodi to'g'risidagi ta'limot sifatida, nazariy va amaliy faoliyatni tashkil etish prinsiplari va yo'llari to'g'risidagi ta'limot sifatida, u yoki bu fandagi qo'llaniladigan metodlar yig'indisi sifatida izohlanadi.

Metodologiyaning falsafiy va maxsus ilmiy darajasi mavjud.

Fan metodologiyasining yuqori darajasi falsafa hisoblanadi. Bizga ma'lumki,

sobiq sho'ro tuzumi davrida fanlarni o'qitishning falsafiy asosi sifatida dialektik materializm qabul qilingan. Shuning uchun ko'plab mutaxassislar ijtimoiy, gumanitar va tabiiy fanlarning falsafiy asosini dialektika tashkil qiladi deb hisoblaydilar. Ularning fikricha, dialektika qoidalari butun bir pedagogik tizimdagi ta'lim va tarbiya jarayonlari uchun umumiydir. Shuning uchun zarur falsafiy nazariyalar har qanday fan bilan o'zaro aloqadordir.

Falsafada fanni atributlari sifatida g'oya va prinsiplar, qonun va qonuniyatlar, tushuncha va kategoriyalar qabul qilingan.

Dialektik materializm g'oyalari orasidan determinizm prinsiplarini, ya'ni hodisalarni o'zaro aloqadorligi va rivojlanishini ko'rib chiqamiz. Pedagogikada rivojlanish prinsipi pedagogik jarayon ta'lim va tarbiya jarayonlaridan tashkil topgan ijtimoiy va murakkab hodisa ekanligini ifodalaydi.

Unda barcha komponentlar: jamiyat ehtiyoji va ta'lim-tarbiya maqsadi, pedagog va o'quvchilar, o'zlashtiriladigan material va uni uzatish yo'llari, o'qituvchi rahbarligidagi mashg'ulot va o'quvchilarni mustaqil ishi, o'quv va tarbiyaviy ishlar orasida o'zaro aloqadorlik mavjud.

Fanlarni o'qitishda hamisha qarama-qarshiliklar kurashi va birligi qonuni o'zini namoyon qiladi. Ta'lim jarayonida qarama-qarshiliklar kurashi va birligi qonunini rus didaktshunosi M. A. Danilov tomonidan 1969-yilda isbot qilingan. Shundan buyon didaktikada ta'limni harakatga keltiruvchi kuch sifatida ziddiyatlar, ya'ni qarama-qarshilik qabul qilingan. Demak, ziddiyatlar nafaqat didaktikada, balki xususiy ta'lim nazariyasida ham ta'limni harakatga keltiruvchi kuch hisoblanadi.

Masalan, o'quvchining o'quv predmeti mazmunini o'zlashtirish xohishi va uning tayyorgarlik darajasi o'rtasidagi, pedagog faoliyati maqsadi va natijasi orasidagi ziddiyatlar. Pedagogni vazifasi ushbu ziddiyatlarni ko'rish va uni hal etish yo'llarini topish hisoblanadi.

Endi ta'limda miqdor o'zgarishlari sifat o'zgarishlariga olib kelish qonunini ko'rib chiqamiz. Masalan, bir xil tipdagi pedagogik vazifalarni hal etishda ko'p marotaba mashq qilish, bundan tashqari o'qituvchidagi analitik, diagnostic, konstruktiv ko'nikma va malakalar ko'p marotaba takrorlashlar va maqsadga

yo‘naltirilgan harakatlar natijasi hisoblanadi.

Navbatdagi inkorni inkor qonuni o‘zini nazariya va amaliyotda namoyon qiladi. Buning falsafiy ma‘nosi shuki, rivojlanish bu qarama-qarshiliklar natijasi hisoblanadi. Rivojlanish jarayonida miqdorning sifatga aylanishi kuzatiladi, ya‘ni eski sifatlar o‘rniga yangilari hosil bo‘ladi.

Masalan, har qanday fanni o‘qitish jarayoni o‘quvchilarni rivojlantirishga yo‘naltirilgan, uning natijasi o‘quvchi shaxsini shakllantirishga teng bo‘ladi.

Maxsus ilmiy metodologiyaning umumilmiy, aniq ilmiy va texnologik darajalari mavjud.

Umumilmiy metodologiya ilmiy bilishning universal prinsiplari, vositalari, shakllari bilan karakterlanadi.

Umumiy va xususiy ta‘lim nazariyasi metodologiyasining umumilmiy darajasi umumilmiy metodlar orqali ochib beriladi. Bulardan ayrimlari xususiy ta‘lim nazariyasida asoslangan. Masalan, modellashtirish, formalizatsiyalash, ayrimlari endi qo‘llanilmoqda, bulardan evristika, shu bilan birga umumilmiy metodlarga mantiqiy metodlar ham kiradi. Bular solishtirish va taqqoslash, analiz va sintez, klassifikatsiyalash va tizimlashtirish, umumlashtirish va abstraksiyalash. Bulardan tashqari aniq pedagogik metodlar, so‘rov, eksperiment, tajriba o‘rganish. Barcha metodlar tadqiqot jarayonida o‘zaro aloqadorlikda qo‘llaniladi.

Aniq ilmiy metodologiya aniq bir fan doirasida bilishning maxsus prinsiplarini, vositalarini va shakllarini ifodalaydi.

Shunday qilib, aniq ilmiy daraja pedagogik metodologiyani ifodalaydi. V.V.Krayevskiy pedagogik metodologiya - bu aniq o‘quv predmetiga o‘tuvchi dastlabki, fundamental, umumilmiy va pedagogik nazariyalar, konsepsiyalar deb ta‘rif beradi.

Texnologik metodologiya tadqiqot texnikasi va metodikasidan iborat bo‘lib, empirik materiallarni ishonchliligini va qayta ishlanishini ta‘minlaydi. Ushbu darajaga barcha turdagi eksperimentlar va sotsiologik va matematik statistika metodlari taalluqlidir. Shu bilan birga texnologik darajadagi metodologiyada bilish, mantiqiy va sotsiologik metodlar qo‘llaniladi. Masalan, ta‘lim nazariyasining ayrim

masalalarini; ta'lim jarayoni, ta'lim mazmuni, ta'lim shakli va metodlari, ta'lim texnologiyasi kabi mavzularni mantiqsiz ko'rib bo'lmaydi.

Sotsiologik metodlar shaxs tarbiyasi, shakllanishi, jamoaning rivojlanishi va shakllanishi kabi masalalarni o'rganishda qo'llaniladi.

Shunday qilib, pedagogika metodologiyasi fanni falsafiy va maxsus ilmiy metodologik darajalariga asoslanadi. Metodologiyani barcha darajalari o'zaro aloqadorlikda va bir-biriga bo'ysungan holda tizimni shakllantiradi.

Pedagog uchun pedagogika fani metodologiyasi mohiyatini bilishligi ta'lim jarayonini samarali tashkil etish va boshqarishda zarur bo'ladi. Har qanday fan yangi bilimlar bilan to'ldirilsagina rivojlanishi mumkin. Bilimlarni olish obyektivligi tadqiqot metodologiyasini tanlashga bog'liq.

Metodologiya (yunoncha. *methodos* — nazariya, ta'limot, bilish yoki tadqiqot yo'li va *logos* — so'z, tushuncha): 1) amaliy va nazariy faoliyatni qurish va tashkil etish yo'llari va prinsiplar tizimi; 2) bilishning ilmiy metodi to'g'risidagi ta'limot; 3) u yoki bu fanda qo'llaniladigan metodlar yig'indisi ma'nolarini anglatadi.

Pedagogika fanining metodologiyasi — bu pedagogik borliqni o'zgartirish va bilish jarayonlarini shakllari, metodlari va prinsiplari to'g'risidagi ta'limot.

Fan metodologiyasi tadqiqot komponentlarini tavsiflab, tadqiqot vazifalarini hal etish jarayonida harakatlar ketma-ketligi va bosqichlari to'g'risidagi tasavvurlarni shakllantirib, tadqiqotning metod hamda vositalari yig'indisini, vazifalarini, tadqiqot obyekti va predmetini tavsiflaydi.

Metodologik bilimlar tizimining to'rt darajasi: falsafiy, umumilmiy, aniq ilmiy, texnologik darajasi mavjud. Metodologiyaning barcha darajalari bir-biriga bog'liq bo'lib, murakkab tizimni shakllantiradi. Ushbu darajalarni ko'rib chiqamiz.

Metodologiyaning falsafiy darajasi fanni kategorial apparatini va bilishning umumiy prinsiplarini tashkil etadi. Falsafiy daraja metodologik bilimlarni mazmuniy asosi sifatida namoyon bo'lib, borliqni o'zgartirishni va bilish jarayoniga dunyoqarash yondashuvini aniqlaydi. Hozirgi paytda turli fanlarda jumladan pedagogikada ham metodologiya sifatida turli falsafiy ta'limotlar: ekzistensializm, neotomizm, neopozitivizm, pragmatizm, dialektik materializm va b.mavjud.

Ekzistensializm yoki mavjudlik falsafasi, insonni o'z hayotidan qayg'urishi. Ekzistensializmning asosiy tushuchasi — mavjudlik (ekzistensiya) — insonni individual hayotida o'z menini anglashidir. Ekzistensialistlar obyektiv bilim va haqiqatni mavjudligini inkor etadi. Ularning ta'kidlashicha, obyektiv borliq subyektning mavjudligi sababli mavjud.

Ekzistensialistlarning fikricha, hozirgi paytda deformatsiya, ya'ni shaxsni begonalashuvi, o'zligini yo'qotishi bo'lib o'tmoqda. Bu holatdan shaxs agar o'zini ijod qila olishni o'rgansagina chiqishi mumkin. Shuning uchun ta'limni maqsadi o'quvchilarni shaxs sifatida ijod qilishga o'rgatish, ularni shunday o'qitish kerakki, ular o'zlarini yarata olsinlar. Bu yerda asosiy rolni ong emas, hissiyot, orzu, ishonch o'ynaydi. Ekzistensializm individual ta'limning falsafiy asosi hisoblanadi.

Neotomizm — dunyoning ma'naviy va moddiy tomonlari to'g'risidagi ta'limot. Ma'naviy dunyo boy va yuqori qadriyatga ega. Moddiy dunyo — past darajadagi dunyo bo'lib, maqsad va mohiyatga ega emas, uni o'rganish bilan fan shug'ullanadi. Fan empirik ma'lumotlarni to'playdi.

Neotomistlar yosh avlod tarbiyasida dinning rolini isbotlab, tarbiyaning buzilishida maktabni aybdor deb hisoblaydilar.

Pozitivizm — tabiiy fanlar va miqdoriy metodlar yordamida olingan bilimlarni haqqoniy va ishonchliligi to'g'risidagi ta'limot. Ular tabiiy fanlarni va unda qo'llaniladigan metodlarni absolyutlashtiradi. Pozitivistlar jamiyat rivojlanishi, ijtimoiy qarama-qarshiliklar bilan bog'liq muammolarni ilmiy muammo deb e'lon qiladillar. Ular faqat matematika va tabiiy fanlarni fan sifatida tan olib, jamiyatshunoslikni mifalogiyaga tegishli deb hisoblaydilar.

Pragmatizm — fan, texnika, ishlab chiqarishni tez sur'atlarda rivojlanishi natijasida hosil bo'lgan falsafaning yangi yo'nalishi. Ushbu yo'nalish tarafdorlarining ta'kidlashicha, pragmatizm — idealizm va materializmdan tashqarida turuvchi yangi falsafa. Ularning fikricha, asosiysi— bu «tajriba», «ish» (yunoncha pragma). Pragmatistlar borliqni bilishni insonni individual tajribasi bilan bog'laydilar. Ular obyektiv ilmiy bilimlar bo'lmaydi, har qanday bilim, agar inson uchun foydali bo'lsa va insonni amaliy faoliyatida tan olinsa, haqqoniy hisoblanadi

deb hisoblaydilar.

Pragmatistlar bolaning individual tajribasi o'quv jarayonining asosi deb hisoblab, ta'lim va tarbiya bolalarni rivojlanishiga, ularda o'qishga bo'lgan qiziqishlarini shakllantirishga yo'naltirilgan bo'lishi kerakligini ilgari suradilar.

Dialektik materializm — tabiat, jamiyat va tafakkur rivojlanishi va harakatlanishining umumiy qonunlari to'g'risidagi falsafiy ta'limot. Dialektik materializm tarafdorlari materia birlamchi, ong ikkilamchi deb hisoblaydilar. Ong materianing rivojlanishi natijasida paydo bo'lib, uning mahsuloti hisoblanadi. Hodisa va predmetlar hamisha harakatda bo'lib, rivojlanadi, o'zgaradi. Dialektik materializm ta'limoti, tarbiyani jamiyatning ijtimoiy-iqtisodiy, ma'naviy-siyosiy taraqqiyoti natijasida paydo bo'ladigan obyektiv jarayon deb tushuntiradi.

Dialektik materializm falsafasida dialektika qonunlari miqdor o'zgarishlarining sifat o'zgarishlariga o'tishi, qarama-qarshiliklar kurashi va birligi, inkorni inkor qonunlari asosiy o'rinni egallaydi deb hisoblaydilar.

Dialektik materializm nazariyasiga asosan pedagogikada shaxs ijtimoiy munosabatning obyekti va subyekti sifatida tan olinadi. Uning rivojlanishi insonning tabiati va tashqi holatlariga bog'liq. Shaxsni rivojlanishida asosiy rolni tarbiya bajaradi. Shaxs faoliyatda shakllanadi. Inson shaxsi va faoliyati bir butunlikda mavjud.

Biz metodologik bilimlarni falsafiy darajasini ko'rib chiqdik. Navbatdagi — umumilmiy daraja hisoblanadi. Uning asosida ko'p fanlarda qo'llaniladigan konsepsiyalar, ilmiy yondashuvlar yotadi.

Metodologiyaning umumilmiy darajasi tadqiqotchini hodisa va jarayonlarni tizim sifatida o'rganishga yo'naltiradi.

Tizimli yondashuvning mohiyati shundaki, har qanday tizimni, hodisa va jarayonni mustaqil komponentlarni alohida emas, o'zaro aloqadorlikda, rivojlanishda, harakatda o'rganishni taqozo etadi. Tizimning bir komponenti o'zgarsa boshqasi ham o'zgaradi.

Shaxs rivojlanishining hal qiluvchi sharoitlaridan va asosiy vositasi faoliyat hisoblanadi. Ushbu holat pedagogik tadqiqotlarda va amaliyotda shaxsiy hamda

faoliyatli yondashuvga asoslanishni taqozo etadi.

Bu inson faoliyatidan ko'ra inson mohiyati boy, murakkab jarayonligidan dalolat berib, dialogik yondashuvni talab etadi. Dialogik yondashuv insonni imkoniyatlariga, uning chegara bilmas ijodiy imkoniyatlariga, hamisha rivojlanishi va o'z-o'zini rivojlantirishiga asoslanadi. Bu yerda asosiysi shaxsni faolligi, uning o'z-o'zini shakllantirishga bo'lgan ehtiyojlari hisoblanadi. Ular faqat boshqalar bilan o'zaro aloqa qilganlaridagina rivojlanadi. Dialogik yondashuvni shaxsiy va faoliyatli yondashuv bilan birligi insonparvar pedagogikaning metodologik mohiyatini tashkil etadi.

Yuqorida qayd etilgan metodologik prinsiplar madaniyatli yondashuv bilan o'zaro aloqadorlikda qo'llaniladi. Madaniyat bu yerda inson faoliyatining maxsus yo'li sifatida tushuniladi. Shunday qilib, shaxsni madaniyatini shakllanishi uning ijodiy faoliyat yo'llarini o'zlashtirilishini ifodalaydi.

Inson yoki bola biror bir millatga, xalqqa tegishli aniq ijtimoy madaniy muhitda ta'lim oladi hamda yashaydi.

Yuqorida ko'rib o'tilgan metodologik prinsiplar ta'lim muammolarini va ularning rivojlanishini bir butunlikda hal etishni taqozo etadi.

Metodologiyaning uchinchi darajasi — aniq-ilmiy u yoki bu maxsus ilmiy yo'nalishda qo'llaniladigan tadqiqot prinsiplari, metodlari yig'indisini ifodalaydi.

Metodologiyaning texnologik darajasi tadqiqot texnikasi va metodikasidan tashkil topib, ishonchli amaliy ma'lumotlarni olishni ta'minlovchi va uni dastlabki qayta ishlovini o'tkazib, ilmiy bilimlar sinfiga qo'shuvchi bajariladigan ishlar ketma-ketligi hisoblanadi. Ushbu darajada metodologik bilimlar me'yoriy harakterni ifodalaydi.

Umuman olganda, metodologiya ilmiy tadqiqot va amaliy faoliyatni qanday olib borish kerakligini ko'rsatib beradi.

Pedagogik reallikni bilish, tushuntirish, uni rivojlanishini oldindan aniqlash uchun pedagogik tadqiqotlar o'tkaziladi. Pedagogik tadqiqot — bu ta'lim-tarbiya qonuniyatlari, uning tuzilishi va mexanizmlari, mazmuni, prinsiplari va

texnologiyalari to'g'risidagi yangi bilimlarni olishga yo'naltirilgan ilmiy faoliyat natijasi va jarayonidir.

Pedagogik tadqiqotlar nazariy va tajriba-eksperimental harakterda bo'lishi mumkin. Pedagogik tadqiqotlar yo'nalishiga ko'ra fundamental, amaliy va tavsiya (ishlanma) turlarga bo'linadi.

Fundamental tadqiqotlar natijasida umumiy konsepsiyaga ega, ya'ni pedagogikaning nazariy va amaliy yutuqlari xulosasi, pedagogik tizim tashhishlash asosida uning rivojlanish modelini taklif qilishi bilan harakterlanadi.

Amaliy tadqiqotlar — bu pedagogik jarayonni alohida tomonlarini chuqur o'rganishga, pedagogik amaliyotni ko'p tomonli qonuniyatlarini ochishga yo'naltirilgan ishdur.

Tavsiyalar ma'lum nazariyalarga tayanib, aniq ilmiy-amaliy tavsiyalarni asoslashga yo'naltiriladi.

Pedagogik tadqiqotlarni tashkil etish va o'tkazishda quyidagi talablarga amal qilish maqsadga muvofiq:

Pedagogik hodisalarni obyektivligini hisobga olish (har qanday hodisa ichki obyektiv qonunlar, qarama-qarshiliklar ta'siri kuchi bilan rivojlanadi).

Pedagogik hodisa va jarayonlarni bir butunlikda o'rganish.

Hodisalarni rivojlanishida o'rganish.

Ushbu hodisalarni boshqa hodisalar bilan aloqadorligida o'rganish. Tadqiqot metodlarini alohida emas, kompleks tarzda tanlash.

Tadqiqot metodlarini o'rganilayotgan predmetga mos adekvat bo'lishi.

Axloqiy me'yorlarga mos kelmaydigan ta'lim-tarbiya jarayoniga yomon ta'sir qiluvchi harakterdagi eksperimentlarni o'tkazishga yo'l qo'ymaslik.

Pedagogikaning metodologik prinsiplari:

Antropologik prinsip - inson haqidagi barcha fanlarning ma'lumotlaridan tizimli foydalanish. Pedagogik jarayonni inson ehtiyojlari va imkoniyatlarini hisobga olib tashkil etish.

Madaniyatlilik prinsipi - ta'lim jarayonida madaniyat tabiat va jamiyat to'g'risidagi bilimlarni manbayi hisoblanadi. Madaniyat insonni rivojlanishini va

uni ijodkor shaxs sifatida shakllanishini ta'minlaydi.

Milliylik prinsipi - ta'lim va tarbiyaning xalq mentaliteti va milliy an'analar asosida amalga oshirilishi.

Shaxsiy yondashuv prinsipi - pedagogik jarayonda shaxsni maqsad, subyekt, natija va uni samaradorligini asosiy mezon sifatida qarash.

Faoliyatli yondashuv prinsipi - faoliyat shaxs rivojlanishining asosi, vositasi va hal etuvchi sharti. Pedagogik jarayon faoliyat turining xususiyatlari asosida qurilishi lozim.

Tizimli yondashuv prinsipi - pedagogik jarayon murakkab tizim sifatida va uning komponentlari o'zaro aloqadorlikda o'rganilishi kerak.

Axborotli yondashuv prinsipi - axborot ilmiy-texnik va ijtimoiy - iqtisodiy rivojlanishning zaxirasi hisoblanadi.

Pedagogik tadqiqot metodlari

Pedagogik tadqiqotlarni tashkil etishda aniq ilmiy tadqiqot metodlari qo'llaniladi.

Pedagogik tadqiqot metodlari — bu ilmiy nazariyalarni qurilishi, bog'liqliklari, munosabatlari, qonuniy aloqalarini o'rnatish maqsadida ilmiy ma'lumotlarni olish yo'llaridir.

Pedagogikada psixologiya, sotsiologiya, fiziologiya, matematika fanlaridan kirib kelgan metodlardan tashqari pedagogikaning o'zini metodlari ham keng qo'llaniladi. Biz pedagogikani ilmiy tadqiqot metodlari deganda, yosh avlodni ta'limi, tarbiyasi, rivojlanishi jarayonlariga xos bo'lgan ichki aloqa va munosabatlarni tekshirish hamda ular to'g'risidagi ma'lumotlarni olish yo'l va usullarni tushunamiz.

Pedagogik tadqiqotlarni tashkil etishda umumnazariy metodlar: analiz, sintez, taqqoslash, induksiya, deduksiya, mavhumlashtirish, umumlashtirish, konkretlashtirish, modellashtirish; sotsiologik metodlar: anketa, intervyu, reyting; ijtimoiy psixologik metodlar: sotsiometriya, test, trening; matematik-statistik metodlar.

Pedagogik tadqiqot metodlari nazariy va amaliy (empirik) turlarga bo'linadi.

Tadqiqotning nazariy metodlari ilmiy faktlarni tizimlashtirish, kengaytirish, aniqlashni taqozo qilib, hodisalarni tushuntiradi va oldindan izohlab, olingan natijalarni ishonchliligini oshirib, mavhumdan aniq bilimlarga o'tishni, turli tushuncha va farazlar orasidagi aloqadorliklarni o'rnatib, asosiy va ikkinchi darajalilarini ajratadi.

Ayrim nazariy metodlarni tavsiflaymiz.

Analiz — hodisalarni alohida sifat va xususiyatlarga ajratish, ya'ni o'rganilayotgan butun bir hodisa yoki jarayonni fikran tarkibiy qismlarga bo'lish.

O'rganilayotgan hodisani turli aspektlar bo'yicha tahlil qilish mumkin. Har taraflama tahlil hodisani mohiyatini chuqur ochib berishni ifodalaydi.

Sintez — hodisani xususiyatlari va sifatlarini fikran jamlab butunni hosil qilish.

Sintez — bu nafaqat miqdoriy to'plash, balki mazmunan bog'lashdir. Agar hodisalar shunchaki bog'lansa, unda tizimli aloqadorliklar hosil bo'lmaydi.

Har qanday tadqiqotda analiz va sintez uzviy aloqada bo'ladi.

Taqqoslash — o'rganilayotgan hodisalar orasidagi o'xshashliklarni va farqlarini o'rnatish.

Taqqoslashda taqqoslash asoslarini, ya'ni mezonlarini aniqlab olish maqsadga bog'liq.

Hodisalarni bir-biri bilan taqqoslash uchun avvalo ularni asosiy belgilarini ajratib olish lozim. Taqqoslashning tarkibiy qismi hamisha analiz hisoblanadi, ayrim hollarda sintez ham qo'llaniladi.

Umumlashtirish — hodisa va jarayonlarning umumiy jihatlarini ajratish. Tadqiqotni umumlashtirish.

Hodisalarni bir-biri bilan taqqoslash natijasida tadqiqotchi hodisalarni umumiy jihatlarini topib va u asosida bir fikriy guruhga birlashtiradi.

Modellashtirish — hodisa va jarayonlarni real va ideal modellar yordamida tadqiq qilish.

Induksiya, deduksiya — amaliy yo'llar bilan olingan ma'lumotlarni

umumlashtiruvchi mantiqiy metodlar. Induktiv metod xususiy fikrlardan umumiy xulosalarga borishni, deduktiv — umumiydan xususiy xulosalar chiqarishni ifodalaydi.

Tadqiqotning empirik (amaliy) metodlariga: ma'lumotlarni yig'ish va to'plash metodlari (kuzatish, suhbat, anketa, test); nazorat va o'lchash metodlari; ma'lumotlarni qayta ishlash metodlari (matematik, statistik, grafik, jadvalli; baholash metodlari (o'z-o'zini baholash, reyting); tadqiqot natijalarini pedagogik amaliyotda qo'llash metodlari (eksperiment, tajribali ta'lim, masshtabli qo'llash) va b.

5.2. Nazariy va empirik metodlar tavsifi.

Nazariy tadqiqot usullarida qo'llaniladigan asosiy aqliy operatsiyalar tahlil, sintez, taqqoslash, tartiblash, umumlashtirish, mavhumlashtirish, konkretlashtirish, tizimlashtirish, rasmiylashtirishdir.

Tahlil - o'rganilayotgan butunning parchalanishi, hodisaning individual xususiyatlari va sifatlarini aniqlash. Masalan, yoshlar bilan ishlash tashkilotchisining pedagogik harakatlarini alohida tarkibiy qismlarga (muloqot texnikasi, motivatsiya texnikasi, tushuntirish texnikasi) ajratish va alohida tahlil qilish mumkin.

Sintez oddiy yig'indi emas, balki semantik aloqadir. Shunday qilib, darsni kuzatish orqali tadqiqotchi, masalan, o'qituvchining harakatlari o'zgarganda, o'quvchilarning harakatlarida qanday o'zgarishlar sodir bo'lishini aniqlaydi .

Tahlil va sintez bir-biri bilan chambarchas bog'liq bo'lib, ularni o'zlashtirish ko'nikmalari tadqiqotchi tomonidan birdek shakllantirilishi kerak. Agar u yanada rivojlangan tahlil qilish qobiliyatiga ega bo'lsa, u tafsilotlar uchun joy topa olmasligi va natijada to'g'ri xulosa chiqarishi qiyin bo'lishi mumkin. Sintezning nisbiy ustunligi yuzakilikka olib keladi, bu esa shoshilinch umumlashmalarga olib kelishi mumkin.

Taqqoslash hodisalar o'rtasidagi o'xshashlik yoki farqni aniqlashdan iborat. Taqqoslashda tadqiqotchi avvalo taqqoslash asosini - mezonni belgilashi kerak.

Reyting - bu o'rganilayotgan hodisaga sezilarli ta'sir ko'rsatmaydigan ikkinchi darajali barcha narsalar chiqarib tashlanadigan usul. Reyting hodisadagi asosiy narsani ajratib ko'rsatish va ikkinchi darajali faktlarni ajratish imkonini beradi.

Umumlashtirish. Hodisani o'rganishda uning asosiy belgilarini ajratib ko'rsatish bilan birga, ularni umumlashtirish ham zarur. Umumlashtirish qanchalik aniq bo'lsa, taqqoslanadigan hodisalarning muhim belgilari soni shunchalik ko'p bo'ladi.

Abstraktsiya hodisaning ma'lum bir tomonini "sof shaklda" ajratishga imkon beradi, ya'ni. aslida topilmaydigan shaklda. Masalan, maktab o'quvchilarining o'quv motivatsiyasini o'rganishda tadqiqotchi ularning motivlari, ehtiyojlari, qiziqishlari bilan qiziqadi, lekin ularning boshqa fazilatlari (tana parametrlari, soch va ko'z rangi) hisobga olinmaydi.

Konkretlashtirish - bu umumiy mezonga javob beradigan xususini topish, kichik tushunchani umumlashtirish. Spetsifikatsiya umumiy narsani yaxshiroq tushunishga imkon beradi.

Hodisalarni tizimlashtirish va tasniflash uchun tizimlashtirish zarur, ya'ni. ma'lum (tadqiqotchi tomonidan qo'yilgan) asoslarga ko'ra ularni semantik guruhlariga taqsimlash.

Rasmiylashtirish. Haqiqiy fan, biz bilganimizdek, faqat mavhum fikrlash asosida mumkin, ya'ni. tushunchalar, hukmlar, xulosalar shaklida mantiqiy va lingvistik shaklda davom etadigan shaxsning izchil fikrlashi.

Tarixiy va mantiqiy birlik usuli. Ko'pincha pedagogikada yangi g'oyalar o'tmishdan mustaqil ravishda paydo bo'lgandek talqin qilinganda qayta kashfiyotlar ro'y beradi, shuning uchun pedagogikadagi tadqiqotlarning nazariy darajasini oshirishning eng jiddiy va murakkab uslubiy vazifalaridan biri bu ularda tarixiy munosabatlarning optimal muvozanatini o'rnatishdir. va mantiqiy tamoyillar.

Mantiqning tarixiy va ikkilamchi tabiatining ustuvorligiga e'tibor berish kerak. Tarixiy ob'ektiv mavjud voqelikdir. Mantiqiylik tarixiydan kelib chiqadi va uni aks ettirishning aqliy shaklidir. Shunday qilib, tarixiy jihatdan biz ob'ektning harakatini (rivojini) tushunamiz, mantiqiy - bu ob'ektning inson tafakkuridagi aksini.

Mavzuni tarixiy va mantiqiy ko'rib chiqish bir-biri bilan chambarchas bog'liq. Mantiqiy bo'lmagan tarixiy usul ko'r, ob'ektning haqiqiy tarixini o'rganmagan mantiqsiz usul ma'nosizdir. Bunda mantiqiy usulda ob'ektni mavhum nazariy tahlil qilish, tarixiy usulda esa konkret tarixiy tahlil ustunlik qiladi.

Mantiqiy usulning o'ziga xos xususiyati shundaki, u bizga hodisani uning rivojlangan nuqtasida, jarayon to'liq etuklikka erishgan joyda ko'rib chiqish imkonini beradi. Va shu nuqtadan ob'ektning tarixiy rivojlanish jarayoni ko'rib chiqiladi. Masalan, ob'ektning nazariy tasviri bilan o'qitish amaliyoti haqiqatlari o'rtasidagi bog'liqlikni o'rganish orqali gipotezani ilgari surish mumkin.

Mantiqiy usul sizga quyidagilarga imkon beradi:

- alohida va individualda umumiyni toping;
- hodisaning mohiyatini aniqlash, narsalarning rivojlanish qonunini ochib berish;
- o'rganilayotgan mavzudagi sabab va bog'lanishlarni aniqlash;
- o'rganilayotgan ob'ektlarning funktsiyalarini aniqlash;
- tasodifiy ochish kerak.

Tarixiy usul quyidagilarni talab qiladi:

- ushbu muammoning kelib chiqishini oydinlashtirish, rivojlanishning asosiy bosqichlarini ko'rsatish, uning hozirgi holatini tushunishga tayyorgarlik ko'rish uchun o'rganilayotgan muammoning nazariy ochilishiga batafsil kirish (tadqiqotingiz uchun joy topishga yordam beradi - "o'zingiz bilan surish. tirsaklar");
- ko'rib chiqilayotgan muammoning tarixiy taqdimotining tavsifiy-rivoyatli tendentsiyalari va uni sharhlashda tahliliy-umumlashtiruvchi yondashuv elementlarini tahlil qilish va umumlashtirish ustunligi bilan birlashtirish;
- muallif tomonidan ilgari surilgan g'oyalar, tushunchalar, eng muhim tezislarni butun tadqiqot uchun kesishgan, o'rganilayotgan muammoning barcha asosiy tomonlarini projektor nurlaridek yoritib berish.

xulosalar, formulalar va xulosalar kelib chiqadi, so'ngra muammoni mantiqiy tahlil qilish jarayonida aniqlashtiriladi va chuqurlashtiriladi, yanada sayqallangan va to'liq xarakterga ega bo'ladi. Bu ham bilishning (tadqiqotning) tarixiy va mantiqiy

usullari o'rtasidagi yaqin munosabatni ochib beradi.

Modellashtirish. Modellashtirish usuli - tadqiqotning umumiy ilmiy usuli bo'lib, unda bilim ob'ektining o'zi o'rganilmaydi, balki uning model deb ataladigan ko'rinishidagi tasviri o'rganiladi, ammo tadqiqot natijasi modeldan ob'ektga o'tkaziladi (A.A. Kiveryalg). Bu bilishning muhim usullaridan biri bo'lib, ma'lum bir ob'ektni o'rganish boshqa ob'ektni o'rganish orqali amalga oshiriladi, qaysidir ma'noda birinchisiga o'xshash, keyinchalik o'rganish natijalari ikkinchisiga o'tkaziladi. birinchi ob'ekt. Ushbu ikkinchi ob'ekt birinchisining modeli deb ataladi. Fanda almashtirish modellari, tasvirlash modellari, izohlash modellari va tadqiqot modellari mavjud.

Modellashtirish - bu modelni yaratish jarayoni.

Model sub'ektni bevosita emas, balki sub'ektning maqsadli harakatlari orqali aks ettiradi:

- namunaviy qurilish;
- modelni eksperimental va (yoki) nazariy tahlil qilish;
- tahlil natijalarini asl nusxaning xususiyatlari bilan solishtirish;
- . ular orasidagi tafovutlarni aniqlash;
- modelni sozlash;
- olingan ma'lumotlarni sharhlash, kashf etilgan xususiyatlar va bog'lanishlarni tushuntirish;
- simulyatsiya natijalarini amaliy tekshirish.

Ilmiy modellarning gnoseologik mohiyati shundan iboratki, ular ob'ekt, uning funktsiyalari, parametrlari va boshqalar haqidagi bilimlarni tizimli va aniq ifodalash imkonini beradi. Modelning asosiy maqsadi - bilim predmetiga tegishli ma'lumotlar yig'indisini tushuntirishdir.

Empirik usullarga kuzatish, pedagogik eksperiment, pedagogik o'lchash usullari (masshtablash, anketa, test, suhbat), talabalar yoki maktab o'quvchilarining ta'lim faoliyati natijalarini tahlil qilish, tahlil qilish, ilg'or pedagogik tajribani

umumlashtirish va boshqalar kiradi . yosh tadqiqotchi, agar ilmiy ishning kirish qismida u usulni ko'rsatsa, u matnda "ko'rinadigan" bo'lishi kerak.

Kuzatuv. Bu usul hodisalarni sezgilar yordamida bevosita idrok etish yoki ularni boshqalar tomonidan tasvirlash orqali bilvosita idrok etishdan iborat. Kuzatishning mohiyati shundan iboratki, o'rganilayotgan ob'ektdagi o'zgarishlar, uning miqdoriy, sifat va boshqa o'zgaruvchilari tadqiqotchi ongida aks ettiriladi va qayd etiladi.

Kuzatishni tashkil qilishda uning ob'ektlarini aniqlash, maqsadlarini aniqlash, kuzatish dasturini (rejasini) tuzish kerak . Shunday qilib, yoshlar lagerida yoshlarda nizo belgilarining rivojlanishini kuzatish quyidagi kuzatish dasturi yordamida amalga oshirildi:

1. Yigit ishtirok etgan mojaroning ob'ekti (o'rtoqlarning nohaq harakatlari: kam baho, adolatsiz talab, qo'pollik, shafqatsizlik, haqorat va boshqalar).

2. Yigitning kayfiyati (asosan yaxshi, xotirjam, befarq, tushkunlik, tashvishli, og'riqli va hokazo).

3. Yosh odam o'z-o'zidan shubha va xavotirni boshdan kechiradigan tipik vaziyatlar (gapirish, muhokamalarda qatnashish va boshqa muloqot shakllari va boshqalar).

4. Konflikt buyrug'i bilan birga keladigan his-tuyg'ular (g'azab, g'azab, g'azab, sabrsizlik, mo'l-ko'llik, jangni kutishda ilhomlanish, raqibga katta qiziqish, muvaffaqiyatga umid qilish, raqib tomonidan aniq topilgan va qabul qilingan bahs-munozaradan zavqlanish va boshqalar).

5. Konfliktli xatti-harakatlarning shakllari (jimlik, namoyishkorona - chekinish, yashirin g'azab, huquqbuzarni e'tiborsiz qoldirish, tajovuzkor so'zlar; hech narsa bo'lmagandek harakatlarni davom ettirish; boshqa odamning noto'g'ri ekanligini isbotlash istagi; janjal, jismoniy zo'ravonlik; ittifoqchilarni chaqirish qo'llab-quvvatlash; yon berish; adolatli natijaga erishish; yuzma-yuz narsalarni saralashni afzal ko'rish; shartlarga qarab turli strategiyalardan foydalanish va h.k.).

6. Konfliktli vaziyatlarda va mojarolarda ishtirok etish chastotasi.
7. Talaba ishtirok etadigan ziddiyatli vaziyatlarning turlari (real, ob'ektiv bo'lmagan, tashqi ko'rinish, o'quv faoliyati, xatti-harakatlari).

Kuzatish usuli o'zining afzalliklari va kamchiliklariga ega, ular tadqiqotchi tomonidan hisobga olinishi kerak. Uning asosiy ustunligi shundaki, tadqiqotchi qimmatli faktlarni bevosita hayotdan va uning atrofidagi voqelikdan oladi (o'quv jarayonida, o'quv faoliyati davomida, ota-onalar yig'ilishida va hokazo). Bir jihatni kuzatish bilan birga tadqiqotchi bir vaqtning o'zida inson hayoti va faoliyatining boshqa tomonlarini ham kuzatib boradi, bu esa olingan faktlarni tushuntirib berishi, bog'lanishlar, bog'liqliklarning o'rnatilishiga olib kelishi mumkin va hokazo.. Kuzatish jarayonida tadqiqotchi yangi savollarni qo'yadi; bahslashadi, yangi taxminlar yaratadi va hokazo. Shu munosabat bilan kuzatish usuli ajralmas hisoblanadi. Kuzatishning kamchiliklari uning sub'ektivligini o'z ichiga oladi.

Yuqorida ta'kidlanganidek, tadqiqotchi kuzatishda o'z his-tuyg'ularini qo'llaydi. Har bir insonning o'rganilayotgan ob'ektni individual idrok etishi belgilar doirasida (siz barcha belgilarni ko'zda tutishingiz kerak, ammo hamma tadqiqotchilar ham bunga erisha olmaydi), ularning namoyon bo'lish darajasi va chastotasi va individual faktlar o'rtasidagi bog'liqliklarda namoyon bo'ladi. Shuning uchun reja, kuzatish dasturi va ma'lumot yig'ish va ma'lumot olish uchun oldindan tuzilgan jadval kerak bo'ladi, bu ma'lum darajada kuzatishni ob'ektivroq qilish imkonini beradi. Bundan tashqari, kuzatish har doim uzoq vaqt talab etadi (va siz empirik materialni tezroq olishni xohlaysiz). Ob'ektni "jonli" o'rganish uchun qancha vaqt kerak? Ko'p narsa ilmiy muammoga, tadqiqot mavzusiga bog'liq: agar, masalan, ota-onalar yig'ilishlari bilan bog'liq bo'lsa, unda, shubhasiz, siz bir o'quv yilidan ortiq yig'ilishlarni kuzatishingiz kerak bo'ladi; ta'lim jarayoni o'rganilsa, 2-3 oydan 2-3 yilgacha davom etishi mumkin. Psixologik va pedagogik bog'liqlikni o'rganayotganda, siz faktlarning takrorlanishi kabi hodisaga e'tibor qaratishingiz mumkin: agar kuzatish jarayonida jadvalda qayd etilgan faktlar takrorlana boshlasa, siz ushbu dastur yordamida endi kuzata olmaysiz, lekin harakatlantiring. keyingisiga. Bunday hollarda kuzatilayotgan hodisaning barqarorligini

ko'rsatadigan tendentsiya belgilanadi.

Anketa (yoki yozma so'rov). So'rovni o'tkazishdagi asosiy qiyinchilik so'rovnomanini ishlab chiqish va olingan javoblarni qayta ishlashdir. Ilmiy asbob sifatida anketa uni yaratishda mutaxassislarining puxta va mashaqqatli mehnati natijasidir. Ko'pincha tadqiqotchi nashr etilgan anketalarni topadi va agar kerak bo'lsa, diagnostika muammolarini hal qilish uchun foydali bo'lib tuyulsa, ularni tuzatadi.

Keling, so'rovnomaga misol keltiramiz va so'rov natijalarini qayta ishlashning ba'zi xususiyatlarini ko'rsatamiz.

Kasb-hunar maktablari o'quvchilari uchun so'rovnoma

1. Iltimos, nima uchun maktabni tark etganingizni ko'rsating.
2. Maktabda o'qishni davom ettirishingizga nima turtki bo'ldi?
3. Ba'zi yoshlar o'qishmaydi va o'zlaridan to'liq qoniqishadi. Ularning his-tuyg'ularini qay darajada baham ko'rasiz?
4. O'rganishdagi qiyinchiliklarni engishga nima yordam beradi?
5. Kollejni tugatgandan keyin nima bilan shug'ullanaman deb o'ylaysiz?

Birinchi ikkita savol bizga ma'lum darajada o'quvchilarning o'qish va ishlashga bo'lgan munosabatini baholashga imkon beradi. Keling, talabalarning javoblarini guruhlash orqali olingan ma'lumotlarni taqdim qilaylik.

Birinchi savolga javoblar:

1. "Men mehnatkash odam bo'lmoqchiman, etuk bo'lmoqchiman, - mutaxassislikka ega bo'lmoqchiman" 34%.
2. "O'qituvchi meni ketishimni so'radi (!), o'qituvchilar bilan nizolar, meni 9-sinfga qabul qilishmadi, o'qituvchilar maktabni tark etishimni xohlashdi" - 19%.
3. "Men maktabda o'qishdan charchadim, maktabda o'qishni davom ettirishni xohlamadim, "maktabni tugatdim" - 19%.
4. "Maktabda o'qish osonroq va yaxshiroq, maktabda o'qish qiyin" - 13%.
5. "Men texnik maktabga bormoqchi edim" - 6%*
6. Boshqa sabablar ("sagntiromln", "ahmoqlik", "xuddi shunday" va

boshqalar) - 9%.

Ko'rib turganimizdek, 9-sinfni tugatgan o'quvchilarning maktabni tark etish sabablarining ikkinchi, uchinchi va to'rtinchi guruhlar maktabga va o'qishga salbiy munosabatni aks ettiradi. Bu so'rovda qatnashgan barcha talabalar fikrining 51 foizini tashkil qiladi. Birinchi guruh sabablar mehnatga, tanlangan kasbga ijobiy yo'naltirilganligi, o'quvchilarning maktabda o'qish va ishlashga ijobiy munosabati haqida gapiradi. Bunday talabalar soni 34 ta .

Ikkinchi savolga javoblar:

1. "Mutaxassislik, kasbga ega bo'lish" 50
2. "Kasb bilan bir vaqtda ta'lim olishni xohlayman" 26%.
3. "Maktabda o'qish osonroq, men ham mutaxassislikka ega bo'laman" - 4%.
4. "Ular buni hech qaerga olib ketishmadi" - 2%.
5. Boshqa sabablar ("ota-onalar majburlashdi", "hech narsa qolmadi") - 18%.

Taqdim etilgan ma'lumotlardan ko'rinib turibdiki, talabalarning ko'pchiligi (80%) mutaxassislik olishga e'tibor qaratishgan ("Men qanday ishlashni o'rganmoqchiman "). Xarakterli jihati shundaki, 1-kurs o'quvchilari o'rtasida mehnat motivlari hali shakllanmagani, ularning kasbga yo'naltirilganligi samarali emas.

Yuqoridagi faktlar nafaqat o'rta kasb-hunar maktabi o'quvchilarining motivatsiya darajasi, ularning umumiy ta'lim fanlariga munosabati (birinchi kursda ko'pincha salbiy), balki bu motivatsiya holati hozirgi vaqtda bir qator motivatsiyani keltirib chiqarayotganligi haqida ham gapiradi. amaliy va ilmiy muammolar. Asosiysi, kognitiv ehtiyoj ham, mehnatga bo'lgan ehtiyoj ham uyg'un birlikda rivojlanishi uchun o'rganish va ishlash uchun yaxlit motivatsiyani qanday shakllantirish kerak.

Ko'rib turganimizdek, o'quvchilar javoblarini qayta ishlash va tahlil qilishda savollarni guruhlash kabi texnikadan foydalanilgan va savollar turli usullarda birlashtirilgan: birinchi guruhga dastlabki ikkita savol, ikkinchi guruhga keyingi

uchta savol va hokazolar kiritilgan. Shuni ta'kidlash kerakki, tadqiqotchi so'rovnomanini tayyorlashda ham ushbu uslubga amal qilishi kerak, shunda savollar bir-biri bilan bog'liq bo'lib, o'rganilayotgan hodisada sabab-natija munosabatlarini o'rnatishga yordam beradi. Savollarni guruhlash (va tegishli javoblar) kichik (joriy) umumlashtirish va dastlabki xulosalarni shakllantirish imkonini beradi.

Bitta muammoni o'rganishda foydalaniladigan turli mazmundagi va diqqat markazidagi anketalar bilan ishlashni tasavvur qilish mumkin. Bunday holda, turli anketalarning savollari (va javoblari) o'rtasida aloqalar o'rnatiladi; turli anketalardagi savollar guruhlariga bo'linadi va olingan ma'lumotlarning qiyosiy tahlili o'tkaziladi. Anketalar bilan ishlashning boshqa usullariga ularni saralash kiradi (masalan, respondentlarning yoshi, ularning bilim darajasi va boshqalar). Hozirgi vaqtda so'rov natijalarini kompyuterda qayta ishlash tadqiqotchining imkoniyatlarini sezilarli darajada kengaytiradi va empirik tadqiqotlar samaradorligini oshiradi. Kompyuter yuqoridagilarning barchasini va anketalar bilan ishlashning boshqa ko'plab usullarini bir zumda va xatosiz amalga oshiradi. Dasturlashda aytilganlarning barchasini hisobga olish muhimdir.

Ilg'or pedagogik tajribani o'rganish va umumlashtirish. Pedagogik tajriba deganda o'qituvchilar tomonidan to'plangan o'qitish va tarbiyaviy ish usullarini tushunish kerak. Ilg'or pedagogik tajriba (IPT) deganda yuqori pedagogik natija beradigan amaliy ish tushuniladi. Bu yangilik va o'ziga xoslik elementlarini o'z ichiga olgan amaliyotdir. IPT pedagogika fani tomonidan ilgari surilgan yangi g'oyalarni ijodiy rivojlantirish va bu g'oyalarni turli xil variantlarda amaliyotga tatbiq etish sifatida qaraladi.

So'nggi yillarda maktab amaliyotida pedagogik jarayonni tashkil etish, o'quv dasturini yaratish, diagnostika vazifalari va boshqalarning ko'plab qiziqarli yondashuvlari paydo bo'ldi. Tadqiqotchilarning ularga qiziqishi ortdi. Ko'pgina rahbarlar va ijodkor o'qituvchilar o'z tajribasini tahlil qilish va uning ilmiy qiymatini aniqlashga intilishadi. Agar u orqali ob'ektiv ahamiyatga ega bo'lgan yangi narsa aniqlansa va bu yangi narsaga aniq pedagogik tavsif berilsa (tentsiyalar, qiyinchiliklar, yangiliklar, muammoni hal qilish holati aniqlansa) IPTni

umumlashtirish haqiqiy ilmiy usulga aylanadi. Umumlashtirish usulini amalga oshirishga imkon beradigan aniq ko'rsatmalar, mezonlar, usullar va usullarga ega bo'lish muhimdir. Masalan, o'qituvchi tomonidan taklif qilingan yondashuv ta'lim texnologiyasi (uning o'zi shunday deb ataydi) yoki yo'qligini aniqlash uchun siz quyidagi savollarga javob tayyorlashdan foydalanishingiz mumkin:

- Texnologiyaning markazida qanday fikr yotadi.
- Qanday psixologik va pedagogik qonunlarga bo'ysunadi?
- Texnologiyaning maqsadli kontseptsiyasi nima ("maqsadlar daraxti"ni taqdim etish tavsiya etiladi)? Bu ta'lim standartlariga qanday mos keladi?
- Texnologik o'quv-uslubiy majmua mavjudmi va u nimalarni o'z ichiga oladi (o'quv rejasi yoki kurs ishi, o'quv qo'llanma, uslubiy qo'llanma, testlar to'plami, tarqatma materiallar va boshqalar)?
- Texnologiyaning asosiy g'oyasi o'quv va ta'lim to'plamining barcha elementlarini qamrab oladimi?
- Texnologiyaning samaradorligi qanday kafolatlanadi?

Pedagogik eksperiment. Eksperiment (lotincha "sinov", "tajriba" dan) ilmiy asoslangan tajriba. Bu bilish usuli bo'lib, uning yordamida pedagogik hodisa tabiiy yoki sun'iy yaratilgan, boshqariladigan va boshqariladigan sharoitlarda o'rganiladi va pedagogik ilmiy muammoni hal qilish yo'li izlanadi.

Tadqiqot maqsadiga mos keladigan yangi sharoitlarni yaratish orqali pedagogik hodisalarga faol ta'sir ko'rsatadigan pedagogik tadqiqot usuli. Tajriba savolga javob berishi kerak. Bu gipotezani sinab ko'rishga qaratilgan bo'lishi kerak.

Tajriba davomida hodisaning tabiati, unga yangi omillarni kiritish orqali ataylab o'zgartiriladi. Tajribachi tomonidan kiritilgan yoki o'zgartirilgan yangi omil eksperimental omil yoki tajribaning mustaqil o'zgaruvchisi deyiladi. Mustaqil o'zgaruvchi ta'sirida o'zgarib turadigan omilga bog'liq o'zgaruvchi deyiladi.

5.3. Pedagogik eksperiment mazmuni.

Pedagogikada eksperimentning asosan to'rt turi mavjud :

aniqlash - dastlabki ma'lumotlar aniqlanadi (shakllangan sifatning boshlang'ich

darajasi va boshqalar), dastlabki holatning sabablari aniqlanadi;

2) *shakllantirish yangi omillar (yangi vositalar, uslublar, shakllar, usullar, texnologiyalar va boshqalar)* joriy etilishi bilan yuzaga keladigan shakllantiruvchi (ta'lim) va ulardan foydalanish samaradorligi (yoki qo'llanilishi, optimalligi, qulayligi) aniqlanadi;

3) *nazorat qilish, uning yordamida* ma'lum vaqtdan keyin hosil bo'lgan sifat darajasi aniqlanadi. Bunday tajribalarda talabalarning faqat bitta (eksperimental) namunasi kuzatiladi;

4) *qiyosiy*, bunda tajriba natijalari nazorat va eksperimental guruhlarda solishtiriladi.

Pedagogik eksperimentda turli qo'shimcha o'zgaruvchilarni tanqidiy baholash ayniqsa muhimdir. Bu o'zgaruvchilar o'quvchilarning tayyorgarlik (rivojlanish, ta'lim) darajasi, o'qituvchining kasbiy malakasi, ta'lim jarayonining xususiyatlari va diagnostika usullarining xususiyatlari bilan belgilanadi.

Tajriba rejasi quyidagilarni o'z ichiga olishi kerak:

- gipoteza(lar);
- eksperimentning maqsadi va vazifalari;
- hajmi haqida ma'lumot (namuna, vaqt, ishtirokchilar tarkibi, sinflar, kurslar);
- namunaning xususiyatlari;
- eksperimental materiallar ro'yxati;
- eksperimental metodologiyaning tavsifi;
- tajriba natijalariga ta'sir qilishi mumkin bo'lgan barcha o'zgaruvchilarning xarakteristikalarini;
- natijalarni qayta ishlash usullarini tahlil qilish;
- eksperimental natijalarni sharhlash metodologiyasining tavsifi .

Shuni esda tutish kerakki, eksperimental gipoteza tadqiqot gipotezasidan farq qiladi; maqsad va vazifalar ham. Tajriba quyidagi bosqichlarni o'z ichiga oladi:

1) eksperimental guruhlarini tanlash usulini tanlash (darajalarni tanlash, namunaning representativligi), eksperimentning davomiyligi (0,5 yildan 2 yilgacha);

2) eksperimental materiallarni ishlab chiqish (darslar, texnikalar, diagnostika, kuzatish dasturlari, eksperimental usullarning tavsiflari , anketalar, masshtablar va boshqalar);

3) o'lchovlar va kuzatishlar natijalarini qayta ishlash;

4) eksperimentni o'tkazish metodologiyasining tavsifi (uning bosqichlari, maqsadlari va vositalari, shartlarni, bosqichlarning natijalarini hisobga olgan holda, natijalarni jadvallar, grafiklar, diagrammalar, xulosalar va boshqalar ko'rinishida taqdim etish);

5) barcha o'zgaruvchilarning xarakteristikalarini (dastlabki holat, sababning sifat va miqdoriy ma'lumotlari, o'zgaruvchilarning aniq ko'rsatilishi);

6) natijalarni qayta ishlash metodologiyasining tavsifi (matematik statistika usullari);

7) natijalarni sharhlash metodologiyasi (pedagogik ta'sir aniqlanadi, gipoteza isbotlanganmi yoki yo'qmi aniqlanadi, tadqiqot natijalarini boshqa shartlarga o'tkazish ko'rsatiladi, ularni takrorlash imkoniyati va mustaqil ekspertlardan olingan xulosalar va tavsiyalar mavjudligi; tajriba;

8) olingan o'zgarishlar uchun nazariy asos va tushuntirish berilgan).

Tadqiqot usullaridan foydalanish shartlari:

1) Nazariy usullar asoslashga, empirik usullar esa kashfiyot qilishga yordam beradi;

2) empirik usullarni birgalikda qo'llash kerak, chunki ularning hech biri pedagogik hodisalarning to'liq ob'ektiv tasvirini bermaydi;

3) har bir usuldan foydalanish maqsad, namuna, joy va vaqtni belgilash, qo'llaniladigan diagnostika usullarining haqiqiylikini aniqlash bilan birga bo'lishi kerak;

4) usullarni qo'llash chegaralari haqida tasavvurga ega bo'lishingiz kerak. Shunday qilib, tadqiqot usullarini yana bir bor nomlaymiz (4-jadval).

Tadqiqot usullari

Nazariy	Empirik
• tahlil • sintez • solishtirish • umumlashtirish • abstraksiya	• kuzatuv • pedagogik eksperiment • pedagogik o'lchov usullari (masshtablash, so'roq qilish, test qilish, suhbatlar) • yoshlar faoliyatini tahlil qilish

Mavzu bo'yicha savollar:

1. Ilmiy-pedagogik metodlarni tasniflang?
2. Metodologiyaning qanday darajalari mavjud?
3. Pedagogikaning metodologik prinsiplari qaysilar?
4. Umumnazariy metodlarga qaysi metodlar kiradi?
5. Pedagogik eksperimentga ta'rif bering?

6-mavzu. Yoshlar tarbiyasida ijtimoiy pedagogik faoliyat mazmuni, tuzilmasi va funksiyalari.

6.1. Ijtimoiy pedagogik faoliyatning mazmuni.

Hayot vodiysi sizning oldingizda - O'n yetti yoshda yashash ajoyib. Va bugungi dunyo faqat sizniki ekanligi bilan, hamma buni hisobga olishi kerak!

N. Rojkov

Ilmiy adabiyotlarda "faoliyat" atamasi juda keng tarqalgan. Falsafada bu atama butun ijtimoiy hayotni, uning alohida shakllarini va tarixiy jarayonni o'rganish vositasini bildiradi. Faoliyat deganda sub'ektning dunyoni o'zgartirishga, moddiy yoki ma'naviy madaniyatning muayyan mahsulotini ishlab chiqarishga yoki yaratishga qaratilgan faoliyati tushuniladi.

Faoliyat ehtiyojni qarshilik, to'siq bilan qondirish natijasida hosil bo'ladi. Faoliyatning ob'ektivligi sub'ektga atrof-muhit, u harakat qilish kerak bo'lgan

ob'ektlar dunyosi tomonidan taqdim etiladigan qarshilikning ob'ektiv tabiatida yotadi. Lekin inson nafaqat predmetlar olamida, balki ijtimoiy muhitda ham yashaydi va harakat qiladi. Ehtiyojlarni qondirishga ob'ektiv qarshilik ko'rsatishdan tashqari, normalar, qoidalar, taqiqlar va boshqalar shaklida ijtimoiy qarshilik qo'shiladi. Darhaqiqat, inson faoliyati ob'ektiv bo'lgani kabi ijtimoiydir.

Ijtimoiy-pedagogik faoliyat mohiyatan o'ziga va boshqalarga nisbatan ezgulikdir. Ijtimoiy-pedagogik faoliyatni pedagogik faoliyat turi sifatida ko'rib, uning o'ziga xosligini aniqlash mumkin. Ijtimoiy-pedagogik faoliyat tarkibiga quyidagilar kiradi:

1) ijtimoiy-pedagogik maqsad va vazifalar (har bir vaziyatda ijtimoiy-pedagogik faoliyatning predmeti maqsad va vazifalar ierarxiyasi bilan shug'ullanadi);

2) tayyorgarlik ishlari;

3) belgilangan muammolarni hal qilishning ijtimoiy-pedagogik vositalari va usullari;

4) ijtimoiy-pedagogik ta'sirni tahlil qilish va baholash.

Ijtimoiy-pedagogik faoliyatning maqsadi nima? Ushbu faoliyatning xilma-xilligini va faoliyat sub'ekti tomonidan hal qilinadigan ijtimoiy-pedagogik vazifalarning situatsion xususiyatini hisobga olgan holda, ijtimoiy-pedagogik faoliyatning yagona yagona maqsadini shakllantirish juda qiyin.

Ammo ijtimoiy-pedagogik faoliyatning har qanday maqsadida mavjud bo'lgan o'zgarmas komponentlar mavjud. I.A. Lipskiy amaliy ijtimoiy-pedagogik faoliyatning maqsadi shaxsning ijtimoiy faolligini saqlash, tiklash, saqlash va rivojlantirish uchun shaxs va jamiyatning o'zaro ta'sirini (munosabatlarini) uyg'unlashtirishdir, deb hisoblaydi.

I.A. Lipskiyning pozitsiyasini rad etmasdan., biz ijtimoiy-pedagogik faoliyat maqsadini R.X. Shakurov tomonidan shakllantirilgan sotsializatsiya mohiyatini tushunishga asoslanib, yanada kengroq talqin qilish kerakligini taxmin qilishimiz mumkin.

Shaxs va ijtimoiy muhit o'rtasidagi munosabatlarni uning ijtimoiy rivojlanishi

maqsadida tartibga solishni ko'rib chiqadigan predmetiga asoslanib, ijtimoiy - pedagogik faoliyatning maqsadi insonga ijtimoiy qadriyatlarga kirishda samarali yordam sifatida qaralishi mumkin. bu uning ehtiyojlarini qondiradi.

Bunday yordam shaxsning ijtimoiy ta'limining mohiyatini aks ettiradi, uning ijtimoiy munosabatlar sub'ekti sifatida nisbatan maqsadli o'zini o'zi rivojlantirish uchun shart-sharoitlarni muntazam ravishda yaratish jarayonida shaxsning integrativ sifati sifatida ijtimoiylikni shakllantirishga qaratilgan.

Aynan shu ijtimoiy-pedagogik faoliyat maqsadini ko'rib chiqish sub'ekt-sub'ekt yondashuviga asoslanadi, bu ijtimoiy-pedagogik ta'sir ob'ektining faol pozitsiyasini nazarda tutadi.

Yoshlar bilan ijtimoiy-pedagogik faoliyatning sub'ektlari kimlar?

Bu savol ancha murakkab. Avvalo, shaxsning o'zining ijtimoiy munosabatlar tizimidagi faol pozitsiyasini tushunishdan kelib chiqib aytishimiz mumkinki, bu munosabatlarni tartibga solish sub'ekti shaxsning o'zidir. Biroq, biz bir shaxsning boshqa shaxsga ta'sirini o'z ichiga olgan maqsadli ijtimoiy-pedagogik faoliyat haqida gapirganda, biz bunday sub'ektlarning bir nechta guruhlarini aniqlaymiz.

Avvalo, ijtimoiy-pedagogik kasbiy faoliyat sub'ektlari ikki guruh mutaxassislardir.

Birinchi *guruhga*, birinchi navbatda, yoshlar bilan ishlash tashkilotchilari, ijtimoiy pedagoglar, ular uchun ijtimoiy-pedagogik faoliyat asosiy hisoblanadi.

Ikkinchi *guruhga* ijtimoiy-pedagogik muammolarni hal qilish ularning asosiy kasbiy majburiyatlari doirasiga kiritilgan mutaxassislarni kiritish kerak. Bular ijtimoiy ishchilar, psixologlar, sinf o'qituvchilari, o'qituvchilar, ijtimoiy sektor rahbarlari, diniy ulamolar va boshqalar.

Ijtimoiy-pedagogik vazifalarni amalga oshirish ularni doimiy ravishda noprofessional asosda amalga oshiruvchi shaxslar: bolaning ota-onasi va yaqinlari, jamoat birlashmalari va tashkilotlari rahbarlari va a'zolari, ko'ngillilar hayotida ham muhim o'rin tutadi.

Ijtimoiy-pedagogik faoliyat qanday amalga oshirilmasin, qanday asosda - kasbiy yoki noprofessional bo'lishidan qat'i nazar, uning psixologik tizimi qurilgan,

mazmuni va tuzilishi uni amalga oshiruvchi barcha sub'ektlar uchun umumiydir.

Ijtimoiy-pedagogik faoliyatning qanday tarkibiy qismlari vazifalari va ularni amalga oshirish usullarida aks etadi?

Bunday birinchi komponent ijtimoiy-pedagogik yordamdir. Bu yoshni ijtimoiy munosabatlarni o'rnatishda qo'llab-quvvatlash, unga shaxsiy muammolarni hal qilish va ijtimoiylashuv qiyinchiliklarini bartaraf etishda yordam berishni o'z ichiga oladi.

Bolada, yoshda va hatto kattalarda ko'pincha odamlar, ijtimoiy institutlar, maktab, oila bilan munosabatlar bilan bog'liq ko'plab qiyinchiliklar va muammolar mavjud. Bu muammolar, shubhasiz, insondan ularni o'zi hal qilishini talab qiladi, lekin ularni o'zi uchun hal qilish kerak emas. Ammo bu qo'llab-quvvatlashni talab qiladi. Boshqacha qilib aytganda, ushbu muammolarni hal qilishda qo'llab-quvvatlash kerak, shuning uchun eng muhim vazifalardan biri bolaga atrofdagi ijtimoiy muhit bilan munosabatlarni tartibga solish muammolarini hal qilishga yordam beradigan ijtimoiy va pedagogik yordam ko'rsatishdir.

Ozhegovning lug'atida "hamrohlik qilish" - "kimdir bilan birga ergashish, yaqin bo'lish, biror joyga olib borish yoki kimgadir ergashish" degan ma'noni anglatadi. Bugungi kunda "hamrohlik" so'zi juda ko'p ma'noga ega. Ular musiqa jo'rliqi, samolyot jo'rliqi, har qanday texnologik jarayonlarning jo'rliqi haqida gapiradi. Psixologiya va pedagogikada *hamrohlik* so'zi ikki ma'noli talqin qilinadi.

hayotiy tanlovining turli vaziyatlarida maqbul qarorlar qabul qilish uchun sharoit yaratishni ta'minlaydigan usul sifatida qaraladi. Hamrohlik har doim hamrohlik qiluvchi va hamrohlik qilayotgan shaxs o'rtasidagi o'zaro ta'sirdir.

Ijtimoiy-pedagogik qo'llab-quvvatlash o'ziga xos xususiyatlarga ega bo'lib, birinchi navbatda, yoshni ijtimoiy munosabatlarini qurishda qo'llab-quvvatlashga, unga o'zi va dunyo bilan o'zaro munosabatlarning yangi modellarini o'rgatishga, ijtimoiylashuv qiyinchiliklarini engishga qaratilgan.

Ijtimoiy-pedagogik qo'llab-quvvatlash, shubhasiz, ma'lum bir jarayon uchun immanent (o'ziga xos) maqsadlarni amalga oshirish, tarbiyaviy omil bo'lib xizmat qiladi. Ijtimoiy ta'lim va ijtimoiy-pedagogik yordam dialektik jihatdan o'zaro

bog'liqdir. Agar ijtimoiy-pedagogik qo'llab-quvvatlash ta'lim omili sifatida harakat qilsa, u holda ta'lim ijtimoiy-pedagogik qo'llab-quvvatlashning maqsadli funksiyasidir. Ikkinchi komponent - pedagogik qo'llab-quvvatlash. O.S.Gazmanning fikriga ko'ra, sub'ekt - bu shaxs bilan birgalikda uning shaxsiy manfaatlarini, maqsadlarini, imkoniyatlarini va uning inson qadr-qimmatini saqlashga va mustaqil ravishda erishishga to'sqinlik qiladigan to'siqlarni (muammolarni) bartaraf etish yo'llarini aniqlash jarayoni. mashg'ulotlarda, o'z-o'zini tarbiyalashda, muloqotda, turmush tarzida istalgan natijalar.

Yigitni shaxsiy muammosiga yechim topishda qo'llab-quvvatlash kerak, bu muammoni uning uchun hal qilmaslik kerak. Pedagogik yordam bolaning mavjud kuchli va potentsial imkoniyatlariga tayanishni va o'qituvchining bu qobiliyatlarga bo'lgan ishonchini o'z ichiga oladi.

Pedagogik yordam ko'rsatish orqali tashkilotchilar yoshning shaxsiy muammosini aniqlaydi, u bilan uni hal qilish variantlarini izlaydi va yoshlarning ijtimoiy tajribasidan kelib chiqib, ushbu qarorning oqibatlarini tahlil qiladi.

6.2. Ijtimoiy pedagogik faoliyatda yoshlar tarbiyasi masalalari. Ijtimoiy pedagogik faoliyat tuzilmasi va funksiyalari.

Pedagogik qo'llab-quvvatlash boshqa tarkibiy qism - ijtimoiy-pedagogik yordam bilan kesishadi, bu yoshga yuzaga keladigan qiyinchiliklarni bartaraf etishda haqiqiy yordamni o'z ichiga oladi. Bu tengdoshlar va kattalar bilan ziddiyatli vaziyatni hal qilishdagi qiyinchiliklar, bolaning o'ziga yuklangan vazifalarni bajarishdagi qiyinchiliklari, maqsadlarga erishishdagi qiyinchiliklar va boshqalar bo'lishi mumkin.

Ijtimoiy-pedagogik yordam o'g'il va qizlarning ijtimoiy-pedagogik yordamga bo'lgan ehtiyojlarini aniqlashni nazarda tutadi; ushbu yordamning o'lchovini aniqlash (aralashuv darajasi); yoshlar bilan ishlash tashkilotchisi tomonidan bolaning harakatlari orqali yordamni amalga oshirish. Yordam turli shakllarda taklif qilinishi mumkin (ya'ni taklif qilinmagan, qo'llanilmagan): maslahatlashuvlar, bolalarga yordam ko'rsatish uchun ma'lum shaxslarni jalb qilish, yordam ob'ekti

bilan birgalikdagi faoliyat.

Ijtimoiy-pedagogik faoliyat odamlarning turli yosh guruhlariga taalluqli bo'lishiga va ba'zi hollarda qayta tarbiyalash pedagogikasi yoki androgogika bilan mos kelishiga qaramay, ijtimoiy-pedagogik faoliyatda asosiy e'tibor bolalar bilan ishlashga qaratilgan. Bu pedagogikaga mos keladi, umuman faoliyat shunga qaramay, bolalikka ko'proq e'tibor beradi. Ammo bu holda, keksa yoshdagi odamlarni ijtimoiy ta'lim, ijtimoiy ta'lim va ijtimoiy pedagogik qo'llab-quvvatlash bundan mustasno emas.

Sub'ektlari tomonidan ijtimoiy-pedagogik muammolarni hal qilish yo'llari - harakatlar majmuini ifodalovchi funktsiyalarda ochiladi, ularning amalga oshirilishi yuqoridagi maqsad va vazifalarga erishishni ta'minlaydi.

Funktsiyalarning ikkita guruhini ajratish mumkin: o'zgarmas (ularni amalga oshirish ijtimoiy-pedagogik faoliyat jarayonida hal qilinadigan barcha vazifalarga xosdir) va o'zgaruvchan (ular muayyan muammoni hal qilish uchun ishlatiladi).

O'zgarmas funktsiyalar maqsadli va instrumental bo'lishi mumkin.

Ob'ektiv funktsiyalar uch xil bo'lishi mumkin.

Yoshning ijtimoiy kompetentsiyasini rivojlantirishning birinchi maqsadli funktsiyasi uning *ijtimoiy o'rganishi orqali amalga oshiriladi*.

Ijtimoiy savodxonlik nima? Kishilik jamiyatiga kirib kelayotgan inson, eng avvalo, jamiyat normalarini, odamlarning yashash qoidalarini bilishi kerak. Va nafaqat qoidalar, balki u fuqaro sifatida rioya qilishi kerak bo'lgan qonunlar ham.

Ikkinchi maqsad funktsiyasi - bu *ijtimoiy o'zini o'zi belgilash uchun shart-sharoitlarni yaratish*, ya'ni shaxsning ijtimoiy munosabatlar tizimidagi ijtimoiy roli va ijtimoiy mavqeini o'z hayotiy maqsadlarini tushunish asosida tanlashi, bunda shaxsni o'z ichiga oladi. ushbu ijtimoiy munosabatlar tizimida.

insonning turli xil ijtimoiy munosabatlardagi o'rnini ongli ravishda tanlashidan iborat bo'lgan etuk shaxsni shakllantirishning markaziy mexanizmi.

O'z taqdirini o'zi belgilash zaruratining namoyon bo'lishi, shaxsning odamlar o'rtasidagi turli xil aloqalar tarkibida o'z pozitsiyasiga ega bo'lish istagi bilan ajralib

turadigan rivojlanishning etarlicha yuqori darajasiga erishganligini ko'rsatadi.

Uchinchi maqsad funktsiyasi - atrofdagi ijtimoiy muhit bilan muammoli munosabatlar fonida yuzaga keladigan *sotsializatsiya qiyinchiliklarini bartaraf etishga yordam berish* - *ijtimoiy* -pedagogik yordam orqali amalga oshiriladi.

Ushbu funktsiyani amalga oshirishning asosiy yo'nalishlari:

- *Insonning* yangi hayotiy vaziyatlarga moslashishi. Masalan, boshqa shaharga ko'chib o'tish, oilaga yangi odam qo'shilishi, ilgari noma'lum voqeada ishtirok etish va h.k. Ijtimoiy va pedagogik qo'llab-quvvatlashning ushbu komponenti bolaning yangi, ilgari noma'lum sharoitlarda o'z pozitsiyasini munosib ijtimoiy tanlashiga yordam beradi. Yoshning etarli darajada moslashishi u bilan yangi vaziyatni birgalikda tahlil qilish, unga munosabatini aniqlash va u bilan birgalikda xatti-harakatlar usullarini izlash orqali yordam beradi.

- Yoshlarning xatti-harakatlari va xatti-harakatlariga sezilarli ta'sir ko'rsatadigan *qadriyatlarni tuzatish*. Gap birinchi navbatda deviant va huquqbuzarliklarga moyil yoshlar haqida bormoqda. Bunday holda, o'qituvchilar yuqoridagi barcha funktsiyalarni amalga oshirishdan kelib chiqib, yoshning atrofdagi dunyoga munosabatini moslashtirishga, uning stereotipik xatti-harakatlar normalarini o'zgartirishga, uning harakatlarini yanada mazmunli va mustaqil qilishga chaqiradi.

- *Yoshlar hayotidagi shaxsiy inqirozlarni bartaraf etish*, ularning hayoti va odamlar o'rtasidagi munosabatlar uchun muhim voqea bilan belgilanadigan yuzaga keladigan vaziyatni noto'g'ri baholash bilan bog'liq .

Yuqorida sanab o'tilgan funktsiyalardan tashqari, o'zgarmas instrumental funktsiyalarni ajratib ko'rsatish kerak. Bularga axborot-diaagnostika, kommunikativ, prognostik va tashkiliy funktsiyalar kiradi.

Ijtimoiy-pedagogik faoliyatda axborot-diaagnostika funktsiyasini amalga oshirish yoshlarda yuzaga keladigan muammo va qiyinchiliklarning sabablarini aniqlash, eng mos pedagogik vositalarni tanlash va bolalarning muammolarini hal qilish uchun qulay shart-sharoitlarni yaratishni o'z ichiga oladi.

Ijtimoiy-pedagogik yordamning diagnostik funktsiyasini amalga oshirish bir

qator bosqichlardan o'tishni o'z ichiga oladi:

- 1) amaliy so'rovni o'rganish;
- 2) muammoni shakllantirish;
- 3) kuzatilgan hodisalarning sabablari haqida farazlarni ilgari surish;
- 4) tadqiqot usulini tanlash;
- 5) usuldan foydalanish;
- 6) ijtimoiy-pedagogik tashxisni shakllantirish;
- 7) yoshlar bilan ishlashni tashkil etish vositalarini izlash.

Kommunikativ funktsiyani amalga oshirishni ko'rib chiqayotganda, tashkilotchilar yosh bilan muloqotning uzunligi, shakli va chuqurligi, birinchi navbatda, qiyinchiliklarni hal qilish zarurati va etarliligi bilan bog'liqligini aniq tushunishlari kerak. Muloqotga to'g'ri tayyorgarlik ko'rish, aloqa o'rnatish, muammoni birgalikda boshdan kechirish va uning echimini izlash kerak. Aloqa ishtirokchilarining rollari doimiy ravishda aniqlanishi kerak, shuningdek, vaziyatni moslashtirish kerak. Subyektivlik qoidasiga rioya qilish, yuqorida aytib o'tilganidek, yigitning faolligini, u o'z qiyinchiliklarini mustaqil ravishda hal qilishini nazarda tutadi.

Ijtimoiy-pedagogik faoliyatning maqsadlariga erishish uchun prognostik funktsiyani amalga oshirish katta ahamiyatga ega. Uni amalga oshirishning mohiyati jamiyatdagi aniq yoshlar bilan sodir bo'lishi mumkin bo'lgan o'zgarishlarning ma'lum bir prognozini asoslash va ishonchli ma'lumotlarga tayanishdan iborat. Ushbu prognoz asosida yoshlar bilan muloqot qilish loyihasi yaratilmoqda.

yoshlar hayotini psixososyal tahlil qilish va biopsikogen omillarni tahlil qilishga asoslanadi. Ushbu omillar guruhini o'rganish bo'yicha ishlarning samaradorligi yoshlar bilan ishlash tashkilotchisi va psixologning o'zaro ta'siri va hamkorligiga bog'liq.

Yoshlarning xulq-atvorini va ulardagi muammolarning paydo bo'lishini taxmin qilish imkonini beradigan omillar orasida yoshning guruhdagi mavqei muhim o'rin tutadi. Bu bilan. Maqsad - yosh kishi tegishli bo'lgan barcha guruhlarni tahlil qilish. Bular ta'lim va ishlab chiqarish guruhlari, shaxslararo muloqot uchun qiziqish

guruhlari va boshqalar. Bashorat qilishda e'tiborga olinishi kerak bo'lgan keyingi omil - bu mos yozuvlar guruhining yoshga ta'siri.

Yuqoridagi barcha omillar bir-biri bilan chambarchas bog'liq. Muayyan yosh shaxs yoki talabalar guruhi uchun u yoki bu omil ustun bo'lishi mumkin.

Tashkiliy funktsiyani amalga oshirish yoshlar bilan ishlash tashkilotchisi tomonidan yuzaga kelgan muammolarni hal qilish uchun vaziyatlar va hodisalardan foydalanishni o'z ichiga oladi. Bunday holatlar, agar ular bola uchun hissiy jihatdan ahamiyatli bo'lsa, ijtimoiy va pedagogik yordam uchun katta ahamiyatga ega va u tomonidan uning hayotidagi voqea sifatida tan olinadi. Funktsiyaning haqiqati ham yoshlarni tashkil etishni, ham yoshlar bilan muloqotda bo'lgan ijtimoiy xodimlar faoliyatini muvofiqlashtirishni o'z ichiga oladi.

Yoshlar mehnati tashkilotlarining ijtimoiy-pedagogik faoliyati

Komponentlar:

- ijtimoiy va pedagogik yordam
- pedagogik yordam;
- ijtimoiy va pedagogik yordam

Maqsadli funktsiyalar: — ijtimoiy savodxonlikni shakllantirish Yosh yigit; - ijtimoiy sharoitlar yaratish ta'riflar; — ijtimoiylashuv qiyinchiliklarini yengishda yordam berish	Instrumental! - ma'lumot cheskaya; - kommunikativ - prognostik - tashkiliy
---	---

Ijtimoiy qo'llab-quvvatlashning barcha sanab o'tilgan tarkibiy qismlari o'zaro bog'liq va insonga va uning adekvat rivojlanishiga har tomonlama va yaxlit ta'sir ko'rsatadi.

Mavzu bo'yicha savollar:

1. Ijtimoiy-pedagogik faoliyatga ta'rif bering?
2. Ijtimoiy-pedagogik faoliyat tarkibiga nimalar kiradi?

3. Pedagogik qo'llab-quvvatlash va ijtimoiy-pedagogik yordamning bir-biridan farqi nimada?
4. Ijtimoiy savodxonlik nima?
5. Ijtimoiy-pedagogik yordamning diagnostik funktsiyasi nechta bosqichda amalga oshiriladi?

7-mavzu. Yoshlar bilan ishlash tashkilotchisining ijtimoiy-pedagogik faoliyati tamoyillari

7.1. Yoshlar bilan ishlash tashkilotchisining umumiy tushunchalar. Yoshlar tashkilotchisining shaxs shakllanishiga ta'siri.

Prinsip - mehnat tashkilotchisining pedagogik faoliyatining asosiy boshlang'ich nuqtasi bo'lib, u mehnatning qadriyat asoslarini aks ettiradi. Trendlarning mazmuni talablarni, bu jarayonga nisbatan boshqalarni, shuningdek, ularning shartlari va qoidalarini belgilaydi.

Markazlash printsipi

Sharqiy masallardan birida otasi vafotidan keyin bir yigit baxt izlashga qaror qilgani aytiladi.

U hammadan uni qanday topishni so'ray boshladi. Ot unga maslahat berdi: “Siz uchun hamma narsa birovning qo'li bilan tayyorlanishini kutmang. Har bir vazifani bajaring. Birovning baxtidan quvonishni biling. Xavotirlardan qo'rqmang. Keyin o'lingacha sizda ham sevgi, ham do'stlik bo'ladi. Shunda baxt hamisha siz bilan bo'ladi”.

Ilon unga so'zlari keraksiz boshqalarni chaqishi kerakligini maslahat berdi. “Shunda siz qo'rqmasdan hayot kechirasiz, keyin hech kimdan yashirishingiz shart emas. Shunda baxt topiladi”.

Yigitning baxtni qanday topish mumkinligi haqidagi savoliga Kari-Kari qushi shunday javob berdi: "Siz uzoq vaqtdan beri yo'ldasiz. Yuzingiz chang bosgan,

kiyimingiz lattaga osilgan. Siz endi o'zingizga o'xshamaysiz. Siz uchrashganlar sizdan yuz o'girishadi. Hatto baxt sizni bilishni xohlamaydi. Mening maslahatimni eslang: siz haqingizda hamma narsa go'zal bo'lsin. Shunda atrofingizdagi hamma narsa go'zal bo'ladi. Shunda baxtingni ko'rasan''.

Va yigit uyiga qaytdi. Endi u baxt topish uchun hech qaerga borishi shart masligini tushundi.

Chop etilgan masaldagi Kari-Kari qushi yoshlar bilan ishlash tashkilotchisi vazifasini bajarib, yigitga to'g'ri maslahatlar berib, markazlashtirish tamoyili asosida, ya'ni har bir yoshga uning ijtimoiy rivojlanishida o'ziga xos shaxs sifatida munosabatda bo'lishni nazarda tutadi. mustaqil ravishda ijtimoiy va ekzistensial tanlovlarni amalga oshirishga qodir, bunda yoshlar bilan ishlash tashkilotchisi bilan o'zaro munosabatlar hayotiy vaziyatni tushunish vositasidir.

Markazlash tamoyilini amalga oshirish **shartlari quyidagilardan iborat:**

- yoshning u yoki bu faoliyatda ishtirok etishining ixtiyoriyligi;
- yosh yigitga o'z imkoniyatlariga va o'z maqsadlariga erishishdagi ishonchiga asoslanib, o'z maqsadiga erishish uchun vositalarni tanlashiga ishonish;
- pedagogik ta'sir jarayonida salbiy oqibatlarining oldini olish;
- yoshlarning ijtimoiy xavfsizlik to'g'risida xabardorligi, o'z manfaatlarini ijtimoiy himoya qilishga tayyorligini shakllantirish;
- o'g'il va qizlarning manfaatlarini hisobga olish, ularning individual didlari, afzalliklari, yangi qiziqishlarni uyg'otish.

Amaliy pedagogik faoliyatda markazlashtirish tamoyili quyidagi qoidalarda aks ettirilgan:

- tashkilotchi yigitning faol pozitsiyasiga, uning mustaqilligi va tashabbusiga tayanishi kerak;
- unga nisbatan hurmatli munosabat ustun bo'lishi kerak;
- tashkilotchi yoshlar manfaatlarini himoya qilishi, ularning dolzarb muammolarini hal etishda yordam berishi kerak;

➤ ijtimoiy-pedagogik muammolarni bosqichma-bosqich hal qilar ekan, - ularni hal qilishning yoshga ko‘proq foyda keltiradigan variantlarini doimo izlashi kerak.

Yoshlarga ijtimoiy-pedagogik ta'sirning timsoli printsipi.

Maymun va baliqni qanday qilib katta suv bosib ketgani haqida hikoya qilinadi.

Chaqqon va tajribali mavjudot bo‘lgan maymun daraxtga chiqishga muvaffaq bo‘ldi va shiddatli suvlardan qutulib qoldi. U xavfsiz joyidan pastga qarab, shoshqaloq oqimga qarshi kurashayotgan umidsiz baxtsiz baliqni ko'rdi.

Maymun eng yaxshi niyat bilan egilib, baliqni suvdan olib chiqdi. Natija achinarli bo'ldi - baliq bo'g'ilib qoldi.

Bu masaldan saboq shuki, bir kishiga mos keladigan narsa boshqasiga mos kelmasligi mumkin. Bu ma'lum bir shaxsning ijtimoiy holatiga mos keladigan vazifalar va qo'llab-quvvatlash vositalarini tanlashni o'z ichiga olgan shaxslashtirish printsipining ma'nosidir. Bu tamoyil, shuningdek, har bir shaxsga nisbatan ijtimoiy-pedagogik faoliyatning shaxsiylashtirilgan maqsadlarini belgilashni talab qiladi va agar ijtimoiy-pedagogik faoliyat guruhga nisbatan amalga oshirilsa, unda ushbu faoliyatning har bir a'zosi uchun oqibatlarini hisobga olish kerak. guruh.

Shaxs etib shakllantirish tamoyilini amalga oshirish shartlari quyidagilardan iborat:

- har bir ob'ekt ehtiyojlariga mos keladigan ijtimoiy-pedagogik faoliyatning shaxsiy strategiyasi va taktikasini ishlab chiqish;
- muayyan yoshning ijtimoiy rivojlanishidagi o'zgarishlarni kuzatish;
- yoshlar muammolarini hal qilishda frontal yondashuvlar samaradorligini aniqlash;
- har bir yoshga pedagogik ta'sir ko'rsatishning maxsus vositalarini tanlash;
- pedagogik ta'sir vositalarini tanlashda yoshlarning individual fazilatlarini, ularning muhim sohalarini hisobga olish;

- o'z muammolarini hal qilish yo'llarini mustaqil tanlash imkoniyatini berish.

Amaliy pedagogik faoliyatda bu tamoyil quyidagi qoidalarda amalga oshiriladi:

- yoshlar guruhi bilan olib boriladigan ishlar ularning har birini rivojlantirishga qaratilishi kerak;
- bir yosh bilan ijtimoiy-pedagogik ish boshqalarning hayotiga salbiy ta'sir ko'rsatmasligi kerak;
- ijtimoiy-pedagogik faoliyat vositalarini tanlashda har bir shaxsning individual fazilatlariga haqidagi ma'lumotlardan foydalanish kerak;
- ijtimoiy-pedagogik faoliyat sub'ekti va ob'ektining o'zaro ta'siri ushbu o'zaro ta'sirning har ikki tomoni tomonidan doimiy ravishda tahlil qilinishi kerak.

Yoshlar bilan ishlash tashkilotchilarining ijtimoiy-pedagogik faoliyatining an'anaviylik printsiptir.

Yunon masallariidan birida shunday deyilgan: «Birov faylasuf degan nom bilan maqtangan bir odamga, agar unga qilingan haqoratlarga xotirjamlik va sabr-toqat bilan chidasa, uni shunday deb bilishini aytdi. U uzoq vaqt haqoratga quloq soldi va nihoyat istehzo bilan so'radi:

- Endi men haqiqatan ham faylasuf ekanligimga ishonasizmi?

Birinchisi javob berdi:

-Jim turganingizda ishongan bo'lardim.

Darhaqiqat, yoshlar bilan ishlash tashkilotchisi vazifasini bajaruvchi shaxs uchun ba'zida gapirishdan ko'ra jim turish muhimroqdir. Va siz o'zingizning faoliyatingiz haqida hamma narsani ayta olmaysiz.

An'anaviylik printsiptir ijtimoiy-pedagogik faoliyat muammolarini hal qilish uni amalga oshirish to'g'risidagi kelishuv bilan belgilanadi, uning asosi yoshlarning ehtiyojlari hisoblanadi. Ushbu tamoyil yoshlar bilan ishlash tashkilotchisining ijtimoiy-pedagogik faoliyatini yoshlar tomonidan talab qilinadigan muayyan kasbiy xizmat sifatida ko'rib chiqishni taqozo etadi. Bundan tashqari, ushbu harakatga

ehtiyoj mavjudligini aniq tushunish kerak - ya'ni yoshlar va yoshlar o'rtasidagi tafovut yordamida yoshlar tomonidan amalga oshirilishi kerak. Bu umuman sotsial-ps/tnshi-chs faoliyatni yuklash kerak degani emas. Aksincha, qo'llab-quvvatlash jarayonida pedagogik ta'sirning samaradorligi, agar u yosh tomonidan o'zi uchun zarur deb hisoblansa, oshadi.

Abadiylik printsipli quyidagi sharoitlarda amalga oshiriladi:

- ijtimoiy-pedagogik faoliyat sub'ekti va ob'ekti o'rtasida hamkorlik motivatsiyasining mavjudligi;
- yosh shaxs bilan tuzilgan kelishuv asosida uning hayotiga maqbul aralashish doirasini aniq belgilash;
- ijtimoiy-pedagogik faoliyat sub'ekti va ob'ekti o'rtasida hissiy aloqaning mavjudligi;
- hamkorlikning eng maqbul shakllarini birgalikda izlash.

Amaliy pedagogik faoliyatda bu *tamoyil* quyidagi qoidalarda amalga oshiriladi:

- o'qituvchining barcha harakatlari yoshlar bilan tuzilgan shartnomalarga zid bo'lmasligi kerak;
- yoshlarning yoshlar bilan ishlash tashkilotchisi bilan hamkorligini nazarda tutishi kerak;
- ish tashkilotchisining yoshlar, o'g'il-qizlar bilan o'zaro munosabatlari qanchalik faol bo'lsa, ijtimoiy-pedagogik faoliyati shunchalik samarali bo'ladi;
- faoliyat funktsiyalarini amalga oshiradigan tashkilotchining yordamidan voz kechish huquqiga ega.

Optimistik strategiya printsipli

Bir kuni toshini sudrab kelayotgan bir tog' yonidan o'tib ketibdi. Bir donishmand Sizifga qarab shunday dedi:

- Ha, hayotda har doim tanlov uchun joy bor: xohlaganingizni qilish yoki xohlamaganingizni qilish. Bu odam ikkinchisini tanladi.

"U bu ishni shart-sharoit bilan bajarishga majbur bo'ldi," deb javob berdi - boshqa bir donishmand, "afsuski, uning boshqa iloji yo'q edi".

- Bo'ldi! - deb xitob qildi birinchi donishmand. "U vaziyatga bo'ysunishi mumkin yoki yo'q!"

- "Agar u itoat qilmaganida edi, u uchun qattiq jazolangan bo'lar edi !"

- e'tiroz bildirdi boshqa donishmand.

- U itoatsizlik qilganidan ko'ra, birovning irodasiga ergashib, dahshatliroq jazolanmaydimi? – deb so'radi birinchisi.

Sizif bu suhbatni eshitib qoldi.

- Hoy! — deb baqirdi donishmandlarga, — nima deyapsiz? Va sizlar, ey dangasalar, ikkiyuzlamachilikdan uyalmaysizlarmi? Ha, hayotim og'ir. Biroq, men bundan mamnunman. Agar vaziyatingizni o'zgartira olmasangiz, ularga bo'lgan munosabatingizni o'zgartiring va taqdir sizga tayinlagan narsadan xursand bo'ling. Bu mening tanlovim.

Buni aytib, Sizif blokni tepaga sudrab chiqdi, lekin u yana qulab tushdi va bo'kirish bilan pastga uchib ketdi.

- Siz qanday ahmoqsiz, Sizif, - dedi unga birinchi donishmand, - otangiz sizga ishlashni juda yaxshi o'rgatgan. Va har qanday biznesga oqilona yondashish kerak. Nega bu toshni sudrab, yuqoriga sudrayapsiz? Uni tepaga ko'tarishga kuchingiz yetmasligini hali tushunmadingizmi?

- Bu mening taqdirim, - deb javob berdi Sizif va pastga tushdi va toshni yana dumaladi.

"Tosh o'z-o'zidan tog'ga sakrab chiqishi uchun nima qilish kerakligini aytib berishimni xohlaysizmi?" - so'radi donishmand.

- O'zimmi? Bu haqiqatan ham mumkinmi? - Sizif boshining orqa qismini tirnadi va tosh yana pastga uchib ketdi.

- Mening oldimga kel, - dedi donishmand uni.

Sizif donishmandga yaqinlashdi va u qulog'iga nimadir deb pichirladi.

Sizif o'yladi, toshga qaradi, tepaga...

- Evrika! - Sizif sakrab tushdi.

U tog'ning cho'qqisiga yugurdi, to'rt oyoqqa turib oldi va tezda qo'llari bilan ishlay boshladi. Uning qo'llari ostidan yer har tomonga sochildi. Keyin u blokka qaytib keldi, uni o'rab oldi, uni eng tepasida qazilgan teshikka aylantirdi, blokni teshikka yig'di va blok to'xtadi. Shunda Sizif tepadan yer otishni boshladi. U tosh darajasiga yetdi va toshning o'zi tog' tepasiga dumalab tushdi.

Sizif mushti bilan ko'ksiga urdi.

- Men buni bajardim! Men muvaffaq bo'ldim! Maslahatingiz uchun rahmat, donishmand. Endi men toshni tepaga qanday aylantirishni bilaman!

Sizif buni aytib, blokni pastga tashladi, pastga tushdi va odatdagidek uni yana o'rab oldi.

Donishmandlar unga qarashdi.

"Ha," dedi ikkinchi donishmand, "hayotda har doim tanlov uchun joy bor ...

Va biz bu tanlovning muvaffaqiyatiga ishonishimiz kerak. Yoshlar bilan ishlash tashkilotchisining ijtimoiy-pedagogik faoliyatining optimistik strategiyasi tamoyilining mohiyati shundan iborat. Ushbu tamoyil ijtimoiy-pedagogik faoliyat sub'ektlari ijobiy ijtimoiy tajriba tashuvchilari ekanligini nazarda tutadi.

Optimistik strategiya tamoyilini amalga oshirish quyidagi sharoitlarda mumkin:

- yosh shaxsning ijobiy rivojlanishiga haqiqiy ishonch bo'lishi kerak;
- tashkilotchi, birinchi navbatda, yoshlarning tanlovida ijobiy jihatni ko'rishi kerak;
- O'qituvchi yoshlarni ular duch kelgan qiyinchilik va muammolar tegishli harakat bilan albatta hal etilishiga ishontirishi kerak.

Ushbu tamoyilni amalga oshirishda quyidagi qoidalar:

/ yigitga ishonning va yuzta salohiyatga ishonning;

/ o'zingizga va yigitga yordam berish qobiliyatingizga ishonib;
/ ijobiy natijalarga erishish uchun harakat qilish;
/ hayot quvonchiga e'tibor qarating, bu qiyinchiliklarni engishga yordam beradi.

Ijtimoiy qotib qolish printsiplari

Qadim zamonlarda bir podshoh yashar ekan, unda hamma podshohlar singari hamma narsa ko'p edi. Ammo to'satdan unga va uning shohligiga muammolar tusha boshladi. Dahshatli qurg'oqchilik keldi, qo'shni podshoh bundan foydalanib, poytaxtga hujum qildi va uni qamal qildi. Epidemiya boshlandi, unda baxtsiz qirolning butun oilasi va poytaxt aholisining yarmi halok bo'ldi. Armiya zaiflashganda, dushman shaharga bostirib kirdi va omon qolganlarni yo'q qildi. Podshoh qochishga muvaffaq bo'ldi. U birga o'sgan do'sti, ittifoqchi podshohning oldiga bordi, lekin yo'lda uni qaroqchilar to'dasi qo'lga olib, qullikka sotdi. U uzoq plantatsiyalarda uch yilni uzoq va og'riqli o'tkazdi va nihoyat qochib ketdi. U do'stining poytaxtiga etib kelganida, uni saroyga kiritishmadi, chunki soqchilar uning lattalarini ko'rib, uning shoh ekanligiga ishonishmadi. Keyin u shaharda ish topishi kerak edi va u o'ziga munosib kiyim topish uchun bir yil ishladi.

Shundan keyingina u dugonasining oldiga chiqdi. U mehmonning hikoyasiga rahm-shafqat va tushunish bilan javob berdi va o'ylanib, dedi:

- Men senga yordam beraman. Dante unga bir suruv 100 bosh qo'y beradi, o'tlasin", deb buyurdi.

Baxtsiz podshohning "do'stona" munosabatidan o'ldi, u hali ham eski do'stlik unutilganiga ishonmay, qo'ylarni o'tlamoqchi bo'ldi, chunki boshqa chorasi yo'q edi. U qo'y boqib, taqdirini la'natlab yurganida, bo'rilar uning suruviga hujum qilib, barcha qo'ylarni yo'q qildi. Saroyga boshini egib kelib, bo'lgan voqeani aytib berdi. Bir do'stim buyurdi:

- Xo'p, mayli, unga 50 ta qo'y bering!

Ammo bu poda ham yo'l boshchi ortidan jarga yugurib o'lib ketdi. Unga 25 qo'y bering! - keyingi jumla edi.

Bu safar hech narsa bo'lmadi, hamma qo'ylar tinchgina o'tlab, ko'payib ketdi va oradan biroz vaqt o'tgach, 1000 ta qo'yga ega bo'ldi. Podshoh saroyga kelib:

- Qarang, mening 1000 qo'yim bor, bir yildan keyin ikki barobar ko'payadi!

Shunda do'sti bu xabardan xursand bo'lib, uni quchoqlab, baland ovozda buyurdi:

- Qo'ylarini olib keting!

Qo'y o'rniga qo'shni davlatni berdi. Ammo uzoq vaqtdan beri do'stona munosabatlardan hafsalasi pir bo'lgan podshohimiz so'radi:

- Nega shohlikni darhol menga bermadingiz!?

"Undan tosh qolmaydi", deb javob berdi dono do'sti. "Men sizning hayotingizdagi qora chiziq tugashini va keyingi bosqich kelishini kutdim." Endi yetib keldi. Qo'ylar faqat sizning taqdiringizning ko'rsatkichi edi.

Bu masalning ma'nosini turli yo'llar bilan tushunish mumkin, ammo bu aniq odamning sinovlari haqida, uni kuchaytirgan.

Ijtimoiy qat'iylik printsipli bir vaqtning o'zida ta'lim printsipli bo'lib, u o'quvchilarni jamiyatning salbiy ta'sirini bartaraf etish uchun ixtiyoriy harakatni talab qiladigan vaziyatlarga jalb qilishni, shaxsning individual xususiyatlariga mos keladigan engishning muayyan usullarini o'zlashtirishni o'z ichiga oladi.

Ta'lim jarayonida o'quvchilarga bo'lgan munosabat haqida turlicha fikrlar mavjud. Shubhasiz, o'qituvchi o'quvchining farovonligi haqida g'amxo'rlik qilishi, uning o'z mavqeidan, faoliyatidan qoniqishini ta'minlashga va ijtimoiy munosabatlar tizimida o'zini maksimal darajada amalga oshirishga intilishi kerak. Shu bilan birga, ushbu muammolarni hal qilish turli yo'llar bilan, keng doirada amalga oshiriladi: avtoritar ta'sir uslubiga asoslangan pedagogik nazoratdan tortib, o'quvchining atrof-muhit bilan munosabatlarini tartibga solishdan butunlay chiqarib tashlashgacha.

O'zaro munosabatlarning doimiy qulayligi odamning murakkabroq, o'zi uchun

unchalik qulay bo'lmagan munosabatlarga moslasha olmasligiga olib keladi, shu bilan birga ba'zi referent munosabatlar u tomonidan odatiy, odatiy, majburiy sifatida qabul qilinadi. Norma sifatida qulay munosabatlarni ijtimoiy kutish deb ataladigan narsa shakllanadi. Biroq, jamiyatda, ijtimoiy munosabatlar tizimida shaxsga ta'sir qiluvchi noqulay omillar teng miqdorda yoki hatto ustunlik qiladi. (Masalan, o'smirlar bu dunyoning ularga ta'siriga qanday qarshi turishni bilmay turib, jinoiy dunyo ta'siriga tushib qolishlari mumkin.)

7.2. Yoshlar tashkilotchisining faoliyatini tashkil etish tamoyillari.

Mahatma Gandi asarlarida "ijtimoiy emlashlar" atamasi mavjud bo'lib, u bolaning jamiyatning salbiy tomonlarini bosqichma-bosqich bilishi va salbiy hodisalarga o'ziga xos immunitetning rivojlanishi deb tushunadi. Ular jismoniy azob-uqubatlarni, ruhiy bo'shliqni, kasallikni, qo'rquvni va zo'ravonlik orqali yovuzlikka qarshilik ko'rsatmaslikni bilishni o'z ichiga oladi.

Ijtimoiy qotib qolish tamoyilini amalga oshirish **shartlari quyidagilardan iborat:**

- real va simulyatsiya qilingan vaziyatlarda ijtimoiy munosabatlarning turli muammolarini hal qilishda bolalarni jalb qilish (ijtimoiy testlar);
- ijtimoiy munosabatlar tizimiga ixtiyoriy tayyorgarlik diagnostikasi;
- vaziyatlarda bolalarning o'zini o'zi bilishini rag'batlantirish, ularning pozitsiyasini va turli vaziyatlarda to'g'ri xatti-harakatlar uslubini aniqlash;
- bolalarga ijtimoiy munosabatlar muammolarini tahlil qilishda va qiyin hayotiy vaziyatlarda ularning xatti-harakatlarini o'zgaruvchan tarzda loyihalashda yordam berish;

Yoshlar bilan ishlash tashkilotchisining pedagogik faoliyatida ushbu tamoyil quyidagi qoidalarda amalga oshiriladi:

- yoshlarning muammolarini ular uchun emas, ular bilan hal qilish kerak;
- yigit har doim ham odamlar bilan bo'lgan munosabatlarida muvaffaqiyatga osonlik bilan erishmasligi kerak: muvaffaqiyatga erishish uchun qiyin yo'l kelajakda muvaffaqiyatli hayotning kalitidir;

- insonni nafaqat quvonch, balki azob-uqubat va tajribalar ham tarbiyalaydi;
- odamda bugun mavjud bo'lmasa, ertaga qiyinchiliklarni yengish uchun iroda kuchi bo'lmaydi;
- hayotning barcha qiyinchiliklarini oldindan ko'rish mumkin emas, lekin inson ularni engishga tayyor bo'lishi kerak.

Yoshlar bilan ishlash tashkilotchisining ijtimoiy-pedagogik faoliyati tamoyillari

Markazlashtirish printsipi har bir yosh shaxsning rivojlanishida o'ziga xos, o'z ijtimoiy va ekzistensial tanlovini mustaqil ravishda amalga oshirishga qodir	Shaxslashtirish printsipi har bir insonning ijtimoiy holatiga mos keladigan vazifalar va qo'llab-quvvatlash vositalarini tanlashni nazarda tutadi .
An'anaviylik printsipi ijtimoiy-pedagogik faoliyat muammolarini hal qilish uni amalga oshirish bo'yicha kelishuv bilan cheklanishini nazarda tutadi, uning asosi yoshlarning ehtiyojlari hisoblanadi.	Optimistik strategiya printsipi ijtimoiy-pedagogik faoliyat sub'ektlari - ijobiy ijtimoiy tajriba tashuvchilari va yoshlarning ijobiy rivojlanishiga ishonishlarini nazarda tutadi.
Ijtimoiy qotib qolish printsipi o'quvchilarni jamiyatning salbiy ta'sirini bartaraf etish uchun ixtiyoriy sa'y-harakatlarni talab qiladigan vaziyatlarga jalb qilishni, insonning individual xususiyatlariga mos keladigan muayyan usullarni o'zlashtirishni, ijtimoiy immunitetni shakllantirishni, stressga chidamliligini va boshqalarni o'z ichiga oladi.	

Shunday qilib, sanab o'tilgan tamoyillar to'plami yoshlar bilan ishlash tashkilotchisining ijtimoiy-pedagogik faoliyati jarayonining qadriyat asoslarini har tomonlama ko'rsatishga imkon beradi.

Mavzu bo'yicha savollar:

1. Markazlash tamoyili shartlari qaysilar?
2. Shaxs etib shakllantirish tamoyili qaysilar?
3. An'anaviylik printsipiga ta'rif bering?
4. Optimistik strategiya printsipiga ta'rif bering?
5. Mahatma Gandi asarlarida "ijtimoiy emlashlar" atamasiga qanday ta'rif berilgan?

8-mavzu. Yoshlarda ijtimoiy kompetentlikni rivojlantirish

8.1. Ijtimoiy kompetentlik tushunchasi mazmuni.

Qadim zamonlarda bir qadimiy shaharda shogirdlar qurshovida bir Ustoz yashar ekan. Ularning eng qobiliyatlisi bir marta o'yladi: "Ustozimiz javob bera olmaydigan savol bormi?" U gullagan o'tloqqa borib, eng chiroyli kapalakni tutdi va uni kaftlari orasiga yashirdi. Kapalak panjalari bilan uning qo'llariga yopishdi, o'quvchi esa qitiqladi. U jilmayib, ustaga yaqinlashdi va so'radi:

- Ayting-chi, mening qo'limda qanday kapalak bor: tirikmi yoki o'likmi?

U kapalakni yopiq kaftlarida mahkam ushladi va o'z haqiqati uchun ularni har lahza siqib olishga tayyor edi.

Ustoz talabaning qo'llariga qaramay, javob berdi: "Hammasi sizning qo'lingizda."

O'rmonda hayvonlar orasida o'sgan odamning odamlar orasida yashashi dargumon, chunki u insoniy ijtimoiy munosabatlarning asosi bo'lgan minimal ijtimoiy qobiliyatga ega bo'lmaydi. V.M. Basova ijtimoiy kompetentsiyani "shaxs tomonidan o'zlashtirilgan, ijtimoiy munosabatlarning ma'lum bir tizimiga mos keladigan va insonga ushbu tizimda o'zini o'zi anglash imkoniyatini beradigan ijtimoiy tajriba" deb ta'riflagan. Ijtimoiy kompetentsiyani shakllantirish uchun shaxsda elementar ijtimoiy savodxonlik, ya'ni ijtimoiy muammolarni hal qilishning o'ziga xos yo'lini ongli ravishda tanlash, o'z ijtimoiy savodxonligini yaratish imkonini beradigan psixologik, huquqiy, axloqiy, madaniy, ijtimoiy-iqtisodiy bilimlar majmui rivojlangan bo'lishi kerak.

Ijtimoiy savodxonlik ijtimoiy tajribani shakllantirishning asosi bo'lib, odamlarga jamiyatda faol birga yashashga, bir tomondan o'z hayotiy ehtiyojlarini qondirishga, ikkinchidan esa o'z muhitiga ma'lum ta'sir ko'rsatishga imkon beradi.

Ijtimoiy savodxonlikni shakllantirish jarayonida inson faoliyati, ma'naviy-axloqiy me'yorlari va munosabatlari va odamlar bilan o'zaro munosabatlari me'yorlari ma'nosida qadriyat yo'nalishlarini rivojlantirish va egallash, o'z-o'ziga va uning atrofidagi dunyoga munosabatni shakllantirish, ko'payish sodir bo'ladi. bularning barchasi o'z xatti-harakatlarida va boshqalar bilan munosabatlarida.

Ilmiy adabiyotlarda «ijtimoiy kompetentlik» tushunchasining talqini¹

A.V. Brushlinskiy	«ijtimoiy muammolar va qadriyatli yo'nalganliklarni jamiyat farovonligi yo'lida tushunish jarayonini uyg'unlashtirish mexanizmini egallagan shaxs tavsifi»
N.V. Kalinina	«...ijtimoiy faoliyat uchun zarur bilim, ko'nikmalar, shuningdek shaxsni jamiyatda moslashuvini ta'minlash qobiliyatiga bog'liq shaxs sifatleri majmui»
N.A. Lupanova	«...pedagogning jamiyatning ma'naviy qadriyatlariga javob beruvchi va shaxsiy, kasbiy kompetentlikka va o'zini boshqarish tajribasiga asoslangan kasbiy hatti-harakatga tayyorligi»
V.V. Svetkov	«...shaxsning integrativ sifatini belgilovchi va unga jamiyat bilan faol o'zaro aloqada bo'lish, turli guruhlar va sub'ektlar bilan aloqalar o'rnatish, shuningdek turli ijtimoiy rollarni samarali bajarish imkonini beruvchi ijtimoiy-pedagogik toifa»

Y.G. Ogarev	«...individdning shaxslararo munosabatlar tizimida uning atrofidagi insonlar bilan samarali o‘zaro aloqada bo‘lish qobiliyati... ...boshqa insonlarning shaxs xususiyatlari va emsional holatlarini to‘g‘ri aniqlash, ular bilan muloqotning adkvat usullarini tanlash ko‘nikmasi; ijtimoiy vaziyatlarni tushunish ko‘nikmasi»
N.S. Chagina	«...ijtimoiy kompetentlik ijtimoiy muhitda ijobiy ishlash va o‘zaro aloqada bo‘lishga tayyorlik va qobiliyat hisoblanmaydi, ammo o‘zini ijtimoiy hayot sub’ekti sifatida aktuallashtirish qobiliyati bilan belgilanadi»

Ijtimoiy kompetentsiya - bu shaxsning ma'naviy va axloqiy qadriyatlari va munosabatlari, shuningdek, ijtimoiy munosabatlar muammolarini bilish va o'z ijtimoiy tanlovini amalga oshirish qobiliyati.

Ijtimoiy kompetentsiya shundan iboratki, inson ko'plab ijtimoiy rollarni amalga oshirib, siyosiy jarayonlarning ishtirokchisi sifatida ishlaydi, u asosiy siyosiy bilimlarga ega bo'lishi kerak; huquq sub'ekti va huquqiy ta'sir ob'ekti bo'lib, u huquqiy bilimga ega bo'lishi kerak; oila a'zosi bo'lib, u oila qanday yashashini bilishi kerak.

Ijtimoiy kompetentsiyani rivojlantirish vazifasi ijtimoiy voqelik, ijtimoiy muammolarni hal qilish usullari va odamlar bilan o'zaro munosabatlar standartlari to'g'risida bilimlarni egallashni o'z ichiga oladi.

Ushbu muammoni hal qilishning asosiy yo'nalishlarini quyidagicha aniqlash mumkin:

- yoshlarda o‘zini jamiyat a‘zosi va mamlakat fuqarosi sifatida ro‘yobga chiqarish uchun zarur bo‘lgan asosiy huquqiy, siyosiy, psixologik va boshqa bilimlarni shakllantirish;
- mumkin bo'lgan ijtimoiy tanlovlar bilan tanishish;

- ijtimoiy xulq-atvorining mumkin bo'lgan oqibatlarini baholash uchun bashoratli tayyorlikni shakllantirish.

Ushbu muammoni hal qilishni ta'minlaydigan funktsiyalar quyidagilar bo'ladi:

ijtimoiy muammolarni yangilash funktsiyasi - odamlar o'rtasidagi munosabatlardagi qarama-qarshiliklarni tahlil qilish va ushbu muammolarning echimini topish asosida yuzaga keladigan muammolarning ma'nosini tushunish zarurligini yaratishga qaratilgan pedagogik harakatlar majmui;

Kognitiv funktsiya - yoshlarning odamlar bilan munosabatlari jarayonida qaror qabul qilish uchun etarli ma'lumotni o'zlashtirishi;

Proyektiv funktsiya - har bir insonning qiymat yo'nalishlari va ekzistensial tanloviga qarab ma'lum bir ijtimoiy muammoni hal qilish uchun loyihalarni ishlab chiqish.

Turli xil hayotiy vaziyatlarda o'zini topadigan odam ijtimoiy kompetentsiyaning allaqachon to'plangan darajasini namoyish etadi va yangisini o'zlashtiradi. Ijtimoiy munosabatlar alifbosini o'zlashtirishda inson bir necha bosqichlardan o'tadi.

Birinchi bosqich reproduktivdir: o'zlashtirilgan ma'naviy-axloqiy qadriyatlar majmuini, odamlar bilan o'zaro munosabatlar modellarini takrorlash.

Ikkinchi bosqich adaptivdir: vujudga kelgan vaziyatda mavjud gumanitar tajribani safarbar qilish - vaziyatda sub'ektivlashtirish.

Uchinchi bosqich - tuzatuvchi: vaziyatni hal qilish uchun qiymat normalarini o'zlashtirish, xatti-harakatlar strategiyasini ishlab chiqish.

To'rtinchi bosqich - bu faoliyat bosqichi: vaziyatni hal qilishda paydo bo'lgan qiymat normalarini birlashtirish, vaziyatni hal qilishga ta'sir ko'rsatishga urinish.

Bu jarayon tsiklik xarakterga ega bo'lib, o'smirning individualligi va uning hozirgi ijtimoiy tajribasi darajasi bilan belgilanadi.

Insonning rivojlanish jarayoni insonning ichki makonini va uning atrofidagi dunyo bo'shliqlari o'rtasidagi o'zaro ta'sirning xilma-xilligida, "men" o'z faoliyati orqali tashqi dunyoning tegishli makoniga kirganida sodir bo'ladi: inson tabiatni kuzatadi; musiqa tinglaydi, ajdodlari tarixi va madaniyatini tushunadi, o'qiydi, yer

uchun ishlaydi va hokazo.

Kompetentsiyani shakllantirish mexanizmining psixologik asosi - bu shaxsning o'zini o'zi bilish, o'zini o'zi tasdiqlash, o'zini namoyon qilish, xavfsizlik, o'zini o'zi anglash ehtiyojlarini qondirish, bu jarayonda shaxs ijtimoiy tajribani "o'zlashtiradi".

Ijtimoiy muammolarning turli tasniflarini taklif qilish mumkin, ularni hal qilishga tayyorlik yosh shaxsda shakllanishi kerak.

Ijtimoiy muammolarni uch guruhga: ijtimoiy-siyosiy, ijtimoiy-iqtisodiy va ma'naviy-axloqiy guruhlariga bo'lishga asoslangan. Ushbu guruhlarning har biri turli vaziyatlarda yosh odamning xatti-harakati uchun ko'plab variantlarni o'z ichiga oladi.

Ijtimoiy-siyosiy kompetentsiyani rivojlantirishdan ko'zlangan maqsad - yoshlarni demokratik davlatda mas'uliyatli va mazmunli hayotga tayyorlash, o'quvchilarda fuqarolik muhim fazilatlarni shakllantirish va ularni davlat hayotining turli jabhalarida faol namoyon bo'lishga tayyorlikdan iboratdir.

Shakllangan ijtimoiy-siyosiy bilimlardan tashqari ancha keng. U mamlakat va jahon siyosiy tuzilishi, yoshlarning siyosiy va fuqarolik huquqlari, yoshlarga oid davlat siyosati haqidagi bilimlar, yoshlarning ijtimoiy-siyosiy hayotda ishtirok etish imkoniyatlarini tushunish, fuqarolik burchi va fuqarolik burchi haqidagi bilimlarni o'z ichiga oladi. mas'uliyat va boshqalar.

Yigit nafaqat siyosiy mavqeini belgilashi, balki o'zini yetakchi bo'lishda ham sinab ko'rishi, saylovchi sifatidagi rolini baholashi va unga mas'uliyat bilan munosabatda bo'lishi, vakillik hokimiyati ishtirokining mazmunini, qonunlar va qonunlarning rolini tushunishi kerak. ularni noto'g'ri amalga oshirishga tayyorgarlikni rivojlantirish.

Demokratik munosabatlar madaniyatini tarbiyalash muhim pedagogik vazifadir. Uning mohiyati yosh shaxsning ijtimoiy munosabatlarning rivojlanish darajasini aks ettiruvchi me'yorlar va qadriyatlarga asoslangan turli munosabatlarga kirishish qobiliyatidir. Ushbu muammoni hal qilishni ta'minlaydigan pedagogik ishning asosiy yo'nalishlari:

- talabalarning tarix, turli siyosiy ta'limotlar, siyosatshunoslik va siyosiy

qarashlar va munosabatlar tizimida harakat qilish qobiliyatida ifodalangan siyosiy savodxonlikni shakllantirish;

- yoshlarning o‘zini o‘zi boshqarish organlari va yoshlar tashkilotlari tarkibida yoshlarning siyosiy harakatlarini rag‘batlantirish;

- siyosiy faoliyatda ishtirok etishga tayyorgarlik ko‘rish uchun sharoit yaratish.

Ijtimoiy-siyosiy kompetentsiya ta’lim muassasalarida o‘qitish jarayonida ham, yoshlar bilan ishlash tashkilotchilari tomonidan maxsus rejalashtirilgan tadbirlar asosida ham shakllanadi.

Suhbatdosh hamkorlik shakllaridan foydalanish maqsadga muvofiq, ular orasida:

- zamonaviy dunyo rivojidagi ijtimoiy -siyosiy qarama-qarshiliklarni aks ettiruvchi shaxsiy loyihalarni ishlab chiqish, shu bilan birga muallifning shaxsning pozitsiyasi ochib beriladi;

- zamonaviy dunyo rivojlanishidagi ijtimoiy-siyosiy qarama-qarshiliklarni aks ettiruvchi ishbilarmonlik o'yinlari va muhokamalari, ularni hal qilish jarayonida - yoshlar hayotiy muammolarni konstruktiv hal qilishni o'rganadilar;

- turli ijtimoiy rollarga taqlid qilish: fuqaro, saylovchi va boshqalar.

O'tgan asrning 90-yillari boshida yoshlar uchun demokratik madaniyatning mintaqaviy maktablarini birlashtirgan Demokratik madaniyat maktablari uyushmasi tuzildi. Ushbu maktablarning ishini muvofiqlashtirish uchun Moskvadagi Yoshlar instituti negizida faoliyat yurituvchi markaz tashkil etildi. Bu yerda quyi maktablarning eng qobiliyatli o‘quvchilari bir yil davomida kunduzgi mashg‘ulotlarda tahsil oldilar. Demokratik madaniyat markazi Assotsiatsiyaning hududiy tuzilmalari tomonidan olib borilayotgan ilmiy-tadqiqot, o‘quv, uslubiy va amaliy tadbirlarni birlashtirib, muvofiqlashtirib bordi.

Yoshlarda ijtimoiy-iqtisodiy kompetentsiyani shakllantirishdan maqsad - ularning ishlab chiqarish va maishiy sohadagi iqtisodiy munosabatlarga tayyorligini, tadbirkorlik qobiliyatini shakllantirishdan iborat.

Ijtimoiy-iqtisodiy bilimlar doirasi kasbiy imkoniyatlar, shuningdek, bozor munosabatlari tizimidagi turli rollarni (tadbirkor, aktsiyador, tashkilotchi, ishlab

chiqarishning oddiy ishtirokchisi va boshqalar) o'zlashtirish haqidagi ma'lumotlarni o'z ichiga oladi. Ijtimoiy-iqtisodiy kompetentsiyani shakllantirishning ustuvor vazifasi - bu yosh shaxsning jamiyatda o'zi uchun muhimroq o'rinni egallash huquqiga da'volarini amalga oshirishda muayyan xulq-atvorni o'zlashtirishi, ya'ni. raqobatbardosh shaxsga aylanish.

shakllantirish bo'yicha pedagogik ishning asosiy yo'nalishlari;

- bilimlarni (iqtisodiy, huquqiy, psixologik) egallagan yoshlar;
- ijtimoiy muammolarni hal etishga yoshlarni jalb qilish;
- ijtimoiy o'zini o'zi sinab ko'rish va o'z imkoniyatlarini o'z-o'zini tahlil qilishni rag'batlantirish.

Kasbiy o'zini o'zi belgilash ijtimoiy-iqtisodiy kompetentsiyani shakllantirishning ma'lum bir bosqichining natijasi bo'lib, shaxsning o'z xohish-irodasini ifodalash asosida ma'lum bir mehnat sohasiga kirishini nazarda tutadi. Yoshlarning kasbiy o'zini o'zi belgilashning eng muhim vositasi - bu kasbiy yo'nalish, ya'ni. yoshlarning qobiliyat va qiziqishlariga mos ravishda ongli ravishda kasb tanlashiga ko'maklashishni nazarda tutuvchi maqsadli ishlar.

Ma'naviy-axloqiy tarkibiy qismi odamlar bilan o'zaro munosabatda axloqiy pozitsiyani shakllantirish, dinga munosabatini aniqlash, insonparvarlik harakatlarida o'z kuchini sinab ko'rish va estetik faoliyatda o'z imkoniyatlarini aniqlashni o'z ichiga oladi. Bu munosabatlarning asosiy tartibga soluvchisi yigitning axloqi, turli vaziyatlarda uning xatti-harakatlarini talqin qiladigan va belgilaydigan axloqiy me'yorlardir.

Axloqiy kompetentsiyani rivojlantirish vazifalari quyidagilarni o'z ichiga olishi kerak:

- yoshlarning hissiy dunyosini axloqiy tajribalar bilan boyitish va axloqiy tuyg'ularni shakllantirish;
- yoshlarni odob-axloq haqidagi bilimlar bilan qurollantirish, uning mohiyatini, axloq normalarining ijtimoiy-psixologik maqsadga muvofiqligini ochib berish; muloqot, tashqi ko'rinish va turmush madaniyati, axloqiy xulq-atvor ko'nikmalari va odatlarini shakllantirish;

- yoshlarning amaliy faoliyatini, jamoadagi munosabatlarini, o'qituvchilar va ota-onalar bilan munosabatlarini tashkil etish orqali ularning axloqiy xulq-atvori tajribasini tizimli to'plash va boyitish;

- bolalarning axloqiy o'zini o'zi tarbiyalashini tashkil etish.

Axloqiy kompetentsiyani shakllantirish quyidagi tarkibiy qismlarni o'z ichiga oladi:

- axloqiy tarbiya bo'yicha maqsadli ish (axloq darslari, axloqiy suhbatlar, individual maslahatlar va boshqalar);

- axloqiy tajribasining barcha manbalarini yangilash (o'quv faoliyati, ijtimoiy foydali faoliyat, turli uyushmalar va guruhlardagi yoshlar o'rtasidagi munosabatlar);

- yoshlar faoliyatining barcha turlarini va shaxsning namoyon bo'lishini istisnosiz baholashda axloqiy mezonlarni kiritish;

- gender farqlarini hisobga olgan holda turli bosqichlarda amaliy faoliyat shakllari va axloqiy tarbiya o'rtasidagi optimal muvozanat.

8.2. Yoshlarni ijtimoiy kompetentligini shakllantirish yo'nalishlari.

Kompetentsiya - bu ma'lum bir sohada samarali faoliyat uchun ma'lum bilim va zarur tajribaning mavjudligi, kompetentsiyalar tizimi. Inson kompetentsiyasi ma'lum bir tuzilishga ega, shu jumladan shaxsning faoliyatning turli sohalarida zarur muammolarni hal qilish qobiliyati bilan bog'liq tarkibiy qismlar: mustaqil bilim, fuqarolik-ijtimoiy, ijtimoiy-mehnat, madaniy-dam olish.

Evropa Kengashi YUNESKO ma'lumotlariga ko'ra, o'rta maktab bitiruvchilari ega bo'lishi kerak bo'lgan beshta asosiy kompetensiyalarni aniqladi. Birinchi guruhga ijtimoiy kompetensiyalar kiradi, ularni o'zlashtirish maktab bitiruvchilariga mas'uliyatni o'z zimmasiga olishga, qo'shma qaror ishlab chiqishda faol ishtirok etishga, ziddiyatli vaziyatlarni ijobiy hal eta olishiga, turli demokratik institutlar faoliyatida samarali ishtirok etishga imkon beradi.

Ijtimoiy kompetentsiyani shaxsiy shakllanish sifatida ko'rib, M. I. Lukyanova bu hodisani "shaxsning e'tiqodlari, qarashlari, munosabati, motivlari, muayyan xatti-

harakatlarga munosabati, konstruktivlikka hissa qo'shadigan shaxsiy fazilatlarni shakllantirishda namoyon bo'ladigan ongli ifodasi" deb talqin qiladi.

quyidagilarni **komponentlar** sifatida ko'rib chiqishni taklif qiladi:

- *motivatsion-qiyamat* - bular ijtimoiy faoliyat motivlari, motivatsiyani shakllantirish, muvaffaqiyatga intilish, ijtimoiy o'zaro munosabatlarga munosabat, axloqiy me'yorlarga, ijtimoiy va shaxsiy qadriyatlarga munosabat;

- *operativ-mohiyatli* - bu o'z va boshqalarning harakatlarini tanqidiy tahlil qilish, o'zaro ta'sir natijalarini bashorat qilish, muloqot qilish, boshqa odamlarga ta'sir qilish, maqsadlar qo'yish va ularni amalga oshirishga erishish imkonini beradigan bilimlar, qobiliyatlar, ko'nikmalar majmui;

- ijtimoiy kompetentsiya o'smirning o'zini o'zi belgilashi;

- *hissiy-irodali* - qarorlarni tanlash qobiliyati, o'zini o'zi boshqarish va o'zini o'zi boshqarish qobiliyati, mas'uliyatni o'z zimmasiga olishga tayyorlik, qat'iyatlilik, o'ziga ishonch.

Boshqacha aytganda, minimal ijtimoiy kompetensiya insonning ijtimoiy munosabatlarining asosidir. V.M.Basova ijtimoiy kompetensiyani "shaxs tomonidan o'zlashtirilgan, ijtimoiy munosabatlarning ma'lum bir tizimiga mos keladigan va insonga ushbu tizimda o'zini o'zi anglash imkoniyatini beradigan ijtimoiy tajriba" deb ta'riflagan². Ijtimoiy kompetensiyani shakllantirish uchun shaxsda boshlang'ich *ijtimoiy savodxonlik*, ya'ni ijtimoiy muammolarni hal qilishning o'ziga xos yo'lini ongli ravishda tanlashga, o'z xohish-istaklarini shakllantirishga imkon beradigan psixologik, huquqiy, axloqiy, madaniy, ijtimoiy-iqtisodiy bilimlar majmui rivojlangan bo'lishi kerak.

Ijtimoiy savodxonlik ijtimoiy tajribani shakllantirishning asosi bo'lib, odamlarga jamiyatda faol birga yashashga, bir tomondan o'zlarining hayotiy

² https://studme.org/419290/pedagogika/formirovanie_sotsialnoy_kompetentnosti_molodezhi#gads_btm

ehtiyojlarini qondirishga imkon beradigan, ikkinchidan esa o'z atrof-muhitiga ma'lum ta'sir ko'rsatishga imkon beradi.

Ijtimoiy savodxonlik shakllantirish jarayonida inson faoliyati, ma'naviy-axloqiy me'yorlar va odamlar bilan munosabatlar va o'zaro munosabatlarning me'yorlari, o'ziga va atrofidagi dunyoga munosabatni shakllantirish, ko'paytirish ma'nosida qadriyat yo'nalishlarini rivojlantirish va egallash. Bularning barchasi o'z xatti-harakatlarida va boshqalar bilan munosabatlarida sodir bo'ladi.

Shunday ekan, ijtimoiy kompetentsiya oddiy bilimlar yig'indisi emas, bu insonning hayotiy muammolari va vazifalarini hal qilish, kundalik real vaziyatlarda, o'zlashtirilgan ko'nikma va qobiliyatlardan, ta'lim va hayotiy tajribadan, ijtimoiy qadriyatlardan foydalangan holda chiqish yo'lini topish qobiliyati va shaxsiy motivlardir.

Ijtimoiy kompetentsiya shundan iboratki, inson ko'plab ijtimoiy rollarni amalga oshirib, siyosiy jarayonlarning ishtirokchisi sifatida ishlaydi, u asosiy siyosiy bilimlarga ega bo'lishi kerak; huquq subyekti va huquqiy ta'sir obyekti bo'lib, huquqiy bilimga ega bo'lishi kerak; oila a'zosi bo'lib, u oila qanday yashashini bilishi kerak.

Ilmiy adabiyotlarni tahlil qilish ijtimoiy kompetentsiyaning mohiyatini tushunishga turli yondashuvlar haqida xulosa chiqarishga imkon beradi:

- ijtimoiy kompetentsiya yoki shaxsning integral sifati sifatida yoki ijtimoiy o'zaro ta'sir sifatida namoyon bo'ladi;
- ijtimoiy kompetensiya qandaydir faoliyat natijasi yoki shaxsning muayyan faoliyat turidagi yutuqlari ko'rsatkichi sifatida tavsiflanadi;
- ijtimoiy kompetensiyani shakllantirishning mazmuniy komponenti shaxsning yoshiga bog'liq. Turli yosh davrlarida ijtimoiy kompetensiyani shakllantirish va rivojlantirish jarayoni umumiy va maxsus xususiyatlarga ega, shu jumladan turli xil va o'xshash komponentlar.

Yuqoridagilarni umumlashtirgan holda, biz **ijtimoiy kompetentsiya** - bu shaxsning ma'naviy va axloqiy qadriyatlari va munosabatlari, shuningdek, ijtimoiy munosabatlar muammolarini bilish va o'z ijtimoiy tanlovini amalga oshirish qobiliyati deb taxmin qilamiz. Ijtimoiy kompetentsiyani rivojlantirish vazifasi ijtimoiy voqelik, ijtimoiy muammolarni hal qilish usullari va odamlar bilan o'zaro munosabatlar standartlari haqida bilimlarni egallashni o'z ichiga oladi.

Ushbu muammoni hal qilishning asosiy yo'nalishlarini quyidagicha aniqlash mumkin:

- yoshlarda o'zini jamiyat a'zosi va mamlakat fuqarosi sifatida ro'yobga chiqarish uchun zarur bo'lgan asosiy huquqiy, siyosiy, psixologik va boshqa bilimlarga asoslangan demokratik madaniyat asoslarini shakllantirish;
- mumkin bo'lgan ijtimoiy tanlovlar bilan tanishish;
- shaxsning ijtimoiy xulq-atvorining mumkin bo'lgan oqibatlarini baholashga bashoratli tayyorlikni shakllantirish.

Ushbu muammoni hal qilishni ta'minlaydigan funktsiyalar quyidagilar bo'ladi.

1. Odamlar o'rtasidagi munosabatlardagi qarama-qarshiliklarni tahlil qilish va ushbu muammolarni hal qilish yo'llarini izlash asosida paydo bo'ladigan muammolarning ma'nosini tushunish zarurligini yaratishga qaratilgan pedagogik harakatlar majmuasini o'z ichiga olgan **ijtimoiy muammolarni yangilash funktsiyasi**.

2. **Kognitiv funktsiya**, bu yoshlarning odamlar bilan munosabatlari jarayonida qaror qabul qilish uchun etarli ma'lumotni o'zlashtirishni o'z ichiga oladi.

3. Har bir shaxsning qadriyat yo'nalishlari va ekzistensial tanloviga qarab, muayyan ijtimoiy muammoni hal qilish uchun loyihalarni ishlab chiqishni o'z ichiga olgan **proyektiv funktsiya**.

Turli xil hayotiy vaziyatlarda o'zini topib olgan odam ijtimoiy kompetentsiyaning allaqachon to'plangan darajasini namoyish etadi va yangisini o'zlashtiradi (4-jadval).

Ijtimoiy kompetentsiyaning tarkibi va mazmuni ¹

4-jadval

Ijtimoiy kompetentsiyaning tarkibiy qismlari	Ijtimoiy kompetentsiya komponentlarining mazmuni
<i>Maqsadni belgilash bilan bog'liq komponent:</i> • mas'uliyatni o'z zimmasiga olish qobiliyati; • qaror qabul qilishda ishtirok etish; • maqsadlarni belgilash va natijalarni rejalashtirish, tahlil qilish, sozlash	• o'z faoliyatini nazorat qilish istagi; • fikr-mulohazalarni izlash va ulardan foydalanish; • kelajak haqida o'ylashga moyillik; • mavhumlik odati; • maqsadlarga erishish bilan bog'liq muammolarga e'tibor berish; • turli xil hayotiy sharoitlarda qaror qabul qilish qobiliyati

Ijtimoiy kompetentsiyaning tarkibiy qismlari	Ijtimoiy kompetentsiya komponentlarining mazmuni
<i>Boshqaga yo'naltirish bilan bog'liq komponent:</i>	• boshqa shaxsni tushunishga intellektual e'tibor;

• boshqa odamlarning his-tuyg'ulari va ehtiyojlarini tushunish va hisobga olish qobiliyati; • muloqotda his-tuyg'ularingizni boshqaring	• hissiy sezgirlik, empatiya qobiliyati; • odamlarning xulq-atvorini intuitiv bashorat qilish; • aloqa sherigida muayyan his-tuyg'ularni uyg'otish qobiliyati
Ijtimoiy harakatchanlik, inson faoliyati bilan bog'liq komponent	• narsa ustida ishlashga tayyorlik ; • uning imkoniyatlarini aniqlash uchun atrof-muhitni o'rganish va resurslar (ham moddiy, ham insoniy); • sub'ektiv baholarga tayanishga va o'rtacha tavakkal qilishga tayyorlik; • maqsadga erishish uchun yangi g'oyalar va innovatsiyalardan foydalanishga tayyorlik; • o'zaro manfaat va istiqbollar kengligiga yo'naltirilganlik; • shaxsiy javobgarlik.

Ijtimoiy munosabatlar alifbosini o'zlashtirishda inson bir necha ***bosqichlardan o'tadi.***

Birinchi bosqich *reproduktivdir*: o'zlashtirilgan ma'naviy-axloqiy qadriyatlar majmuini, odamlar bilan o'zaro munosabatlar modellarini takrorlash.

Ikkinchi bosqich *adaptivdir*: vujudga kelgan vaziyatda mavjud gumanitar tajribani safarbar qilish - vaziyatda sub'ektivlashtirish.

Uchinchi bosqich - *tuzatuvchi*: vaziyatni hal qilish uchun qiymat normalarini o'zlashtirish, xatti-harakatlar strategiyasini ishlab chiqish.

To'rtinchi bosqich - bu *faoliyat*: vaziyatni hal qilishda paydo bo'lgan qiymat normalarini birlashtirish, vaziyatni hal qilishga ta'sir ko'rsatishga urinish.

Bu jarayon tsiklik xarakterga ega bo'lib, o'smir, yigitning individualligi va uning hozirgi ijtimoiy tajribasi darajasi bilan belgilanadi.

Insonning rivojlanish jarayoni insonning ichki makonining va uning atrofidagi dunyo bo'shliqlarining o'zaro ta'sirining xilma-xilligida, "men" o'z faoliyati orqali tashqi dunyoning tegishli makoniga kirganida sodir bo'ladi: inson tabiatni kuzatadi, musiqa tinglaydi, ajdodlari tarixi va madaniyatini tushunadi, o'qiydi, yer ustida ishlaydi va hokazo.

Ijtimoiy kompetentsiyani shakllantirish mexanizmining psixologik asosi - bu shaxsning o'zini o'zi bilish, o'zini o'zi tasdiqlash, o'zini namoyon qilish, xavfsizlik va o'zini o'zi anglash ehtiyojlarini qondirish, bu jarayonda shaxs ijtimoiy qobiliyatlarni "o'zlashtiradi".

Ijtimoiy muammolarning turli tasniflarini taklif qilish mumkin, ularni hal qilishga tayyorlik yosh shaxsda shakllanishi kerak.

Eng maqbul tasnif ijtimoiy muammolarni uch guruhga: ijtimoiy-siyosiy, ijtimoiy-iqtisodiy va ma'naviy-axloqiy guruhlariga bo'lishga asoslangan. Ushbu guruhlarining har biri turli vaziyatlarda yosh odamning xatti-harakati uchun ko'plab variantlarni o'z ichiga oladi.

Ijtimoiy-siyosiy kompetentsiyani rivojlantirishdan ko'zlangan maqsad yoshlarni demokratik davlatda mas'uliyatli va mazmunli hayotga tayyorlash, o'quvchilarda fuqarolik muhim fazilatlarni shakllantirish va ularni davlat hayotining turli jabhalarida faol namoyon bo'lishga tayyorlikdan iboratdir.

Ijtimoiy-siyosiy bilim doirasi ancha keng. U mamlakat va jahon siyosiy tuzilishi, yoshlarning siyosiy va fuqarolik huquqlari, yoshlarga oid davlat siyosati haqidagi bilimlar, yoshlarning ijtimoiy-siyosiy hayotda ishtirok etish imkoniyatlarini tushunish, fuqarolik burchi va fuqarolik burchi haqidagi bilimlarni o'z ichiga oladi. mas'uliyat va boshqalar.

Yigit nafaqat siyosiy mavqeini belgilashi, balki o'zini yetakchi bo'lishda ham sinab ko'rishi, saylovchi sifatidagi rolini baholashi va unga mas'uliyat bilan munosabatda bo'lishi, vakillik hokimiyati ishtirokining mazmunini, qonunlar va

qonunlarning rolini tushunishi kerak. ularni qat'iy amalga oshirishga tayyorlikni rivojlantirish.

Demokratik munosabatlar madaniyatini tarbiyalash muhim pedagogik vazifadir. Uning mohiyati yosh shaxsning ijtimoiy munosabatlarning rivojlanish darajasini aks ettiruvchi me'yorlar va qadriyatlarga asoslangan turli xil munosabatlarga kirishish qobiliyatidir. Ushbu muammoni hal qilishni ta'minlaydigan pedagogik ishning asosiy yo'nalishlari:

- o'quvchilarning tarix, turli siyosiy ta'limotlar, siyosatshunoslik hamda siyosiy qarashlar va munosabatlar tizimi bo'ylab harakatlanish qobiliyatida namoyon bo'ladigan siyosiy savodxonlikni shakllantirish;

- yoshlarning o'zini o'zi boshqarish organlari va yoshlar tashkilotlari tarkibida yoshlarning siyosiy harakatlarini rag'batlantirish;

- siyosiy faoliyatda ishtirok etishga tayyorgarlik ko'rish uchun sharoit yaratish.

Ijtimoiy-siyosiy kompetentsiya ta'lim muassasalarida o'qitish jarayonida ham, yoshlar bilan ishlash tashkilotchilari tomonidan maxsus rejalashtirilgan tadbirlar asosida ham shakllanadi.

Quyidagilarni o'z ichiga olgan dialog hamkorlik shakllaridan foydalanish tavsiya etiladi:

- zamonaviy dunyo taraqqiyotidagi ijtimoiy-siyosiy qarama-qarshiliklarni aks ettiruvchi shaxsiy loyihalarni ishlab chiqish, shu bilan birga muallifning shaxs pozitsiyasi ochib beriladi;

- zamonaviy dunyo rivojidagi ijtimoiy-siyosiy qarama-qarshiliklarni aks ettiruvchi ishbilarmonlik o'yinlari va munozaralar, ularni hal qilish jarayonida yoshlar hayotiy muammolarni konstruktiv hal qilishni o'rganadilar;

- turli ijtimoiy rollarga taqlid qilish: fuqaro, saylovchi va boshqalar.

Yoshlarda **ijtimoiy-iqtisodiy kompetentsiyani** shakllantirishdan maqsad ularning ishlab chiqarish va maishiy sohadagi iqtisodiy munosabatlarga tayyorligini, tadbirkorlik qobiliyatini shakllantirishdan iborat.

Ijtimoiy-iqtisodiy bilimlar doirasiga shaxsning kasbiy imkoniyatlari, shuningdek, bozor munosabatlari tizimidagi turli rollarni (tadbirkor, aksiyador,

tashkilotchi, ishlab chiqarishning oddiy ishtirokchisi va boshqalar) egallashi haqidagi bilimlar kiradi.

Ijtimoiy-iqtisodiy kompetentsiyani shakllantirishning ustuvor vazifasi - bu yoshning jamiyatda o'zi uchun muhimroq o'rin egallash, ya'ni raqobatbardosh shaxs bo'lish huquqiga bo'lgan talablarini amalga oshirishda muayyan xulq-atvorni o'zlashtirishdir. .

Ijtimoiy-iqtisodiy kompetentsiyani shakllantirish bo'yicha pedagogik ishning asosiy yo'nalishlari:

- yoshlarning maxsus ijtimoiy bilimlarni (iqtisodiy, huquqiy, psixologik) egallashi;
- ijtimoiy muammolarni hal etishga yoshlarni jalb qilish;
- ijtimoiy o'zini o'zi sinab ko'rish va o'z imkoniyatlarini o'z-o'zini tahlil qilishni rag'batlantirish.

Kasbiy o'zini o'zi belgilash ijtimoiy-iqtisodiy kompetentsiyani shakllantirishning ma'lum bir bosqichining natijasi bo'lib, shaxsning o'z xohish-irodasini ifodalash asosida ma'lum bir ish sohasiga kirishini nazarda tutadi. Yoshlarning kasbiy o'zini o'zi belgilashining eng muhim vositasi kasbga yo'naltirish, ya'ni yoshlarga o'z qobiliyatlari va qiziqishlariga mos ravishda ongli ravishda kasb tanlashda yordam berishni nazarda tutuvchi maqsadli ishdur.

ma'naviy-axloqiy tarkibiy qismi odamlar bilan o'zaro munosabatda axloqiy pozitsiyani shakllantirish, dinga munosabatini aniqlash, insonparvarlik harakatlarida o'z kuchini sinab ko'rish va estetik faoliyatda o'z imkoniyatlarini aniqlashni o'z ichiga oladi. Bu munosabatlarning asosiy tartibga soluvchisi yigitning axloqi, o'ziga xos bo'lgan va turli vaziyatlarda uning xatti-harakatlarini belgilaydigan axloqiy me'yorlardir.

Axloqiy kompetentsiyani rivojlantirish vazifalariga quyidagilar kiradi:

- yoshlarning hissiy dunyosini axloqiy tajribalar bilan boyitish va axloqiy tuyg'ularni shakllantirish;
- yoshlarni odob-axloq haqidagi bilimlar bilan qurollantirish, uning mohiyatini, axloq normalarining ijtimoiy-psixologik maqsadga muvofiqligini ochib

berish; muloqot, tashqi ko'rinish va turmush madaniyati, axloqiy xulq-atvor ko'nikmalari va odatlarini shakllantirish;

- yoshlarning amaliy faoliyatini, jamoadagi munosabatlarini, o'qituvchilar va ota-onalar bilan munosabatlarini tashkil etish orqali ularning axloqiy xulq-atvori tajribasini tizimli to'plash va boyitish;

- bolalarning axloqiy o'z-o'zini tarbiyalashini tashkil etish.

Axloqiy kompetentsiyani shakllantirish quyidagi tarkibiy qismlarni o'z ichiga oladi:

- axloqiy tarbiya bo'yicha maqsadli ishlar (axloq darslari, axloqiy suhbatlar, individual maslahatlar va boshqalar);

- yoshlarning axloqiy tajribasining barcha manbalarini yangilash (ta'lim faoliyati, ijtimoiy foydali faoliyat, turli uyushma va guruhlardagi yoshlar o'rtasidagi munosabatlar);

- yoshlar faoliyatining barcha turlari va shaxs ko'rinishlarini baholashda axloqiy mezonlarni kiritish;

- gender farqlarini hisobga olgan holda turli bosqichlarda amaliy faoliyat shakllari va axloqiy tarbiya o'rtasidagi optimal muvozanat.

Mavzu bo'yicha savollar:

1. Ijtimoiy kompetentlik tushunchasi mazmunini yoritib bering?
2. Ijtimoiy munosabatlar alifbosi deganda nimani tushunasiz?
3. Inson ijtimoiy munosabatlar alifbosi o'zlashtirish uchun nechta bosqichdan o'tadi?
4. Axloqiy kompetentsiyani rivojlantirish vazifalari qaysilar?
5. Ijtimoiy-siyosiy bilim deganda nimani tushunasiz?

9-mavzu. Yoshlarni ijtimoiy o'z-o'zini anglashga tayyorlikni shakllantirish.

9.1. Ijtimoiy o'z-o'zini anglashga pedagogik yondoshuv.

Umumiy lingvistik ma'noda "o'z taqdirini o'zi belgilash", "o'zini o'zi belgilash - hayotdagi o'rnini belgilash" tushunchasi bilan belgilanadi. Rus tilining akademik

lug'ati "o'z taqdirini o'zi belgilash" fe'lining hosilasi sifatida "o'z taqdirini o'zi belgilash" tushunchasini "o'zini anglash, jamoat manfaatlarini baham ko'rish, o'z mavjudligini, hayotdagi, jamiyatdagi o'rnini aniqlash" ma'nosini anglatadi.³

O'z taqdirini o'zi belgilash haqidagi bu tushuncha shaxsning bu jarayonda faol faoliyat sub'ekti sifatida harakat qilishini, uning zarurligini va o'z imkoniyatlarini anglashini nazarda tutadi. Uning psixologik tomoni: *ehtijoj - xohlash - mumkin*.

"O'z taqdirini o'zi belgilash" atamasi insonning mazmunli va maqsadli faoliyatini tavsiflash uchun ishlatiladi, pirovardida belgilangan maqsadga erishishga olib keladi. Maqsadning o'zi unga erishish imkoniyati sifatida belgilangan paytda paydo bo'ladi biror narsani amalga oshirish va shu bilan birga inson hayotining dinamik holatini va uning faoliyati yo'nalishini aks ettirish. Aytilganlardan kelib chiqadiki, insonning butun hayotini o'z taqdirini o'zi belgilash deb hisoblash mumkin, chunki inson o'zining fe'l-atvori tufayli uzoq vaqt dam tura olmaydi.

Uzbek ijtimoiy-falsafiy tafakkuri nuqtai nazaridan, o'z taqdirini o'zi belgilashning mohiyati harakatda, o'zini doimiy ravishda o'zgartirishda deb bilinadi.

Ijtimoiy o'zini o'zi belgilashga ekzistensial yondashuvning mohiyati - pedagogikaning o'z oldiga qo'ygan maqsadi bilan ochib beriladi. Bu o'z hayotini qanday qilib optimal tarzda yashashni biladigan, o'z imkoniyatlaridan maksimal darajada foydalana oladigan va ijtimoiy ahamiyatga ega bo'lgan faoliyatda o'zini anglaydigan shaxsni shakllantirish maqsadi bo'lishi mumkin. Ushbu maqsadga erishishning asosiy omili insonning o'z mavjudligining ma'nosini aniq tushunishidan kelib chiqadi. O'tgan asrning 90-yillarida qiziqish paydo bo'lgan ekzistensial pedagogika sohasidagi ishlar belgilangan muammolarni hal qilishga bag'ishlangan.

Ijtimoiy o'zini o'zi belgilash deganda biz shaxsning ijtimoiy munosabatlar tizimidagi ijtimoiy roli va ijtimoiy mavqeini o'z hayotiy maqsadlarini tushunish asosida tanlashini tushunamiz, bu esa shaxsni ushbu ijtimoiy munosabatlar tizimiga kiritishni nazarda tutadi.

Shunday qilib, o'z taqdirini o'zi belgilash - bu mo'ljallangan yo'lni tanlash va

insonning o'z mavjudligi haqiqatlariga munosabati bilan tavsiflangan jarayon.

Qadrli shaxs sifatida jamiyatdan ajralib chiqish istagining dialektik birligi bilan tavsiflanadi.

Ijtimoiy-pedagogik faoliyatning ushbu vazifasi insonning o'zining ijtimoiy tanlovi va ijtimoiy mavqeini tushunishini nazarda tutishini hisobga olsak, uni quyidagi yo'nalishlarda amalga oshirish mumkin:

- ijtimoiy munosabatlar tizimida ishtirok etishning reflektiv pozitsiyasini shakllantirish va ijtimoiy rollar majmuasini amalga oshirishni adekvat baholash;
- vaziyatni hal qilish uchun qiymat normalarini o'zlashtirish, xatti-harakatlar strategiyasini ishlab chiqish;
- nisbatan mustaqil ravishda hal qilish va jamiyat bilan o'zaro munosabatlar bo'yicha oqilona qarorlar qabul qilish imkonini beradigan harakat namunalarini o'zlashtirish.

Ushbu muammoni hal qilish qanday harakatlarga bog'liq? Ushbu harakatlar funktsiyalar majmuasida joylashgan:

Simulyatsiya qilingan hayotiy vaziyatda yashash funktsiyasi insonning - ijtimoiy-pedagogik faoliyat sub'ekti tomonidan taqlid qilingan tipik hayotiy vaziyatlarda yashashi uchun sharoit yaratishni o'z ichiga oladi.

1. Insonning ijtimoiy muammoni hal qilish va uning real yoki simulyatsiya qilingan vaziyatda yashashi uchun o'zini o'zi qadrlashni rag'batlantirishni o'z ichiga olgan **reflektiv funktsiya**.

2. asosida ijtimoiy voqelikni baholashga tayyorlikni shakllantirishni o'z ichiga olgan **axloqiy ekspertiza funktsiyasi**.

Aytilganlarni umumlashtirib, biz o'z taqdirini o'zi belgilashga tayyorlikni shakllantirishning mohiyati haqida asosiy xulosa chiqarishimiz mumkin.

5-jadval

Ijtimoiy o'zini o'zi belgilashga tayyorlikni shakllantirish

Ijtimoiy o'zini o'zi belgilash - bu shaxsning hayotdagi o'z maqsadlarini tushunishga asoslangan ijtimoiy munosabatlar tizimidagi ijtimoiy rol va ijtimoiy pozitsivani tanlashi. bu shaxsni ushbu ijtimoiy munosabatlar tizimiga kiritishni
--

Yo'nalishlar	Funksiyalar
ijtimoiy munosabatlar tizimidagi o'z qismiga nisbatan refleksiv pozitsiyani shakllantirish va ijtimoiy rollar majmuasini amalga oshirishni adekvat baholash. - vaziyatni hal qilish uchun qiymat normalarini o'zlashtirish, xatti-harakatlar strategiyasini ishlab chiqish. - o'zingizning va sheriklaringizning muammolarini nisbatan mustaqil ravishda hal qilish va jamiyat bilan o'zaro munosabatlar bo'yicha oqilona qarorlar qabul qilish imkonini beradigan harakat modellarini o'zlashtirish.	- simulyatsiya qilingan hayotiy vaziyatda yashash - insonning ijtimoiy-pedagogik faoliyat sub'ekti tomonidan taqlid qilingan odatiy hayotiy vaziyatlarda yashashi uchun sharoit yaratish. - reflektiv - insonning ijtimoiy muammoni hal qilishda o'zini o'zi qadrlashini va uning real yoki simulyatsiya qilingan vaziyatda yashashini rag'batlantirish. - ichkilashtirilgan axloqiy me'yorlar asosida ijtimoiy voqelikni baholashga tayyorlikni shakllantirish.

Professor T.V. Masharova shaxsning ijtimoiy o'zini o'zi belgilashiga ta'sir qiluvchi quyidagi omillarni aniqlagan:

- birgalikdagi faoliyatning xususiyatlari;
- rivojlanish darajasi (ta'lim va ta'lim, ijtimoiy tajriba);
- o'zining va guruhning asosiy me'yorlari va qadriyatlar;
- guruh a'zolarining o'zaro baholari;
- asab tizimining turi, protsessual tomondan (masalan, shoshqaloqlik, atrof-muhitga dastlabki yo'nalishdagi konvolyutsiya) va samarali tomonda namoyon bo'ladi;
- tashqi ijtimoiy sharoitlar (masalan, hissiy munosabatning pasayishi) va tashqi fan sharoitlari (yaxshi o'quv faoliyati uchun jihozlarga ehtiyoj yo'q);
- ta'lim mazmuni.

O'z taqdirini o'zi belgilaydigan shaxs ijtimoiy jihatdan etuk, barqaror, o'z huquq va majburiyatlarini etarli darajada tushunish va amalga oshirishga qodir shaxsdir.

Ushbu yondashuvlar, qat'iy ma'noda, o'z-o'zini anglashning sub'ektiv tomoni - o'z "men" ni anglashdan mahrum. Biroq, shuningdek, S.L. Rubinshteyn shaxsiyatni o'z-o'zini anglashgacha kamaytirishga yo'l qo'yilmasligi haqida yozgan. O'z taqdirini o'zi belgilash va shaxsning o'zini o'zi anglashining shakllanishi yagona jarayondir. Insonning o'zi dunyoga bo'lgan munosabatini belgilaydi, insonning o'zini o'zi belgilashi shundan iborat. O'z taqdirini o'zi belgilash nafaqat sub'ektning o'zining "Men xohlayman", "mumkin", "men bor", "men talab qilaman" ni anglashi bilan emas, balki boshlang'ich jamoaning, jamiyatning o'xshash shakllarini bilishi bilan ham tavsiflanadi.

Yoshlarning ijtimoiy o'zini o'zi belgilashga tayyorligi mezonlari sifatida quyidagilarni aniqlash mumkin:

1. Ijtimoiy faoliyat

- ijtimoiy munosabatlar tizimida o'zini o'zi anglash imkoniyatlaridan xabardorlik;

- ushbu munosabatlarda faol ishtirok etish uchun motivatsiya mavjudligi;
- belgilangan maqsadlarni amalga oshirish.

2. Ijtimoiy rollarni amalga oshirishning etarlligi

- rolingiz mazmunini bilish;
- rolli xatti-harakatlar normalariga rioya qilish istagi;
- bu rolda o'zini o'zi anglash uchun etarli istak.

3. Fikrlash qobiliyati

- tanlov holatini va o'z pozitsiyasining haqiqiyligini tushunish ;
- mustaqil ravishda qaror qabul qilish istagi;
- o'z pozitsiyangizni himoya qilishdagi faollik.

Yoshlarning ijtimoiy o'zini o'zi belgilashga tayyorligini shakllantirish jarayonini tavsiflash uchun biz bunday tayyorgarlikning **to'rtta darajasini ajratib ko'rsatishimiz mumkin**. Ijtimoiy o'zini o'zi belgilashga tayyorgarlikning u yoki bu darajasiga bog'liqlik rivojlanishning ushbu darajasiga etganida amalga oshirildi.

Birinchi daraja salbiy motivatsiya, tanlov qilishdan qochish istagi bilan tavsiflanadi. Qoida tariqasida, bu o'z imkoniyatlari haqida aniq g'oyalarning

etishmasligi va natijada voqealar rivojlanishini bashorat qila olmaslik bilan birga keladi. Tanlov jarayoni qabul qilingan qaror uchun zaif dalillar yoki doimiy ob'ektiv va sub'ektiv sharoitlar bilan qisqa vaqt ichida qabul qilingan qarorning o'zgarishi bilan tavsiflanadi.

Ikkinchi daraja - tanlov qilish uchun zaif motivatsiya qabul qilingan qaror uchun noaniq asoslar bilan birga keladi, bunda muqobil tanlashga tashqi ta'sir ko'rsatishi mumkin. Insonning shaxsiy manfaatlari har doim ham vaziyatning shartlari va o'z imkoniyatlari bilan ob'ektiv ravishda bog'liq emas. Ijtimoiy tanlovning vaziyatga qarab amalga oshirilishi uni amalga oshirishga bo'lgan zaif intilish va unga erishishda qiyinchiliklar yuzaga kelganda qabul qilingan qarordan voz kechish bilan birga keladi.

Uchinchi daraja - bu tanlovga ijobiy munosabatning mavjudligi. Biroq, qabul qilingan qaror har doim ham sub'ektning individual imkoniyatlariga to'g'ri kelmaydi. Maqsadga erishish uchun zarur ko'nikma va qobiliyatlar mavjud bo'lmaganda o'z-o'zini rivojlantirish istagi bilan birga mukammal tanlovni amalga oshirish uchun faol istak mavjud.

To'rtinchi daraja - tanlov qilish uchun ijobiy motivatsiyada, muqobil variantlar mavjud bo'lganda qo'rquvning yo'qligida namoyon bo'ladi. Qaror vaziyatning ob'ektiv va sub'ektiv shartlarini bilish asosida qabul qilinadi. Qabul qilingan qaror asosli bo'lishi mumkin va rejalarga muvofiq faol ravishda amalga oshiriladi.

Qilishning ijobiy motivini shakllantirish haqida gapirganda, bu motivning shakllanishiga ko'pincha o'qituvchilar, yoshlar bilan ishlash tashkilotchilari, shuningdek, obro'li yoshlar ta'sir qilishini ta'kidlash kerak. Bu jarayonda yoshning sub'ektiv pozitsiyasi zarur, chunki o'zini o'zi belgilaydigan shaxsning o'ziga xos xususiyati insonning o'z ehtiyojlari, maqsadlari va imkoniyatlarini bilishidir.

9.2. Yoshlar ijtimoiy o'z-o'zini anglashning asosiy yo'nalishlari va funksiyalari.

Yoshlar bilan ishlash tashkilotchisining o'smirning shaxsiyatining motivatsion sohasiga ta'sir qilish orqali uning ijtimoiy o'zini o'zi belgilashga tayyorligini

shakllantirishga pedagogik ta'sirini amalga oshirish bir qator bosqichlarni amalga oshirish orqali amalga oshiriladi:

- tashkilotchini yoshlar tomonidan hissiy qabul qilishni tashkil etish;
- ijtimoiy tanlov holatini tushunishni rag'batlantirish;
- ijtimoiy tanlov sharoitida mumkin bo'lgan alternativalar bilan tanishish;
- to'g'ri tanlov qilishda yordam berish;
- aks ettirishni rag'batlantirish.

Belgilangan bosqichlar yoshlar bilan ishlash tashkilotchisining ijtimoiy o'zini o'zi belgilashga tayyorligini rivojlantirish jarayonida faoliyatini tavsiflaydi. Subyekt-subyekt munosabatlari ikki tomonlama faoliyatni o'z ichiga oladi. Tashkilotchining ishi bilan parallel ravishda tashkilotchining ta'siriga munosabat bildiradigan yigitning faoliyati mavjud.

Yoshlar bilan ishlash tashkilotchisini *hissiy jihatdan qabul qilishni tashkil etish* bosqichida yoshlar unga nisbatan ma'lum munosabatni shakllantiradilar, keyingi birgalikdagi faoliyatni rag'batlantiradilar.

Holatidan xabardorlikni rag'batlantirish orqali yoshlar bilan ishlash tashkilotchisi yoshning ijtimoiy tanlov maqsadini anglab etishini ta'minlashga intiladi.

Ijtimoiy tanlovning *mumkin bo'lgan muqobil variantlarini* joriy qilish orqali tashkilotchi yigit yoki ijtimoiy vaziyat haqida ma'lum miqdorda ma'lumot beradi. Ushbu bosqichda u uchun individual imkoniyatlar, ehtiyojlar, me'yorlar va qadriyatlarni hisobga olgan holda olingan ma'lumotni ongli ravishda idrok etishni rivojlantirish muhimdir, ya'ni. ijtimoiy tanlov muqobillarini tahlil qilish.

Ijtimoiy tanlov *variantlarini tushunishning* natijasi yosh shaxs tomonidan ijtimoiy tanlovni amalga oshirish va amalga oshirishdir. Ushbu bosqichda qaror qabul qilishda tashkilotchining yordamiga ehtiyoj paydo bo'lishi mumkin.

Ijtimoiy tanlov tsiklining tugallanishi tashkilotchi tomonidan *fikrlashni rag'batlantirish bo'lib, uning maqsadi yosh yigit tomonidan amalga oshirilgan ijtimoiy tanlovning sabablari va oqibatlarini tushunishdir.*

Ijtimoiy tanlovni amalga oshirish algoritmini tugatgandan so'ng, odam yana

yangi tanlov maqsadini tushunishga qaytadi, faqat yuqori darajada: ko'proq alternativalar bilan, ko'proq ongli ravishda. Yangi bosqich dastlabki bosqichlarda shakllangan bilim va ko'nikmalar bilan ta'minlanadi.

Ijtimoiy o'zini o'zi belgilashga tayyorgarlikni rivojlantirish jarayoniga pedagogik ta'sir ko'rsatish samaradorligining shartlaridan biri bu yoshlarni ijtimoiy tanlash vaziyatlariga qo'shishdir. Ushbu shartni amalga oshirish bizning ijtimoiy sinovlar kontsepsiyasiga asoslangan edi, unga ko'ra ijtimoiy amaliyot ijtimoiy shakllanish uchun katta ahamiyatga ega, ya'ni. yoshning ijtimoiy munosabatlarning turli sohalariga haqiqiy qo'shilishi. Shaxsning ijtimoiy-psixologik qulayligi ham, pirovardida butun jamiyatning qulayligi va farovonligi ham shaxsning ijtimoiy faoliyatga qo'shilishi bilan bog'liq. Ijtimoiy faoliyatga qo'shilish bu jarayon bo'lib, uning davomida:

- faoliyatni tanlash bilan bog'liq holda shaxsiyatning individual muammoliligi;
- mumkin bo'lgan faoliyat turlari va unda ishtirok etishning shaxsan maqbul variantlari bo'yicha shaxsning individual o'zini o'zi belgilashi;
- yoshlarning faoliyat maqsadini bilishi va shaxsiy maqsadlarini taqqoslash asosida tashkilotchi rahbarligida ijtimoiy faoliyatga jalb qilish; operatsion tajribaga ega bo'lish;
- faoliyatning hissiy jozibasi;
- faoliyat jarayoni va unda o'z ishtiroki haqida fikr yuritish, so'ngra tanlangan yo'nalishda jarayonni tuzatish;
- shaxsning ijtimoiy faoliyatga haqiqiy jalb qilish holatiga erishish.

O'g'il va qizlarni ijtimoiy faoliyatga jalb qilishning asosi ijtimoiy testlar deb ataladi. Ijtimoiy test - bu faoliyatda xulq-atvorni tanlash asosida iqtisodiy, siyosiy va ma'naviy sohalarida maxsus tashkil etilgan ijtimoiy faoliyatni amalga oshirish bilan bog'liq ketma-ket harakatlar majmui. Bu o'z-o'zini bilish va amalga oshirilgan ijtimoiy funktsiyalar doirasida o'z imkoniyatlarini tahlil qilish vositasida namoyon bo'ladi va turli xil xususiyatlarni o'zlashtirish jarayonida ijtimoiy xulq-atvor usulini izchil tanlash asosida o'z imkoniyatlarini o'z-o'zini baholashni o'z ichiga oladi.

Ijtimoiy testlar inson individualligining barcha sohalarini va uning ijtimoiy aloqalarining aksariyat qismini qamrab oladi. Bu sohalarini rivojlantirish jarayonida yoshlarda ma'lum bir ijtimoiy mavqe va ijtimoiy mas'uliyat shakllanadi, bu esa ularning ijtimoiy muhitga yanada kirib borishiga asos bo'ladi.

Muqobil mavjudligi qo'rquvini yo'q qilishga yordam berdi.

Yoshlarning ijtimoiy tanlov holatiga sho'ng'ishi ijtimoiy tanlov holatini tushunishni rag'batlantirishdan boshlanadi.

Ushbu bosqichning maqsadi quyidagi vazifalarni hal qilish orqali amalga oshiriladigan ijtimoiy tanlovni tushunishdir:

- vaziyatning ob'ektiv shartlarini tushunish;
- muqobilning mavjudligini aniqlash;
- muayyan vaziyatda ijtimoiy tanlash maqsadini tushunish.

Bu bosqichda vaziyatning shartlari bilan birinchi tanishish sodir bo'ladi va ijtimoiy tanlov maqsadini shakllantirish va anglash uning qanday idrok etilishiga bog'liq.

Ijtimoiy tanlov vaziyatining shartlari bilan tanishgandan so'ng, vaziyatda - mumkin bo'lgan alternativalar bilan tanishadi. Ushbu bosqichning maqsadi ijtimoiy tanlov holatini hal qilishning mumkin bo'lgan variantlari mazmunini aniqlashdir.

Maqsadni amalga oshirish bir qator vazifalarni belgilash orqali osonlashtiriladi:

- vaziyatni hal qilish variantlarini aniqlash;
- mumkin bo'lgan variantlarning mazmunini bilish;
- vaziyatning ob'ektiv shartlari bilan variantlarning o'zaro bog'liqligi.

Mavjud alternativalar to'plamini bilish tufayli o'smir ularni beixtiyor qayta ishlaydi va ularni mavjud qiymat yo'nalishlari va me'yorlari tizimi bilan taqqoslaydi, bu esa yechim variantlaridan birini tanlashni rag'batlantiradi.

Shu bilan birga, yoshlar bilan ishlash tashkilotchisidan munosib tanlov qilishda yordam olish mumkin.

Sahnaning maqsadi - yosh shaxsning ijtimoiy tanlovini ta'minlash. Bunga vazifalarni amalga oshirish yordam beradi:

- taklif qilingan vaziyatga nisbatan o'z qadriyatlarini bilish;
- o'smirning variantlari o'zaro bog'liqligi;
- holatining sub'ektiv va ob'ektiv xususiyatlariga eng mos keladigan variantni

aniqlash;

- mavjud muqobil variantlardan birini tanlash uchun haqiqiy harakatlar.

Yuqoridagi muammolarni hal qilishda qiyinchiliklar paydo bo'lishi mumkin, ularni bartaraf etishda tashkilotchi o'zini ko'rsatishi kerak. Bu qiyinchiliklar shaxsiy xususiyatlarni tan olish va ularga tanlash bilan bog'liq bo'lishi mumkin. To'siq alternativalar mavjudligidan qo'rqish va ongli qaror qabul qilish zarurati bo'lishi mumkin, bu boshqa alternativalaridan voz kechish va uni amalga oshirish uchun javobgarlikni anglatadi. Tashkilotchi yosh yigitga yuzaga kelgan qiyinchiliklarni hal qilishda va unga to'g'ri tanlashda yordam berishda yordam berishi kerak.

Yoshlarning ijtimoiy tanlovga tayyorgarligini rivojlantirish bo'yicha tashkilotchining ish siklining yakuniy bosqichi fikrlashni rag'batlantirishdir. Ushbu bosqichning maqsadi qabul qilingan qarorning sabablari va oqibatlarini tushunishdir. Bunday holda, quyidagi vazifalar hal qilinadi:

- o'smirni barcha operatsiyalar va harakatlarni aqliy mulohaza qilishga undash;
- samaradorlikni aniqlash maqsadida bosqichlar va bayonotlarni tahlil qilish;
- bajarilgan ishda muvaffaqiyat va muvaffaqiyatsizlik sabablarini aniqlash.

Yoshlarning ijtimoiy o'zini o'zi belgilashga tayyorligini shakllantirish kabi muhim funktsiyani amalga oshirish tegishli sharoitlarda yoshlar bilan ishlash tashkilotchisining kasbiy faoliyatida amalga oshirilishi mumkin.

Mavzu bo'yicha savollar:

1. Ijtimoiy o'zini o'zi belgilash deganda nimani tushunasiz?
2. Yoshlarning ijtimoiy o'zini o'zi belgilashga tayyorligi mezonlari qaysilar?
3. Yoshlar ijtimoiy o'z-o'zini anglashning asosiy yo'nalishlari va funksiyalariga nimalar kiradi?
4. O'z taqdirini o'zi belgilash deganda nimani tushunasiz?
5. T.V. Masharova shaxsning ijtimoiy o'zini o'zi belgilashiga ta'sir qiluvchi qaysi omillarni aniqlagan?

II – MODUL. Yunogogika fanining amaliy asoslari.

10-Mavzu. Yoshlarni ijtimoiy pedagogik qo'llab-quvvatlash tizimi.

10.1. Yoshlarni ijtimoiy pedagogik qo'llab-quvvatlash – pedagogik muammo sifatida.

Bir yigit o'qituvchisidan muvaffaqiyatli hayot siri haqida so'radi.

“Kuniga bir kishini xursand qiling”, degan javob keldi.

Bir daqiqadan so'ng o'qituvchi qo'shib qo'ydi:

- Ayniqsa, bu odam o'zingiz bo'lsangiz.

Inson hayoti bir qator voqealardir. Agar jarayon sifatida voqealarni ijtimoiy-pedagogik jihatdan qo'llab-quvvatlash haqida gapiradigan bo'lsak, uni dialektik nuqtai nazardan hisobga olgan holda, uning rivojlanish manbasini, harakatlantiruvchi kuchi va asosiy bosqichlarini ajratib ko'rsatishimiz kerak.

Yuqorida ta'kidlab o'tilganidek, ijtimoiy-pedagogik faoliyatning maqsadi - yoshlarning ijtimoiyligini shakllantirishdir, manba hozirgi ijtimoiy tajriba darajasi va uning ijtimoiy muammoni hal qilish uchun yoshlar uchun etarli emasligi o'rtasidagi ziddiyatdir. Bunday kamchilik o'g'il yoki qiz va ijtimoiy va pedagogik qo'llab-quvvatlash sub'ekti o'rtasidagi o'zaro munosabatlar jarayonida qoplanishi mumkin. Bu o'zaro ta'sir bu jarayonning harakatlantiruvchi kuchi hisoblanadi.

Voqealarning ijtimoiy-pedagogik hamrohligining uchta komponentini - ajratib ko'rsatish maqsadga muvofiqdir: propedevtik, dolzarb va aks ettiruvchi.

Propedevtik komponent yoshlarni bo'lajak tadbirlarda yuzaga keladigan ijtimoiy muammolarni hal qilishda yuzaga kelishi mumkin bo'lgan qiyinchiliklarni engishga tayyorlashni o'z ichiga oladi.

Haqiqiy komponent mutaxassislarning (o'qituvchilar, psixologlar, yoshlar bilan ishlash tashkilotchilari) yordami va yordamini talab qiladigan haqiqiy vaziyatning paydo bo'lishi paytida o'qituvchining o'ziga xos faoliyatini o'z ichiga oladi.

Refleksiv komponent yoki keyingi ta'sir komponenti nima bo'layotganini tushunishni va kelajakda muayyan harakatlarni loyihalashni o'z ichiga oladi.

Ijtimoiy-pedagogik qo'llab-quvvatlash jarayoni tsiklik bo'lib, quyidagi

bosqichlarni o'z ichiga oladi.

muammolilik bosqichi bo'lib, unda tashkilotchilar yosh yigit bilan birgalikda ijtimoiy va pedagogik qo'llab-quvvatlash mavzusini kashf etadilar va yangilaydilar, bu yigitning muammosi, qiyinligi, noroziligi. Uning mohiyati va sabablari ochiladi, qarama-qarshiliklar ochiladi, muammo shakllantiriladi.

Ikkinchi, *qidiruv-o'zgaruvchan* bosqichda muammoni hal qilish yo'llarini izlash amalga oshiriladi va bu jarayonda yoshlar bilan ishlash tashkilotchisining ishtiroki darajasi aniqlanadi, shuningdek unga hamrohlik qilish vositasi.

Uchinchi, *amaliy* bosqichda yoshlar bilan birgalikda haqiqiy yoki virtual (vaziyatni taqlid qilishda) yoshni muammoni hal qilishga olib keladigan harakatlar amalga oshiriladi.

To'rtinchi, *tahliliy* bosqichda jarayon ishtirokchilari qo'llab-quvvatlash nima bo'layotganini tahlil qilish, yangi qiyinchiliklar va ularni bartaraf etish yo'llari ehtimolini bashorat qilish.

Avvalo, biz ijtimoiy ahamiyatga ega ekanligini ta'kidlashimiz kerak ular xabardor bo'lgan voqealar davrida yoshlarni pedagogik qo'llab-quvvatlash.

Yoshlik uchun voqeani inson hayotining asosiy tushunchasi, asosiy elementi deb hisoblash mumkin. *Birgalikda bo'lish - men bilan bo'lish* - bu rivojlanadi va rivojlanadi; rivojlanish natijasi sub'ektivlikning u yoki bu shaklidir. Voqea - bu sodir bo'layotgan narsaga hissiy munosabatni keltirib chiqaradigan holat yoki sharoitlar to'plami. Voqea tarix faktiga, aniq bir shaxsga nisbatan esa uning tarjimai holi faktiga aylanadi.

Bunday holda, odam ko'pincha nima sodir bo'layotganiga darhol tegishli baho bera olmaydi. Uning hayotini ikki ekstremal nuqtaga ega bo'lgan murakkab chiziq sifatida tasavvur qilish mumkin: tug'ilish va o'lim va ular orasida turli xil hissiy ohanglardagi ko'plab boshqa hodisalar ro'y beradi, ular uning xotirasida iz qoldiradi yoki izsiz o'tadi. Masalan, bir yigit tug'ilgan kunini, sevganini uchratgan kunini, u uchun muhim narsani sotib olgan vaqtini quvonch bilan eslaydi. Xafagarchiliklar, adolatsiz jazolar, kasalliklar, yaqinlarning o'limi va boshqa salbiy his-tuyg'ularga sabab bo'lgan voqealar ham esga olinadi. Qoida tariqasida, faqat muhim voqea inson

rivojlanishiga sezilarli ta'sir ko'rsatishi mumkin.

Yoshlar bilan yoki ularning atrofida sodir bo'lgan barcha hodisalarni turli asoslarga ko'ra tasniflash mumkin.

Tasniflashning birinchi asosi tadbir ishtirokchilari va voqea joyi hisoblanadi. Ushbu tasnifga ko'ra, **birinchi guruhga yoshlarning atrofdagi ijtimoiy muhit bilan bevosita aloqasi doirasidan tashqaridagi hodisalar** kiradi. Ushbu guruh dunyoda, mamlakatda, mintaqada, shaharda sodir bo'lgan voqealarni **o'z ichiga oladi**, ularda bola yoki uning qarindoshlari ishtirok etmaydi. Bu hodisalar odamning tajribasini qo'zg'atishi yoki bo'lmasligi mumkin. Bunday tajribalar ko'plab sub'ektiv va ob'ektiv omillarga bog'liq. Yoshlarning ularni baholash va taqdim etishda faolligini rag'batlantirish orqali bu tadbirlarni yanada yaqinlashtirish mumkin.

Ikkinchi guruh - bu yigit bilan bevosita aloqada bo'lgan odamlar bilan sodir bo'lgan voqealar. Bunday hodisalar o'z ta'sirining kuchi va yosh odamning ushbu hodisalarga munosabati tabiatida farq qilishi mumkin.

Tasniflashning ikkinchi asosi yoshning ushbu tadbirda ishtirok etish faolligi darajasi bo'lishi mumkin. Ushbu tasnif kontekstida quyidagi hodisalar guruhlarini ajratish mumkin:

- yosh yigit bilan sodir bo'lgan, u ta'sir qila olmaydigan voqealar;
- unda yosh faol ishtirokchi bo'lsa;
- yosh yigitning o'zi tomonidan ishlab chiqilgan;
- bu haqda yigit faqat ma'lumotga ega.

Hodisalarning boshqa tasnifida, yosh odamning davom etayotgan voqeaga munosabati asos bo'lishi mumkin. Ushbu tasnif doirasida quyidagi hodisalar guruhlari ajratiladi:

- yosh odam uchun bu muhim emas;
- vaziyatli his-tuyg'ularni uyg'otadi;
- ancha uzoq davom etadigan tajribalarni keltirib chiqaradi;
- stressni keltirib chiqaradi.

Hodisalarni davomiyligi bo'yicha tasniflash mumkin. Quyidagi guruhlarini taxminan ajratish mumkin:

- qisqa vaqt (soat, kun);
- o'rtacha davomiyligi (10 kungacha);
- uzoq muddatli (10 kundan ortiq, bir oygacha);
- hozirgi hayotga aylangan voqea.

Ijtimoiy-pedagogik qo'llab-quvvatlash nafaqat tadbir davomida yoshga yordam berish va uni qo'llab-quvvatlashni, balki uning hayotidagi voqealarni qurishni, yoshning ushbu tadbirga jalb qilinishini ta'minlaydigan va uning o'zini o'zi rivojlantirishini rag'batlantiradigan maqsadli, izchil pedagogik harakatlar majmuasini amalga oshirishni ham o'z ichiga oladi. Pedagogik yordamning birinchi vazifasi tadbirga qo'shilishni ta'minlashdir.

Ishtirok etish - bu ob'ektiv va sub'ektiv tarkibiy qismlarni o'z ichiga olgan hodisaga nisbatan shaxsiy holat. Ob'ektiv komponent - bu yoshning tadbirda ishtirok etishi, sub'ektiv komponent - uning voqeaga munosabati. Yosh bir tadbirda qanchalik faol ishtirok etsa, uning tarbiyaviy salohiyati shunchalik yuqori bo'ladi.

Ikkinchi funktsiya - **aks ettirish asosida o'z-o'zini rivojlantirishni rag'batlantirish. Shu munosabat bilan** yoshlar bilan ishlash tashkilotchisining faoliyati ham sodir bo'layotgan voqealardan xabardor bo'lish, uni aks ettirish va o'z-o'zini takomillashtirish yo'llarini izlash motivlarini rivojlantirishga qaratilgan bo'lishi kerak.

Insonning o'z-o'zini rivojlanishini rag'batlantirish o'z-o'zini tarbiyalash va o'z-o'zini tarbiyalash motivlarini shakllantirishni o'z ichiga oladi. Bu jarayonning muhim xususiyatlari insonning o'zini-o'zi takomillashtirish jarayonining xabardorligi va maqsadga muvofiqligi, uning o'zini o'zi bilishi va o'z imkoniyatlarini va o'z ustida ishlash yo'nalishlarini aniqlashdir. Shu bilan birga, o'quvchilarni o'z-o'zini bilish, mulohaza yuritish, hayotiy voqealarni rejalashtirish usullariga o'rgatish muhim ahamiyatga ega.

munosabatlar va xulq-atvorning belgilangan normalari asosida hozirgi voqealarni axloqiy tekshirishda yoshlarga pedagogik yordamni o'z ichiga oladi. - Bunday yordam yoshlar bilan ishlash tashkilotchisi tomonidan o'qituvchilar, psixologlar, ruhoniylar, ijtimoiy ishchilar. Ushbu yordam yoshlar bilan axloqiy

me'yorlarni muhokama qilishni va ularga axloqiy munosabatda bo'lishni o'rgatishni o'z ichiga oladi. Axloqiy o'zini o'zi baholashni va xatti-harakatlarni axloqiy tuzatishni rag'batlantirish muhimdir.

Psixologik to'siqlar Akademik RAO R.X. Shakurov buni hayot va sub'ekt, uning faoliyatining namoyon bo'lishiga qarshilik ko'rsatadigan tashqi va ichki to'siqlar" deb ta'riflaydi.

Psixologik to'siqlarni bartaraf etish muammosini hal qilish o'quvchilarning o'z maqsadlariga erishishda faol bo'lish uchun resurslarini safarbar qilishda pedagogik yordam ko'rsatishni talab qiladi. Shu bilan birga, insonning maqsadlari uning hayotining ma'nosini tushunishiga sezilarli darajada bog'liq.

Yoshlar bilan ishlash tashkilotchilari ushbu vazifani amalga oshirar ekan, - yoshlarning o'z maqsadlariga erishish yo'lida irodali sa'y-harakatlarini namoyon etishlari uchun shart-sharoit yaratishi, bu maqsadlarga erishilganda ijobiy hissiy holatni uyg'otishi kerak.

Vaziyatni aktuallashtirish har bir hodisada *situatsion dominant* (T.V. Masharova) - shaxsning aktuallashtirilgan ichki holatini o'z ichiga olishi kerakligini nazarda tutadi, bu voqea mazmunida u uchun nima muhimligini belgilaydi va uning hissiy bahosida ifodalanadi. Bu tamoyil yosh yigitga voqeani tahlil qilish, undagi asosiy va ikkinchi darajali narsalarni aniqlashda yordam berishni talab qiladi. Bundan tashqari, faoliyat va muloqotda pedagogik muammoni hal qilish uchun katta imkoniyatlarga ega bo'lgan voqea qismini ta'kidlash muhimdir. Vaziyatning ustunligi sodir bo'layotgan narsalarni hissiy baholash bilan chambarchas bog'liq va shuning uchun insonning hissiy sohasining rivojlanishini nazarda tutadi.

Sanab o'tilgan vazifalar faqat ekzistensial yondashuv doirasida amalga oshiriladigan pedagogik faoliyatga yondashuvlarning umumiy sxemasini ko'rsatadi va hozircha ularni yuqorida ko'rsatilgan maqsadlarni amalga oshirish uchun zarur, ammo etarli darajada talablar to'plami deb hisoblash mumkin.

10.2. Yoshlar hayotidagi voqea xodisalarni tasniflash.

Inson hayoti bir qator voqealardir. Agar jarayon sifatida hodisalarning ijtimoiy-pedagogik ta'minlanishi haqida gapiradigan bo'lsak, uni dialektik jihatdan ko'rib chiqib, uning rivojlanish manbasini, harakatlantiruvchi kuchi va asosiy bosqichlarini ajratib ko'rsatishimiz kerak.

Aytganimizdek, ijtimoiy-pedagogik faoliyatning maqsadi yoshlarning ijtimoiyligini shakllantirishdir. Manba ijtimoiy tajribaning hozirgi darajasi va uning ijtimoiy muammoni hal qilish uchun yoshning etarli emasligi o'rtasidagi ziddiyatdir. Bunday kamchilik o'g'il yoki qiz va ijtimoiy va pedagogik qo'llab-quvvatlash sub'ekti o'rtasidagi o'zaro munosabatlar jarayonida qoplanishi mumkin. Bu o'zaro ta'sir bu jarayonning harakatlantiruvchi kuchi hisoblanadi.

Voqealarni ijtimoiy-pedagogik qo'llab-quvvatlashning uchta komponentini ajratib ko'rsatish maqsadga muvofiqdir: propedevtik, dolzarb va aks ettiruvchi.

Propedevtik komponent yoshlarni bo'lajak tadbirlarda yuzaga keladigan ijtimoiy muammolarni hal qilishda yuzaga kelishi mumkin bo'lgan qiyinchiliklarni engishga tayyorlashni o'z ichiga oladi.

Haqiqiy komponent mutaxassislarning (o'qituvchilar, psixologlar, yoshlar bilan ishlash tashkilotchilari) yordami va yordamini talab qiladigan haqiqiy vaziyatning paydo bo'lishi paytida o'qituvchining o'ziga xos faoliyatini o'z ichiga oladi.

Refleksiv komponent yoki keyingi ta'sir komponenti nima bo'layotganini tushunishni va kelajakda muayyan harakatlarni loyihalashni o'z ichiga oladi.

Ijtimoiy-pedagogik qo'llab-quvvatlash jarayoni tsiklik bo'lib, quyidagi **bosqichlarni o'z ichiga oladi.**

Birinchisi, **muammoni hal qilish bosqichidir**. Ushbu bosqichda tashkilotchilar yigit bilan birgalikda ijtimoiy-pedagogik qo'llab-quvvatlash mavzusini kashf etadilar va yangilaydilar, bu yigitning muammosi, qiyinligi, noroziligi. Uning mohiyati va sabablari ochiladi, qarama-qarshiliklar ochiladi, muammo shakllantiriladi.

Ikkinchi, **qidiruv-o'zgaruvchan** bosqichda muammoni hal qilish yo'llarini izlash amalga oshiriladi va bu jarayonda yoshlar bilan ishlash bo'yicha

mutaxassisning ishtiroki darajasi, shuningdek, qo'llab-quvvatlash vositalari aniqlanadi.

Uchinchi, **amaliy bosqichda**, haqiqiy yoki virtual (vaziyatni taqlid qilishda) harakatlar yoshlar bilan birgalikda amalga oshiriladi, bu esa yoshni muammoni hal qilishga olib keladi.

To'rtinchi, **tahliliy** bosqichda qo'llab-quvvatlash jarayonining ishtirokchilari nima bo'layotganini tahlil qiladilar, yangi qiyinchiliklar paydo bo'lish ehtimoli va ularni bartaraf etish yo'llarini bashorat qilishadi.

Avvalo, yoshlarga ma'lum bo'lgan tadbirlarda ularni ijtimoiy-pedagogik qo'llab-quvvatlash muhimligini alohida ta'kidlashimiz kerak.

Yungogiklar uchun **hodisani** asosiy tushuncha deb hisoblash mumkin. Voqea inson hayotining asosiy elementidir. *Tadbir. Men bilan bo'lish.* " Birgalikda bo'lish " - bu rivojlanadigan va rivojlanadigan narsa; rivojlanish natijasi sub'ektivlikning u yoki bu shaklidir. *Voqea - bu sodir bo'layotgan narsaga hissiy munosabatni keltirib chiqaradigan holat yoki sharoitlar to'plami.* Voqea tarix faktiga, aniq bir shaxsga nisbatan esa uning tarjimai holi faktiga aylanadi.

Bunday holda, odam ko'pincha nima sodir bo'layotganiga darhol tegishli baho bera olmaydi. Uning hayotini ikkita ekstremal nuqtadan iborat murakkab chiziq sifatida tasavvur qilish mumkin: tug'ilish va o'lim. Va ular orasida turli xil hissiy ohanglardagi ko'plab boshqa hodisalar ro'y beradi, ular uning xotirasida iz qoldiradi yoki izsiz o'tadi.

Masalan, bir yigit tug'ilgan kunini, sevganini uchratgan kunini, u uchun muhim narsani sotib olgan vaqtini quvonch bilan eslaydi. Xafagarchiliklar, adolatsiz jazolar, kasalliklar, yaqinlarning o'limi va boshqa salbiy his-tuyg'ularga sabab bo'lgan voqealar ham esga olinadi. Biz faqat muhim voqea inson rivojlanishiga sezilarli ta'sir ko'rsatishi mumkinligidan kelib chiqamiz.

Yoshlar bilan yoki ularning atrofida sodir bo'lgan barcha hodisalarni turli asoslarga ko'ra tasniflash mumkin.

Tasniflashning birinchi asosi **tadbir ishtirokchilari va voqea joyi hisoblanadi.**

Ushbu tasnifga ko'ra, *birinchi guruhga yoshlarning atrofidagi ijtimoiy muhit bilan bevosita aloqasi doirasidan tashqaridagi hodisalar* kiradi . Ushbu guruhga dunyoda, mamlakatda, mintaqada, shaharda sodir bo'lgan, bola yoki uning qarindoshlari ishtirok etmaydigan voqealar kiradi. Bu hodisalar odamning tajribasini qo'zg'atishi yoki bo'lmasligi mumkin. Bunday tajribalar ko'plab sub'ektiv va ob'ektiv omillarga bog'liq. Yoshlarning ularni baholash va taqdim etishda faolligini rag'batlantirish orqali bu tadbirlarni yanada yaqinlashtirish mumkin.

Ikkinchi guruhga yosh yigit bilan bevosita aloqada bo'lgan odamlar bilan sodir bo'lgan voqealar kiradi. Bunday hodisalar o'z ta'sirining kuchida va yosh odamning ushbu hodisalarga bo'lgan munosabatining tabiatida farq qilishi mumkin.

Tasniflashning ikkinchi asosi yoshning ushbu tadbirda ishtirok etish faolligi darajasi bo'lishi mumkin. Ushbu tasnif kontekstida quyidagi hodisalar guruhlarini ajratish mumkin:

- yosh yigit bilan sodir bo'lgan, u ta'sir qila olmaydigan voqealar;
- yosh faol ishtirokchi bo'lgan voqealar;
- yosh yigitning o'zi tomonidan qurilgan voqea;
- yosh odam faqat ma'lumotga ega bo'lgan voqea.

Hodisalarning boshqa tasnifida, yosh odamning davom etayotgan voqeaga munosabati asos bo'lishi mumkin. Ushbu tasnif doirasida quyidagi hodisalar guruhlari ajratiladi:

- voqea yigit uchun ahamiyatli emas;
- voqea vaziyatli his-tuyg'ularni uyg'otadi;
- hodisa juda uzoq davom etadigan tajribalarni keltirib chiqaradi;
- stressni keltirib chiqaradigan hodisa.

Hodisalarni davomiyligi bo'yicha tasniflash mumkin. Quyidagi guruhlarni taxminan ajratish mumkin:

- hodisa, qisqa vaqt (soat, kun);
- o'rtacha davomiylik hodisasi (o'n kungacha);
- uzoq muddatli hodisa (o'n kundan ortiq, bir oygacha);
- hozirgi hayotga aylangan voqea.

Ijtimoiy va pedagogik qo'llab-quvvatlash nafaqat voqea paytida yoshga yordam berish va qo'llab-quvvatlashni, balki uning hayotidagi voqealarni qurishni ham o'z ichiga oladi.

Tadbir davomida yoshni ijtimoiy-pedagogik qo'llab-quvvatlash yoshning ushbu hodisaga jalb qilinishini ta'minlaydigan va sodir bo'layotgan voqealar haqida o'ylash asosida uning o'zini o'zi rivojlanishini rag'batlantiradigan maqsadli, izchil pedagogik harakatlar majmuasini amalga oshirishni o'z ichiga oladi.

Pedagogik yordamning birinchi vazifasi ***tadbirga qo'shilishni ta'minlashdir.***

Ishtirok etish - bu hodisaga nisbatan shaxsiy holat bo'lib, u ob'ektiv va sub'ektiv tarkibiy qismlarni o'z ichiga oladi. Ob'ektiv komponent - bu yoshning tadbirga ishtirok etishi, sub'ektiv komponent - uning voqeaga munosabati. Yosh bir tadbirga qanchalik faol ishtirok etsa, uning tarbiyaviy salohiyati shunchalik yuqori bo'ladi.

Ikkinchi funktsiya - ***aks ettirish asosida o'z-o'zini rivojlantirishni rag'batlantirish.*** Shu munosabat bilan, yoshlar bilan ishlaydigan mutaxassisning faoliyati nima bo'layotganini anglash, uni aks ettirish va o'z-o'zini takomillashtirish yo'llarini izlash motivlarini rivojlantirishga qaratilgan bo'lishi kerak.

Insonning o'z-o'zini rivojlanishini rag'batlantirish o'z-o'zini tarbiyalash va o'z-o'zini tarbiyalash motivlarini shakllantirishni o'z ichiga oladi. Bu jarayonning muhim xususiyatlari insonning o'zini-o'zi takomillashtirish jarayonining xabardorligi va maqsadga muvofiqligi, uning o'zini o'zi bilishi va o'z imkoniyatlarini va o'z ustida ishlash yo'nalishlarini aniqlashdir.

Shu bilan birga, o'quvchilarga o'z-o'zini bilish, fikrlash, hayotiy voqealarni rejalashtirish usullarini o'rgatish muhimdir.

Axloqiy o'z-o'zini tartibga solish uchun shart-sharoit yaratish munosabatlar va xulq-atvorning belgilangan normalari asosida hozirgi voqealarni axloqiy tekshirishda yoshlarga pedagogik yordamni o'z ichiga oladi. Bunday yordamni yoshlar bilan ishlash tashkilotchisi o'qituvchilar, psixologlar, ruhoniylar va ijtimoiy xodimlar bilan birgalikda ko'rsatishi mumkin.

Bu yordam yoshlar bilan axloqiy me'yorlarni muhokama qilishni va ularga axloqiy xulq-atvorni o'rgatishni o'z ichiga oladi. Axloqiy o'z-o'zini hurmat qilish va xatti-harakatlarning axloqiy o'zini o'zi tuzatishni rag'batlantirish muhimdir .

R. X. Shakurov psixologik to'siqlarni "sub'ekt hayoti va faoliyatining namoyon bo'lishiga qarshilik ko'rsatadigan tashqi va ichki to'siqlar" deb ta'riflaydi.⁴

Psixologik to'siqlarni bartaraf etish muammosini hal qilish o'quvchilarning o'z maqsadlariga erishishda faol bo'lish uchun resurslarini safarbar qilishda pedagogik yordam ko'rsatishni talab qiladi. Shu bilan birga, insonning maqsadlari uning hayotining ma'nosini tushunishiga sezilarli darajada bog'liq.

Yoshlar ishi tashkilotchilari ushbu vazifani amalga oshirib, yoshlarning o'z maqsadlariga erishish yo'lida mustahkam irodali sa'y-harakatlarini namoyon etishlari uchun shart-sharoit yaratishi, bu maqsadlarga erishilganda ijobiy hissiy holatni uyg'otishi kerak.

Vaziyatning aktuallashuvi har bir hodisaning *situatsion dominantni* (T.V.Masharova atamasi) - shaxsning ichki holatini o'z ichiga olishi kerakligini nazarda tutadi, bu voqea mazmunida u uchun nima muhimligini belgilaydi va uning hissiy bahosida ifodalanadi. Bu tamoyil yosh yigitga voqeani tahlil qilish, undagi asosiy va ikkinchi darajali narsalarni aniqlashda yordam berishni talab qiladi. Shu bilan birga, faoliyat va muloqotda pedagogik muammoni hal qilish uchun katta imkoniyatlarga ega bo'lgan voqea qismini ta'kidlash juda muhimdir.

Vaziyatning ustunligi sodir bo'layotgan narsalarni hissiy baholash bilan chambarchas bog'liq va shuning uchun insonning hissiy sohasining rivojlanishini nazarda tutadi.

Sanab o'tilgan vazifalar faqat ekzistensial yondashuv doirasida amalga oshiriladigan pedagogik faoliyatga yondashuvlarning umumiy sxemasini ko'rsatadi va hozircha ularni yuqorida ko'rsatilgan maqsadlarni amalga oshirish uchun zarur, ammo etarli darajada talablar to'plami deb hisoblash mumkin. ta'lim va ta'lim.

Bir tomondan, ijtimoiy-pedagogik faoliyat sub'ektlarining xohish-irodasiga bog'liq bo'lmagan sodir bo'layotgan voqealarni pedagogik qo'llab-quvvatlash

⁴ https://studme.org/419293/pedagogika/sotsialno_pedagogicheskoe_soprovozhdenie_sobytiy_zhizni_molodezhi

texnologiyasini ishlab chiqish kerak, boshqa tomondan, bunday munosabatlarni yaratish kerak. yosh inson hayotida sodir bo'ladigan har bir hodisani rivojlanishga aylantirish.

Pedagogik qo'llab-quvvatlash texnologiyasi voqeani tahlil qilish, uning tarbiyaviy salohiyatini aniqlash, yoshlarga ijobiy ta'sir ko'rsatishi mumkin bo'lgan voqea tomonlariga e'tiborni qaratish, salbiy ta'sirlarni zararsizlantirish va sodir bo'layotgan voqealarga yoshning refleksli munosabatini rag'batlantirishni o'z ichiga olishi kerak.

Yoshlarni ijtimoiy-pedagogik qo'llab-quvvatlashning eng samarali usullariga quyidagilar kiradi.

Ochiq pedagogik qo'llab-quvvatlash va hamkorlik qilish texnikasi: rag'batlantirish, maqtash, ma'qullash; so'rov, faoliyatni rag'batlantirish; ishonch, shaxsiyatning rivojlanishi; rag'batlantirish, xatolar haqida gapirmaslik; hamdardlik, hamdardlik, qayg'u namoyon bo'lishi; yaxshi natijalarni kutish; qiziqtirgan faoliyatda ishtirok etish.

Yashirin pedagogik qo'llab-quvvatlash texnikasi: xatolarni manzilsiz eslatish; xayoliy, soxta befarqlik, diqqatni o'zgartirish; talaba o'rnida biror narsa qilish; ishora, manzilsiz qilingan taxmin; vazifani, tartibni o'zgartirish; hayotiy vaziyatlarni muhokama qilish (tahlil qilish); raqobatni rag'batlantirish.

Shunday qilib, ijtimoiy-pedagogik qo'llab-quvvatlash yoshlar bilan ishlash tashkilotchisi faoliyatining eng muhim tarkibiy qismi bo'lib, uni amalga oshirish jarayonida yoshlarga ijtimoiylashuv qiyinchiliklarini engish, shaxsiy inqirozlarni bartaraf etish va to'g'ri qaror tanlashda yordam berish mumkin. qiyin hayotiy vaziyatlar.

10.3. Ijtimoiy pedagogik qo'llab-quvvatlash funksiyalari.

Ijtimoiy-pedagogik faoliyat sub'ektlari tomonidan ijtimoiy-pedagogik muammolarni hal qilish yo'llari harakatlar majmuini ifodalovchi funktsiyalarda ochiladi, ularning amalga oshirilishi yuqoridagi maqsad va vazifalarga erishishni ta'minlaydi.

Funktsiyalarning ikkita guruhini ajratish mumkin: o'zgarmas (ularni amalga oshirish ijtimoiy-pedagogik faoliyat jarayonida hal qilinadigan barcha vazifalarga xosdir) va **o'zgaruvchan** (ular ko'proq ma'lum bir muammoni hal qilish uchun xosdir).

Quyida ta'kidlangan ijtimoiy-pedagogik faoliyatning har bir komponentida o'zgaruvchan funktsiyalar ustunlik qiladi.

Qanday tarkibiy qismlari vazifalari va ularni amalga oshirish usullarida aks etadi?

Birinchi vazifa - **shaxsning ijtimoiy savodxonligini shakllantirish** - uning ijtimoiy o'rganishi orqali amalga oshiriladi.

Ijtimoiy savodxonlik nimani anglatadi? Kishilik jamiyatiga kirib kelayotgan inson, eng avvalo, jamiyat normalarini, odamlarning yashash qoidalarini bilishi kerak. Va nafaqat qoidalar, balki u fuqaro sifatida rioya qilishi kerak bo'lgan qonunlar ham.

Ijtimoiy savodxonlik shundan iboratki, inson ko'plab ijtimoiy rollarni amalga oshirib, siyosiy jarayonlarning ishtirokchisi sifatida harakat qiladi; u asosiy siyosiy bilimga ega bo'lishi kerak; huquq subyekti va huquqiy ta'sir obyekti bo'lib, huquqiy bilimga ega bo'lishi kerak; oila a'zosi bo'lib, u oila qanday yashashini bilishi kerak.

Biz mehribonlik uylari tarbiyalanuvchilari bilan o'yin tashkil qilmoqchi bo'lganimizda, biz ularni boshqa oiladan kelgan mehmonlarni o'z oilalarida qanday kutib olishlarini ko'rsatish uchun taklif qildik. Va ularning barchasi televizorda ko'rgan narsalarining parchalarini o'ynashdi va bularning barchasi Braziliya va Meksika seriallari edi. Bu esa bu bolalarda ijtimoiy savodxonlik yo'qligidan dalolat beradi.

Ijtimoiy savodxonlikni rivojlantirish vazifasi ijtimoiy voqelik, ijtimoiy muammolarni hal qilish yo'llari va odamlar bilan o'zaro munosabatlar standartlari haqida bilimlarni egallashni o'z ichiga oladi.

Ushbu muammoni hal qilishning asosiy yo'nalishlarini quyidagicha aniqlash mumkin:

- yoshlarda o'zini jamiyat a'zosi va mamlakat fuqarosi sifatida ro'yobga chiqarish uchun zarur bo'lgan asosiy huquqiy, siyosiy, psixologik va boshqa bilimlarni shakllantirish;

- mumkin bo'lgan ijtimoiy tanlovlar bilan tanishish;
- shaxsning ijtimoiy xulq-atvorining mumkin bo'lgan oqibatlarini baholashga bashoratli tayyorlikni shakllantirish.

Ushbu muammoni hal qilishni ta'minlaydigan funktsiyalar quyidagilar bo'ladi:

Ijtimoiy muammolarni yangilash funktsiyasi, bu odamlar o'rtasidagi munosabatlardagi qarama-qarshiliklarni tahlil qilish va ushbu muammolarni hal qilish yo'llarini topish asosida paydo bo'ladigan muammolarning ma'nosini tushunish zarurligini yaratishga qaratilgan pedagogik harakatlar majmuasini o'z ichiga oladi.

Kognitiv funktsiya yoshlarning odamlar bilan munosabatlari jarayonida qaror qabul qilish uchun etarli ma'lumotga ega bo'lishini o'z ichiga oladi.

Har bir insonning qiymat yo'nalishlari va ekzistensial tanloviga qarab ma'lum bir ijtimoiy muammoni hal qilish uchun loyihalarni ishlab chiqishni o'z ichiga olgan **proyektiv funktsiya**.

Ikkinchi vazifa - **ijtimoiy o'zini o'zi belgilash uchun sharoit yaratish**, ya'ni shaxsning ijtimoiy munosabatlar tizimidagi ijtimoiy roli va ijtimoiy mavqeini hayotdagi o'z maqsadlarini tushunish asosida tanlashi, bu esa shaxsning inklyuziyasini nazarda tutadi. ushbu ijtimoiy munosabatlar tizimida.

O'z taqdirini o'zi belgilash - bu shaxsning turli xil ijtimoiy munosabatlardagi o'rnini ongli ravishda tanlashidan iborat bo'lgan shaxsiy kamolotni rivojlantirishning markaziy mexanizmi.

O'z taqdirini o'zi belgilash zaruratining namoyon bo'lishi, shaxsning odamlar o'rtasidagi turli xil aloqalar tarkibida o'z pozitsiyasiga ega bo'lish istagi bilan ajralib turadigan rivojlanishning etarlicha yuqori darajasiga erishganligini ko'rsatadi.

O'z taqdirini o'zi belgilash jarayoni integratsiyaga intilish, ijtimoiy hamjamiyatga qo'shilish va individuallikka intilish, qadrli shaxs sifatida jamiyatdan ajralib chiqish istagining dialektik birligi bilan tavsiflanadi.

Ijtimoiy-pedagogik faoliyatning ushbu vazifasi insonning o'zining ijtimoiy tanlovi va ijtimoiy mavqeini tushunishini nazarda tutishini hisobga olsak, uni quyidagi yo'nalishlarda amalga oshirish mumkin:

- ijtimoiy munosabatlar tizimida ishtirok etish va ijtimoiy rollar majmuasini amalga oshirishni adekvat baholashga nisbatan refleksiv pozitsiyani shakllantirish;
- vaziyatni hal qilish uchun qiymat normalarini o'zlashtirish, xatti-harakatlar strategiyasini ishlab chiqish;
- o'zingizning va hamkorlaringizning muammolarini nisbatan mustaqil ravishda hal qilish va jamiyat bilan o'zaro munosabatlarda oqilona qarorlar qabul qilish imkonini beruvchi harakat namunalarini o'zlashtirish.

Ushbu muammoni hal qilish qanday harakatlarga bog'liq? Bu harakatlar funksiyalar majmuasida aks etadi .

Simulyatsiya qilingan hayotiy vaziyatda yashash funktsiyasi insonning ijtimoiy va pedagogik faoliyat sub'ekti tomonidan taqlid qilingan tipik hayotiy vaziyatlarda yashashi uchun sharoit yaratishni o'z ichiga oladi.

Insonning ijtimoiy muammoni hal qilish va uning real yoki simulyatsiya qilingan vaziyatda yashashi uchun o'zini o'zi qadrlashni rag'batlantirishni o'z ichiga olgan **refleksiv funktsiya**.

ichki axloqiy me'yorlar asosida baholashga tayyorlikni shakllantirishni o'z ichiga olgan **axloqiy ekspertiza funktsiyasi**.

Uchinchi vazifa - ijtimoiylashuv qiyinchiliklarini va atrofdagi ijtimoiy muhit bilan munosabatlarda yuzagakeladigan muammolarni **bartaraf etishga yordam berish vazifasi - ijtimoiy-pedagogik qo'llab-quvvatlash orqali amalga oshiriladi**.

Bolada, yoshda va hatto kattalarda ko'pincha odamlar, ijtimoiy institutlar, maktab, oila bilan munosabatlar bilan bog'liq ko'plab qiyinchiliklar va muammolar mavjud. Bu muammolar, shubhasiz, insondan ularni o'zi hal qilishini talab qiladi, lekin ularni o'zi uchun hal qilish kerak emas. Ammo bu qo'llab-quvvatlashni talab qiladi. Ushbu muammolarni hal qilishda bizga yordam kerak. Va shuning uchun eng muhim vazifalardan biri bu bolaga atrofdagi ijtimoiy muhit bilan munosabatlarini

tartibga solish muammolarini hal qilishga yordam beradigan ijtimoiy va pedagogik qo'llab-quvvatlashdir.

Ijtimoiy-pedagogik qo'llab-quvvatlash bolaning ijtimoiy munosabatlarini o'rnatishda qo'llab-quvvatlashni, shaxsiy muammolarni hal qilishda va ijtimoiylashuv qiyinchiliklarini engishda yordam berishni o'z ichiga oladi.

Ushbu muammoni hal qilishning asosiy yo'nalishlari:

- Insonning yangi hayotiy vaziyatlarga **moslashishi (boshqa shaharga ko'chib o'tish, yangi odamning oilasiga qo'shilish, ilgari noma'lum bo'lgan voqea da ishtirok etish va boshqalar)**. Ijtimoiy va pedagogik qo'llab-quvvatlashning ushbu komponenti bolaning yangi, ilgari noma'lum sharoitlarda o'z pozitsiyasini munosib ijtimoiy tanlashiga yordam beradi. Bolaning adekvat moslashuviga bola bilan yangi vaziyatni birgalikda tahlil qilish, unga nisbatan munosabatini aniqlash va u bilan birgalikda xatti-harakatlar usullarini izlash yordam beradi.

- Uning harakatlari va xatti-harakatlariga sezilarli ta'sir ko'rsatadigan bolalarning qadriyatlarini **tuzatish**. Avvalo, biz deviant va huquqbuzarliklarga moyil bolalar haqida bormoqda. Bunday holda, o'qituvchilar yuqoridagi barcha funktsiyalarni amalga oshirishdan kelib chiqib, bolaning atrofidagi dunyoga munosabatini moslashtirishga, uning stereotipik xatti-harakatlar normalarini o'zgartirishga va uning harakatlarini yanada mazmunli va mustaqil qilishga chaqiradilar.

- Uning hayoti va odamlar o'rtasidagi munosabatlar uchun muhim voqea bilan bog'liq yuzaga keladigan vaziyatlarni etarli darajada baholash bilan bog'liq bo'lgan **bolaning hayotidagi shaxsiy inqirozlarni bartaraf etish**.

Ijtimoiy va pedagogik qo'llab-quvvatlashning barcha sanab o'tilgan tarkibiy qismlari o'zaro bog'liq bo'lib, ularni amalga oshirish bolaga har tomonlama va yaxlit ta'sir ko'rsatadi va uning etarli darajada rivojlanishiga yordam beradi.

Bu vazifani amalga oshirish ijtimoiy-pedagogik funktsiyalar majmuasida ham o'z ifodasini topadi.

Pedagogik qo'llab-quvvatlash ijtimoiy va pedagogik qo'llab-quvvatlash funktsiyasidir. Uning predmeti, O. S. Gazmanning fikriga ko'ra, "bola bilan o'z manfaatlarini, maqsadlarini, imkoniyatlarini va uning insoniy qadr-qimmatini saqlab qolishga va o'rganishda mustaqil ravishda istalgan natijalarga erishishga to'sqinlik qiladigan to'siqlarni (muammolarni) bartaraf etish yo'llarini birgalikda aniqlash jarayoni, o'z-o'zini tarbiyalash, muloqot, turmush tarzi".⁵

Bolaga bu muammoni hal qilish uchun emas, balki paydo bo'lgan shaxsiy muammoning echimini topishda bolani qo'llab-quvvatlash kerak. Pedagogik yordam bolaning mavjud kuchli va potentsial imkoniyatlariga tayanishni va o'qituvchining bu qobiliyatlarga bo'lgan ishonchini o'z ichiga oladi.

Pedagogik yordam ko'rsatish orqali o'qituvchilar bolaning shaxsiy muammosini aniqlaydilar, u bilan uni hal qilish variantlarini izlaydilar va bolaning ijtimoiy tajribasidan kelib chiqqan holda ushbu qarorning oqibatlarini tahlil qiladilar.

Savollar tug'iladi: bola barcha yuzaga keladigan muammolarni mustaqil ravishda hal qila oladimi? U necha yoshida mustaqil va mazmunli o'z ekzistensial tanlovini amalga oshirishi mumkin? Darhol ta'kidlash kerakki, ijtimoiy-pedagogik qo'llab-quvvatlash jarayonida o'qituvchi bolani qo'llab-quvvatlashi, uning qoqilishiga yo'l qo'ymasligi, shuningdek, unga muammoni hal qilish variantlarini ochib berishi kerak. Bundan tashqari, bolaning rivojlanishining har bir yosh bosqichida bu boshqacha tarzda sodir bo'ladi.

Pedagogik yordam boshqa maqsadli funktsiya bilan kesishadi - bolaga ijtimoiy-pedagogik yordam, bu bolaga yuzaga keladigan qiyinchiliklarni bartaraf etishda haqiqiy yordamni o'z ichiga oladi. Bu tengdoshlar va kattalar bilan ziddiyatli vaziyatni hal qilishdagi qiyinchiliklar, bolaga yuklangan vazifalarni bajarishdagi qiyinchiliklar, maqsadlarga erishishdagi qiyinchiliklar va boshqalar bo'lishi mumkin. Ijtimoiy-pedagogik faoliyatning ushbu texnologiyalari haqida darslikning 4-bobida batafsil to'xtalib o'tiladi.

⁵ https://studme.org/137252/pedagogika/printsipy_sotsialno_pedagogicheskoy_deyatelnosti

Ijtimoiy-pedagogik yordam bolaning ijtimoiy-pedagogik yordamga bo'lgan ehtiyojini aniqlashni, ushbu yordamning chora-tadbirlarini (aralashuv darajasi) aniqlashni va bolaning harakatlari orqali ham, kattalarning harakatlari orqali ham yordamni amalga oshirishni o'z ichiga oladi.

Yordam turli shakllarda taklif qilinishi mumkin (ya'ni taklif qilinadi, qo'yilmaydi): maslahat, bolalarga yordam berish uchun ma'lum shaxslarni jalb qilish, bola bilan birgalikdagi tadbirlar.

Shuni ta'kidlash kerakki, vazifalarni farqlash juda shartli va sanab o'tilgan barcha vazifalar kompleks tarzda hal qilinadi va ijtimoiy-pedagogik faoliyat natijasiga - shaxsning adekvat ijtimoiylashuviga integral ta'sir ko'rsatadi.

Har bir vazifa tadqiqotchilar turli guruhlariga birlashishga harakat qiladigan turli odamlarga nisbatan farqlanadi: yoshi, asosiy faoliyatining tabiati, og'ishlari, ijtimoiylashuvdagi qiyinchiliklari va boshqalar.

Ijtimoiy-pedagogik faoliyat odamlarning turli yosh guruhlariga taalluqli bo'lishiga va ba'zi hollarda qayta o'qitish pedagogikasi yoki androgogika bilan mos kelishiga qaramay, ijtimoiy-pedagogik faoliyatda asosiy e'tibor bolalar bilan ishlashga qaratilgan.

Bu umuman pedagogik faoliyatga mos keladi, shunga qaramay, bolalikka ko'proq e'tibor beradi. Ammo bu keksa yoshdagi odamlar uchun ijtimoiy ta'lim, ijtimoiy ta'lim va ijtimoiy pedagogik yordamni istisno qilmaydi.

Yuqorida sanab o'tilgan funktsiyalarga qo'shimcha ravishda, barcha sanab o'tilgan muammolarni hal qilishni ta'minlaydigan o'zgarmas instrumental funktsiyalarni ajratib ko'rsatish kerak. Bularga axborot va diagnostika, kommunikativ, prognostik va tashkiliy funktsiyalar kiradi.

Ijtimoiy-pedagogik qo'llab-quvvatlashning axborot-diagnostik funktsiyasini amalga oshirish bolalarda yuzaga keladigan muammolar va qiyinchiliklarning sabablarini aniqlash, eng mos pedagogik vositalarni tanlash va bolalarning muammolarini hal qilish uchun qulay shart-sharoitlarni yaratishni o'z ichiga oladi.

Diagnostikaning vazifalari bolalarning ijtimoiy rivojlanish dinamikasini kuzatish va ularni yuqori darajaga o'tkazish uchun maqbul imkoniyatlarni izlash,

shuningdek, bolalar rivojlanishining to'g'ri yo'nalishini aniqlashdir. Ijtimoiy-pedagogik yordamning diagnostik funksiyasini amalga oshirish bir qator bosqichlardan o'tishni o'z ichiga oladi:

- 1) amaliy so'rovni o'rganish;
- 2) muammoni shakllantirish;
- 3) kuzatilgan hodisalarning sabablari haqida farazlarni ilgari surish;
- 4) tadqiqot usulini tanlash;
- 5) usuldan foydalanish;
- 6) ijtimoiy-pedagogik tashxisni shakllantirish;
- 7) bolalar bilan rivojlanish ishlarini tashkil etish vositalarini izlash.

Ijtimoiy-pedagogikning kommunikativ funksiyasini amalga oshirish hamrohlik, o'qituvchilar bola bilan muloqotning uzunligi, shakli va chuqurligi, birinchi navbatda, maslahatchining qiyinchiliklarini hal qilish zarurati va etarliligi bilan belgilanishini aniq tushunishlari kerak.

Muloqotga to'g'ri tayyorgarlik ko'rish, aloqa o'rnatish, muammoni birgalikda boshdan kechirish va uning echimini izlash kerak. Muloqot ishtirokchilarining rollarini doimiy ravishda aniqlab olish, shuningdek, vaziyatni tuzatish kerak. Qoidaga rioya qilish sub'ektivdir, yuqorida aytib o'tganimizdek, o'smirning faolligini, u o'qituvchining yordami bilan o'z qiyinchiliklarini amalga oshiradi va mustaqil ravishda hal qiladi.

Ijtimoiy-pedagogik qo'llab-quvvatlash maqsadlariga erishish uchun prognostik funktsiyani amalga oshirish katta ahamiyatga ega.

Ushbu amalga oshirishning mohiyati jamiyatdagi aniq bolalar bilan sodir bo'lishi mumkin bo'lgan o'zgarishlarning aniq prognozini ishonchli ma'lumotlarga asoslangan holda asoslash va ushbu prognoz asosida bola bilan o'zaro hamkorlik loyihasini yaratishdir.

Prognoz, qoida tariqasida, bolaning hayotini psixo-ijtimoiy tahlil qilish va biopsikogen omillarni tahlil qilishga asoslanadi.

Ushbu omillar guruhini o'rganish bo'yicha maktab ishining samaradorligi o'qituvchi va psixologning o'zaro ta'siri va hamkorligiga bog'liq bo'ladi. Prognostik

omillar qatoriga oilaviy tarbiya sharoitlari ham kiradi. Oila bolaning ijtimoiy moslashuv mexanizmlarini shakllantirishda katta rol o'ynaydi. Bolaning oilasini o'rganish va u bilan ishlashni tashkil etishda kompleks yondashuv ham muhimdir. Faqatgina turli mutaxassislar - o'qituvchilar, sinf rahbari, ijtimoiy pedagog, psixolog, maktab shifokori bolani oilada tarbiyalash sharoitlarini etarlicha to'liq o'rganishi va ota-onalar bilan ishlashni tashkil qilishi mumkin.

Bolalar va o'smirlarning xulq-atvorini va ulardagi muammolarning paydo bo'lishini taxmin qilish imkonini beradigan omillar orasida bolaning guruhdagi pozitsiyasi muhim rol o'ynaydi. Guruhdagi bolaning pozitsiyasini o'rganayotganda, o'quvchi tegishli bo'lgan barcha guruhlarini tahlil qilish kerak. Bunga o'quv guruhi, shaxslararo muloqot uchun qiziqish guruhlar va boshqalar kiradi.

Bashorat qilishda e'tiborga olinishi kerak bo'lgan navbatdagi omil - bu referent guruhining talabaga ta'siri.

Yuqoridagi barcha omillar bir-biri bilan chambarchas bog'liq. Muayyan talaba yoki talabalar guruhi uchun u yoki bu omil ustun bo'lishi mumkin.

Tashkiliy funktsiyani amalga oshirish, yuzaga kelgan muammolarni hal qilish uchun o'qituvchi tomonidan tashkil etilgan vaziyatlar va hodisalardan foydalanishni o'z ichiga oladi. Bunday holatlar, agar ular bola uchun hissiy jihatdan ahamiyatli bo'lsa va u tomonidan uning hayotidagi voqea sifatida tan olinsa, ijtimoiy va pedagogik yordam uchun katta ahamiyatga ega. Ushbu funktsiyani amalga oshirish bolalar guruhlarini tashkil etish, kattalarni muayyan vaziyatni yaratish uchun tashkil etish va bola bilan o'zaro aloqada bo'lgan ijtimoiy institutlar faoliyatini muvofiqlashtirishni o'z ichiga oladi.

Yuqoridagi vazifalarning har biri dominant funktsiyalarga mos keladi, ularning amalga oshirilishi uni hal qilishga ko'proq yordam beradi.

Umuman olganda, sanab o'tilgan barcha vazifalar keng ma'noda shaxsni ijtimoiy tarbiyalashga qaratilgan. Lekin biz ijtimoiy tarbiyani tor ma'noda ko'rib chiqamiz.

Mavzu yuzasidan savollar:

1. Voqealarning ijtimoiy-pedagogik hamrohligining komponentlari deganda nima tushiniladi?
2. Pedagogik qo'llab-quvvatlashning predmeti qanday jarayonlarda aks etadi?
3. Propedevtik komponentga ta'rif bering.
4. Kishilarda uchraydigan boshqa shaharga ko'chib o'tish, yangi odamning oilasiga qo'shilish, ilgari noma'lum bo'lgan voqeadagi ishtirok etish kabi holatlar nima deb ataladi?
5. Simulyatsiya qilingan hayotiy vaziyatda yashash funktsiyasi nima?

11-mavzu. Yoshlar bilan ishlashda ijtimoiy-pedagogik innovatika va loyihaviy faoliyat.

11.1. Ijtimoiy-pedagogik innovatika mazmuni va mohiyati. Yoshlarni loyihalash faoliyatini tashkil etish.

“Hech qachon g'ayrioddiy narsani soddalashtirmang! Va bu dunyo sizga unchalik zerikarli va quvonchsiz ko'rinmaydi ... “

Yangi narsaga intilish yosh shaxsning o'ziga xos xususiyatlaridan biridir, shuning uchun innovatsion faoliyat yoshlar bilan ishlash tashkilotchisi 143hahar muhim o'rin egallashi kerak.

Ijtimoiy-pedagogik innovatsiya – ilmiy-pedagogik bilimlarning yangi tarmog'I, ijtimoiy sohadagi innovatsion jarayonning uchta asosiy kichik jarayoni: innovatsiyalarni yaratish, ularni ishlab chiqish va qo'llashning ajralmas birligi va o'zaro bog'liqligi haqidagi ta'limot.

Yoshlar bilan ishlashdagi innovatsion jarayonlar uchta asosiy jihatda ko'rib chiqiladi: ijtimoiy-iqtisodiy, psixologik-pedagogik va tashkiliy-boshqaruv. Umumiy iqlim, innovatsion jarayonlar sodir bo'ladigan va innovatsiya jarayoniga to'sqinlik qiladigan yoki rag'batlantiradigan sharoitlar ushbu jihatlariga bog'liq . Shu bilan birga, innovatsion jarayon (uning barcha uchta kichik jarayoni) o'z-o'zidan emas, balki ongli ravishda boshqariladi. Innovatsiyalarni joriy etish yoshlar bilan ishlash tashkilotchisining eng muhim vazifalaridan biridir.

Yoshlar bilan ishlash tashkilotchisining innovatsion faoliyati – bu, birinchi

navbatda, yoshlarning ijtimoiy faolligini rivojlantirishga qaratilgan, yoshlar bilan ishlashga innovatsiyalarni joriy etishni ta'minlashga qaratilgan chora-tadbirlar majmuidir. Yoshlar ishidagi innovatsiyalar yangi g'oyalar va tamoyillarning ijodiy rivojlanishini anglatadi, ba'zi hollarda ularni moslashtirish va qo'llash shartlarini o'z ichiga olgan standart loyihalarga olib keladi.

Yoshlar mehnatida innovatsion hodisalarning ikki turi mavjud: yoshlar uchun tashkil etilgan mehnatdagi yangiliklar va ijtimoiy faollikni amalga oshirish jarayonida yoshlarning o'zlari tomonidan yaratilgan innovatsiyalar. Agar birinchi turdagi ijtimoiy-pedagogik innovatsiyalar yoshlar mehnati tizimini yoki uning alohida jihatlari, xususiyatlari va jihatlari qayta qurish va o'zgartirish, takomillashtirish, o'zgartirish bilan bog'liq bo'lsa (yangi qonun hujjatlari, yangi tuzilmalar, ishni tashkil etish modellari va konsepsiyalarini yaratish). Yoshlar bilan, integratsiya aloqalari shakllari va boshqalar), keyin yoshlarning o'zlarining innovatsion faoliyati jamiyatga xizmat qilish, uning rivojlanishi va gullab-yashnashi uchun g'amxo'rlik qilishning alohida turi sifatida belgilanadi.

Yoshlar ishidagi innovatsiyalar – bu mavjud madaniyat va ijtimoiy muhitda innovatsion o'zgarishlarni rag'batlantiradigan, shaxs uchun ham, jamiyat uchun ham muammoli vaziyatlarning paydo bo'lishiga faol javob bo'lgan faoliyat.

Birinchi turdagi innovatsiyalarga O'zbekiston Respublikasidagi yoshlarga oid davlat siyosati strategiyasi bilan belgilanadigan loyihalar misol bo'la oladi, masalan, “Yosh kitobxon”, “Zakovat”, “100-START AP loyiha” va boshqa bir qancha ko'rik tanlovlarni olishimiz mumkun.

Yoshlar bilan ishlashdagi innovatsiyalar yoshlarning talab va qiziqishlarini qondirish, ijtimoiy ijodkorlikni rivojlantirish va tarbiyaviy vazifalar majmuasini amalga oshirishga katta ta'sir ko'rsatmoqda.

Yoshlar orasida innovatsiyalarni yaratish va joriy etishning muhim vositalaridan biri ijtimoiy-pedagogik dizayndir.

Yoshlar ishidagi ijtimoiy-pedagogik dizayn, birinchi navbatda, ma'lum bir ijtimoiy muammoni hal qilish uchun yoshlar tomonidan idrok etilgan ehtiyoj bilan belgilanadi. Har qanday ijtimoiy muammoni hal qilish to'rtta asosiy harakat bilan

belgilanadi: maqsad qo'yish, unga erishish yo'llarini aniqlash, ularni amalga oshirish bo'yicha real harakatlar va samaradorlikni tahlil qilish.

Proyektiv faoliyatning barcha komponentlari bir-biri bilan chambarchas bog'liq, ammo ularning har biri o'ziga xos xususiyatlarga ega.

Belgilangan maqsadga erishish yo'llarini aniqlashni ijtimoiy-pedagogik loyihalash deb atash mumkin. Yoshlar ishini loyihalash deganda, prognoz asosida shunday texnologiyalarni yaratish tushuniladi, ulardan yoshlarning haqiqiy harakatini qurishda foydalanish belgilangan maqsadga erishishga yordam berishi, shu bilan birga ijtimoiy faoliyatning barcha ishtirokchilarining rivojlanishiga yordam beradi.

Ijtimoiy -pedagogik dizayn har doim ijtimoiy ahamiyatga ega muammolarni hal qilishda yoshlarning optimal o'zaro ta'siri uchun sharoit yaratish bilan bog'liq.

Ijtimoiy va 145hahar145h145 dizayn faqat ijtimoiy ahamiyatga ega bo'lgan faoliyat parametrlarini belgilaydi. Loyihani amalga oshirish sezilarli darajada ko'plab sub'ektiv omillarga bog'liq: ma'lum bir yoshlar guruhining manfaatlari, etakchining individual uslubi, jamiyatdagi munosabatlarning o'ziga xos xususiyatlari va boshqalar.

Pedagogik loyihalash tamoyillarini aniqlash muhim, ya'ni. Maqsadlarga etarli darajada erishishga qaratilgan loyihalarni yaratishga imkon beradigan talablar.

Yoshlar bilan ishlash tashkilotchisi, loyiha faoliyatini tashkil etishga tayyorgarlik ko'rayotganda, uning natijalarini yoshlar guruhida ham, har bir yoshda ham sodir bo'ladigan o'zgarishlarda ifodalanishini doimo oldindan bilishi kerak.

Loyihaning oqibatlarini bashorat qilish tamoyiliga amal qilish kerak.

Prognozlash (oldindan ko'rish), qoida tariqasida, yoshlar to'g'risidagi ma'lumotlarni va guruhda rivojlanayotgan munosabatlarni, guruhlar o'rtasidagi munosabatlarni va ularning faoliyatini tashkil etishga ta'sir qiluvchi omillar to'g'risidagi boshqa ma'lumotlarni tahlil qilishga asoslanadi. Biroq, prognozlashda nafaqat tahlil, balki yoshlar bilan ishlash tashkilotchisining intuisiyasi ham katta ahamiyatga ega, uning asosini yoshlar bilan ishlashning tan olingan tajribasi tashkil etadi. Ijtimoiy-pedagogik sezgi – bu 145hahar145h145 harakatlarni amalga oshirish

oqibatlarini oldindan bilish qobiliyatidir.

11.2. Loyihaviy faoliyatni tashkil etish tamoyillari. Yoshlarni loyihalash faoliyatini tashkil etish bosqichlari.

Ushbu tamoyil quyidagi qoidalarga rioya qilishdan iborat:

- maqsadni belgilashda unga erishish natijasida yuzaga kelishi kerak bo'lgan o'zgarishlarni tasavvur qilish kerak; har qanday ijtimoiy loyiha insonparvar bo'lishi va boshqalarga zarar keltirmasligi kerak;
- faoliyatda ham yaqin, ham uzoq muddatli istiqbollarga e'tibor berishadi;
- loyihani yaratishda ular allaqachon erishilgan natijalarga tayanadilar, shuning uchun har bir loyihani amalga oshirish yangi maqsadlarni belgilashga olib keladi;
- 146hahar146h146 taxminlar ob'ektiv ma'lumotlarni tahlil qilish bilan tasdiqlanishi kerak.

Loyihalashtirilgan tizimlar, jarayonlar va vaziyatlarni o'z-o'zini rivojlantirish printsiplari ularni dinamik, moslashuvchan, o'zgartirish, qayta qurish, murakkablashtirish yoki amalga oshirish jarayonida soddalashtirishga qodir bo'lgan yaratish zarurligiga asoslanadi. Juda aniq dizaynni yaratish deyarli mumkin emas. Qattiq yaratilgan loyiha deyarli har doim uning ishtirokchilariga nisbatan zo'ravonlikka olib keladi. Agar ishtirokchilar loyihani amalga oshirishga qarshilik qilsalar, unda, qoida tariqasida, rejalashtirilgan narsa amalga oshirilmaydi yoki yomon amalga oshiriladi.

Hayot har doim har qanday loyihadan ko'ra ko'proq rang-barang va kutilmagan. Bu, ayniqsa, ijtimoiy sohada yaqqol namoyon bo'ladi. Yoshlar idoralari, yoshlar tashkilotlari tomonidan amalga oshirilayotgan ijtimoiy-pedagogik loyihalar haqida gap ketganda, hech qanday reja, qo'llanma, ssenariyning yoshga zo'ravonlik bilan ta'sir etishiga, uning irodasini sindirishiga yo'l qo'ymasligimiz kerak.

O'z-o'zini rivojlantirish printsiplari quyidagi qoidalarga rioya qilish orqali amalga oshiriladi:

- modellar, loyihalar, konstruksiyalar shunday ishlab chiqilganki, ularning

alohida komponentlari osongina almashtiriladi, modernizatsiya qilinadi va sozlanadi;

- o'zgaruvchan sharoitlarga moslashgan holda qayta-qayta qo'llanilishi mumkin bo'lgan tarzda tuziladi ;

- zaxirada yana bir yoki ikkita loyiha bo'lishi muhim, bu ham maqsadga erishishni ta'minlaydi.

Loyihani amalga oshirishni motivatsion qo'llab-quvvatlash tamoyili yoshlarning ham, ularning tashkilotchilarining ham amalga oshirilayotgan loyihaga ijobiy, manfaatdor munosabatiga yo'naltirishni nazarda tutadi. Bu tamoyil yoshlarning dolzarb manfaatlariga, ana shu qiziqishlarini shakllantirishga e'tibor qaratish demakdir.

Ushbu tamoyil quyidagi qoidalarni amalga oshirishga qaratilgan:

- ishlab chiqilgan quyi tizimlar, jarayonlar, vaziyatlar yoshlar guruhining haqiqiy ehtiyojlari, qiziqishlari va imkoniyatlarini aks ettirishi kerak;

- tashkilotchilar o'z loyihalarini amalga oshirishni, qurishni yoshlarga yuklashga, chekinishga va ularni boshqa loyihalar bilan almashtirishga tayyor bo'lishga haqli emas;

- loyiha qat'iy va batafsil bo'lmasligi kerak, loyihani amalga oshirish jarayonida ishtirokchilar uchun improvizatsiya imkoniyati saqlanib qolishi kerak.

Loyihaning ishlab chiqarish printsipi yoshlar bilan ishlash tashkilotchisining harakatlar algoritmini aniqlash va ijtimoiy-pedagogik muammoni hal qilishni ta'minlash imkonini beradi. Bu shuni anglatadiki, loyihalash jarayonida ijtimoiy-pedagogik faoliyat texnologiyasi tanlanadi, bu yaqin kelajakda ushbu loyihani amalga oshirishda ishtirokchilarning o'zaro hamkorligi uchun asos bo'ladi. Dizaynni o'zlashtirish yoshlar bilan ishlash tashkilotchilariga nafaqat eskirgan texnologiyani o'zgartirishga, balki o'zlarining innovatsion texnologiyalarini yaratishga yordam beradi . Shu bilan birga, ijtimoiy loyihalarni ishlab chiqishda yoshlarning ishtiroki ularning tashabbuskorligi va ijtimoiy faolligini uyg'otmoqda.

Printsip quyidagi qoidalarni amalga oshirishni o'z ichiga oladi:

- loyiha amalga oshirilishi maqsadlarga maqbul erishishni ta'minlaydigan

usullar va usullarni nazarda tutishi kerak;

- loyihani tuzishda izchil harakatlar to'plamini o'ylab ko'rish kerak;
- dizayn turli xil ijtimoiy-pedagogik sharoitlarda loyihani amalga oshirish imkoniyatini nazarda tutadi.

Loyihalashda tajribaga tayanish printsipi har qanday muammoning ma'lum darajada amalda hal qilinganligini hisobga olishni o'z ichiga oladi.

Ushbu tamoyil quyidagi qoidalarda aks ettirilgan:

- shunga o'xshash muammolarni hal qilishda ijobiy va muvaffaqiyatsiz tajribalarni hisobga olish;
- o'z tajribangizni va yoshlar bilan ishlashni tashkil etishning boshqa sub'ektlari tajribasini tahlil qilishda asosiy va ikkinchi darajali narsalarni ajratib ko'rsatish kerak;

• shunga o'xshash muammolarni hal qilishda mavjud tajriba ularni hal qilishning yangi usulini izlashga xalaqit bermasligi kerak.

Sanab o'tilgan tamoyillar yig'indisini amalga oshirish muammolarni hal qilishda ijobiy va muvaffaqiyatsiz tajribalarni hisobga olish;

Ijtimoiy va ijtimoiy-pedagogik tizimlar, jarayonlar yoki vaziyatlarning yaratilishi va ishlashini turli darajadagi aniqlik bilan ochib beradigan hujjatlardir.

Ijtimoiy va dizayn

Prognoz asosida bunday texnologiyalarni yaratish vositalarini loyihalash – yoshlarning haqiqiy harakatlarini qurishda ulardan foydalanish maqsadga erishishga yordam berishi kerak, shu bilan birga ijtimoiy faoliyatning barcha ishtirokchilarining rivojlanishi sodir bo'ladi.

Prinsiplar

- loyihaning oqibatlarini bashorat qilish;
- o'z-o'zini rivojlantirish;
- motivatsion yordam;
- loyihaning ishlab chiqarish qobiliyati;

- tajribaga tayanib

Ijtimoiy-pedagogik loyihalarning quyidagi turlarini ajratish mumkin: konsepsiya, model, dastur va reja.

Loyihalarning barcha turlarini yaratish pedagogik loyihani amalga oshirishni (konstruksiyani yaratish) – loyihani yanada takomillashtirishni, uni ta'lim munosabatlarining haqiqiy ishtirokchilari tomonidan muayyan sharoitlarda foydalanishga yaqinlashtirishni o'z ichiga oladi.

Kontsepsiya – bu pedagogik tizimlar yoki jarayonlarni qurishning asosiy nuqtai nazari, etakchi g'oyasi va nazariy boshlang'ich tamoyillari taqdim etiladigan shakllardan biri . Qoida tariqasida, kontsepsiya ilmiy tadqiqot natijalariga asoslanadi, garchi u juda umumlashtirilgan va mavhum bo'lishi mumkin bo'lsa-da, u hali ham katta amaliy ahamiyatga ega. Kontsepsiyaning maqsadi – nazariyani konstruktiv, amaliy shaklda taqdim etish. Shunday qilib, har qanday kontsepsiya faqat muayyan tizim yoki jarayonda amaliy amalga oshirish mumkin bo'lgan qoidalar, g'oyalar, qarashlarni o'z ichiga oladi.

Jarayonning har qanday ijtimoiy-pedagogik kontsepsiyasi yoshlar ishini tashkil etish uchun taklif etilayotgan texnologiya tavsifini o'z ichiga oladi. Viloyatda yoshlar hukumati konsepsiyasi, yoshlarni axborot bilan qo'llab-quvvatlash konsepsiyasi yaratilishi ushbu turdagi dizaynga misol bo'la oladi, unda uzoq muddatli maqsad va vazifalar, ularni amalga oshirishning asosiy tamoyillari va g'oyalari o'z ichiga oladi.

Model - ijtimoiy-pedagogik jarayonning o'xshashi bo'lib, uning tarkibiy qismlarini va ular o'rtasidagi munosabatlarni aks ettiradi. Ushbu jarayonning harakatlantiruvchi kuchini (guruh harakati motivini shakllantirish), jarayonning bosqichlarini aks ettiruvchi va bog'liqlik xarakterini belgilaydigan yoshlar tashkilotida o'zini o'zi boshqarishni rivojlantirish modeli namuna namunasi. Ular orasida.

Dastur konstruktiv funktsiyani bajaradi. U ishlab chiqilgan ko'rinishga (modelga) erishish uchun aniq qadamlarni qurishni taklif qiladi. Dastur kontseptual rejalarini aks ettiradi va ushbu rejani amalga oshirishning asosiy usullarini taklif

qiladi. U uslubiy xarakterga ega bo'lib, yoshlar bilan ishlashni tashkil etish vositasi (vositasi) hisoblanadi.

Reja – bu amalga oshiriladigan ishlar (hodisalar) ro'yxatini , ularni amalga oshirish tartibi va joyini ko'rsatadigan hujjat. Rejalashtirish bir butun sifatida tuzilgan harakatlar ketma-ketligini belgilaydi (yoshlar birlashmasining harakat rejasi, yoshlar agentligining yil uchun harakat rejasi, yoshlar harakati rejasi va boshqalar).

Yoshlar bilan ishlashni tashkil etishda turli tadbirlar va tadbirlar rejasini ishlab chiqish alohida ahamiyatga ega. Bunday holda, jamoaviy ijodiy rejalashtirish dizayn shakli bo'lishi mumkin.

-pedagogik nazariya va amaliyotda texnologiyani ishlab chiqish mexanizmi.

Loyihalash bosqichlari g'oyaning paydo bo'lishidan uni amalga oshirishga bosqichma-bosqich o'tish qanday amalga oshirilishini aniq ko'rsatadi. Dizayn jarayonida maqsadli g'oyalar muayyan sharoitlarga yaqinlashib, shu qadar sezilarli darajada qayta ishlanishi mumkinki, yakuniy tuzilmalar asl modeldan sezilarli darajada farq qila boshlaydi.

Yoshlar uyushmasi faoliyati uchun loyihani ishlab chiqish misolidan foydalanib, biz ushbu dizaynning bosqichlarini taqdim etamiz :

1-bosqich. Yoshlar assotsiatsiyasini dizaynga tayyorlash, bu quyidagi harakatlarni o'z ichiga oladi:

- yoshlar birlashmasi faoliyati konsepsiyasi va dasturini ishlab chiqish uchun muammoli guruh (harakat kengashi) tuzish;

- tashkilotchilar tomonidan loyihalash jarayonini tushunish, harakatlar rejasini tuzish, majburiyatlarni taqsimlash;

- zarurati va ahamiyati haqida tushuntirish ishlari (loyihalarni ishlab chiqqan va amalga oshirayotgan boshqa muassasalar vakillari, loyiha tashkilotchilari jamoasi yig'ilishidagi nutqi);

- barcha jamoani yoshlar tashkilotlarining zamonaviy 150hahar150h150 tushunchalari bilan tanishtirish , ular har bir mikroguruh kontsepsiyalardan birini taqdim etganda, kontsepsiya haqida o'z fikrlarini bildirganda va e'tiborga loyiq eng

muhim g'oyalarni ajratib ko'rsatishda ijodiy shaklda amalga oshirilishi mumkin. Yoshlar guruhi.

2-bosqich. Yoshlar birlashmasi faoliyatining holatini va uning faoliyati haqidagi fikrlarini o'rganish, jumladan:

- muayyan yoshlar birlashmasining maqsad va vazifalarini belgilash, uning faoliyati natijalarini baholash mumkin bo'lgan mezon va ko'rsatkichlarni ishlab chiqish;

- yoshlar birlashmasi faoliyatining asosiy (umumiy) natijalarini "o'lchash" usullarini tanlash;

- diagnostika materiallarini jadvallar, diagrammalar, grafiklar ko'rinishida qayta ishlash;

- diagnostika ma'lumotlari asosida yoshlar birlashmasi faoliyati natijalarini tahlil qilish;

- muammoli guruh tomonidan tahlil matnini yozish;

- yoshlar uyushmasi a'zolari bilan tahliliy materiallarni muhokama qilish.

3-bosqich. Yoshlar uyushmasi faoliyatini jamoaviy tahlil qilish. Tahlilning maqsadlari quyidagilardan iborat:

- yoshlar birlashmasi faoliyatidagi yutuq va muammolarni aniqlashga uyushmaning barcha a'zolarini, jamoatchilik vakillarini jalb etish;

- har bir tahlil ishtirokchisi yoshlar uyushmasi faoliyatiga daxldorligini, uning kelajagi uchun mas'uliyatini anglashini ta'minlash;

- assotsiatsiya a'zolarini o'zlari aniqlagan muammolarning yechimini ta'minlovchi konsepsiya va dastur ishlab chiqishga undash.

Kollektiv tahlil davomida quyidagi masalalar guruhlarini muhokama qilish mumkin:

- Yoshlar uyushmamiz boshqalardan nimasi bilan farq qiladi?

- Uyushma 151hahar qatnashsak, o'zimizga nima foyda ?

- Yoshlar uyushmasi faoliyatida sizni nima qanoatlantirmayapti yoki yoqmayapti ?

- Nimadan voz kechish kerak 152hahar152 uchun?
- Yoshlar uyushmasining rivojlanishiga nima to'sqinlik qiladi?
- Yoshlar uyushmasining rivojlanish istiqbollari qanday?
- uyushmaning yanada rivojlanishini nima ta'minlashi mumkin?
- Uyushma tashkilotchilari qanday muammolarni hal qilish uchun harakat qilishlari kerak?

4-bosqich. Kontsepsiya g'oyalarini jamoaviy ishlab chiqish. Kollektiv rivojlanishning samarali vositasi bu samarali o'yinlar bo'lib, ular davomida yoshlar uyushmasining rivojlanishiga asos bo'lgan g'oyalar aqliy hujum usuli yordamida ishlab chiqariladi. Bu o'yinlar davomida yoshlar birlashmasi rivojlanishini ta'minlaydigan g'oyalar aniqlanadi. Qidiruv materiallari muammoli guruh tomonidan o'rganiladi, umumlashtiriladi va tuziladi.

5-bosqich. Yoshlar birlashmasi a'zolaridan iborat ijodiy guruh tomonidan amalga oshiriladigan yoshlar *uyushmasini rivojlantirish kontsepsiyasini rasmiylashtirish.* Guruh kontsepsiyaning tuzilishini o'ylab ko'radi, asosiy maqsad va vazifalarni, yoshlar uyushmasini rivojlantirish g'oyalari va tamoyillarini muhokama qiladi. Ijodiy guruh a'zolari loyihani taqdim etishda umumiy pozitsiyalarni kelishib oladilar va jamoaviy qidiruv davomida to'plangan ma'lumotlarni guruhlashadi. Kontsepsiya matnini taqdim etish uchun asosiy talablar: aniqlik, soddalik, ixchamlik.

Loyihaning bo'limlarini yozgandan so'ng, ijodiy guruh a'zolaridan biri tayyorlangan materialning qismlarini bog'laydi va uni ijodiy guruh yig'ilishida muhokama qilish va takomillashtirish uchun taqdim etadi. Yakuniy versiya ko'paytiriladi va yoshlar birlashmasining barcha a'zolariga ko'rib chiqish uchun beriladi.

6-bosqich. Yoshlar birlashmasini rivojlantirish konsepsiyasini umumiy yig'ilishda muhokama qilish va tasdiqlash.

Mikroguruhlar tuziladi (har biri 6-10 kishi), ular kontsepsiya bo'yicha tahliliy ma'lumotlar va umumiy fikrlarni tayyorlaydilar va kontsepsiyaning bo'limlaridan birini quyidagi sxema bo'yicha batafsilroq baholaydilar: loyiha haqida umumiy fikr,

uning tuzilishi, bo'limlarning o'zaro aloqasi; nima etishmayotgan va kontseptsiyada aks ettirilishi kerak; bu muhim emas va juda batafsil;

loyihani takomillashtirish va qo'shimchalar bo'yicha aniq takliflar.

Yig'ilish jamoaviy muhokama sifatida o'tkaziladi.

7-bosqich. Kollektiv dastur ishlab chiqish. Ushbu bosqichda quyidagi harakatlar amalga oshiriladi:

oldingi bosqichda jamoaning har bir a'zosi tanlashi mumkin bo'lgan dasturning muayyan bo'limi bo'yicha yoshlar uyushmasi a'zolari tomonidan g'oyalarni individual izlash;

- tegishli bo'lim mazmuni va individual takliflarni muhokama qilish uchun muammoli guruhlarini yig'ish, g'oyalar bankini yaratish, g'oyalarni tanlash;
- muammoli guruhlar vakillari tomonidan dasturning bo'limlarini yozish;
- loyihalash faoliyati tashkilotchilari tomonidan dasturni ro'yxatdan o'tkazish;
- dasturning birinchi versiyasini muammoli guruhlarda muhokama qilish va taqdim etilgan versiyaga o'zgartirishlar, qo'shimchalar va tushuntirishlar kiritish;
- dasturni loyihalash faoliyati tashkilotchilari tomonidan takomillashtirish va uni jamoaviy muhokama uchun takrorlash.

8-bosqich. Yoshlar birlashmalarini rivojlantirish dasturini umumiy yig'ilishda muhokama qilish va tasdiqlash. Muhokama ishtirokchilarining mikroguruhlari quyidagi masalalarni tahlil qiladilar va fikr bildiradilar:

- dastur yoshlar assotsiatsiyasi konsepsiyasi g'oyalarga mos keladimi, tuzilmaning maqsadga muvofiqligi, rejalashtirilganlarning realligi va istiqbollari qanday;
- dasturdan nimani chiqarib tashlash kerak 153hahar153 uchun;
- nima to'ldirishga to'g'ri keladi, aniqlang;
- 153hahar oyda qanday vazifalar va muammolar ustida ishlashni boshlashimiz kerak;
- dasturning qaysi bo'limlari va bandlari yaqin kelajakdagi rejalarda aks ettirilishi kerak.

Muhokama dasturning alohida bo'limlari ijrosi uchun mas'ul bo'lgan yoshlar uyushmasi a'zolarini aniqlash bilan yakunlanadi.

9-bosqich. Kontsepsiya va dasturni amalga oshirish bo'yicha kelgusi davr uchun chora-tadbirlar rejasini ishlab chiqish, amalga oshirish natijalarini kuzatish mezonlari va ko'rsatkichlarini belgilash. Rejalarni muvofiqlashtirish yoshlar bilan ishlash tashkilotchisining maslahat yordami bilan yoshlar birlashmasining o'zini o'zi boshqarish organlari tomonidan ta'minlanadi. Ijodiy guruh o'quv faoliyati samaradorligi mezonlari va ko'rsatkichlarini belgilaydi, shuningdek, loyihani amalga oshirish natijalarini kuzatish usullarini, shu jumladan "kesish" usullarini aniqlaydi va takomillashtiradi.

10-bosqich. Konsepsiya va dasturning amalga oshirilishi o'z-o'zidan, o'z-o'zidan sodir bo'lmaydi. Yoshlarning o'zini o'zi boshqarish organlari, ish tashkilotchilari ular ishtirokida yaratilgan loyihalarga rahbarlik qiladi. Tashkilotchilar uslubiy yordam orqali fikr yuritadilar: zarur uslubiy vositalar, ma'lumotlar, qo'llanmalar, ishlanmalar bilan jihozlash; mutaxassislardan uslubiy yordam; muammoli guruhlar ishini tashkil etish.

Pedagogik jarayonni tahlil qilish va loyiha yaratish bosqichlarida tuzilishi mumkin bo'lgan muammoli guruhlarining ishi ayniqsa samaralidir. Bunday guruhlar muayyan yoshlar muammosini hal etishda tashkilotchi va 154hahar154h154154r rolini o'ynaydi va uslubiy markazga aylanadi. Muammoli guruhlar o'qituvchilar kengashlari, seminarlar, konferensiyalar tayyorlashni tashkil qiladi.

11-bosqich. Konsepsiya va dasturni amalga oshirish natijalarini monitoring qilish, ushbu natijalarni tahlil qilish. Pedagogik faoliyatning har bir bosqichida - olingan natijalarni qayd etish va tahlil qilish zarur. Busiz yuqori sifatli holatga o'tish mumkin emas, chunki bu yangi holat bugungi kunga nisbatan yuqori darajaga aylanadimi yoki yo'qmi, aniq bo'lmaydi. Natijalar turli darajalarda nazorat qilinadi. Har bir davr yakunida yoshlar birlashmasi a'zolari ishtirokida turli ijodiy shakllarda jamoaviy tahlil tashkil etilmoqda.

12-bosqich. Kontsepsiya, dastur, rejalarga tuzatishlar kiritish. Agar oldingi bosqichdagi ish etarli 154hahar154 bilan bajarilgan bo'lsa, bu faoliyat oqlanadi.

Loyihalarga eng muhim tuzatishlar yoshlar uyushmasining umumiy yig'ilishlarida amalga oshiriladi.

Muassasaning 155hahar155h155 faoliyatini loyihalashning 12 bosqichini aniqlash o'zboshimchalik bilan amalga oshiriladi, bosqichlar o'zaro bog'liq bo'lib, haqiqiy amaliyotda ular ko'pincha birlashtiriladi. Shu bilan birga, taqdim etilgan bosqichma-bosqich dizayn faoliyati yoshlar uyushmasini rivojlantirish kontsepsiyasi va dasturini yaratish bo'yicha jamoa ishining mantiqiylikini ko'rsatadi.

Loyihaviy faoliyatni tashkil etish ushbu shartlarni ta'minlash muhimdir:

- malakali loyihalash faoliyati uchun zarur bo'lgan ilmiy-uslubiy bazaning mavjudligi, yoshlar siyosati sohasidagi zamonaviy kontsepsiyalar matnlari, shu jumladan ma'lum bir 155hahar155h va 155hahar uchun);

- loyihalarni yaratish bo'yicha ish tashkilotchilarining tashabbuskor guruhini shakllantirish: ushbu guruh boshqaradi. Loyihalash jarayonining barcha ishtirokchilarining ishini muvofiqlashtiradi va uning natijalarini haqiqatga aylantiradi:

- loyihalarni yaratish uchun yoshlarni jamoaviy ijodiy ishlarga tayyorligi;
- yoshlar uyushmasining barcha ishtirokchilarini dizayn faoliyatiga jalb qilish;
- yoshlar o'rtasida dizayn faoliyatini rag'batlantirish .

Dizaynning samaradorligi ushbu shartlarni amalga oshirishga bog'liq bo'lib, bu nafaqat loyihalar sifati, balki yoshlarning ijodkorligi va ijtimoiy faolligining o'sishi bilan ham tavsiflanadi.

Shunday qilib, ijtimoiy-pedagogik innovatsiyalar yoshlar mehnatining muhim tarkibiy qismi bo'lib, loyihalash faoliyati to'g'ri tashkil etilgan taqdirda turli yoshlar birlashmalari faoliyatining, yoshlarning tashabbuskorligi va faolligini rivojlantirishning samarali vositasiga aylanishi mumkin.

Mavzu yuzasidan savollar:

1. Ijtimoiy-pedagogik innovatsiya qanday ta'limot?
2. Model qanday munosabatlarni aks ettiradi?

3. Dastur qanday funksiyani bajaradi?
4. Yoshlar ishidagi innovatsiyalar qanday faoliyat turiga kiradi?
5. Konsepsiya nima?

12-Mavzu. O'quvi-yoshlar o'rtasida deviant xulq-atvor profilaktikasi.

12.1. Deviant xulq atvor tushunchasi. Yoshlar deviant xulq-atvorining kelib chiqish sabablari.

Deviant xulq-atvorning oldini olish - bu "noto'g'ri xatti-harakatlar botqog'iga" tushib qolgan odamga "qo'l cho'zish".

Deviatsiya (lotincha deviatio - "burilish") - bu atrofimizdagi dunyoga xos bo'lgan universal o'zgaruvchanlik kontsepsiyasining jihatlaridan biri.

Yoshlarning deviant xulq-atvori - bu jamiyatda, ijtimoiy muhitda, yaqin atrofda, ijtimoiy va axloqiy me'yorlar va qadriyatlar guruhida qabul qilinganlardan chetga chiqish, ushbu me'yor va qadriyatlarni o'zlashtirish va takrorlash jarayonining buzilishi, shuningdek shaxsning o'zi mansub bo'lgan jamiyatda o'zini o'zi rivojlantirishi va o'zini o'zi anglashi.

O'smirlik davrini o'tish bosqichi deb ataydilar. Bolalr yosh ko'rsatkichlari davrida o'tish bosqichi eng qiyin murakkab davrdir. Bu davrni yana shu sababli ham o'tish davri deb hisoblaydilarki, bu o'sish bosqichida inson bolalikdan kattalik davriga, bola xarakteridan, yetuk inson bo'lib shakllanadigan bir, o'ziga xos jarayonlar davriga o'tiladi.

O'smirlik yoshida o'smirning yahlit hayoti va faoliyati jiddiy o'zgaradi va uning psixikasi qayta shakllanishiga olib keladi, o'z tengdoshalri bilan o'zaro faoliyatda, munosabatlarning yangi shakllari vujudga keladi. O'smirning jamiyatdagi vaziyati, holati almashidi unga kattalardan yoqoriroq talablar qo'ya boshlaydilar. Bu yosh davrida jinsiy ytilish faolashadi biroq ijtimoiy shakilanish orqada qoladi. Bu esa jinsiy tarbiyada ijtimoiy-psixologik muomolarni vujudga keltiradi.

O'smirlik yoshida bolani o'z –o'zini anglashga ihtiyoj paydo bo'ladi. Men kimman! savoliga javob berish uni tez-tez bezovta qiladi. Uni o'z –o'ziga qiziqish

paydo bo'ladi. U yoki bu faktlarga unda shahshiy qarash, mulahaza yoritish, o'z bahosini berish kabi hususiyatlar shakilanadi. Vaqtinchalik oila va maktabdan psixologik uzoqlanish holatlari bo'lib turadi.

O'smir shahsning shakilanishida tengdoshlarning tasiri kuchaygandak bo'ladi. Ko'pincha o'smir haqiqiy rasmiy jamoa va norasmiy guruh bilan muloqot qilishning qay biri afzal ekanligi to'g'risidagi tanlov oldida turadi. O'smir o'zining erkin sezadigan, uni hurmat qilaladigan insonlar bo'lgan bu muhitni ko'proq yaxshi ko'radi.

Bunday muhit va jamoaga sport seksiyalari va texnikaga oid to'garaklar bo'lishi yoki o'smirlar yig'ilib muloqot qiladigan, chekadigan va ichadigan va hokazo, yerto'lalar ham bo'lishi mumkin. Bu yoshda ayrim o'smirlarning kattalar ayniqsa, ota-onalari bilan muomalali vaziyatda bo'ladilar. Ota-onalar ularga, yosh bolalarga, go'dak, g'amxo'rlik qilgandek munosaabtda bo'lishni o'smir bu sharoitdan chiqib ketishga intiladi. Shu sababli kattalar bilan o'zaro munosabatlar janjalli vaziyatlar ko'payadi. O'smirda kattalik hissi shakllanadi. Bu yoshda o'smir mustaqil, erkin bo'lishga harakat qiladi, kattalarning "o'rgatish"lariga qarshi e'tiroz paydo bo'ladi.

O'smir bu yoshda kumir, (ideal, havas qiladigan insonni) ya'ni film qahramonlari, kuchli katta yoshadagi inson, ko'rsatuv qahramoni mashhur sportchi va boshqalarga taqlid qilib: unign tashqi qiyofasi, xulq-atvoriga o'xshashlik uchun harakat qilish holatlari ko'p uchraydi. Tashqi qiyofa o'smir uchun katta ahamiyat kasb etadi. Ajoyib soch turmagi, ba'zan ikki yoki uch ziraklar, yirtiq jinsi, juda yorqin rangdagi kosmetika va boshqa vositalar o'smirga o'zinign boshqalardan ajralib turishiga imkon beradi hamda bolalar guruhlarida o'zini tan olishlariga harakat qiladi. Shu tariqa o'smirlik yoshida ajralib turadigan xarakter xususiyatlari haqida quyidagilarni aytish mumkin: hissiy noyetuklik o'z shaxsiy xulq-atvorini yetarli darajada qila olmaslik, o'z ehtiyojlarini qondirish imkoniyati va istaklarini taqqoslay olmasligi, yuqori ta'sirchanligi, o'zini tan olishalriga bo'lgan istaklari va kattalar kabi o'zini tutish.

O'smklir – bu yetarli darajada yetilmagan va yetuk aqlga ega bo'lmagan ijtimoiy inson. Bu bosqich bolalik va o'spirinlikning chegarasidir. Katta deb hisoblanishi uchun yetarli darajada rivojlanmagan, biroq shu bilan bir vaqtda atrofdagilar bilan ongli ravishda muloqotga kirisha oladigan hamda o'z xulq-atvori va harakatlari jamiyat me'yor va qoidalariga javob berishda katta e'tibor talab etadigan bosqich o'smir shaxsidir.

Shuni ta'kidlash kerakki, jamiyatda o'rnatilgan qonuniyatlar va stereotiplarga zid bo'lgan deviant xatti-harakatlar ba'zan axloqiy me'yorlarni nisbatan yaxshi bilish bilan birlashtirilishi mumkin, bu axloqiy odatlarni maqsadli shakllantirish zarurligini ko'rsatadi. Bu qoida, ayniqsa, deviant xulq-atvori ko'pincha o'zini-o'zi tasdiqlash vositasi, haqiqiy yoki idrok etilgan adolatsizlikka qarshi norozilik ifodasi bo'lib xizmat qiladigan o'g'il va qizlar uchun dolzarbdir.

Ob'ektiv sharoitlar va sub'ektiv lahzalar ta'sirida har bir shaxs jamiyatdagi me'yorlar haqidagi mavjud g'oyalar bilan qisman mos kelishi va qisman ularga zid bo'lishi mumkin bo'lgan individual normalar tizimini ishlab chiqadi va amalga oshiradi. Ijtimoiy me'yorlarning butun majmuidan inson faqat bir qismini, ijtimoiy ongdan individual ongga o'tgan va u tomonidan zarur deb e'tirof etilganlarini o'zlashtiradi.

Deviant xulq-atvorning ikki darajasi mavjud.

1-daraja - kriminogengacha bo'lgan: kichik huquqbuzarliklar, axloqiy me'yorlarni, jamoat joylarida o'zini tutish qoidalarini buzish, ijtimoiy foydali faoliyatdan qochish, spirtli ichimliklar, giyohvand moddalar, psixikani buzadigan zaharli moddalarni iste'mol qilish va boshqa xavf to'g'ri olmaydigan xatti-harakat shakllari.

2 -daraja - kriminogen: jinoiy huquqbuzarliklarda ifodalangan.

yaqin atrof-muhitning to'g'ridan-to'g'ri va bilvosita desosializatsiya ta'siriga duchor bo'lishi mumkin. To'g'ridan-to'g'ri desosializatsiya qiluvchi ta'sirlar deviant xatti-harakatlarning namunalarini bevosita namoyish qilish bilan kuzatiladi; bilvosita desosializatsiya qiluvchi ta'sirlar ijtimoiy-psixologik, psixologik-pedagogik, ijtimoiy-pedagogik tabiatning turli omillaridan kelib chiqishi mumkin.

Yoshlar o'rtasida deviant xulq-atvorning oldini olish yoshlar bilan ishlash tashkilotchisining eng muhim vazifasi hisoblanadi.

Odatda, ma'lum bir og'ishlar jamiyatda mavjud bo'lgan barcha turdagi ijtimoiy, axloqiy va boshqa me'yorlarning buzilishi ekanligiga nisbatan axloqiylashtirish tizimi yoki shaxsni qo'rqitish bilan bog'liq chora-tadbirlar tizimi orqali amalga oshiriladi. Yoshlarga ta'sir qilishning ushbu mexanizmi ma'lum turdagi og'ishlarning oqibatlarini rag'batlantirish g'oyasi orqali amalga oshiriladi. Shuni ta'kidlash kerakki, Amerika Qo'shma Shtatlari va G'arbiy Evropaning boshqa ko'plab mamlakatlari 1950-1970 yillarda ushbu profilaktika bosqichidan o'tgan. Rossiyada bu amaliyot 1985-yilgacha amalga oshirilgan. Bunday profilaktikaning past samaradorligi amalda isbotlangan.

Keyingi yo'nalish *axborotdir*. Bugungi kunda u turli yo'nalishlarda mashhur. Yoshlarga giyohvandlik vositalarining zarari, ularning inson organizmiga ta'sir qilish mexanizmi, turli xil psixotrop moddalarni iste'mol qilish oqibatlari, mastlik va alkogolizmning zarari, fohishalikning xavf-xatarlari, birinchi navbatda, ayollar yoki erkaklar salomatligi uchun zararlari, o'ylamasdan sodir etilgan noqonuniy xatti-harakatlarning oqibatlari haqida ko'p gapiriladi.

Profilaktikaning yana bir yo'nalishi *sog'lom turmush tarzini targ'ib qilish* va salomatlikni mustahkamlash bo'yicha turli dasturlarni amalga oshirishdir. Bunday sog'lomlashtirish ishlari davomida sog'liq uchun zararli xatti-harakatlarga to'siq bo'lishi mumkin bo'lgan muqobil odatlarni (sport, tamaki va alkogolsiz faol dam olish, oqilona va sog'lom mehnat va ovqatlanish va boshqalar) rivojlantirish rag'batlantiriladi; bolalar va o'smirlar orasida deviant ko'rinishlarga muqobil bo'lib xizmat qiladi.

Ushbu yo'nalishni amalga oshirish amaliyoti o'z samaradorligini isbotlagan.

Shaxsga yo'naltirilgan deb atash mumkin bo'lgan keyingi yo'nalish inson tarbiyasiga ekzistensial yondashuvga asoslanadi. Ushbu yo'nalishni amalga oshirish mexanizmi turli xil dars shakllaridan foydalangan holda, yosh odamda mustaqil qaror qabul qilish, yuzaga keladigan muammoli vaziyatlarni hal qilish qobiliyatini, aloqa muammolarini hal qilish ko'nikmalarini va jamiyatda o'zini tutish qobiliyatini

rivojlantirishga qaratilgan. stressli vaziyat, guruh bosimiga dosh berish qobiliyati, ziddiyatli vaziyatlarni hal qilish qobiliyati.

Ushbu sohaning samaradorligini ta'minlash uchun turli xil dasturlar mavjud. Ularning umumiy maqsadi insonni o'zini o'zi boshqarishga va uning harakatlari va harakatlarini ob'ektiv baholashga o'rgatish, insonning o'z kuchlari va imkoniyatlariga ishonchini rivojlantirish, hayotda ijtimoiy ahamiyatga ega natijalarga erishishdir.

Har bir yondashuvning ma'lum ijobiy tomonlari bor, lekin ularni amaliyotga tatbiq etishda salbiy tajriba ham mavjud. Va, ehtimol, bu tabiiydir, chunki yoshlar o'rtasida deviant ko'rinishlarning oldini olishni tashkil etishga universal yondashuv bo'lishi mumkin emas.

Yoshlar tarbiyasiga ekzistensial yondashuv doirasida yosh shaxsning refleksiv pozitsiyasini shakllantirish muhim ahamiyatga ega.

Reflektsiya - bu sub'ektning ichki aqliy harakatlari va holatlarining o'zini o'zi bilish jarayoni bo'lib, u o'z ruhi faoliyatiga alohida e'tibor qaratishni, shuningdek, sub'ektning etarlicha etukligini nazarda tutadi.

O'zaro tushunish mexanizmi sifatida qaraladigan fikrlash - bu sub'ektning faoliyatda, muloqotda, xatti-harakatlarda o'z maqsadlarini amalga oshirish vositalarini tushunishi. Fikrlash tushunchasi falsafada paydo bo'lgan va shaxsning o'z ongida sodir bo'layotgan voqealarni aks ettirish jarayonini anglatadi.

Refleksiv pozitsiya deganda **o'zi uchun muhim bo'lgan har qanday muammo yoki muammoga nisbatan ongli, barqaror munosabatlar tizimi tushuniladi, bu o'zini tegishli xatti-harakatlar va xatti-harakatlarda namoyon qiladi.**

Refleksiv pozitsiyaning etukligi izchillik va nisbiy barqarorlik bilan tavsiflanadi. Refleksiv pozitsiyani shakllantirish muayyan yoshning ichki imkoniyatlarini, uning qiziqishlari va ehtiyojlarini o'rganishdan boshlanadi. Yoshlarning aks ettiruvchi pozitsiyasini shakllantirish - bu profilaktika ishining tarkibiy qismi bo'lib, u insonning o'z mavjudligini tushunishiga va uning kelajagini loyihalashga asoslanadi.

12.2. Profilaktika jarayonlarining mazmuni. Yoshlar deviant xulq-atvorining oldini olishning tarkibiy qismlari.

Deviant xulq-atvorni samarali oldini olish uchun yoshlarda deviant xulq-atvorni keltirib chiqaradigan sabablarni aniqlash zarur.

Bularga quyidagilar kiradi:

- ota-onalar, o'qituvchilar va keksa avlodning boshqa vakillari bilan keskin munosabatlar;

- sinfdoshlar va boshqa tengdoshlar bilan keskin munosabatlar;

- o'z-o'zini anglash, o'z-o'zini anglash muammosi;

- ijtimoiy ma'qullanmagan hayotiy ko'rsatmalar, ideallar, "butlar" va qadriyatlarni shakllantirish;

- ichki ("psixologik") yolg'izlik, ifoda etilmagan va boshqalar uchun tushunarsiz bo'lish;

- bosimdan, qoidalardan, me'yorlardan, talablardan qochish, o'zini va boshqalarni sinab ko'rish, mumkin bo'lgan chegaralarni izlash orqali erkinlikni izlash;

- farovonlikni izlash;

- ijobiy hayot intilishlari va maqsadlari yo'qligi;

- taqdirga, o'ziga xos odamlarga o'z qiyinchiliklari uchun norozilik;

- o'z qobiliyatsizligini, muammolarini, ixtiyoriy nazoratning etishmasligini va o'zini o'zi boshqarish va vaziyatni nazorat qilish qobiliyatini boshdan kechirish;

- tartibsizlik;

- boshqalarga qaramlik, o'zining "men" ning zaifligi;

- o'rganishdagi qiyinchiliklar;

- qiyin vaziyatlarda xatti-harakatlarning tegishli vositalari va usullarining yo'qligi;

- qiyin xarakter - "noqulay" xarakter xususiyatlarining mavjudligi; teginish, tajovuzkorlik, disinhibitsiyon va boshqalar;

- xavfsizlik hissi yo'qligi, himoya yoki himoyachini qidirish;
- aybdorlik hissi, disfunktsiyali ota-onalar uchun uyat (past moddiy daromad, ishsizlik va boshqalar) ota-onalarga hurmat yo'qligi.

Ijtimoiy-pedagogik yordamning quyidagi tarkibiy qismlarini ajratib ko'rsatish mumkin : diagnostika, maslahat, amaliy, prognostik.

Diagnostik komponent - *bu* yigitning xatti-harakatlaridagi og'ishlarning sabablarini aniqlash, unga ta'sir qilishning maqbul psixologik va pedagogik vositalarini tanlash va mavjud muammolarni hal qilish uchun qulay ijtimoiy sharoitlar yaratish.

Konsalting komponenti - og'ishlarni ko'rsatadigan yoshlarga maslahat berish jarayonini tashkil qilish bilan bog'liq. Ijtimoiy-pedagogik maslahatning maqsadi - istiqbol tuyg'usiga ega, ongli ravishda harakat qiladigan, turli xil buyruq strategiyalarini ishlab chiqishga, vaziyatni turli nuqtai nazardan tahlil qilishga, o'z xatti- harakatlarini to'g'rilashga, uni me'yorlar va normalar bilan bog'lashga qodir bo'lgan madaniy samarali shaxsni yaratishdir.

Deviant xulq-atvori bo'lgan yoshlarga ijtimoiy-pedagogik va psixologik yordamning konsalting komponentini ko'rsatish bir qator bosqichlarni o'z ichiga oladi:

- maslahatga tayyorlash, yoshlarda hamkorlikka munosabatni shakllantirish;
- aloqa o'rnatish va ishonchli muloqot o'rnatish;
- yosh yigit o'zini topadigan muammoli vaziyatni tadqiq qilish va tahlil qilish;
- maqsadlarni belgilash va yoshlar tomonidan qabul qilinishi;
- mavjud vaziyatdan yechim va chiqish yo'llarini izlash;
- konsalting ishining natijalarini sarhisob qilish.

Amaliy komponent ehtiyojmand yoshlarga yordam ko'rsatishning aniq chora-tadbirlari va shakllarini tanlash va amalga oshirishni o'z ichiga oladi. Quyidagi qoidalar deviant xulq-atvori bo'lgan yoshlarga ijtimoiy- pedagogik yordamning

amaliy komponentini amalga oshirishda qo'llanma bo'lib xizmat qilishi mumkin:

1. *Instilatsiyalangan profilaktika*. Buning oldini olish har doim tuzatishdan ko'ra osonroqdir, shuning uchun bola bilan ishonchli munosabatlarni saqlab turish, ularning rivojlanishiga yo'l qo'ymaslik uchun uning xatti-harakatlaridagi eng kichik og'ishlarni qayd etish kerak. Buning oldini olishning eng yaxshi usuli - bu yosh odamning asosiy ehtiyojlarini amalga oshirishda yordam berishdir. Inson barqarorligini ta'minlaydigan mustahkam irodali, axloqiy, intellektual, ma'naviy fazilatlarni shakllantirishga ko'maklashish ham muhim ahamiyatga ega. O'z ma'naviy va axloqiy yadrosiga ega bo'lgan o'zini o'zi belgilaydigan shaxs, buyruqning salbiy shakllari ta'siriga tushib qolishi dargumon.

2. *Moslashuvchanlik qoidasi*. ishning aniq holati va mazmuniga qarab amaliy ishning turli shakllari, usullari va strategiyalaridan foydalanish.

3. *Individual yondashuv qoidasi*. Har qanday yordam chorasi bolaning o'ziga xosligi va o'ziga xosligini hisobga olganidek samarali bo'ladi. Individual yondashish - bu buyruqlardan chetga chiqish sabablarini, ularning tabiatini, yoshlarning og'ishlari asosida yotgan haqiqiy psixologik mexanizmlarni aniqlash, ma'lum bir alohida holatga mos keladigan ish uslublari va usullarini tanlash, fikr-mulohaza va fikr-mulohazalarni bildirishdir!, zarur bo'lganda amalga oshirilgan harakatlar strategiyasiga tuzatishlar kiritish.

4. *Oqilona murosaga kelish qoidasi*. Yoshning xulq-atvoridagi o'zgarishlarni izlayotganda, oqilona murosaga intilish kerak. Ushbu qoidaga rioya qilish, bir tomondan, mutlaq idealga erishish mumkin emasligini tushunishni nazarda tutadi, ikkinchi tomondan, har qanday o'zgarishlar o'g'il yoki qizning shaxsiyatini yo'q qilmasligi, balki yaratishi kerak.

5. *Jozibador muqobil qoidasi*. Ushbu xatti-harakatni o'zgartirishga qaratilgan deviant xulq-atvori bo'lgan yoshlarga ijtimoiy-pedagogik yordamning amaliy komponenti jozibali alternativani ishlab chiqish va mustahkamlash bilan birga bo'lishi kerak. Yosh odam nafaqat o'zining xatti-harakatlari reaksiyalarining salbiyligini anglab etishi, balki muqobil xatti-harakatlar shakllarini ham

rivojlantirishi muhimdir.

6. *Yigit bilan sub'ektiv munosabatda bo'lish qoidasi.* Agar bola yordam ob'ekti emas, balki bu jarayonning faol sub'ekti bo'lsa, o'smirga o'z xatti-harakatini o'zgartirishga yordam berish.

Prognostik komponent yoshlar truppasida ham, ma'lum bir yoshda ham deviant xulq-atvorning rivojlanish potentsialini ushbu xatti-harakatlarning tabiati, uning shakllari, o'tmishdagi va hozirgi holati to'g'risidagi bilimlarga asoslangan holda aniqlashni o'z ichiga oladi.

Yoshlarning deviant xulq-atvorini bashorat qilishda keng qamrovli ma'lumotlarni to'plash kerak: birinchidan, yoshlar o'rtasida turli xil og'ishlarning namoyon bo'lish xususiyatlari haqida; ikkinchidan, bir tomondan yoshlar xulq-atvorida deviant og'ishlarni keltirib chiqaradigan, ikkinchi tomondan esa bu ko'rinishlarni kamaytiradigan va zararsizlantiradigan obyektiv va subyektiv omillar haqida. Prognozlash quyidagi turlarda bo'lishi mumkin: umuman olganda o'quvchilarning deviant xatti-harakatlarini bashorat qilish yoki umumiy prognozlash; ma'lum bir yosh shaxsga nisbatan individual prognozlash; biz guruh og'ishlari bilan shug'ullanayotganda guruh prognozi. Bundan tashqari, ayrim turdagi og'ishlarni taxmin qilish mumkin.

Yoshlarning deviant xulq-atvori

Yoshlarning deviant xulq-atvori - bu jamiyatda, ijtimoiy muhitda, yaqin atrofda, ijtimoiy-axloqiy me'yorlar va qadriyatlar guruhida qabul qilinganlardan chetga chiqish, ushbu me'yor va qadriyatlarni o'zlashtirish va takrorlash jarayonining buzilishi, shuningdek shaxsning o'zi mansub bo'lgan jamiyatda o'zini o'zi rivojlantirishi va o'zini o'zi anglashi	Deviant xulq-atvorning oldini olish komponentlari <i>diagnostik</i> - bu yosh shaxsning xatti-harakatlaridagi og'ishlarning sabablarini aniqlash, unga ta'sir qilishning maqbul psixologik-pedagogik vositalarini tanlash va mavjud muammolarni hal qilish uchun qulay ijtimoiy sharoitlar yaratish; • <i>maslahat berish og'ishlarni</i>
---	---

Darajalar <i>kriminogengacha bo'lgan:</i> unchalik katta bo'lmagan huquqbuzarliklar, axloqiy me'yorlarni, jamoat joylarida o'zini tutish qoidalarini buzish, ijtimoiy foydali faoliyatdan bo'yin tovlash, spirtli ichimliklarni, giyohvand moddalarni, psixikani buzadigan zaharli moddalarni iste'mol qilish va boshqa xavf tug'dirmaydigan xatti-harakatlar shakllari. butun jamiyat uchun; - <i>kriminogen:</i> <i>jinoiy</i> huquqbuzarliklarda ifodalangan harakatlar va harakatlar.	ko'rsatadigan yoshlarga maslahat berish jarayonini tashkil etish bilan bog'liq ; • <i>amaliy</i> yordamga muhtoj yoshlarga yordam berishning aniq chora-tadbirlari va shakllarini tanlash va amalga oshirishni nazarda tutadi; • <i>Prognostika bu xulq-atvorning tabiati, uning shakllari, o'tmishdagi va hozirgi</i> sharoitlari haqidagi bilimlarga asoslanib, yoshlar guruhida ham, ma'lum bir yoshda ham deviant xatti-harakatlarning potentsial rivojlanishini aniqlashni o'z ichiga oladi.
--	---

Shunday qilib, yoshlar bilan ishlash tashkilotchisi, vositalar to'plamidan foydalangan holda, yoshlar guruhining o'ziga xos xususiyatlarini, jamiyatning xususiyatlarini va turli xil shaxslar bilan o'zaro aloqa qilish imkoniyatlarini hisobga olgan holda, yoshlar o'rtasida deviant xatti-harakatlarning oldini olish bo'yicha o'z ijtimoiy institutlar tizimini yaratishi mumkin.

Mavzu yuzasidan savollar:

1. Deviant xulq-atvor deganda nimani tushinasiz?
2. O'smirlik davri inqirozi qanday vujudga keladi?
3. Refleksiya nima?

4. Profilaktika jarayonlarining mazmuni nimalardan iborat?
5. Deviant xulq-atvor darajalari qaysilar?

13-Mavzu. Uyushmagan yoshlar bilan olib boriladigan ijtimoiy-pedagogik ish.

13.1. Yoshlar submadaniyati xarakteristikasi. Uyushmagan yoshlar bilan ishlashning xuquqiy asoslari.

Yoshlar submadaniyatining shakllanishi va faoliyat ko'rsatish jarayoni asosan ta'lim makonida sodir bo'ladi, bu "yoshlar submadaniyati" fenomenining tabiati bilan bog'liq. Yoshlar submadaniyati, birinchi navbatda, yoshlarni tashkil etishning o'ziga xos shakli sifatida tushuniladi, ularning turmush tarzi, xulq-atvori, fikrlash tarzini belgilaydi, urf-odatlari, marosimlari, me'yorlari, qadriyatlari va stereotiplari bilan ajralib turadi. Va "klassik" yoshlar guruhi talabalar tomonidan ifodalanganligi sababli, yoshlar submadaniyati va ta'lim maydonining o'zaro ta'siri bilan bog'liq masalalarni ko'rib chiqish mantiqan to'g'ri keladi. "Yoshlar submadaniyati" tushunchasini aniqlashda turlicha yondashuvlar mavjud. Keling, ulardan bir nechtasini ko'rib chiqaylik. Yoshlar submadaniyati "jamiyatning asosiy madaniyati doirasidagi qisman, nisbatan uyg'un madaniy quyi tizim bo'lib, yoshlarda qadriyatlar tizimini, xulq-atvor normalari va shakllarini, modaga munosabatni va boshqalarni tarbiyalaydi". S.K. Bondyreva yoshlar submadaniyatini "madaniyatning alohida sohasi, o'ziga xos qadriyatlar tizimi, munosabatlari va xulq-atvor me'yorlari bilan ajralib turadigan hukmron madaniyat doirasidagi suveren yaxlit shakllanish" sifatida qabul qiladi. U zamonaviy yoshlar submadaniyatining bir qator xususiyatlarini ta'kidlaydi: yoshlar guruhlarining faolligi va real samaradorligi, xatti-harakatlardagi, munosabatlardagi hissiyotlarning kuchayishi, harakatlarni va o'zini o'zi baholash, boshqalarga namoyishkorona faol da'volar va shuning uchun ko'pincha o'ziga xos, ba'zan inkor etuvchi shakl. e'tiborga olish zarurati namoyon bo'ladigan va muhim ko'rinadigan xatti-harakatlar. Yoshlar submadaniyati doimiy emas. Uning namoyon bo'lishi ko'pincha vaqtinchalik va bir yoshdan ikkinchisiga o'tish xususiyatlari bilan

bog'liq. Yoshlar submadaniyatining asosiy xususiyatlarini ajratib ko'rsatish uchun "yoshlar submadaniyati" tushunchasining mohiyatini aks ettiruvchi yana bir ta'rifni keltirish kifoya: "submadaniyat - bu o'ziga xos ijtimoiy-psixologik xususiyatlar (me'yorlar, qadriyatlar, stereotiplar, didlar) yig'indisidir. va boshqalar) ma'lum nominal va real odamlar guruhlar hayoti va fikrlash tarziga ta'sir qiladi va ularga "ular" (jamiyatning qolgan qismi) dan farq qiladigan "biz" sifatida o'zini anglash va o'rnatishga imkon beradi. Submadaniyat avtonom, nisbatan yaxlit shakllanishdir. U bir qator ko'p yoki kamroq ifodalangan xususiyatlarni o'z ichiga oladi: qiymat yo'nalishlarining o'ziga xos to'plami; uning tashuvchilari xulq-atvori, o'zaro ta'siri va munosabatlari normalari; real guruhlardagi holat tuzilishi; afzal ma'lumot manbalarining ierarxiyasi; noyob sevimli mashg'ulotlari va ta'mi; bo'sh vaqtni o'tkazish usullari; jargon; folklor va boshqalar”.

Yoshlar o'rtasidagi ijtimoiy munosabatlar rivojlanishining har bir davrida ma'lum bir submadaniyatning paydo bo'lishi uchun zarur shart-sharoitlar paydo bo'ladi.

Umuman olganda, submadaniyat - bu quyidagicha tavsiflanishi mumkin bo'lgan tushuncha:

- an'anaviy madaniyatning salbiy talqin qilingan ba'zi normalari va qadriyatlari to'plami (jamiyatning ma'lum bir qatlamining madaniyati sifatida faoliyat yuritadi);
- u urf-odatlar, me'yorlar, qadriyatlar va hatto institutlari bilan ajralib turadigan, uning tashuvchilari hayoti va tafakkurini belgilaydigan hukmron madaniyat doirasidagi avtonom yaxlit shakllanish;
- an'anaviy madaniyat qadriyatlari tizimi o'ziga xos mafkuraviy rangga ega bo'lgan professional tafakkur tomonidan o'zgartirildi.

Zamonaviy yoshlar submadaniyatining yana bir o'ziga xos xususiyati iste'molning ijodkorlikdan ustunligidir. Bu juda salbiy xususiyat, chunki madaniy qadriyatlar bilan chinakam tanishish faqat faol, mustaqil madaniy ijodiy faoliyatda sodir bo'ladi.

Yoshlar subkulturasining uchinchi o'ziga xos xususiyati uning avangard deb atash mumkin, kelajakka e'tibor va ko'pincha ekstremallik. Ko'pincha bu

xususiyatlar tarixiy va madaniy an'analarning jiddiy poydevori yo'qligi bilan birlashtiriladi.

Yoshlar orasida madaniyatni tushunishning yangi tendentsiyalari paydo bo'ldi. Yoshlar tarixiy-madaniy qadriyatlarning, milliy madaniy an'analarning obyektiv mavjudligini tan olgan holda, baribir o'z rivojlanishida faollik ko'rsatmayapti, buni real ijtimoiy-siyosiy va tarixiy sharoitda amaliy ahamiyatga ega bo'lmagan ikkinchi darajali muammo deb bilgan holda, bu masalaga ko'proq e'tibor qaratmoqda. chuqur madaniy asoslarga ega bo'lmagan tasvir texnologiyalari. Madaniyat odob-axloq bilan, mazmun shakl bilan almashtiriladi.

Ular bilan mutaxassislarning ijtimoiy-pedagogik faoliyati nuqtai nazaridan ko'rib chiqish mumkin.

Shuni ta'kidlash kerakki, ko'pchilik ijtimoiy harakatlar o'z paydo bo'lish davrida norasmiy xususiyatga ega bo'lib, faqat ular rivojlanishi bilan asta-sekin institutsionallashadi va rasmiylashadi. Individual harakatlar, odatda, muayyan normalar va sanksiyalarga ega bo'lgan ijtimoiy institut shaklini olmaydi va faqat umumiy qadriyatlar va maqsadlarga (diniy, axloqiy va boshqalar) asoslanadi. Boshqalar esa, aksincha, o'zlarining norasmiy xarakterini yo'qotib, juda dinamik tarzda siyosiy partiyalarga aylanadilar.

Norasmiy harakatlarning genezisi jamiyatda inqirozli vaziyatlarning paydo bo'lishi, ijtimoiy nizolar, norozilik, tartibsizlik, oldingi qadriyatlar tizimini qayta baholash, jamiyatning ma'lum bir qismini o'zini o'zi anglash shakllarini izlashga undash ortib boradi, keyin esa keskinlik bilan bog'liq.

Norasmiy assotsiatsiya kontseptsiyasining ta'rifiga kelsak, turli manbalarda ushbu ijtimoiy hodisani talqin qilishda turli xil yondashuvlarni topish mumkin. Norasmiy birlashmalarning o'ziga xos xususiyati rasmiy, masalan davlat ro'yxatidan o'tmaganligi; ularning o'z-o'zini tashkil etishi (dastlab): o'z-o'zidan (guruh a'zolarining xohishi va o'zaro kelishuvi asosida) umumiy guruh belgilari, qoidalari, me'yorlari, qadriyatlari va guruh hayoti belgilarining paydo bo'lishi.

Norasmiy yoshlar uyushmasi o'ziga xos harakatdir, bir necha o'n yillar davomida mavjud bo'lgan, ko'pincha xalqaro xarakterga ega bo'lgan ko'plab

yoshlarni o'z ichiga oladi. Yoshlar uchun norasmiy uyushmalar - bu o'zini erkin ifoda etish usuli, tashabbusning cheksiz namoyon bo'lishi. Ular katta yoki kichikroq miqdoriy o'lchamlarga ega bo'lishi mumkin, nosog'lom epidemiya xarakteriga ega va ijtimoiy ahamiyatga ega yoki befarq, shuningdek, asotsial maqsadlarga ega.

Norasmiy yoshlar birlashmalarining yo'nalishi keng spektrda namoyon bo'ladi: aniq asotsial guruhlardan mutlaqo zararsiz va qonunga bo'ysunadigan guruhlargacha. Turli norasmiy yoshlar birlashmalari o'z mafkurasiga, odatdagi faoliyatning o'ziga xos xususiyatlariga, kiyim ramziyligiga, jargonga va boshqalarga ega.

Guruh va norasmiy tashkilot kabi o'zaro bog'liq tuzilmalardan farqlanishi kerak.

Norasmiy guruh - bu har qanday hokimiyatning ko'rsatmalari bilan emas, balki uning faoliyati asosan a'zolarining faoliyati bilan belgilanadigan guruh. Norasmiy guruhlar bolalar, o'smirlar va yoshlar hayotida muhim rol o'ynaydi, ularning axborot, hissiy va ijtimoiy ehtiyojlarini qondiradi: ular biror narsani o'rganish imkoniyatini beradi. Kattalar bilan gaplashish oson emas, ular psixologik qulaylikni ta'minlaydi va ijtimoiy rollarni qanday bajarishni o'rgatadi. Odatda, norasmiy guruh 3-5 dan bir necha o'nlab kishilarni tashkil qiladi. Uning a'zolarining aloqalari aniq shaxsiy xususiyatga ega. Bu guruh har doim ham aniq tashkilotga ega emas, ko'pincha tartib an'anaga, hurmatga va hokimiyatga asoslanadi. Birgalik omillari barcha a'zolarining xushyoqishi, odatlari va manfaatlaridir. Unda bir yoki bir nechta norasmiy rahbarlar mavjud. Faoliyatning asosiy shakli - bu psixologik aloqaga bo'lgan ehtiyojni qondiradigan guruh a'zolari o'rtasidagi muloqot.

Qoidaga ko'ra, 14 yoshdan 20 yoshgacha bo'lgan yoshlar 5-10 kishidan iborat kichik kontakt guruhlari muloqot qilishadi, ko'pincha o'zlarini ma'lum xususiyatlar bilan ajralib turadigan u yoki bu harakat tarafdorlari deb hisoblashadi: yoshi va ijtimoiy mansubligi, tashkilot shakli, orientatsiya. Shunday qilib, guruhlarining yo'nalishiga ko'ra, ular ijtimoiy, ijtimoiy yoki antisotsial bo'lishi mumkin.

Prosotsial guruhlar ijtimoiy ma'qullangan faoliyat bilan tavsiflanadi, masalan,

ekologik muammolarni hal qilishda ishtirok etish, yodgorliklarni himoya qilish va boshqalar.

Asosial guruhlar ijtimoiy muammolardan uzoqda. Ular yig'ilish uchun ko'proq yoki kamroq aniq ifodalangan motivning mavjudligi bilan tavsiflanadi: spirtli ichimliklar ichish, qo'shni guruh bilan munosabatlarni tartibga solish va boshqalar.

Antisosiallar jinoiy, tajovuzkor millatchi guruhlardir. Norasmiy yoki "vatanparvarlik" niqobi ostida yashiringan millatchi yoshlar va o'smirlar tashkilotlarining aniq o'sishi alohida ijtimoiy xavf tug'diradi.

U yoki bu norasmiy guruhga mansublik ko'pincha o'smirlik davrida ijtimoiylashuv jarayonining majburiy elementi hisoblanadi. Aynan u yoki bu tengdoshlar guruhiga kirish orqali o'smir shaxslararo muloqot modellarini o'zlashtirish va turli ijtimoiy rollarni "sinab ko'rish" imkoniyatiga ega bo'ladi. Ma'lumki, turli sabablarga ko'ra tengdoshlari bilan doimiy muloqot qilish imkoniga ega bo'lmagan (nogironlik, shaxsiyatning psixologik xususiyatlari, odamlardan uzoqda yashash va boshqalar) bolalar, o'smirlar va yoshlar keyinchalik hayot tajribasida oilalarni yaratishda qiyinchiliklar, hamkasblar bilan munosabatlar, ichki shaxsiy muammolar va boshqalar. Tadqiqotchi V.D. Ermakovning so'zlariga ko'ra, norasmiy birlashmalarning aksariyat a'zolari, bunday birlashmalarga a'zo bo'lmagan tengdoshlaridan farqli o'laroq, ijtimoiy jihatdan etuklik bilan ajralib turadi. Ular yoshlik infantilizmiga kamroq moyil, ijtimoiy qadriyatlarning haqiqatini mustaqil ravishda aniqlaydilar, ziddiyatli vaziyatlarda o'zlarining xatti-harakatlarida moslashuvchan va kuchli irodali xarakterga ega.

Aksariyat yoshlarning u yoki bu norasmiy yoshlar guruhiga kirish jarayoni insonning asosiy ehtiyojlarini bosqichma-bosqich qondirish jarayonidir: o'zini o'zi tasdiqlash, muloqot qilish va o'zini o'zi anglash ehtiyojlari. Norasmiy muloqot muhiti ba'zida yoshlar (ayniqsa xavf ostida bo'lganlar) uchun ijtimoiylashuvning yagona sohasi hisoblanadi.

Juda ko'p sonli yigit va qizlar uchun muhim guruh tomonidan targ'ib qilinadigan qadriyat yo'nalishlari va axloqiy tamoyillar shaxsan muhimdir va bu ahamiyat yoshlar ongida "oila" va "maktab" me'yorlari va qadriyatlaridan ancha

ustundir.

13.2. Uyushmagan yoshlar bilan ishlash tizimi. Uyushmagan yoshlar bilan olib boriladigan ijtimoiy-pedagogik faoliyat.

Marosimlar va rolli xatti-harakatlarning xususiyatlariga ega bo'lgan odamlar guruhi tushuniladi. G'arb arablarida 20-asrning 30-yillari oxiri va 40-yillari boshlarida norasmiy yoshlar guruhlari, avvalo, uyushmalar paydo bo'la boshladi. Bu yoshlar guruhlari yoshlarning mamlakatda o'rnatilgan me'yor va qadriyatlarni, muayyan iqtisodiy yoki siyosiy tizimlarni, kattalar hayotining yoshlarga bo'lgan munosabatini rad etishi bilan bog'liq ochiq norozilik sifatida paydo bo'la boshladi.

Norasmiy yoshlar harakati stixiyali, davlat tomonidan nazorat qilinmagan, yakkalanib qolgan va mavjud ijtimoiy vaziyatga qarama-qarshi bo'lgan jarayon sifatida mavjud. Ushbu hodisaning paydo bo'lishi va mavjudligi rivojlanish psixologiyasining o'ziga xos xususiyatlari bilan chegaralanib qolmaydi, u bir qator ob'ektiv sabablar bilan bog'liq.

Umuman olganda, turmush sharoiti yoshlarni jamoaviy ongini, jamoaviy mas'uliyatni va ijtimoiy-madaniy qadriyatlarning umumiy tushunchalarini shakllantirish omili bo'lgan ko'p yoki kamroq katta guruhlarga, harakatlarga, uyushmalarga tashkil etish uchun zarur shart-sharoitlarni yaratadi.

guruhdan kelayotgan norozilikni ta'kidlash uchun yoshlar va qizlar tanlaydilar o'zlari uchun kiyim-kechak va soch turmagining g'ayrioddiy shakllari, muayyan xatti-harakatlar namunalari, lekin albatta e'tiborni tortadi va kattalarning ularga qandaydir tarzda munosabat bildirish istagini uyg'otadi.

O'tgan asrning 50-yillarida norasmiy yoshlar guruhlari keng rivojlandi, ularda turli xil rok-n-roll harakatlarining muxlislari birlashib, jinsiy aloqadan tortib siyosiy masalalargacha bo'lgan keng ko'lamli muammolar bo'yicha kattalarga qarshi norozilik bildirishdi.

60-yillar beat musiqasiga bo'lgan ishtiyoqqa asoslangan uyushmalar paydo bo'lishining eng yuqori cho'qqisi edi. 60-yillarning o'rtalariga kelib, ommaviy va juda jiddiy yoshlar harakati, ehtimol uyushma emas, balki yoshlar harakati - hippilar paydo bo'ldi. Kattalar hayotidagi shafqatsizlik, korruptsiya va kinizmga qarshi

norozilik sifatida harakat tarafdorlari o'zlarining g'oyalarini ilgari surdilar, buni quyidagi iborada ifodalash mumkin: "Urush emas, sevilning".

70-yillar G'arb mamlakatlarida yoshlarning norasmiy uyushmalari paydo bo'lib, ularning fikricha, insonni hayot qiyinchiliklari va muammolaridan xalos qiladigan va bu muammolarni hal qilishga yordam beradigan psixofaol moddalarni, birinchi navbatda, giyohvand moddalarni iste'mol qilish erkinligini targ'ib qiluvchi yillardir. Ushbu to'lqinda yoshlarning turli diniy birlashmalari paydo bo'ladi, ularni aniqroq mazhablar deb atash mumkin.

"Muxlislar uyushmalari" deb ataladigan turli xil yoshlar uyushmalari tarqaldi: bular ma'lum musiqiy guruhlar, sport jamoalari va boshqalarning muxlislari.

XXI asrning boshlari - bu ekstremistik va tajovuzkor yo'nalishdagi norasmiy yoshlar uyushmalarining paydo bo'lgan vaqti. Bular "skinheads" yoki, ular deyilganidek, "skinheads", "rockers", "boneheads" va boshqalar. Shuni alohida ta'kidlashni istardimki, yoshlarning ushbu norasmiy birlashmalarga qo'shilishi har doim ham tajovuzkorlik, shafqatsizlik, beadablik, atrof-muhitga nafratning ifodasi emas, bu faqat kattalarning, butun jamiyatning loqaydligiga qarshi norozilik vositasi bo'lishi mumkin. yoshlar muammolariga, bolalarning o'zlariga.

Rossiyada norasmiy yoshlar uyushmalari Ulug' Vatan urushidan keyin paydo bo'la boshladi. G'arbdagi yoshlar uyushmalaridan farqli o'laroq, rus yoshlari - norozilik bildirish uchun emas, balki muloqotga bo'lgan ehtiyojni qondirish, bo'sh vaqtlarini birga o'tkazish va ba'zan urushdan keyingi og'ir yillarda omon qolish uchun ma'lum guruhlariga birlashgan.

Bugungi kunda Rossiyada norasmiy yoshlar uyushmalari soni yil sayin ortib bormoqda va ular AQSh va G'arbiy Evropa mamlakatlaridagi yoshlarga xos bo'lgan salbiy tendentsiyalarni aks ettirmoqda.

Professor V.T.Lisovskiy tomonidan taklif qilingan norasmiy yoshlar birlashmalarining tasnifiga murojaat qilsak. Lisovskiyning so'zlariga ko'ra, shuni ta'kidlash kerakki, o'z a'zolarining faoliyati va xulq-atvorida g'ayriijtimoiy yo'nalish bilan ajralib turadigan antisosial yoki huquqbuzar yoshlar uyushmalari va ijtimoiy birlashmalar mavjud. Bularga ijtimoiy yordam klublari, ekologik, etnik, tarixiy va

vatanparvarlik uyushmalari va boshqa tuzilmalar kiradi. Prosotsial guruhlar orasida, ayniqsa, ijtimoiy ahamiyatga ega bo'lgan konstruktiv va transformativ boshlang'ich, o'z maqsadlari, vazifalari va harakat dasturiga ega bo'lgan havaskor norasmiy yoshlar guruhlarini alohida ta'kidlash kerak. Bular hamfikir yoshlarni ixtiyoriy ravishda birlashtirgan ekologik, madaniy, ijtimoiy-siyosiy, tabiatni muhofaza qilish, tarixiy va boshqa dasturlar bo'lishi mumkin. Afsuski, aksariyat yoshlar birlashmalari hozirda "antisotsial" toifaga kiradi.

Yoshlar guruhlarini tuzishning o'zi tabiiy jarayon. Darhaqiqat, o'g'il va qizlar tengdoshlari bilan muloqotga bo'lgan ehtiyojning ortishi bilan ajralib turishi ma'lum, yoshlar ota-onalar, o'qituvchilar va keksa avlodning boshqa vakillarining fikriga qaraganda ko'proq tengdoshlarining fikrlarini tinglashga moyildirlar. Norasmiy yoshlar guruhlarini statik shakllanishlar emas. Ular o'zlarining guruh dinamikasi bilan ajralib turadi, ma'lum bir rivojlanish xosdir, buning natijasida asotsial yo'naltirilgan guruhlar kriminogen yoki hatto jinoiy guruhlariga aylanishi mumkin.

Pedagogik adabiyotlarda yoshlar submadaniyatlarining quyidagi tipologiyasini topish mumkin: romantik-eskapistik submadaniyatlar (hippilar, hindistlar, tolkienistlar ma'lum shartlar bilan, baykerlar), gedonistik va ko'ngilochar submadaniyatlar (majorlar, raverlar, rapchilar va boshqalar), jinoiy subkulturalar ("Gopniklar", "Luberlar"), anarxo-nigilistik submadaniyatlar (panklar, "chap" va "o'ng" e'tiqoddagi ekstremistik subkulturalar), ularni ham radikal halokatli deb atash mumkin. Bularga, bizningcha, musiqiy (rokchilar, raverlar, rapperlar va boshqalar) va 2-yarmida vujudga kelgan yoshlarning turli psixofaol va giyohvand moddalarni iste'mol qiluvchi qismining jadal rivojlanayotgan, kengayib borayotgan submadaniyatini qo'shish mumkin. Ko'pchilik yoshlar subkulturalarida o'ziga xos qabila munosabatlari paydo bo'ladi; bu qaysidir ma'noda jamiyat, masalan, panklar, baykerlar, skinxedar yoki mistik munosabatlari, ob'ekt sehri va xarizmatik liderlari bilan "hippi qabilasi". Ularning o'ziga xos ramziyligini nafaqat estetik, ijtimoiy, psixologik hodisa sifatida, balki etnografik - ko'p sonli odamlarning omon qolish va o'zini o'zi tashkil qilish usuli sifatida ham ko'rib chiqish mumkin. Har bir submadaniyat o'z tashkil etilishida arxaik hodisa bo'lib, mazmunan hamisha

postmoderndir. Bu madaniy kontekstli o'yinning bir turi.

Pank harakati Buyuk Britaniyada 20-asrning 70-yillarining ikkinchi yarmida paydo bo'ldi. Kiyim-kechak, axloq va madaniyatda namoyon bo'ladigan pank mafkurasining asosini "Yomonroq, yaxshiroq!" shiori tashkil etadi. Xulq -atvorning ko'rgazmali turi panklarning o'ziga xos xususiyatidir. Muloqot ibtidoiy bo'lib, asosan ma'lum hayratlanarli harakatlar haqidagi ko'plab "afsonaviy" hikoyalarni muhokama qiladi.

Yoshi bo'yicha panklar asosan yoshi kattaroq o'smirlardir. 15-17 yoshli yoshlar yetakchilik qiladi. Pankning atrofidagi odamlarning e'tiborini har qanday yo'l bilan jalb qilish istagi, qoida tariqasida, uni hayratlanarli, da'vogar va janjalli xatti-harakatlarga, "oddiy" odamni hayratda qoldiradigan narsalarni bezak sifatida ishlatishga olib keladi. Bu ustara pichoqlari, turli o'lchamdagi zanjirlar, yuzning yumshoq to'qimalarini, xaftaga va quloqchalarni teshuvchi pinlar bo'lishi mumkin. Soch turmagi - peshonadan boshning orqa qismigacha bo'lgan "xo'roz terisi" taroqsimon, katta peshonasi bilan. Yonlarda sochlar taroqqa solingan. Turli xil ranglarni o'zgartirish mumkin. Kiyimlar hayratlanarli xilma-xillik: jingalakli ko'ylakdagi kanvas xalat, tanadagi sun'iy charm kurtka, yeleklar, mo'yna yoqali frak kurtkalar va boshqalar. Boshqalarga nisbatan haddan tashqari hurmatsizlikni bildiruvchi nishonlar keng tarqalgan.

Masalan, ochiq og'izni tili chiqib turgan holda tasvirlash, anjir va boshqalar. Bunday "kiyimlar" ning son-sanoqsiz xilma-xilligi mavjud. Bu holatda ularning maqsadi "fuqarolik" odamlarni yoqimsiz zarba berish va ularni jirkanish bilan ilhomlantirishdir. Pankning ko'rinishi boshqalarning nafratini, g'azabini va g'azabini qo'zg'atish uchun mo'ljallangan. Og'zaki til tushkunlikka tushadigan darajada yomon. Panklarning taxalluslari ("cho'chqa", "kalamush", "yiring", "fistula") shaxslararo muloqotning ko'rinishi va uslubini o'ziga xos tarzda to'ldiradi.

Metall ishchilar norasmiylarning eng ko'p toifalaridan biridir. Qanday bo'lmasin, ular punk va hippilarni birlashtirgandan ko'ra ko'proq. Agar hippi va panklarni shartli ravishda "turmush tarzi guruhlari" deb atash mumkin bo'lsa (ular ma'lum bir tarzda yashash uchun maxsus birlashadilar), unda metall mutaxassislari

odatda norasmiy "sun'iy yo'ldosh guruhlari" (ma'lum bir ijtimoiy hodisaga qiziqish asosida yaratilgan guruhlar) sifatida tasniflanadi. hayoti, ijodiy shaxsi, sport jamoasi va boshqalar). Aslini olganda, metallxedlar "qiziqishlar" ning norasmiy hamjamiyatidir; aniqrog'i, rok musiqasining ma'lum bir yo'nalishi muxlislari tomonidan yaratilgan jamoa.

Turli toifalari vakillari metallga ishlovchilar - maktab o'quvchilari, talabalar, ishchilar va boshqalar bo'lishadi. Ammo ularning asosiy qismi hali ham yosh va unchalik ma'lumotga ega bo'lmagan odamlardir.

Metall rokning muxlislari asosan maktab o'quvchilari va talabalar, kasb-hunar maktabi bitiruvchilari, texnik maktab o'quvchilaridir. Fan-klubda o'tkaziladigan vaqt odatda bir yoki ikki yil bo'lib, undan keyin sevimli mashg'ulot yoki kundalik tashvishlar yoki boshqa qiziqishlar bilan almashtiriladi. Shuni yodda tutish kerakki, "og'ir metal" musiqasining o'zi eng ifodali, qattiq metall naqshli, hissiy jihatdan qizg'in, rok musiqasining murakkab bo'lmagan qismidir. Shu sababli, uning muxlislari, qoida tariqasida, hissiy jihatdan qashshoq muhitda o'sgan, ish va muloqotning bir xil turlari bilan shug'ullanadigan va ko'pincha ijtimoiy qo'llab-quvvatlash etishmasligiga duchor bo'lganlardan "yollangan" bo'lishlari ajablanarli emas.

Metallchilar bir necha toifalarga bo'lingan. Elita orasida musiqaga jiddiy qiziqadigan chinakam ehtirosli yoshlar bor. Odatda ular bo'sh vaqtlarini musiqa tinglash va sevimli mashg'ulotlarining turli jihatlarini muhokama qilish bilan o'tkazadilar. Bu toifadagi atributlarga unchalik qiziqmaydi. "Metal" ning haqiqiy biluvchilari odatda tajovuzkor emaslar, boshqa norasmiy guruhlariga nisbatan bag'rikenglik va rasmiy muassasalar bilan bajonidil aloqa o'rnatishadi.

Baykerlar guruhi a'zolarining o'ziga xos xususiyati - mototsiklning doimiy mavjudligi. Hech bir velosipedchi mototsiklni jihoz deb atashga jur'at eta olmaydi. Yigitlar aytganidek, bu o'z ko'rinishi, o'z ovozi bor do'st. Biz bo'kirish va shovqin deb ataydigan narsa aslida ovozdir. Biri bassi, ikkinchisi hirqiroq, uchinchisi o'tkir va keskin.

Ko'pgina velosipedchilarning haydovchilik guvohnomasi yo'q. Biroq,

mototsikl bir vaqtning o'zida velosipedchining eng muhim atributi bo'lib, bir tomondan guruhga mansublikning o'ziga xos ramzi va boshqa tomondan o'zini namoyon qilish vositasidir. Tungi magistrallarda maksimal tezlikda poygada va yo'l harakati qoidalarida belgilangan me'yorlardan oshib ketganda, velosipedchi o'ziga xos erkinlik, aniq mustaqillik tuyg'usiga ega bo'ladi. Shu bilan birga, uni tushunmagan, qabul qilmagan, o'z fikrini bildirishga imkon bermagan "rasmiy dunyo"ga qarshi chiqayotgandek.

Rapperlarni boshqa norasmiy yoshlar guruhlar vakillaridan kiyim uslubi bilan darhol ajratib olish mumkin. Ular keng shimlar, shoxli shlyapalar, panama shlyapalari, xalatlar va zanjirlar kiyishadi. Mashhur soch turmagi "dreadlocks" dir. Ular odatda katta ryukzaklar va o'yinchilarni olib yurishadi. Ular raqsga, musiqaga qiziqishadi. Guruh ichida raqs ustalari va ularning shogirdlari doimo ajralib turadi. Repper guruhlarida mafkura yo'q, ular faqat o'smir o'g'il bolalardan iborat. Repper guruhlar a'zolari bo'lgan yoshlarda aniqlanishi mumkin bo'lgan shaxsiy xususiyatlar - ehtiros, obsesyon darajasiga etish, tajovuzkorlik, boshqa odamlarga nisbatan - hamdardlik, do'stona munosabat.

"Bolalar" o'smirlarning eng mashhur ko'cha guruhlar. Ushbu guruhlar qo'shilishning asosi birgalikda vaqt o'tkazishdir. Bo'sh vaqtning tartibsizligi tufayli bu o'smirlar guruhlar hovlilar bo'ylab maqsadsiz sayr qilib, "sarguzashtlar" izlaydilar. Ushbu guruhlardagi tengdoshlari bilan muloqot ta'siri ostida rivojlanadigan o'spirinlarning shaxsiy xususiyatlari - bu tajovuzkorlik, changlilik, qo'pollik, hissiy inhibitsiyon, o'zaro yordam va qo'llab-quvvatlash, lekin faqat o'z guruhining bir qismi bo'lgan tengdoshlari. Belgilangan imtiyozlar yo'q. Ular pullari bor va eng qulay bo'lgan narsa uchun foydalanadilar. Bu guruhlarda chekish juda keng tarqalgan. Ko'pgina o'g'il bolalar va qizlar turli xil zaharli moddalarni hidlaydilar. Yigitlarning o'zlari aytganidek, ular orasida elim yoki tabletkalarga "odatlangan"lar bor, ya'ni, sinov va tajriba bosqichidan o'tgan va kasallik bosqichida.

Shunday qilib, faqat ba'zi norasmiy yoshlar uyushmalari nomlari ko'rsatilgan. Ularning tuzilishi ancha dinamik. Har bir tarixiy davrda yangi guruhlar paydo bo'ladi va eski guruhlar mavjud bo'lmaydi.

Yoshlarning turli submadaniyatlarini o'rganayotganda, yoshlar bilan ishlash tashkilotchisi haqiqiy yoshlar bilan, xuddi ular kabi, ularni tengdoshlari bilan munosabatlari kontekstidan olib tashlamasdan ishlashlari kerak. O'qituvchilar farzandlarimizni yaxshi bilishlari, ularning sevimli mashg'ulotlarini tushunishni o'rganishlari kerak va shundan keyingina ba'zan bolani kattalardan ajratib turadigan masofa qisqaradi. Biror kishini, uning qarashlarini, odatlarini, qiziqishlarini o'zgartirish, uni kattalar xohlagan narsani qilishga majburlash juda qiyin, ehtimol natijasiz, agar o'smirning o'zi o'zini, odatlarini va qarashlarini o'zgartirishni xohlamasa. Profilaktik ish faqat refleksiv pozitsiyani shakllantirishga va bolaning profilaktika jarayoniga sub'ektiv kiritilishiga asoslangan holda samarali bo'ladi.

Norasmiy guruhlar tuzilishini yaxshi bilishlari kerak. Shu bilan birga, ijtimoiy yo'naltirilgan guruhlar faoliyatini rag'batlantirish va boshqa guruhlardagi salbiy antisosial ko'rinishlarni zararsizlantirish muhim ahamiyatga ega.

Yoshlar bilan ishlash tashkilotchisi uchun asosiy harakat algoritmi uch bosqichni o'z ichiga olishi mumkin.

Tayyorgarlik, unda tashkilotchi ijtimoiy va pedagogik ta'sir ko'rsatishni xohlaydigan yoshlar guruhining xususiyatlarini o'rganishi kerak: uning an'analari, urf-odatlari, munosabatlar normalari. Bunday guruhlariga ijobiy ta'sir ko'rsatish tajribasini o'rganish muhimdir.

Kirish guruh rahbarlari bilan aloqa o'rnatish va uning muayyan harakatlarida ishtirok etishni o'z ichiga oladi. Ushbu qadamning maqsadi guruh a'zolarining ishonchini qozonishdir.

Ta'sir guruhga ijobiy ta'sir ko'rsatish vazifasi, uning harakatlari yo'nalishidagi ijtimoiy o'zgarishlar bilan belgilanadi. Bunday ta'sir, birinchi navbatda, guruh rahbarlari orqali amalga oshiriladi.

Shunday qilib, yoshlar bilan ishlash tashkilotchisi faqat yoshlarning u yoki bu norasmiy guruh yoki birlashmaga a'zoligi haqida, balki ularning ushbu birlashmadagi harakatlari haqida ham biladi.

Mavzu yuzasidan savollar:

1. Uyushmagan yoshlar bilan olib boriladigan ishlar mazmuni nimalardan iborat?

2. “Yoshlar submadaniyati” tushunchasi haqida nimalarni bilasiz?
3. Uyushmagan yoshlar bilan ishlash tizimi deganda nimani tushinasiz?
4. Bugungi kunda qaysi mamlakatlarda norasmiy yoshlar uyushmalari sonining ortib borishi yoshlarga xos bo'lgan salbiy tendentsiyalarni vujudga kelishiga sabab bo'lmoqda?
5. Yoshlar bilan ishlash tashkilotchisi uchun asosiy harakat algoritmi deganda nima nazarda tutiladi?

14- mavzu. Yuqori sinf o'quvchilari bilan olib boriladigan ijtimoiy-pedagogik ish.

14.1. Ta'lim muassasalarida yuqori sinf o'quvchilari bilan olib boriladigan ijtimoiy-pedagogik ishning o'ziga xosliklari. Yuqori sinf o'quvchilarining psixologik xususiyatlari.

Yoshlar bilan ishlashni tashkil etish haqida gapirganda, biz yoshlarning o'rta maktab, texnikum yoki kasb-hunar maktabi bilan bog'liq eng erta yosh bosqichini nazarda tutamiz. Bu o'smirlik davrida edi, S.L. Rubinshteynning fikriga ko'ra, shaxsiyatning rivojlanishi sodir bo'ladi va hayotning qolgan qismi uchun reja tuziladi.

O'rta maktab o'quvchilarini tavsiflovchi B.Z. Vulfov o'tgan asrning 80-yillarida shunday deb yozgan edi: "O'rta maktab o'quvchisi, har qanday odam kabi, bir nechta ijtimoiy rollarni o'ynaydi: u talaba - maktabda, komsomolchi yoki komsomol bo'lmagan - komsomol guruhida yoki sinf jamoasida, oila a'zosi - oilada, do'st - norasmiy muloqotda va hokazo. Shu bilan birga, bilimlar, qobiliyatlar, ko'nikmalar - bitta ijtimoiy rolni amalga oshirish jarayonida olingan barcha ijtimoiy tajribalar boshqalarni bajarishda zarur bo'lib chiqadi.

Hozirda komsomol tashkilotlari yo'qligiga qaramay, o'rta maktab o'quvchilari hali ham ko'plab ijtimoiy rollarni bajaradilar, maktablardagi turli uyushmalarning faol ishtirokchilari va maktabdan tashqari turli tashkilotlarning a'zolari bo'lishadi. Aynan yuqori sinf o'quvchilari maktab ishlarining yetakchilari va tashkilotchilaridir.

Maktab tizimida o'rta maktab o'quvchilarining mustaqilligining kuchayishi - qarama-qarshiliklarning shakllanishiga olib keladi:

- o'smirning o'zini kattalar sifatidagi jismoniy hissi va maktabdagi haqiqiy mavqei o'rtasida;

- o'rta maktab o'quvchisiga huquqlar sohasida bola kabi munosabatda bo'lish va undan kattalar mas'uliyatini o'z zimmasiga olishni so'rash o'rtasida;

- mustaqillik va tashabbusni rivojlantirish va ularning haqiqiy namoyon bo'lishini taqiqlash bo'yicha takliflar o'rtasida.

Zamonaviy o'rta maktab o'quvchilari turli mamlakatlardagi tengdoshlarining hayoti haqida juda yaxshi ma'lumotga ega, moda ko'rinishga intiladi va har tomonlama o'ziga xosligini ta'kidlaydi. Shu bilan birga, ular rasmiy va norasmiy turli xil birlashmalarning aktivlari hisoblanadi. Maktabda turli tadbirlarni tashkil qilishda o'qituvchilar yuqori sinflardagi rahbar-tashkilotchilarga tayanadilar. Aynan ular ko'pincha maktabdagi o'zini o'zi boshqarish organlarining asosini tashkil qiladi.

Turli to'garaklar va uyushmalar tashkil etish orqali o'rta maktab o'quvchilari jamoatchilik bilan aloqalar tizimida o'z o'rnini topishga intiladi va sodir bo'layotgan voqealarga jamoatchilik bahosini shakllantirishda ishtirok etishga da'vogarlik qiladi.

Ko'pchilik o'rta maktab o'quvchilari bu davrda qarama-qarshi jins bilan davolanishni boshdan kechirishadi. Sevgi paydo bo'ladi, ba'zi odamlar jinsiy aloqada birinchi tajribaga ega bo'lishadi va har doim ham muvaffaqiyatli emas. Shu munosabat bilan bunday o'rta maktab o'quvchilari raqs kechalari, diskotekalar va hokazolarda vaqt o'tkazishni afzal ko'rishadi.

O'zini tasdiqlash istagi, o'ziga xos xulq-atvor va hatto xavf o'rta maktab o'quvchilarini deviant xulq-atvori bo'lgan yoshlar guruhlariga olib kelishi mumkin.

Katta yoshdagi maktab o'quvchilarining dunyoqarashi jadal rivojlanayotganligi sababli ularning qiziqishlari va xohishlari farqlanadi va shu asosda ular o'zlarining ekzistensial, ijtimoiy va kasbiy tanlovlarini amalga oshiradilar.

O'rta maktab o'quvchilari bilan ishlashning xususiyatlari orasida quyidagilar mavjud:

1. o'smirlikning yosh xususiyatlarini ham, maktab o'quvchilarining turli guruhlarining o'ziga xos manfaatlarini ham hisobga olish kerak .
2. o'quvchilarning imkoniyatlarini hisobga olgan holda, ularning hozirgi qiziqishlari va ehtiyojlarini qondirishga qaratilgan o'z-o'zini anglash sohasini shakllantirish maqsadga muvofiqdir.
3. maktab o'quvchilariga psixologik va ijtimoiy-pedagogik yordam ko'rsatishga individual yondashish zarur.
4. O'rta maktab o'quvchilarining o'z taqdirini o'zi belgilashga bo'lgan ehtiyojini hisobga olgan holda, ularga ijtimoiy va kasbiy sinovlar uchun imkoniyat yarating.

O'qituvchilar va yoshlar bilan ishlash tashkilotchilari tomonidan o'rta maktab o'quvchilari bilan ishlashning asosiy yo'nalishlari quyidagilar bo'lishi mumkin:

- dam olish tadbirlarini, ijtimoiy-siyosiy va insonparvarlik tadbirlarini tashkil etish;
- o'z-o'zini anglash va kelajakdagi kasbni tanlash imkoniyatini ta'minlash;
- deviant xatti-harakatlarning oldini olish;
- yigit-qizlarga qiyin hayotiy muammolarni hal qilishda yordam berish.

Maktabda ham, turli to'garaklar va uyushmalarda ham o'tkazilishi mumkin. - Tashkilotchilar e'tiborga olishlari kerak bo'lgan asosiy narsa - bu yoshlarning muloqot qilishlari va yangi do'stlik aloqalarini o'rnatishlari uchun imkoniyatlar - yaratish. Turli tadbirlarda ishtirok etish jamoat birlashmalari va tashkilotlari faoliyati doirasida amalga oshiriladi. Yoshlar o'rtasidagi ommaviy hodisalarni ijtimoiy va pedagogik qo'llab-quvvatlash quyida muhokama qilinadi.

o'qituvchilar va yoshlar bilan ishlash tashkilotchilarining murakkab hayotiy muammolarni hal qilishda ularga pedagogik yordam ko'rsatish bo'yicha individual ishi alohida ahamiyatga ega.

14.2. Yuqori sinf o'quvchilari bilan olib boriladigan ijtimoiy-pedagogik ish yo'nalishlari.

Televideniye tomonidan olib borilgan tadqiqotlar. Makeeva ushbu kitob muallifi rahbarligida o'qituvchi tomonidan o'rta maktab o'quvchilari bilan o'tkazilgan maxsus mashg'ulotlar samaradorligini ko'rsatdi. Ushbu turdagi tadbirlarga quyidagilar kiradi:

- madaniy matn asosida hayotiy muammolarni axloqiy va axloqiy jihatdan ko'rib chiqishga asoslangan darslar;
- o'rta maktab o'quvchilarini hayotiy muammolar modellariga kiritish imkonini beruvchi vaziyatli rolli va simulyatsiya o'yinlari, o'yin vaziyatida ularning faolligi va mustaqil xatti-harakatlarini ta'minlash;
- o'rta maktab o'quvchilarining hayotiy muammolarni hal qilishda tayyorgarligi va muvaffaqiyatini kuzatish imkonini beruvchi shaxsiy o'sish uchun ijtimoiy-psixologik trening.

6-jadval

O'rta maktab o'quvchilari bilan darslar uchun namuna mavzular

Dars mavzulari	Darslarning asosiy mazmuni
Bir kishiga qanday ta'lim to'g'ri keladi ?	1)Inson falsafasining boshlanishi (Inson haqidagi qadimgi g'oyalar). 2)Insonning nobud bo'lishi (O'rta asrlar. 18—19-asrlarning falsafiy qarashlari). 3)Inson tabiati.
2. Men kimman?	1)O'zingizni biling. 2)Taqdiringizni qanday o'zgartirish mumkin? 3)Insonning ichki va tashqi ko'rinishi. 4)Odamning yoshi
3. Men boshqalarni qanday qabul qilaman ?	1)Axloqiy dilemmalarni hal qilish. 2)Ekstrovert - introvert - ambavert. 3)Insonning kayfiyati va farovonligi

4. Individuallik shaxs – individuallik	1) Insonning istaklari va qobiliyatlari. 2) “Individuallik”, “shaxs”, “individuallik” tushunchalarini farqlash. 3) Shaxs qaerdan boshlanadi (o'ziga, hayotiga va o'zini o'zi tarbiyalashga qiziqish uyg'otish haqida)
5. Inson hayotining qadriyatlari	1) Men nimaga ishonaman? 2) Qiymat nima? 3) Men uchun nima muqaddas? 4) Insoniy fazilatlar
6. Hayot falsafasi	1) Inson va uning dunyoqarashi. 2) “Hayotni falsafiy tushunish” iborasi nimani anglatadi? 3) Hayot tuyg'usi nima? 4) Qanday qilib baxtli bo'lish mumkin?
7. Sevgi	1) Insoniyat tarixida sevgi. 2) Sevgi eng oliy insoniy tuyg'u sifatida. 3) Sevgining abadiy nomutanosibliklari va qarama-qarshiliklari haqida
8. Mening oilam	1) Oila nima? 2) Onam va olov haqida... 3) Otalar va o'g'illar. 4) Uy
9. Ekstremal vaziyatlardagi odam	1) Favqulodda vaziyat nima? 2) Siz kimsiz: optimistmi yoki pessimistmi? 3) Baxtsizlikdan qanday omon qolish kerak?
Dars mavzulari	Darslarning asosiy mazmuni
10. Men o'lamanmi?	1) Men o'limdan qo'rqqamanmi? 2) O'lim nima? 3) Sevimli odamning o'limi bilan qanday kurashish mumkin? _____

Ularning hayotiy muammolarni tushunish jarayoniga to'sqinlik qiladigan quyidagi asosiy to'siqlar aniqlandi:

- o'rta maktab o'quvchilari o'rtasida konstruktiv muloqot qobiliyatlari haqida etarli ma'lumotga ega emasligi;
- o'rta maktab o'quvchisining natija va tanlov holatlarining noaniqligi sababli qidiruv vaziyatlardan qochishi kabi konformizm;
- yoshlik maksimalizmi.

o'qituvchilar va maktab o'quvchilari o'rtasida ishonchli munosabatlar o'rnatilsa va o'rta maktab o'quvchilarini hayot qiyinchiliklarini engishga tayyorlash bo'yicha propedevtik ishlar olib borilsa, bu to'siqlarni bartaraf etish mumkin.

I.R. Konjin o'z tadqiqotida o'rta maktab o'quvchilarini hayot qiyinchiliklarini engishga tayyorlashga ijobiy ta'sir ko'rsatadigan pedagogik vaziyatlarni tavsifladi. Sakkiz turdagi vaziyatlar aniqlandi, ular o'z navbatida turli darajalarda amalga oshirilishi mumkin.

1. Qidiruv vaziyati o'rta maktab o'quvchilari uchun muhim bo'lgan faoliyatda biror narsani qidirishni tashkil qilishni o'z ichiga oladi, u to'liq bo'lmagan ma'lumotlar, vaqt cheklovlari kabi qo'shimcha murakkablashtiruvchi ko'rsatkichlar bilan tavsiflanishi mumkin. Bu holda qidiruv keng ko'lamda ko'rib chiqiladi: mavzuni qidirishdan o'qituvchilar tomonidan yaratilgan vaziyatdan chiqish yo'lini topishgacha. Ushbu turdagi vaziyat jamoaviy va individual darajada qo'llaniladi.

2. Katalizator holati. Bu bolaning o'zini o'zi bilish va o'zini o'zi anglashdagi faolligini rag'batlantiradigan pedagogik harakatdir. Qoidaga ko'ra, bunday harakat o'rta maktab o'quvchisidan biroz kuch sarflashni talab qiladigan bir qator vaziyatlardan oldin bo'ladi. Katalizator holati nafaqat o'rta maktab o'quvchisini faollashtiradi, balki hayotdagi qiyinchiliklarni engib o'tish qiymati haqida g'oyani ham o'z ichiga oladi va shaxsning qadriyat va motivatsion sohalariga ta'sir qiladi. Katalizator vaziyatiga misol sifatida ma'lum bir bola bilan o'tkazilgan suhbat va lager smenasining barcha ishtirokchilariga tegishli bo'lgan targ'ibot guruhini tashkil etish bo'lishi mumkin.

3. **Ajablanadigan va yangilik holati.** O'qituvchi uchun yangi vaziyatlarning yuqori sinf o'quvchilari uchun ahamiyatli bo'lishi, yangi faoliyatni o'zlashtirishga qiziqish uyg'otishi, yangi bilim va ko'nikmalarni shakllantirishi muhimdir. Bundan tashqari, tanish sharoitlarda faoliyatning yangi shartlarini joriy etish imkoniyati, allaqachon shakllangan ko'nikma va qobiliyatlardan foydalanishning nostandart holatlari o'rta maktab o'quvchilariga tanish bo'lgan faoliyatda murakkab hayotiy vaziyatlarni shakllantirishga imkon beradi.

4. **Mas'uliyat va ahamiyatli vaziyat.** Bunday holda, qandaydir vaziyat yoki faoliyatga alohida munosabat yaratish texnikasi qo'llaniladi. Bajarilayotgan ish uchun mas'uliyat hissi, faoliyatning jamoa uchun ahamiyati, ma'lumot guruhi va kattalar tomonidan baholanishi vaziyatlarning ahamiyatini va ularni hal qilishda yuzaga keladigan qiyinchiliklarni engib o'tishni sezilarli darajada oshiradi.

5. **Cheklangan imkoniyatlar holati.** Ehtiyojlarni qondirish qiyin bo'lgan sharoitlarda faoliyat har doim individual resurslardan foydalanishda qiyinchiliklarga olib keladi. Xususan, maqsadga erishish yo'llarini cheklash yangi vositalarni izlash uchun sharoit yaratadi, to'siqlarni engib o'tishga e'tiborni yaratadi, faoliyatning o'ziga xos usullarini shakllantirishga yordam beradi. Ushbu turdagi vaziyatlardan yuqori sinf o'quvchilarining ijodiy faoliyatida va o'quvchilar yetakchilari bilan ishlashda ancha keng foydalaniladi.

6. **To'siq holati** eng keng tarqalgan turi hisoblanadi. O'rta maktab o'quvchilarining u yoki bu faoliyat turida to'siqlarga duch kelishi qiyinchilik tug'diradi. Bunday to'siq intellektual qiyinchiliklar, qaror qabul qilish zarurati, do'stlar yoki kattalar bilan qiyin munosabatlar, shaxsiy kompleksni engish zarurati bo'lishi mumkin. Bunday vaziyatlar o'z-o'zidan yaratilishi mumkin yoki o'rta maktab o'quvchisi bunday to'siqni engib o'tish zarurati uchun oldindan tayyorlanishi mumkin.

7. **Alternativlar holati.** Kuzatishlar shuni ko'rsatadiki, tanlov va qaror qabul qilish ko'pincha o'rta maktab o'quvchilari uchun murakkab hodisaga aylanadi. Muqobil vaziyat asosan individual ishda qo'llaniladi, chunki hatto jamoaviy qarorlar ham har kimning shaxsiy tanlovi bilan birga keladi.

8. **Provokatsion vaziyat.** Provokatsiyalardan foydalanish psixoterapiyada juda yaxshi ma'lum bo'lib, ular pedagogik amaliyotda muvaffaqiyatli qo'llanilishi mumkin. Uslubning mohiyati o'rta maktab o'quvchisining faolligini rag'batlantirishdan iborat bo'lib, bu aniq ziddiyatli vaziyatda. Aynan shunday vaziyatlarda, qoida tariqasida, shaxsning axloqiy, irodaviy, axloqiy fazilatlari sinovdan o'tkaziladi. Provokatsion vaziyatdan foydalanish o'qituvchidan nafaqat vaziyatning o'zini tashkil qilishni, balki vaziyatdagi xatti-harakatlarning oqibatlarini namoyish qilish va uning aks etishi bo'lsa, keyingi ta'sirga ega bo'lishni ham talab qiladi.

U yoki bu texnikani tanlash qiyin hayotiy vaziyat turiga, ma'lum bir o'rta maktab o'quvchisi uchun yaratilishi kerak bo'lgan tajribalar turiga, bolaning individual xususiyatlariga, xususan, uning qiyinchiliklarni engishga tayyorligiga bog'liq.

O'rta maktab o'quvchilari bilan ishlashning tashkilotchilari rolini pedagogik jamoa a'zolari va birinchi navbatda o'rta maktab sinf o'qituvchilari bajaradilar. Ammo yoshlar tashkilotlari rahbarlarining o'rta maktab o'quvchilari hayotiga ta'siri ortib bormoqda.

Shunday qilib, o'rta maktab o'quvchilari boshqa toifadagi yoshlar qatori ijtimoiy-pedagogik faoliyatning ob'ekti hisoblanadi. Ammo shu bilan birga, bu toifadagi yoshlarning xususiyatlarini va ularning qiziqishlari va ehtiyojlariga e'tibor qaratgan holda, ularning hayotining ushbu bosqichining xususiyatlarini hisobga olish kerak. Shu bilan birga, maktab o'quvchilarining hayotiy muammolarini hal qilishda ularga yordam berish juda muhimdir.

Mavzu yuzasidan savollar:

1. Ta'lim muassasalarida yuqori sinf o'quvchilari bilan olib boriladigan ijtimoiy-pedagogik ishning o'ziga xosliklari nimadan iborat?
2. Yuqori sinf o'quvchilarining psixologik xususiyatlari deganda nimani tushinasiz?
3. Maktab tizimida o'rta maktab o'quvchilarining mustaqilligining kuchayishi qanday oqibatlarga olib keladi?
4. Provokatsion vaziyat nima?

5. O'rta maktab o'quvchilarining u yoki bu faoliyat turida to'siqlarga duch kelishi nima deb ataladi?

15-mavzu. Kasb-hunar maktabi o'quvchilarini ijtimoiy-pedagogik qo'llab-quvvatlash.

15.1. Kasb-hunar maktabi o'quvchilarini ijtimoiy-pedagogik qo'llab-quvvatlar pedagogik muammo sifatida.

Kasb-hunar ta'limi muassasasi, texnikum yoki kollejga o'qishga kirgan yigit yangi ijtimoiy maqomga ega bo'ladi va shunga mos ravishda o'ziga bo'lgan munosabati o'zgaradi. Ushbu ta'lim muassasalarida yoshlar bilan ishlash tashkilotchisi jadal ijtimoiylashuvning murakkab va mohiyatan hali yetarlicha o'rganilmagan jarayoniga duch kelmoqda . Kasb-hunar maktabida nisbatan qisqa vaqt ichida yoshlar asosan atrofidagi odamlarga bog'liq holda ongda jiddiy psixologik sakrashni boshdan kechiradilar. Kasb-hunar maktablari yoki texnikum o'quvchilarida paydo bo'ladigan shaxsiy fazilatlarni qayd etish kerak . Kasb-hunar ta'limi muassasalarining o'quvchilari bo'lgan bolalar o'zlarini etarlicha keksa deb hisoblaydilar va o'zlarining yangi ijtimoiy mavqeini hurmat qilish va tushunishni talab qiladilar. Gap shundaki, kasb-hunar maktabida kasbiy o'ziga xoslik, kelajakdagi kasbda o'zini anglash, ishlab chiqarish va iqtisodiy muammolarni hal etishda o'z ahamiyatini anglash shakllanadi. Kasb-hunar ta'limi muassasasida, boshlang'ich va o'rta kasb-hunar ta'limi ta'lim muassasasida yosh shaxs o'z imkoniyatlarini va o'z imkoniyatlarini ro'yobga chiqarish imkoniyatlarini tushunadi. Kasb-hunar maktabiga kelishi va kasbiy faoliyat turini tanlash hayotning ushbu yo'nalishini tanlagan shaxsning ma'lum bir o'zini o'zi anglash uchun intilishiga, yangi faoliyatda amalga oshirish uchun yangi sohani tanlashiga katta hissa qo'shadi.

Agar biz talabalarining o'z kasbini tanlashiga asos bo'lgan ma'lumotlarni tahlil qiladigan bo'lsak , bular birinchi navbatda iqtisodiy xususiyatga ega bo'lgan sabablar ekanligi ayon bo'ladi: kelajakda yaxshi daromad olish istagi - respondentlarning 42 foizi uchun ish joyi - 31%, kasbning ijtimoiy nufuzi - 18%. Talabalar o'z qobiliyatlari va qiziqishlarini rivojlantirish imkoniyatini tanlagan kasbining juda jozibali jihati

deb atashgan - respondentlarning 28 foizi; kasbdagi ishning ijodiy tabiati 8 foizni jalb qilgan; respondentlarning 9 foizi ota-onalarining kasbiy faoliyatini davom ettirishga qaror qilishgan.

Olingan ma'lumotlarning tahlili shuni ko'rsatadiki, o'g'il bolalarni ham, qizlarni ham o'qish uchun muayyan kasb tanlashga undagan sabablar o'rtasida jiddiy gender farqlari aniqlanmagan, yagona istisno shundaki, qizlarga nisbatan bir oz ko'proq o'g'il bolalar bunday sababni qayd etishgan. kelajakda yuqori daromadga ega bo'lish istagi (mos ravishda 38 va 24%).

o'z kasbini tanlash sababini kasbdagi mehnatning ijodiy xususiyati, o'z qobiliyati va qiziqishlarini rivojlantirish imkoniyati sifatida ko'rsatadi (mos ravishda 32,2 va 21,5 foiz).

O'quvchilarning kasbiy yo'nalishi, maqsad va rejalarining jiddiyligi, ularning kasb-hunar maktabiga o'qishga borish qarori uchun javobgarligi ularning hayotiy tanloviga ijtimoiy muhit hal qiluvchi ta'sir ko'rsatganligidan dalolat beradi: ota-onalar - 47% , do'stlar - 34%. , yaqin qarindoshlar - 12% va respondentlarning deyarli to'rtidan bir qismi bu qarorni o'zlari qabul qilganliklarini da'vo qilmoqdalar, bu umuman olganda aniq kasbiy tayyorgarlikka yo'naltirilganlikda yuqori motivatsion barqarorlik sifatida baholanishi mumkin. OAV va maktab o'qituvchilari universitetda o'qishga qaror qilishiga ijobiy ta'sir ko'rsatdi (so'rovda qatnashganlarning 20 foizi).

Mintaqaning ijtimoiy tuzilmasini qayta ishlab chiqarishga yordam beradigan va yoshlarning yuqori haq to'lanadigan ishchilar ijtimoiy guruhiga yaxshiroq kirishini ta'minlaydigan ijtimoiy maqomning aniq uzluksizligi mavjudligini ta'kidlash kerak, chunki ta'lim va rivojlanish muhiti mavjud. shaxsiy g'oyalar va kasbiy yo'nalishni shakllantiradi. KHM yoshlarni jamiyatning ijtimoiy tuzilmasi va bozor munosabatlariga kiritish kanali vazifasini bajaradi.

Tadqiqot shuni ko'rsatdiki, KHMga kirgan 14-15 yoshli qizlar va o'g'il bolalar odatdagi muloqot muhitidan chiqib ketishadi, ular ota-onalari, qarindoshlari qaramog'ida, jamoatchilik fikri nazorati ostida, yaqin doirada bo'lgan . ular a do'stlar, o'rtoqlar, o'qituvchilar va ular uchun yangi muhitda kasb-hunar maktabi yoki texnik

maktab devorlari ichida ko'proq nisbiy erkinlik oladilar.

Yoshlar o'zlarini marginal holatda topadilar, ular g'ayrioddiy ta'lim sharoitlariga moslashishlari kerak, va muhim qismi - mustaqil turmush tarzi va boshqa turdagi yashash muhiti. Talabalar uchun odatiy ta'lim va muloqot muhitining yo'qolishi, ba'zilar uchun esa, hatto yashash, ijtimoiy hayotga endi kirgan yosh uchun xavfli holat.

Yoshlar uchun odatiy barqaror ijtimoiy nazoratning yo'qligi, qarashlarning noaniqligi, shakllanmagan xatti-harakatlar normalari, ibtidoiy stereotiplarning keng tarqalganligi - bularning barchasi murakkab ijtimoiy muammoni keltirib chiqaradi. Afsuski, kasb-hunar maktablari va texnikumlar o'quvchilari bilan ishlashda murakkab ijtimoiy -psixologik va pedagogik jarayonlar, yangi o'sib borayotgan muhitni shakllantirishning o'ziga xos xususiyatlari har doim ham hisobga olinmaydi. Ushbu ob'ektiv va sub'ektiv omillarning oqibati yoshlarning ta'lim va kasbiy faoliyatga ijtimoiy moslashuviga salbiy ta'sir ko'rsatadigan bir qator muammolar va nomaqbul oqibatlarining paydo bo'lishidir.

o'qitish sharoitida yoshlar bilan ishlash tashkilotchisi moslashish jarayonida unga sezilarli kasbiy yordam ko'rsatish uchun o'zini yangi ijtimoiy sharoitlarda topadigan yosh shaxsning shakllanishining o'ziga xos xususiyatlarini diqqat bilan o'rganishi kerak.

Universitet talabalari

Universitet talabalari bilan ishlashni tashkil etish o'ziga xos xususiyatlarga ega, har doim eng katta faollik va mustaqil fikrlash bilan ajralib turadigan ushbu yoshlar guruhi vakillarining o'ziga xos xususiyatlari bilan belgilanadi.

Talaba yoshlar bilan ishlaydigan mutaxassislarining nuqtai nazaridan, talabaga munosabat - bu shaxsiy ma'nolarni topishga qaratilgan o'z rivojlanishining sub'ekti sifatida unga bo'lgan munosabat. Shu munosabat bilan yoshlar bilan ishlash tashkilotchisining asosiy vazifasi talabaning sub'ektivligini ro'yobga chiqarish uchun sharoit yaratish va shu asosda uning ijtimoiy mas'uliyatini, axloqiy e'tiqodini va kasbiy faoliyatga tayyorligini shakllantirishdan iborat. Ushbu strategiyaga

muvofig, universitetda yoshlar bilan ishlash tashkilotchisining muhim vazifasi - talabaning shaxsiy va ijodiy salohiyatini o'z-o'zini ro'yobga chiqarishga yordam berishdir. Talabalarning quyidagilarga intilishlari uchun sharoit yaratish zarur;

- Kasbiy faoliyat uchun muhim bo'lgan bilim va ko'nikmalarni maqsadli va qiziqish bilan egallash;
- guruh faoliyati tajribasini o'zlashtirish va ularning ijtimoiy faolligini amalga oshirish;
- ma'naviy sohadagi qiziqish va ehtiyojlaringizni qondirish;
- guruh, fakultet, universitet ishlarida , o'zini o'zi boshqarish organlari faoliyatida, tarbiyaviy ishlarni rejalashtirish, tashkil etish va tahlil qilishda faol ishtirok etish;
- oshirish, o'quv-tarbiya ishlarini tashkil etish, talabalar faoliyatini rag'batlantirish bilan bog'liq qarorlar qabul qilishda ishtirok etish .

Yoshlar bilan ishlash tashkilotchisi talabalar guruhi nafaqat bilim olish uchun, balki bo'lajak o'qituvchining kasbiy muhim fazilatlarini rivojlantirish uchun ham qulay muhitga aylanishiga intilishi kerak. Guruhda qulay psixologik muhit yaratish, o'quvchilar jamoasini rivojlantirish talaba tarbiyasining muhim shartidir. O'quv va ta'limdan tashqari faoliyatda o'quvchilar o'rtasidagi munosabatlarni rivojlantiruvchi, hamkorlikka o'rgatuvchi, muloqot qobiliyatini, tashkilotchilik qobiliyatini rivojlantiruvchi, guruh faoliyatida individual rivojlanishiga hissa qo'shadigan pedagogik vositalardan foydalanish zarur .

Fakultet rahbariyati o'quv jarayonining sub'ekti sifatida guruhning shakllanishini rag'batlantirishi kerak. Shu munosabat bilan talabalar guruhiga fakultet va uning xodimlari hayotiga oid masalalar yuzasidan qaror qabul qilish imkoniyatini berish, fakultetdagi faoliyatning ayrim yo'nalishlari bo'yicha guruh zimmasiga mas'uliyat yuklash maqsadga muvofiqdir . Talabalar guruhi odamlarning yaxlitligi va hamjamiyati sifatida boshqa guruhlar bilan o'zaro aloqa va hamkorlikning zarurligi va foydaliligini anglashi, ularning jamoaviy yutuqlarini baholay olishi kerak .

Yoshlar bilan ishlash tashkilotchisining vazifalaridan biri talabalar hayotini tashkil etishdir - bu odamlarning oziq-ovqat, kiyim-kechak, uy-joyga bo'lgan ehtiyojlarini qondirish, sog'lig'ini saqlash, shuningdek, ma'naviy ne'matlarni o'zlashtirish bilan bog'liq faoliyatdir. madaniy muloqot, dam olish va o'yin-kulgi.

U quyidagilarni o'z ichiga oladi:

- o'z-o'ziga xizmat ko'rsatish - uy-joy, o'quv xonalari va o'quv binolariga tutash hududni obodonlashtirish;
- mehnat va dam olish rejimiga rioya qilish;
- bandlik (vaqtinchalik va doimiy);
- bo'sh vaqtni tashkil etish.

Mehnatning tabiati, uning sifati va ishlab chiqarilgan sa'y-harakatlari, mehnat motivlari va uning yashash tarzidagi o'rni - bularning barchasini yigitning o'z universitetiga, xalqiga, jamiyatiga, vataniga, hayotga bo'lgan munosabatlarining proektsiyasi deb hisoblash mumkin. kabi va uning "men". Shu munosabat bilan pedagogika universitetida talabaning homoga aylanishi uchun shunday sharoit yaratish kerak faber - "bajaradigan", shu jumladan o'zi ham.

O'z-o'zini parvarish qilish, birinchi navbatda, shaxsiy narsangizga ehtiyotkorlik bilan munosabatda bo'lishni va ularga muntazam g'amxo'rlik qilishni (kiyim-kechak, poyabzal, o'quv qurollari va boshqalar), shuningdek, universitetning o'quv binolari va yotoqxonalaridagi umumiy narsalarni talab qiladi (bunday binolarni tozalash va ularning estetik dizayni, mebel va o'quv jihozlarini ta'mirlash va boshqalar). Shuningdek, u o'z shaxsiy makonini va vaqtini oqilona tashkil etishni, individual hayot tarzini shakllantirishni talab qiladi.

15.2. O'quvchilar bilan olib boriladigan ma'naviy-ma'rifiy ishlar mazmuni.

Insonning individual psixofiziologik xususiyatlarini hisobga olgan holda o'quv va boshqa ish yuklarini rejalashtirish va tashkil etish, aqliy va jismoniy mehnatni almashtirish, mehnat va dam olish rejimiga rioya qilish bo'yicha tavsiyalardan amaliyotda foydalanish zarurligini anglashni talab qiladi. Talabalar qabul qilingan

ichki qoidalar va yotoqxonada yashash qoidalariga rioya qilgan holda, universitetda o'rnatilgan "umumiy turmush" me'yorlariga ongli ravishda rioya qilishlari kerak.

Talabalar hayotini tashkil etishning an'anaviy shakli bo'sh vaqt - bu bo'sh vaqtning moddiy va ma'naviy ne'matlarni shaxsiy iste'mol qilish bilan bog'liq qismi, hayotning organik elementini tashkil etuvchi va dam olish, o'yin-kulgiga bo'lgan ehtiyojni qondirishga qaratilgan ichki faoliyat va o'z-o'zini rivojlantirish. Dam olish insonni madaniyatga singdirish vositalaridan biri, bo'sh vaqtni faol dam olish va keyingi jismoniy, ma'naviy, axloqiy rivojlanish vositasiga aylantirish usuli, o'z-o'zini takomillashtirish uchun rag'batlantirish, o'zini namoyon qilish maydoni va o'z-o'zini anglash. Turli xil dam olish tadbirlarida (festivallar, musobaqalar, estafetalar, bayramlar, olimpiadalar va boshqalar) ishtirok etish orqali talabalar muloqot va bilimga bo'lgan ehtiyojlarini qondiradilar, o'zlarini kasbiy faoliyatga tayyorlaydilar, o'qish jarayonida sarflangan kuch va quvvatni tiklaydilar; mehnat va ijtimoiy faoliyat.

Madaniy va dam olish faoliyati tarkibida bir qator navlar ajralib turadi:

- faol ijodiy faoliyat (individual, jamoaviy va jamoat);
- o'z-o'zini tarbiyalash;
- havaskor ish (xobbi);
- madaniy iste'molning har xil turlari (ijtimoiy xarakterga ega bo'lgan va shaxsan tartibga solinadigan o'yin-kulgi, individual madaniy iste'mol);
- jismoniy mashqlar (mustaqil va maxsus sport ijtimoiy muassasalarida);
- turli yo'nalishdagi (ijtimoiy-pedagogik, ekologik, mehnat va boshqalar) ko'ngillilar jamoalari safida kasbiy yo'naltirilgan xayriya tadbirlarida ishtirok etish;
- do'stona uchrashuvlar.

Alohida-alohida, kvazi-dam olish ma'lum bir majburlash bilan tavsiflangan bo'sh vaqtda amalga oshiriladigan faoliyat turi sifatida ajralib turadi (masalan, yotoqxonada xizmat qilish yoki ta'tilda qatnashish).

Talabalarning hayoti va bo'sh vaqtini tashkil etish muammolarini hal qilish - pedagogik yordamni talab qiladi, bu ularga o'qishdan bo'sh vaqtlarida o'z-o'zini anglashning mazmuni va shakllarini tanlash sohasini ochish, refleks asosida ijtimoiy

testlarni tashkil etishdan iborat. joriy voqealarni baholash.

Kundalik hayot va dam olishni ijtimoiy-pedagogik qo'llab-quvvatlash quyidagi muammolarni hal qilishni o'z ichiga oladi:

- o'quvchilarning individual (shaxsiy) salohiyatini maksimal darajada namoyon etishga yordam beradigan "o'zini o'zi anglash maydoni" ni yaratish, ijtimoiy vaziyatlarni tashkil etish, modellashtirish;
- ularning hayotiy faoliyatini optimallashtirish, kasbiy yo'naltirilgan ijodiy muhitda hamkorlik va o'zaro tushunish muhitini yaratish;
- yosh, gender farqlari, kasbiy yo'nalish, individual manfaatlar va ehtiyojlar doirasini hisobga olgan holda faoliyat va muloqot sohasini tanlash imkoniyatini ta'minlash, tashabbuskorlikni, faollikni, faoliyatda ijodiy yo'nalishni oshirishni ta'minlash, yoshlarning ijtimoiy aloqalarini kengaytirish;
- o'quvchilar tomonidan ushbu faoliyatda xatti-harakatlarni tanlashga asoslangan maxsus va mustaqil ravishda tashkil etilgan ijtimoiy faoliyatni bajarish bilan bog'liq bo'lgan ketma-ket harakatlar majmui, ular o'z-o'zini bilish va ularning imkoniyatlarini tahlil qilish vositasidir. ijtimoiy funktsiyalarni amalga oshirdi.

Kundalik hayot va dam olishni ijtimoiy-pedagogik qo'llab-quvvatlashning barcha shakllari quyidagilar uchun sharoit yaratishni talab qiladi:

- talaba yoshlarni ijtimoiy-iqtisodiy qo'llab-quvvatlash va himoya qilish;
- turli xil ijodiy talabalar uyushmalari faoliyati;
- talabalarni sog'lomlashtirish va dam olish, sog'lom turmush tarzini targ'ib qilish, sportni rivojlantirish;
- talabalar muhitida g'ayriijtimoiy ko'rinishlarning oldini olish;
- talabalarning ijodiy salohiyatini rivojlantirish, turli talabalar uyushmalarini qo'llab-quvvatlash.

ularning ilmiy ijodini rivojlantirish muhim o'rin tutadi, bu ularni haqiqiy ilmiy muammolarni hal qilishga jalb qiladi. Ilmiy ijod - yangiligi, o'ziga xosligi va nostandartligi bilan ajralib turadigan ilmiy mahsulot yaratishga qaratilgan haqiqiy faoliyat.

Talabalarning ilmiy-tadqiqot ishlarida faol ishtirok etishlari uchun yoshlar

bilan ishlash tashkilotchilari universitet o'qituvchilari bilan birgalikda ushbu faoliyatning motivatsion asosini tashkil etishlari zarur. Bular ijodiy assimilyatsiya motivlari va o'zlashtirish motivlari, o'z - o'zini tarbiyalashga intilish, tizimli ilmiy bilim va ko'nikmalarni ijodiy o'zlashtirish; muvaffaqiyatga intilish, ijodiy yutuqlar; etakchilikka intilish va o'z faoliyati uchun yuqori maqtovg'a sazovor bo'lish.

Talabalarning ilmiy-tadqiqot faoliyatidagi ijodiy faolligi ham ularda shakllangan hissiy va iroda barqarorligi bilan bog'liq. Talabalarning ilmiy ishlarida muvaffaqiyat va muvaffaqiyatsizlik bilan bog'liq bo'lgan maqsadlarga erishish va hissiyotlar muhim o'rin tutadi. Ilmiy ishda ishtirok etayotgan talaba qo'rquv hissini engib o'tishga qodir bo'lishi kerak; faoliyatingizni aniq tashkil eting va xatti-harakatlaringizni boshqaring, faoliyatingizni nazorat qiling va ularni maqsadlarga erishishga yo'naltiring.

Ilmiy-tadqiqot faoliyatida ishtirok etish uchun, bir tomondan, talabani ushbu faoliyatga maxsus tayyorlash kerak bo'lsa, ikkinchi tomondan, uning kasbiy tayyorgarligiga tadqiqot komponentini kengroq kiritish kerak. Buning uchun tahlil qilish, sintez qilish, taqqoslash, umumlashtirish va mavhumlash kabi intellektual ko'nikmalarni shakllantirishga jiddiy e'tibor berish kerak; asosiy narsani ajratib ko'rsatish va ahamiyatsiz narsalarni tashlash qobiliyati; vaziyatni har tomonlama baholash, qisqacha xulosalar chiqarish va maqbul qaror qabul qilish qobiliyati; g'oyalarni ishlab chiqish, gipotezalarni ilgari surish, mustaqil mulohazalarni shakllantirish qobiliyati; faoliyat natijasini oldindan ko'rish va bashorat qilish qobiliyati va boshqalar.

Ilmiy ijodni tashkil etish yuqorida qayd etilgan ikkita eng muhim omil: ta'limning kasbiy yo'nalishi va ilmiy faoliyatda talabalarning o'zini o'zi boshqarishini rivojlantirish bilan chambarchas bog'liq.

Talabalarning ilmiy ijodiy faoliyatini tashkil etish turli ilmiy muammolarni hal qilish uchun ham individual, ham jamoaviy ishlarni rag'batlantirishga qaratilgan bo'lishi mumkin. Amaliyot shuni ko'rsatadiki, guruhning ilmiy faoliyatida o'zaro rag'batlantirish elementi mavjud. Rag'batlantirish funktsiyasi ilmiy doiralar, loyiha guruhlar va talabalar tadqiqot laboratoriyalari tomonidan amalga oshirilishi

mumkin.

Talabaning ilmiy faoliyatda muvaffaqiyatli ishtirok etishi uchun quyidagilar zarur:

- yangi tadqiqot faoliyatini o'zlashtirishga yordam berish;
- ilmiy faoliyatdagi yutuqlar motivlarini shakllantirish;
- unga ijodkorlik asoslarini o'rgatish;
- universitetda ilmiy tadqiqotlarda o'z-o'zini anglash sohasini yaratish

Faoliyat.

Mavzu yuzasidan savollar:

1. Kasb-hunar maktabi o'quvchilarini ijtimoiy-pedagogik qo'llab-quvvatlashning pedagogik asoslari nimadan iborat?
2. Ijodkorlik deganda nima tushiniladi?
3. Talabalarning ilmiy-tadqiqot faoliyatidagi $\neg$ ijodiy faolligi nimalarga bog'liq?
4. "Umumiy turmush" me'yorlari haqida nimalarni bilasiz?
5. Talabalarning ilmiy ijodiy faoliyatini tashkil etish qanday amalga oshiriladi?

16-mavzu. Ishlab chiqarish va tadbirkorlik bilan shug'ullanayotgan hamda harbiy xizmatni o'tayotgan yoshlarni ijtimoiy-pedagogik qo'llab-quvvatlash.

16.1. Yoshlarni ijtimoiy-pedagogik qo'llab-quvvatlashda ishlab chiqarish va tadbirkorlikka tayyorlashning o'ziga xosliklari.

Ishlab chiqarish faoliyatining yosh ishtirokchilari sanoat va qishloq xo'jaligi ishlab chiqarishidagi yosh ishchilar shuningdek, yosh tadbirkorlar, texniklar, muhandislar va qishloq xo'jaligi mutaxassisleri bo'lib, ularni iqtisodiy jarayonning bevosita ishtirokchilari ekanligi birlashtiradi. Malakasiz mehnat bilan shug'ullanadigan ishchilar bundan mustasno (ulardan kamroq va kamroq), sanab

o'tilgan barcha toifalar turli darajadagi kasbiy tayyorgarlikka ega va ishlab chiqarish va iqtisodiy muammolarni hal qilishda bevosita ishtirok etish orqali o'zlarining kasbiy vakolatlarini amalga oshiradilar. Ushbu toifaning yosh diapazoni ancha katta: kasb-hunar maktablari bitiruvchilaridan (18-19 yosh) malakali ishchi va muhandislargacha (biz shartli ravishda yosh yoshni 30 yoshgacha belgilaganmiz).

yoshlar bilan ish olib boruvchi tashkilotchi boshqa toifadagi yoshlar bilan bir xil muammolarni hal qilishi kerak. Biroq, bu erda yana bir nechta muhim vazifalar qo'shiladi:

- ta'lim muassasalari bitiruvchilarini yangi korporatsiyalarga moslashtirishda ijtimoiy-pedagogik yordam ko'rsatish;
- kasbiy muvaffaqiyatni qo'llab-quvvatlash va kasbiy o'sish uchun sharoit yaratish;
- ishlab chiqarishni takomillashtirish bo'yicha yoshlarni ijodiy faoliyatga jalb etishni ta'minlash.

Ishlab chiqarish majmuasi ish kunini o'z vaqtida boshlash, mehnatni muhofaza qilish qoidalariga rioya qilish, ish joyidagi tozalik va tartib kabi juda aniq talablarni o'z ichiga oladi. Axloqiy talablar mehnat jamoasining axloqiy me'yorlariga rioya qilishni nazarda tutadi (jamoaga a'zolariga hurmatli munosabat, o'zaro yordam, sezgirlik va boshqalar). Tashkiliy talablar majmui shunday talablarni o'z ichiga oladiki, ularning bajarilishi yoshning jamoaning ijtimoiy hayotiga qo'shilishi va unda faol ishtirok etishiga yordam beradi. Maqsadli faoliyat muvaffaqiyatli bo'lishi uchun faoliyat maqsadlarini ob'ektiv va sub'ektiv imkoniyatlar bilan taqqoslash kerak. Bunday holda, quyidagilar tahlil qilinadi:

- shaxsning qaysi sohasiga yoki sifatiga u yoki bu usul asosan ta'sir qiladi, nima faol shakllantiriladi (ong, xatti-harakatlar yoki his-tuyg'ular; iroda, e'tibor, tasavvur; insoniylik, mehr-oqibat, halollik va boshqalar);
- insonga qanday ta'sir qilish usullari eng katta samara beradi;
- yosh ishchi qanday harakatlarga munosabat bildiradi;
- tashkilotchining o'zi u yoki bu usulning barcha nozik tomonlarini biladimi,

uni samarali qo'llashni o'rgandimi;

- agar bitta usul yaxshi ishlamasa, boshqa qanday usulni almashtirish mumkin.

Bunday savollarga javoblar yoshlar bilan ishlash tashkilotchisiga ta'limdagi shaxsiy, sub'ektiv omilni hisobga olishga yordam beradi. Ular orqali faqat aniq, real sharoitlarda mavjud bo'lishi va o'zini namoyon qilishi mumkin bo'lgan imkoniyatlar ochiladi.

Ishlab chiqarish sharoitida yoshlar bilan ishlashni tashkil etishda muayyan qiyinchiliklar mavjud. Bu, masalan, turli yoshdagi yangi ishchilarning tarkibi; kasblarning keng doirasi va uning xodimlarga bo'lgan ishlab chiqarish ehtiyojlarini qondirish samaradorligi; mavjud ishlab chiqarish sharoitida tarbiyaviy ishlarni qurish; o'qituvchilarning o'zlari - mehnat jamoasi a'zolarining pedagogik tayyorgarliksizligi. Asosan, bu yoshlar ishining samaradorligini aniqlashdan iborat.

mehnat va kasbiy ta'limda uzluksizlikni rag'batlantirish asosida shaxsiy rivojlanish maqsadlarini ko'zlaydi. Ta'lim vositalarining ijtimoiy-pedagogik xususiyatlari quyidagilardan iborat:

- o'g'il-qizlarning o'zlarining turli faoliyatini tashkil etish orqali amalga oshiriladi;

- shaxsning jamoa hayotida va shu orqali o'z tarbiyasida faol ishtirokini rag'batlantirish kerak;

- psixologik va pedagogik vositalarning butun tizimi yaxlit shaxsni rivojlantirishga qaratilgan bo'lishi kerak;

- ishchi shaxsiga ta'sir qilish usullari bir-birini to'ldirishi va alohida harakat qilmasligi kerak.

Umuman olganda, ishlab chiqarish korporatsiyalarining ijtimoiy-pedagogik ahamiyati ular quyidagilarga erishganligi bilan bog'liq:

- -siyosiy vazifalarga muvofiq belgilash;
- korporatsiyadagi ishning mazmuni va tashkil etilishi bilan tanishish natijasida yoshlarni kasblarga yo'naltirish;
- yoshlarning shaxsiy ijtimoiy va mehnat tajribasini egallashi.

Yer osti ishchilari bilan ishlashni tashkil etishda murabbiylik alohida

ahamiyatga ega. Bu ishlab chiqarish faoliyatining tajribali ishtirokchilarining o'zining yosh ishtirokchilariga kasbiy rivojlanishiga va boshqa faoliyat turlarini ishlab chiqarish sharoitlariga moslashishiga yordam berish uchun ularga ijtimoiy-pedagogik ta'sir ko'rsatish tizimidir.

Mentorlik quyidagi vazifalar majmuasini hal qiladi:

- kasbiy shaxsni shakllantirish;
- ishlab chiqarish faoliyati natijalari uchun javobgarlikni shakllantirish;
- kasbiy va ijtimoiy moslashish uchun zarur bo'lgan vaqtni qisqartirish;
- kasbiy va axloqiy fazilatlarni tarbiyalash;
- maxsus kasbiy kompetensiyalarga o'rgatish.

Mentorlik, qoida tariqasida, ixtiyoriy faoliyat xususiyatiga ega va ixtiyoriylik asosida amalga oshiriladi. Shuning uchun zamonaviy sharoitda ishlab chiqarish korporatsiyalarida ushbu faoliyatni muvofiqlashtirish yoshlar bilan ishlash tashkilotchilari tomonidan professional asosda amalga oshirilishi muhim ahamiyatga ega.

Ishlab chiqarish korporatsiyasida an'anaviy ravishda murabbiylikning quyidagi shakllari ajralib turadi: individual, guruh, brigada va jamoa shakllari. Bu shakllar alohida emas, balki bir-biriga bog'langan va bir-biriga kirib boradi. Ularning har biri boshqalarga nisbatan o'ziga xos afzalliklarga ega.

Mentorlikning individual shakli ishlab chiqarish faoliyatining bir ishtirokchisiga bitta murabbiyni tayinlashni o'z ichiga oladi. Bunda ishlab chiqarishning yosh ishtirokchilarini to'liqroq o'rganish, ularga o'z vaqtida yordam ko'rsatish imkoniyati kengaymoqda.

Mentorlikning guruh shakli haqida gapirganda, biz quyidagilarni nazarda tutamiz: tajribali odamlarning bir guruhi boshqa tajribaga ega bo'lmagan odamlar guruhiga murabbiylik qiladi. Murabbiylikning guruh (shuningdek, brigada, jamoa) shaklining ikkinchi varianti butun bir guruh (jamo)ning bir kishi ustidan homiyligidir. Ushbu holatda murabbiyning vazifasi guruhning ishlashi va shu asosda ularning ijtimoiy va kasbiy rivojlanishiga yordam berish yoshlarni faol ishtirok ettirishdan iborat.

Uchta murabbiylik davri mavjud: kirish, barqarorlashtiruvchi va yakuniy.

Bundan tashqari, har bir davrda ikkita jihat ajralib turadi: professional, kasbiy shaxsni shakllantirish bilan bog'liq va ijtimoiy moslashuv bilan bog'liq.

Kirish davri yosh ishlab chiqarish ishtirokchisining jamoaga kirishi bilan tavsiflanadi. Birinchi kunida murabbiy yosh ishlab chiqarish ishtirokchisi bilan uchrashishi, u bilan aloqa o'rnatishi va unga ijtimoiy va pedagogik ta'sir ko'rsatish haqida o'ylashi kerak. U uchun yangi muhitga kirgan yosh yigit bu jamoada muloqotning o'ziga xos xususiyatlarini bilmaydi, munosabatlar tamoyillarini bilmaydi, ko'p narsa u uchun yangi. Va bu holatda, murabbiy unga tegishli yordam beradi.

Yosh ishlab chiqarish ishtirokchisining **barqarorlashuvi davrida** yoshning bosqichma-bosqich kasbiy o'sishi uchun qulay sharoitlar yaratiladi, muayyan ishlab chiqarish muammolarini hal qilishda yordam ko'rsatish bo'yicha ishlar tashkil etiladi, shu bilan birga ishlab chiqarish faoliyati uchun motivatsiya shakllanadi; va kasbiy o'sish istiqbollari belgilanadi.

Yakuniy davrida yosh ishlab chiqarish ishtirokchilarining kasbiy faoliyat doirasi kengayadi, ular kasbiy majburiyatlar to'plamini to'liq o'zlashtiradilar va bu holda murabbiy faqat ularning faoliyati istiqbollarini aniqlashga yordam beradi.

Samaradorligini qanday mezonlar aniqlaydi? Kirish bosqichi yosh ishlab chiqarish ishtirokchisining nafaqat ustoz ta'siriga, balki ustoz bilan faol munosabatda bo'lishga tayyorligi bilan tavsiflanadi; o'z shakllanishini izlash bu erda sub'ekt-sub'ekt yondashuvi orqali ko'rinadi. Barqarorlik bosqichida yosh ishlab chiqarish ishtirokchisining kasbiy tayyorgarligi va ustoz ta'siri ostida ijtimoiy o'sishida sezilarli o'zgarishlar ro'y beradi. Yakuniy bosqichda biz kasbiy ko'nikmalarni egallashda kasbiy va mehnat faoliyati haqida gapiramiz.

Shuni ta'kidlash kerakki, bizning tushunchamizda ustoz faoliyati yoshlar bilan ishlash tashkilotchisi faoliyatidan boshqa narsa emas.

yosh ishtirokchilari bilan yoshlar bilan ishlash tashkilotchisi faoliyatining o'ziga xos yo'nalishlaridan biri ishlab chiqarish faoliyatining yosh ishtirokchisiga uning yangi ishlab chiqarish sohasida kasbiy mahoratini oshirish va ijtimoiy

moslashishda murabbiylik va yordamni tashkil etishdir.

Yosh ishlab chiqarish ishtirokchilari bilan ishlash

Vazifalar

- muassasalari bitiruvchilarini yangi korporatsiyalarga moslashtirishda ijtimoiy-pedagogik yordam ko'rsatish;
- kasbiy muvaffaqiyatni qo'llab-quvvatlash va kasbiy o'sish uchun sharoit yaratish;
- ishlab chiqarishni takomillashtirish bo'yicha yoshlarni ijodiy faoliyatga jalb etishni ta'minlash.

16.2. Xarbiy xizmatchilarni ijtimoiy qo'llab-quvvatlash mazmuni.

O'zbekiston Respublikasida ijtimoiy-iqtisodiy va siyosiy vaziyatning o'zgarishi O'zbekistonning ichki va tashqi siyosatidagi ustuvor yo'nalishlarni qayta ko'rib chiqishga olib keldi, mamlakat xavfsizligini ta'minlash mexanizmini o'zgartirdi va harbiy islohotlarni talab qildi. "O'zbekiston Respublikasi Qurolli Kuchlari shaxsiy tarkibini ta'lim kontseptsiyasi" harbiy ta'lim va tarbiyaning ustuvor yo'nalishlarini - insonni faoliyat sub'ekti sifatida rivojlantirish, ta'limni insonparvarlashtirishni belgilaydi.

An'anaga ko'ra, armiyada harbiy kasbiy faoliyatning o'ziga xos xususiyati tufayli qo'mondonlar va bo'ysunuvchilar o'rtasidagi avtoritar ierarxik munosabatlar xarakterlidir. Armiya munosabatlarining avtoritarizmi har doim harbiy xizmatchilarning boshqaruv qarorlarini qabul qilishdagi mustaqilligini tartibga solib kelgan va bundan keyin ham tartibga soladi. Bu yosh harbiy xizmatchilar bilan ishlashni tashkil etishda iz qoldiradi. Bunday munosabatlarning asosililigiga qaramay, ularning faollik va mustaqillik ko'rsatishi uchun imkoniyatlarni izlash, ayniqsa, yoshlarning aniq muammolarini hal qilish kerak.

Shuni alohida ta'kidlash joizki, harbiy muhitdagi munosabatlarning o'ziga xos xususiyatlariga qaramay, yoshlarning talab va manfaatlarini qondirish har doim muddatli harbiy xizmatni o'tayotgan harbiy xizmatchilar, kontrakt bo'yicha harbiy

xizmatchilar, kursantlar va ofitserlar bilan ishlashni tashkil etish bilan shug'ullanadigan har bir kishi uchun muhim vazifa bo'lib qolmoqda.

harbiy xizmatchilar va birinchi navbatda, yosh ofitserlarning subyektivligini shakllantirishga e'tibor qaratish juda muhimdir.

Bu o'z harakatlarining oqibatlari uchun javobgarlikni anglab, qaror qabul qilishda maksimal mustaqillik ko'rsatadigan vaziyatlarni yaratishga olib keladi.

Yosh harbiy xizmatchilar bilan ishlashni tashkil etish quyidagi vazifalarni hal qilishni o'z ichiga oladi:

- harbiy qismda munosabatlarning maqbul uslubini yaratish;
- harbiy qism hayotida yosh harbiy xizmatchilarning ijodiy salohiyatini

maksimal darajada namoyon etishga yordam beradigan vaziyatlarni tashkil etish, qurish;

- harbiy qismda hamkorlik va hamkorlik muhitini yaratish.

Yosh harbiy xizmatchilarning sub'yektivligini dolzarblashtiradigan vaziyatlar, agar ular yoshlarning ijodiy salohiyatini har tomonlama o'rganish va samarali rivojlantirishni ta'minlaydigan shaxsga yo'naltirilgan yondashuv asosida ishlab chiqilgan va qurilgan bo'lsa, samarali bo'lishi mumkin.

Shu bilan birga, bu jarayonning asosiy xarakteristikasi harbiy muhitning o'ziga xos xususiyatlarini hisobga olgan holda rag'batlantirish tizimidan foydalanish bo'ladi.

Subyektivlikning rivojlanishi **uch bosqichli jarayon sifatida ifodalanishi mumkin.**

Birinchi bosqich - yosh harbiy xizmatchilarni moslashtirish, ma'lum bir makonda hayotiy faoliyat jarayonida tajribani rivojlantirish, harbiy qismning ta'lim sohasida amalga oshiriladigan ta'lim, axloqiy, hissiy me'yorlar, etakchi faoliyat usullari va vositalarini ishlab chiqish, universitet, sub'yektivlik masalalari haqida ma'lumot, yangi faoliyat turining dolzarbligini asoslash.

Ikkinchi bosqich - kommunikativ va innovatsion kompetensiyalar va sub'ekt-sub'ekt munosabatlari shakllanadi.

Uchinchi bosqich - yosh harbiy xizmatchilarning sub'yektiv fazilatlarini

rivojlantirish, amalga oshirish va mustahkamlash uchun ta'lim maydonini shakllantirish.

Shu bilan birga, yosh harbiylar bilan ishlashda shaxsga yo'naltirilgan yondashuvni joriy etish muhim ahamiyatga ega.

Pedagogik jarayonida shaxsga yo'naltirilgan yondashuv faoliyatning maqsadi, predmeti, natijasi va pedagogik jarayon samaradorligining asosiy mezoniga aylanadi. Ijodiy o'zini namoyon qilish erkinligi ta'minlanadi, tanlash imkoniyati emas, balki ijodiy ravishda tubdan yangi narsalarni yaratish imkoniyati. Mavjud sharoitlarga moslashmaydi, balki o'z ixtiyori, e'tiqodi, qoidalari va qadriyatlariga ko'ra aniq belgilanmagan natijaga erishish uchun harakat qiladi.

Yosh harbiylar bilan ishlash

Vazifalar

- harbiy qismda munosabatlarning maqbul uslubini shakllantirish;
- yosh harbiy xizmatchilarda ijodiy salohiyatning maksimal namoyon bo'lishiga yordam beradigan bo'linma hayotidagi vaziyatlarni tashkil etish, loyihalash;
- harbiy qismda hamkorlik va hamkorlik muhitini yaratish.

Mavzu yuzasidan savollar:

1. Yoshlarni ijtimoiy-pedagogik qo'llab-quvvatlashda ishlab chiqarish va tadbirkorlikka tayyorlashning o'ziga xosliklari nimadan iborat?
2. Yosh ishlab chiqarish ishtirokchilari bilan ishlash tartibi qanday?
3. Uchta murabbiylik davri haqida nimalarni bilasiz?
4. Subyektivlikning rivojlanishi qanday bosqichlarda amalga oshiriladi?
5. Xarbiy xizmatchilarni ijtimoiy qo'llab-quvvatlash mazmuni.

17-mavzu. Yosh oilalarni ijtimoiy-pedagogik qo'llab-quvvatlash.

17.1. Yosh oilaning vujudga kelishi va uning vazifalari. Yosh oilaning shakllanish bosqichlari.

Yosh oilalarni ijtimoiy-pedagogik qo'llab-quvvatlash tajribasi shuni ko'rsatadiki, har bir yosh oila o'zaro munosabatlar tuzilishi, turmush tarzi va turmush tarzi bilan ajralib turadi. Ilgari, davr oila a'zolari engishlari kerak bo'lgan o'z vazifalari va hal qilinishi kerak bo'lgan tipik muammolar bilan tavsiflanadi. Qiyinchiliklar ko'pincha bir bosqichdan ikkinchisiga o'tish paytida paydo bo'ladi, agar turmush o'rtoqlar turli sabablarga ko'ra, ko'pincha psixologik sabablarga ko'ra oldingi bosqichga xos bo'lgan bir xil tamoyillar va xatti-harakatlarni darhol tiklay olmaydilar va saqlay olmaydilar. A'zolarga yangi bosqich sharoitlari, vazifalari va ehtiyojlariga bir marta samaraliroq va psixologik moslashishga yordam berish kerak.

Yoshlar bilan ishlash tashkilotchisiga oila rivojlanishining har bir bosqichining o'ziga xos vazifalari va xususiyatlari kerak. Misol tariqasida tasodifiy ikkita yosh oilani olaylik. Bunday oilalardan turmush o'rtog'ining homiladorligi oilaning birinchi yilida, boshqa oilada esa beshinchi yilida sodir bo'lishi mumkin. Biroq, bu ikki oilaning nikoh muddati bir xil bo'lgan ikkita oilaga qaraganda ko'proq umumiylik bor, lekin ularning birida turmush o'rtog'i homilador bo'lsa, ikkinchisida bola tug'ilishi hali ham uzoq kelajakda.

Har bir bosqichda turmush o'rtoqlar oldida turgan vazifalar majmuasi oila a'zolarining barcha e'tiborini qaratadi va ularni hal qilish uchun barcha sa'y-harakatlarini birlashtiradi. Va bu yaqqol ko'rinib turibdiki, har bir bosqichning etakchi vazifalarini aniqlash asosida oilaviy hayot tsiklining bosqichlarini tasniflashni yosh oilalarni ijtimoiy-pedagogik qo'llab-quvvatlash maqsadlari uchun eng mantiqiy va maqbul qiladi.

Yosh oilalarning aksariyati o'zlarining oilaviy tsiklida quyidagi vazifalarni tushunishlari va muvaffaqiyatli hal qilishlari kerak: bolani kutish va tug'ilishi bilan bog'liq stressli vaziyatlarni bartaraf etish; oilaviy ta'limning asosiy ko'nikmalarini egallash; oila faoliyatining turli jihatlari haqida xabardorlikka ega bo'lish; iqtisodiy farovonlik va barqarorlikka erishish va nihoyat, oila ichidagi munosabatlarda ham, yosh oilaning boshqa oilalar va butun jamiyat bilan munosabatlarida faollik va sub'ektivlikni shakllantirish.

Shunga ko'ra, yosh oilani ijtimoiy-pedagogik qo'llab-quvvatlashning yo'nalishlari va mazmuni tuzilishi kerak: yosh oila uchun muhim bo'lgan barcha masalalar bo'yicha ma'lumot, turmush o'rtog'ini baholash va nikoh to'g'risida qaror qabul qilishda yoshlarga yordam berish, ongli ota-ona bo'lish uchun motivatsiya yaratish. (oilani rejalashtirishda yordam berish, bolani kutish bilan bog'liq muammolarni bartaraf etish); oilaviy ta'lim masalalari bo'yicha maslahatlar, nizoli oilalarga yordam berish.

“Pedagogik yordam” yordamida tuzatishning mumkin bo'lgan usullari.

1. Nikohdan oldingi munosabatlar. Bu bosqich, garchi rasmiy ravishda - oilaviy munosabatlarni rivojlantirish bosqichi bo'lmasa ham, oilaning shakllanishi uchun juda muhimdir, chunki bu bosqichda poydevor qo'yilgan. Nikohdan oldingi munosabatlarni hisobga olish nikoh muammolarini tahlil qilishda kamdan-kam qo'llaniladi. Biroq, oilaviy maslahat va yosh oilalar bilan guruhli ish amaliyoti shuni ko'rsatadiki, nikohdan oldingi davrda ko'pincha to'g'ridan-to'g'ri yoki bilvosita nikohda namoyon bo'ladigan qiyinchiliklar paydo bo'ladi. Shu munosabat bilan ushbu davrni oilaviy tsiklning mustaqil bosqichi sifatida ajratish zarurati aniq.

Ushbu bosqichning an'anaviy chegaralari - kelajakdagi turmush o'rtoqlar bilan tanishish va birgalikda hayotning boshlanishi.

Ushbu davrning asosiy vazifalari:

- Kelajakdagi turmush o'rtoqlarning oilaviy qiyofasini shakllantirish. Bu kelajakdagi turmush o'rtoqlar tomonidan potentsial sherikning ko'z o'ngida o'zlarining jozibadorligini oshirish uchun ongli ravishda qabul qilingan chora-tadbirlar majmuasini nazarda tutadi. Odatda bu tashqi ko'rinish va xatti-harakatlarning ma'lum bir tuzatishidir.

- Turmush o'rtog'ingizning kelajakdagi rolini bilish. Bunday holda, biz - sheriklarni kelajakdagi huquqlar, majburiyatlar va oilaviy hayotning turli jabhalarida nikohda qabul qilinadigan standartlar bilan tanishtirishni nazarda tutamiz.

- Hamkor haqida ma'lumot to'plash. Ushbu vazifani muvaffaqiyatli hal qilish ko'pincha nikohning muvaffaqiyatining kalitidir. Ammo, odatda, bu faqat yarmi hal qilinadi: sherikning tashqi ko'rinishi va moliyaviy imkoniyatlari, eng aniq xarakter

xususiyatlari va bo'sh vaqtni afzal ko'rishlari diqqat bilan tekshiriladi. Shu bilan birga, bo'lajak sherikning psixologik va shaxsiy xususiyatlari, uning qadriyat yo'nalishlari, nikohda rol o'rnatish, ota-ona oilasining an'analari va boshqalar ko'zdan chetda qoladi.

- Nikohni ro'yxatdan o'tkazish to'g'risida qaror qabul qilish. Ushbu muammoni hal qilish muayyan mas'uliyatni talab qiladi, chunki u oilani oilaviy tsiklning keyingi bosqichiga o'tkazadi.

Nikohdan oldingi munosabatlar davri muammolar bilan tavsiflanadi, ularning ba'zilari mustaqil sharoitlar tufayli yuzaga keladi. Shunday qilib, keyingi nikoh taqdiri quyidagi xususiyatlarda namoyon bo'ladi: tanishish joyi va holati, bir-birining birinchi taassurotlari (ijobiy, salbiy, ikkilangan, befarq), uchrashish davrining davomiyligi, nikoh taklifining tashabbuskori (erkak, ayol, boshqa manfaatdor tomonlar), fikrlash vaqti nikoh taklifi, nikohni ro'yxatga olish holati. Ushbu holatlarni ijtimoiy-pedagogik qo'llab-quvvatlash orqali nazorat qilib bo'lmaydi, ammo mutaxassislarning oila bilan ishlashi davomida maxsus kompensatsiya choralari mumkin.

Ushbu davrga xos bo'lgan muammolarning yana bir qismi ijtimoiy-pedagogik qo'llab-quvvatlash jarayonida tuzatishga juda mos keladi. Bularga quyidagi muammolar kiradi:

- potentsial turmush o'rtog'i haqida, oilaviy hayotning naqshlari, munosabatlarning rivojlanishi haqida ma'lumot yo'qligi, uy-ro'zg'or muammolari va boshqalar;

- kelajakdagi turmush o'rtoqlarning mos kelmasligi;
- ziddiyatli muloqot qobiliyatlarining yo'qligi, o'zining eng yaxshi fazilatlarini ko'rsatish qobiliyati, bag'rikenglik, hamdardlik va boshqalar.

2. Oila qurish, bolani kutish va tug'ish. Yosh oilaning hayot aylanishining ushbu bosqichi nikohni rasmiylashtirishdan boshlanib, bola tug'ilishi bilan tugaydi.

Ushbu bosqichning asosiy vazifalari:

- Oilani rejalashtirish. Bu vazifa yosh turmush o'rtoqlarning farzand ko'rishga qaror qilishini o'z ichiga oladi. Farzandga ega bo'lish haqidagi eng tabiiy qaror, agar

u nikohdan oldin qabul qilingan bo'lsa va munosabatlarni ro'yxatdan o'tkazish fakti bilan tasdiqlansa. Rejadan tashqari homiladorlik bo'lsa, farzand ko'rish to'g'risida qaror qabul qilish zarurati ko'pincha turmush o'rtoqlar uchun katta stress bilan bog'liq. Ba'zan bu qarorni qabul qilish uchun juda ko'p narsa kerak emas, balki u bilan kelishib olish kerak, bu psixologik jihatdan juda qiyin va mutaxassislarning yordamini talab qiladi. Qanday bo'lmasin, turmush o'rtoqlar bolaning tug'ilishi olib keladigan o'zgarishlar bilan tanish bo'lishi kerak va rol tuzilishi va butun turmush tarzidagi o'zgarishlarga tayyor bo'lishi kerak.

- Turmush o'rtoqlarning homiladorlik davriga moslashishi. Bolani kutish davri juda uzoq va turmush o'rtoqlar o'rtasidagi munosabatlar tabiatidagi o'zgarishlarga to'la. Ayolning o'zini o'zi his qilish va xulq-atvoridagi o'zgarishlar yosh oiladagi mavjud muvozanatni beqarorlashtiradi, ko'pincha erkak psixologik disorientatsiya holatida bo'lishi mumkin. Bu, o'z navbatida, ma'lum bir tushunish va qo'llab-quvvatlashni kutayotgan turmush o'rtog'iga teskari salbiy ta'sir ko'rsatadi.

Ushbu davrda turmush o'rtoqlar sabr-toqat ko'rsatishlari, bir-biriga juda ehtiyotkorlik bilan munosabatda bo'lishlari va barcha darajalarda moslashishlari kerak:

- uy xo'jaligi (turmush o'rtog'i to'g'ri ovqatlanish, dam olish, yurish va hokazolarga muhtoj);
- psixologik;
- qiymat (oiladagi semantik ustuvorliklar o'zgarishi);
- rol (kelajakdagi ota-onalar rolini o'z zimmasiga olish).

Oilani rejalashtirish va bolani kutish davri quyidagi muammolar bilan tavsiflanadi:

- homiladorlik davrida yuzaga kelishi mumkin bo'lgan psixologik muammolarning mohiyati va tabiati haqida xabardorlikning yo'qligi;
- turmush o'rtoqlar o'rtasidagi munosabatlardagi tanqidiy vaziyatlarni hal qilish ko'nikmalarining etishmasligi;
- o'z-o'zini nazorat qilish qobiliyatining etishmasligi, sherikga psixologik yordam ko'rsatish, hissiy holatini tuzatish va h.k.

yosh oilalarni ijtimoiy-pedagogik qo'llab-quvvatlash jarayonida hal qilish mumkin.

3. Bolani tarbiyalash. Bu oilaviy tsiklning eng uzun bosqichidir. Yosh oila hayotida u bolaning tug'ilishidan to maktabga kirguniga qadar bo'lgan davrni qamrab oladi. Pedagogika va psixologiyada maktabgacha yoshdagi bolalik davri bir ovozdan ta'lim ta'siriga eng sezgir deb hisoblanadi va shuning uchun ota-onalarga yuqori talablar qo'yadi.

Ushbu davrning asosiy vazifalari:

- Oiladagi yangi rol tuzilishiga turmush o'rtoqlarning moslashishi. Bolaning tug'ilishi bilan turmush o'rtoqlar ota-ona rolini amalda o'zlashtira boshlaydilar. Yosh oilada bo'sh vaqtni o'tkazish tabiati o'zgaradi, yangi xususiyatlar paydo bo'ladi. Bu barcha oilalarda muvaffaqiyatli bo'lmaydi. Er va xotin o'rtasidagi to'g'ridan-to'g'ri munosabatlarning buzilishi, bolaga g'amxo'rlik qilish bilan bog'liq yangi munosabatlarning paydo bo'lishi - ona va ota o'rtasidagi munosabatlar, yosh oilada munosabatlarni va butun hayot tarzini tubdan qayta qurish.

- Oilaviy tarbiya tizimini shakllantirish. Bu oila siklining uchinchi bosqichining asosiy vazifasi bo'lib, uning samaradorligi nafaqat yosh oila barqarorligiga ta'sir qiladi, balki milliy ahamiyatga ega bo'lgan muayyan oila tizimi doirasidan chiqib ketadi. Oilaviy ta'lim deganda biz ota-onalar, shuningdek, u bilan aloqada bo'lgan barcha boshqa qarindoshlar tomonidan bolaga birgalikdagi tarbiyaviy ta'sirning jarayoni va natijasini tushunamiz. Oilaviy ta'lim, shuningdek, bolaning barcha oila a'zolari haqida fikr-mulohazalarini o'z ichiga oladi, ularni o'zlarini yaxshilashga majbur qiladi. Bola hayotning o'tgan bosqichlariga qaytish, uning qadriyatlarini qayta ko'rib chiqish, uning ma'nosini chuqurroq tushunish imkoniyatini beradi; shaxsiy va oilaviy manfaatlar doirasini kengaytirish, oilaviy aloqalarni boyitish va mustahkamlash, yangi inson hayotini shakllantirishda ishtirok etishdan chuqur hissiy qoniqish olish.

Ko'plab tadqiqotlar va kundalik hayot faktlari shuni ko'rsatadiki, oilaviy muhit va ota-ona munosabatlari bolaning shaxsiy xususiyatlarini shakllantiradi. Bola ayniqsa, agar u yagona bo'lsa, o'zini kattalar o'rtasidagi munosabatlarning murakkab

tizimida topadi, ularning har biri uning rivojlanish jarayoniga qandaydir tarzda ta'sir qiladi. Oilada otaning yo'qligi o'g'il bolaning rivojlanishiga sezilarli darajada ta'sir qiladi, bu namuna, "erkak" xulq-atvor namunasi yo'qligi bilan bog'liq.

17.2. Yosh oilalardagi mavjud muammolar. Konfliktli oilaning vujudga kelish sabablari va unga ijtimoiy-pedagogik yordam.

Ona hukmron bo'lgan oilada bolalar tashabbusi kam bo'lib, boshqalardan ko'rsatmalar kutishadi. Bolada mas'uliyat va mustaqillik hissi bir jinsdagi ota-ona oilada etakchi bo'lganda shakllanadi. Ikkala jinsdagi bolalarning mustaqilligi ikkala ota-onaning ham bir xil darajada yuqori ta'lim faoliyati bilan yuqori bo'ladi va ular o'z funktsiyalarini taqsimlaydilar: biri intizomiy funktsiyani bajaradi, ikkinchisi - yordamchi funktsiyani bajaradi. Ota-onalarning shaxsiy xususiyatlarining o'xshashligi bolada faol hayotiy pozitsiyani shakllantirishga ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

Shunday qilib, biz bolaning shaxsiyatini rivojlantirish, uning qiziqishlari va moyilliklarini shakllantirish, qobiliyatlarni aniqlash va kognitiv sohani rivojlantirishni belgilovchi omillar qanchalik xilma-xilligini ko'ramiz.

Bolani tarbiyalash davrida yosh ota-onalar duch kelishi mumkin bo'lgan bir qator muammolar mavjud:

1) masalalari haqida past xabardorlik (mazmun, usullar va shakllar, bolaning yosh xususiyatlarini bilish va hisobga olish);

2) bolani kuzatish, o'zining tarbiyaviy ta'sirini tahlil qilish ko'nikmalarining etishmasligi, turli oila a'zolari tomonidan tarbiyaviy ta'sirlarning nomuvofiqligi;

3) oilaviy ta'lim tizimining ayrim kamchiliklari (ortiqcha himoyalash, kelishuv, rasmiyatchilik, tizimsizlik va boshqalar);

4) oilaviy dam olishni tashkil etishda bilim va amaliy ko'nikmalarning etishmasligi.

Biz ko'rib chiqqan oldingi uchta bosqich mantiqiy ravishda bir-birini kuzatib bordi, chunki ular ketma-ket vazifalarni (oilani yaratish, bolani kutish va tug'ish, bolani tarbiyalash) hal qilish zarurati natijasida paydo bo'lgan. Biroq, tavsiflangan bosqichlarning har birida, oilaning yo'q qilinishiga olib kelishi mumkin bo'lgan

ziddiyatli vaziyatlar paydo bo'lishi mumkin. Bunday holda, hozirgi bosqichning asosiy vazifalariga oila a'zolari o'rtasidagi ziddiyatli munosabatlarni bartaraf etish vazifalari qo'shiladi.

Adabiyotda oiladagi jiddiy nizolarning eng muhim davrlarini aniqlashga, uning parchalanishiga olib keladigan ko'plab urinishlar mavjud. Sotsiologiya nikohning ma'lum bir davri uchun ajralishlar chastotasi to'g'risidagi ma'lumotlarga tayanadi, ammo bu hodisaning to'liq rasmini aks ettirmaydi, chunki ajralish uchun sabablar rasmiydir va bundan tashqari, ajralish fakti ko'pincha bir-biriga to'g'ri kelmaydi. Munosabatlarni tugatish muddati bilan. Oilaviy hayotning 3 va 7 yillari o'rtasida muhim davr mavjud bo'lib, u qulay holatlarda taxminan bir yil davom etadi. Uning paydo bo'lishiga quyidagi omillar yordam beradi:

5) romantik kayfiyatning yo'qolishi;

6) kundalik oilaviy hayotda oshiq bo'lish davrida sherikning xatti-harakatlaridagi kontrastni faol ravishda rad etish;

7) nisbatan turlicha qarashlarni topib, kelishuvga erisha olmaydigan holatlar sonining ko'payishi;

salbiy his-tuyg'ularning kuchayishi, tez-tez to'qnashuvlar tufayli sheriklar o'rtasidagi munosabatlardagi keskinlikning oshishi.

Oilaning maishiy va iqtisodiy ahvolini belgilovchi tashqi omillarning ta'sirisiz, er-xotinning ota-onasining aralashuvisiz, xiyonat yoki turmush o'rtoqlardan birining har qanday patologik shaxsiy xususiyatlarisiz yuzaga kelishi mumkin. Ammo bu omillarning mavjudligi inqirozli vaziyatni yaratishni tezlashtiradi va uni yanada kuchaytiradi.

Inqirozli vaziyatning paydo bo'lishiga olib kelishi uchun qasos olishga haqlimiz. Bosqichlarning aniq vazifalari o'z vaqtida va to'liq hal qilinishi kerak. Shundagina oila tizimi o'z rivojlanishining keyingi bosqichiga muammosiz o'tadi. Haqiqiy hayotda, tegishli malakali yordamga ega bo'lmagan yosh oilalar inqirozli vaziyatlarda orientatsiyani boshdan kechiradilar, bosqichlarning o'zgarishi davrida inqirozlarning tabiiy mohiyatini tushunmaydilar. Turmush o'rtoqlar bir-birlarini ayblashadi, bu esa vaziyatni yanada kuchaytiradigan nizolarni keltirib chiqaradi.

Nizoli oilalar hal qilishi kerak bo'lgan asosiy vazifalar:

1. Inqirozli vaziyatni bartaraf etish. Turmush o'rtoqlar oilaviy hayotdagi muammolar va inqirozlar nikoh munosabatlariga asos bo'lgan ma'lum naqshlarga ega ekanligini tushunishlari kerak va vaziyat uchun aybni faqat sheriklardan birining xatti-harakatlarida qidirmaslik kerak. Ushbu naqshlarni bilish va hisobga olish kerak, ularga muvofiq xatti-harakatlaringizni moslashtiring. Kritik vaziyatda, birinchi navbatda, sabr-toqat ko'rsatish va shoshilinch harakatlar va qarorlardan qochish kerak.

2. O'zaro munosabatlarni o'rnatishning boshqa usullari samarasiz bo'lgan taqdirda to'g'ri ajralish. Agar turmush o'rtoqlar o'rtasidagi kelishmovchiliklar murossasiz bo'lsa va oilani saqlab qolish bo'yicha mutaxassislarning prognozi noqulay bo'lsa, nikohni imkon qadar psixologik jihatdan buzish vazifasi paydo bo'ladi, ayniqsa oilada bolalar bo'lsa.

Mojarolar va ajralishlar oilalari, nizolar sabablarining xilma-xilligiga qaramay, ushbu toifadagi oilalarga xos muammolarga ega:

- ✓ nikoh munosabatlari, shaxslararo muloqot, nizolar nazariyasi modellari haqida past xabardorlik;
- ✓ ziddiyatsiz muloqot qobiliyatlari va nizolarni konstruktiv hal qilish qobiliyatining yo'qligi;
- ✓ yosh oilalarga xizmat ko'rsatish to'g'risida yetarli ma'lumot yo'qligi.

Yoshlar bilan ishlash tashkilotchisining vazifasi zarur usul va usullarni tanlash va ularni vaqt nuqtai nazaridan tartibga solishdan iborat. Qo'llab-quvvatlashning maqsadlari va mazmuni bilan chambarchas bog'liq bo'lgan ushbu usullar ketma-ketligini oilalar bilan ishlashning tashkiliy shakli deb atash mumkin. Bunga nikohdan oldin maslahat berish, oilani rejalashtirishda yordam berish va yosh oilalar bilan ishlash uchun bolalarni tarbiyalash dasturlari kiradi.

Maxsus tashkil etilgan ota-onalar klubi ijtimoiy va pedagogik yordamning samarali shakli bo'lishi mumkin. Bunday klub oila ichidagi muloqotni optimallashtirish va bolalar va ota-onalarning ayrim psixologik muammolarini hal qilishning samarali usuli hisoblanadi. Ota-onalar klubi mashg'ulotlari bolalar

mashg'ulotlari bilan parallel ravishda o'tkazilishi mumkin. Bunday klubning asosiy g'oyasi quyidagilardan iborat: agar ota-onalar bunday o'zgarishlarga tayyor bo'lsa, o'zgarishlarga tayyor bo'lsa, dars davomida bolalarda sodir bo'ladigan o'zgarishlar (shaxsiy, intellektual, hissiy, ijtimoiy-psixologik) yanada samarali va barqaror bo'ladi. o'zlari, oiladagi munosabatlarni uyg'unlashtirish, har bir oila a'zosi uchun psixologik qulaylik tomon o'zgartirish.

Yoshlar bilan ishlash tashkilotchisi bajaradigan vazifalardan biri bu ziddiyatli oilalar bilan ishlashdir. Bu ish oila haqida eng to'liq ma'lumot to'plash va korrekktiv oila tashxisini qo'yish maqsadida bola-ota-ona munosabatlari, nikoh muammolari, oiladagi shaxslararo munosabatlar, o'rni afzalligi, ijtimoiy-psixologik iqlimning har tomonlama diagnostikasini o'z ichiga oladi. Nizoli oilalarga yordam berish uchun oilaviy terapiyaga mos keladigan maslahat va tuzatish usullari qo'llaniladi. Oiladagi o'tkir muammolarni biroz hal qilgandan so'ng, shunga o'xshash muammolari bo'lgan oilalarni o'quv mashg'ulotlari uchun guruhga birlashtirish mumkin.

Shunday qilib, yosh oilani ijtimoiy-pedagogik qo'llab-quvvatlash yoshlar bilan ishlash tashkilotchisi faoliyatining eng muhim tarkibiy qismidir.

Yosh oilani ijtimoiy va pedagogik qo'llab-quvvatlash vazifalari

- yosh oila uchun muhim bo'lgan barcha masalalar bo'yicha ma'lumot;
- turmush o'rtog'ini baholash va nikoh to'g'risida qaror qabul qilishda yoshlarga yordam berish;
- ongli ota-onalarni tarbiyalash uchun motivatsiya yaratish (oilani rejalashtirishda yordam berish, bolani kutish bilan bog'liq muammolarni bartaraf etish),
- oilaviy ta'lim masalalari bo'yicha maslahatlar;
- ziddiyatli oilalarga yordam berish

Mavzu yuzasidan savollar:

1. Yosh oilalarni ijtimoiy-pedagogik qo'llab-quvvatlashning mazmuni?
2. Yosh oilalarning vazifalari nimalardan iborat?

3. Yosh oilaning shakllanish bosqichlari deganda nimalar tushuniladi?
4. Yosh oilani ijtimoiy va pedagogik qo'llab-quvvatlash vazifalari qaysilar?
5. Yosh oilalardagi mavjud muammolar va konfliktlar haqida nimalarni bilasiz?

18-mavzu. Yoshlarning o'z-o'zini boshqarish organlari faoliyatini rivojlantirish.

18.1. Yoshlarning o'z-o'zini boshqarish organlarining asosiy xarakteristikasi.

Kimki har qanday lahzada o'z qalbi bilan yuzma-yuz kelish qobiliyatini saqlab qolgan bo'lsa, o'zini undan hech qanday noto'g'ri qarashlar yoki odatlar bilan ajratmasdan - faqat u o'zini rivojlantirish yo'lidan borishga va boshqalarni ham shu yo'lda olib borishga qodir.

K.D. Ushinskiy

O'zini o'zi boshqarish mohiyatan "o'zini o'zi boshqarish" uchun qisqartirilgan iboradir. O'zlari hech narsani hal qilmaydigan, faqat rahbarlarining aytganlarini tartibga soluvchi maktab o'quvchilari, talabalar yoki yosh ishchilar qanchalik mustaqil? Ular yordamisiz o'zlari qaror qabul qila oladilarmi?

Yoshlarning o'zini o'zi boshqarishi kabi murakkab hodisaning mohiyatini tushunish uchun uni umumiyroq tushunchadan ajratib, xarakterli xususiyatlarini aniqlash kerak.

Mustaqil boshqaruv ham menejment ekanligidan boshlaylik, uning o'ziga xos xususiyati. Binobarin, o'zini-o'zi boshqarish haqida gap ketganda, biz yoshlar tomonidan o'zlariga berilgan vakolat va majburiyatlar doirasida muayyan boshqaruv funktsiyalarini amalga oshirishlari haqida bormoqda.

yoshlarning hayotiy faoliyatini tashkil etish shakllaridan biri bo'lib, uni ushbu tashkilotning subyekti kim ekanligiga qarab tasniflash mumkin. Agar jamoani o'z a'zolarining ishtirokisiz faqat rahbar boshqaradigan bo'lsa, unda biz boshqaruvning avtoritar shakli haqida gapiramiz, lekin agar jamoa a'zolari muammolarni o'zlari hal qilsalar, unda tashkilotning bu shaklini demokratik deb atash mumkin. O'z-o'zini boshqarish ko'pincha jamoaning boshqaruvdagi ishtirokiga taqlid qiluvchi bir guruh

odamlar bilan almashtiriladi. Bunday guruh, mohiyatan, "norasmiy byurokratiya"ni yaratadi va o'zini o'zi boshqarishning haqiqiy rivojlanish jarayoniga hech qanday aloqasi yo'q.

Yoshlarning o'zini o'zi boshqarishi – yoshlar jamoalarining hayotiy faoliyatini tashkil etish, ularning guruh maqsadlariga erishish bo'yicha qarorlar qabul qilish va amalga oshirishda mustaqilligini rivojlantirishni ta'minlash shaklidir.

Faoliyat maqsadi o'zini o'zi boshqarishni rivojlantirish jarayonida tizimni tashkil etuvchi omil sifatida ishlaydi. Faoliyatning maqsadlarini aniqlash turli shakllarda amalga oshirilishi mumkin. Ular rahbarlar, jamoat tashkilotlari va o'zini o'zi boshqarish organlari tomonidan tashkil etilishi mumkin. Maqsad yakuniy natijani aniqlash shaklida belgilanishi mumkin. Maqsadni belgilashning yana bir shakli bo'lajak tadbirlar haqida xabar berish bo'lishi mumkin (mavzu haftaligini o'tkazish, smenalar va boshqalar). Uchinchi eng keng tarqalgan shakl - bu umuman faoliyatni yaxshilash yo'llarini izlash. O'zini-o'zi boshqarishning rivojlanish jarayonida tashkilotchi tomonidan maqsad qo'yishdan o'zini o'zi boshqarish organlarining o'zi tomonidan maqsad qo'yishga o'tish sodir bo'ladi.

Shunday qilib, faoliyat maqsadi o'zini o'zi boshqarishni rivojlantirish jarayonida tizimni shakllantiruvchi omil bo'lib xizmat qiladi, bu ayni paytda yoshlarning o'zini o'zi boshqarish rivojlanishini belgilovchi asosiy qarama-qarshilik tomonlaridan biridir. Faoliyat maqsadlari yoshlar guruhiga tashqaridan kiritilmasligi muhim. Ular ushbu guruh yoki uyushmaning hozirgi ehtiyojlaridan kelib chiqishi kerak.

O'zini o'zi boshqarish organlari faoliyatining maqsadi yoshlar guruhi a'zosi bo'lgan jamiyat oldida turgan umumiy maqsad bilan belgilanadi. Agar boshqaruv jarayoni uchun ushbu maqsadlarni qabul qilish zarur bo'lsa, lekin zarur bo'lmasa, o'zini o'zi boshqarishni rivojlantirish uchun bu shart ajralmasdir.

Asosiy qarama-qarshilikni aniqlashda biz o'z-o'zini boshqarishni rivojlantirish jarayoni birinchi navbatda yoshlarga qaratilganligidan kelib chiqamiz. Boshqaruv muammosini hal qilishda ularning ishtiroki o'qituvchi yoki o'zini o'zi boshqarish organi tomonidan belgilangan faoliyat maqsadlariga bo'lgan munosabatiga bog'liq. O'zini o'zi boshqarish organlarining ishi o'z yo'nalishi bo'yicha ommaviy bo'lganligi sababli, har bir yoshning faoliyati maqsadiga bo'lgan munosabati, uning ushbu

faoliyatda ishtirok etish motivlari bor-yo'qligiga bog'liq. Guruh faoliyatining maqsadlari, mazmuni, tashkil etish tartibi va har bir guruh a'zosining ularga bo'lgan munosabati o'rtasida asosiy qarama-qarshilik yuzaga keladi.

guruh a'zolari motivlarining dialektik birligi sifatida tushuniladigan guruh harakat motivini shakllantirishdir.

Guruh faoliyati motivatsiyasi shaxslar motivlarining oddiy yig'indisiga tushmaydi, balki ularning integratsiyalashuvi va ierarxiyasining xususiyatlari bilan belgilanadi.

Guruh motivlari guruhning nafaqat faoliyat maqsadlariga, balki uning mazmuni va tashkiliy tartibiga munosabatini ham aks ettiradi. Bundan tashqari, turli yoshlar guruhlarida yuqoridagi motivlarning har biri ustun bo'lishi mumkin.

Jamoa faoliyatining maqsadlari va mazmuni bilan har bir shaxsning ularga bo'lgan munosabati o'rtasida asosiy qarama-qarshilik yuzaga keladi, uni alohida guruh a'zolarining motivlarini birlashtirish sifatida guruh motivini shakllantirish orqali hal qilish mumkin. Rahbar va o'zini o'zi boshqarish organlari tomonidan qo'yilgan maqsad, guruh a'zolari o'z ehtiyojlarini qondirish ushbu maqsadga erishishga bog'liqligini ko'rganlarida, guruh harakati motiviga aylanadi.

O'qituvchi jamoa oldiga maqsad qo'ygan holda, qoida tariqasida, uning aniq qabul qilinishini ta'minlashga intiladi. Bunga erishgandan so'ng, u ko'pincha bu maqsadni jamoaviy amalga oshirishning tashkilotchisi bo'lib, unga erishishning yagona variantini ilgari suradi.

Muammoni hal qilish yo'llari belgilab berilgan yechimni tanlash vaziyatiga tushib qolgandagina rivojlanadi.

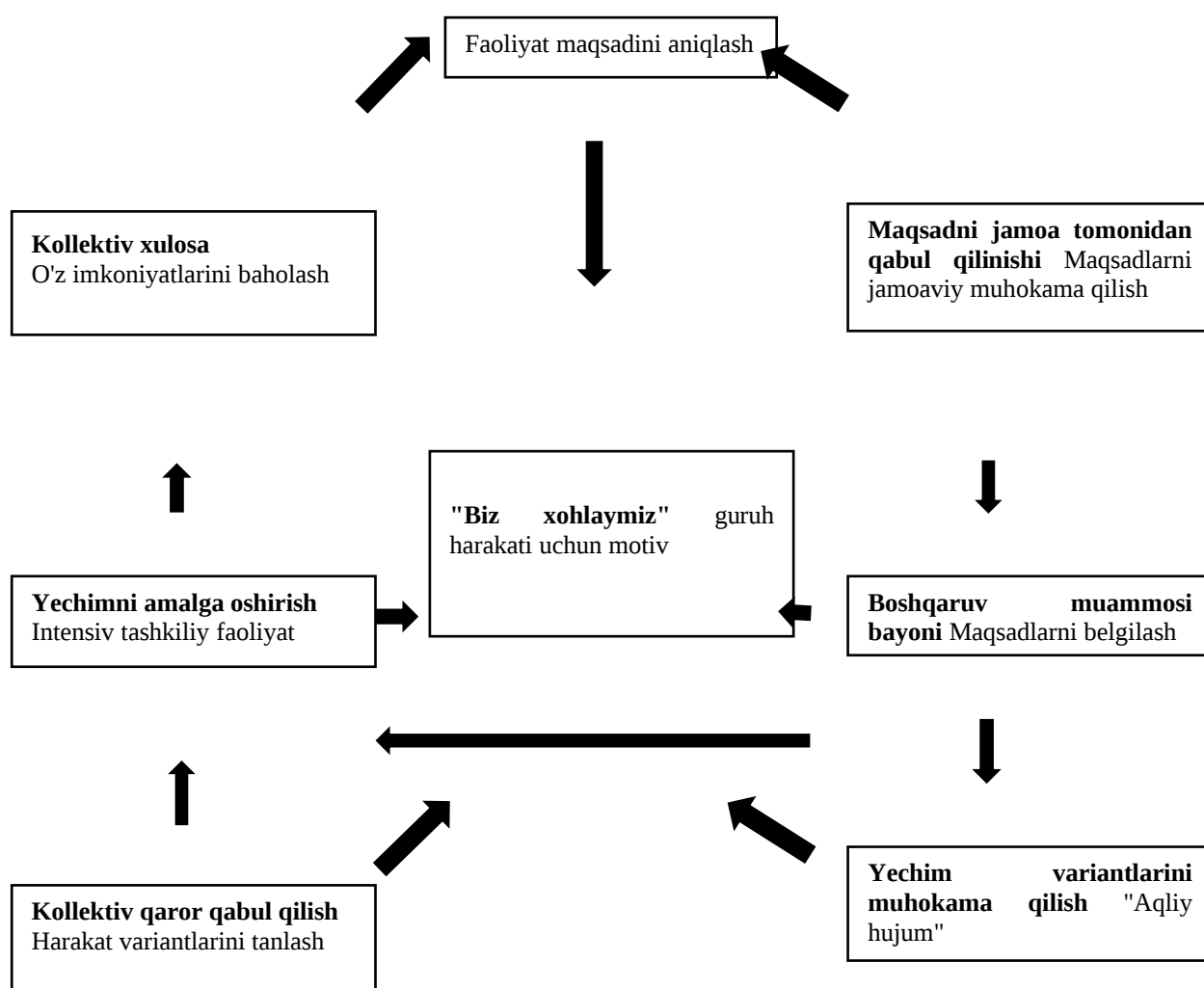
Guruh harakati motivini shakllantirishning kaliti qaror qabul qilishdir.

Xulosa va guruhli mulohaza o'quvchilarga birgalikdagi faoliyatning yangi maqsadi sari harakat qilish imkonini beradi. Shu bilan birga, keyingi bosqichlarda, har bir tsikl bilan maqsad tobora mustaqil ravishda aniqlanadi, bu esa keyinchalik talabalar jamoasi tomonidan amalga oshiriladi.

18.2. Yoshlar o'z-o'zini boqarish tizimini takomillashtirish modeli.

Yoshlar o'z-o'zini boqarish tizimini takomillashtirish printsiplari.

Yoshlar jamoasida o'zini o'zi boshqarishni rivojlantirish modeli

O'zini o'zi boshqarishning rivojlanish jarayoni mazmuniy, funktsional va tarkibiy xususiyatlari bilan tavsiflanadi.

Tarkib xususiyatlarini aniqlashda boshqaruv vazifalari jarayonning asosiy tarkibiy qismlari sifatida belgilanishi mumkin, ularni hal qilish yoshlar guruhlarini a'zolari tomonidan amalga oshiriladi.

Talabalar faoliyatining har bir turi bo'yicha rivojlanayotgan yoshlarning o'zini

o'zi boshqarishi nafaqat o'qituvchilar tomonidan ilgari bajarilgan vazifalarni, balki tobora ko'payib borayotgan vazifalarni ham qamrab oladi. Rivojlanish natijasida boshqaruv vazifalarini belgilash asosan talabalarning tashabbusi va mustaqilligiga bog'liq bo'lishi kerak. Shuni ta'kidlash kerakki, ularning turli tadbirlarni boshqarishda ishtirok etish darajasi bir xil bo'lmasligi mumkin.

Yoshlar guruhlarining faoliyatining deyarli barcha turlarida rivojlanishi mumkin. Shu bilan birga, ularning manfaatlari doirasi aniqroq ifodalangan joyda u tezroq rivojlanadi. Shu bilan birga, ushbu hodisani o'rganish shuni ko'rsatadiki, faoliyatning bir turida o'zini o'zi boshqarishning rivojlanishi boshqa faoliyat turlarida bu jarayonga sezilarli ta'sir ko'rsatadi.

O'z-o'zini boshqarishni rivojlantirishning muhim shartlari - bu yoshlar o'rtasidagi muloqotning intensivligi va ularning o'zaro ta'siri jarayonida "mas'uliyatli qaramlik" munosabatlarining mavjudligi.

Faoliyatning har bir turida o'zini o'zi boshqarishning rivojlanishining ushbu turga xos bo'lgan munosabatlar xarakteri bilan bog'liq bo'lgan xususiyatlari mavjud. Shu bilan birga, yetakchilar va yoshlar o'rtasidagi munosabatlar shakllari ham har xil.

Boshqaruv vazifalarining mazmuni nafaqat muayyan yoshlar tashkilotining muammolari, balki qishloq, tuman, shahar muammolari bilan ham belgilanishi mumkin.

Funksional xususiyatlari o'zini o'zi boshqarishni rivojlantirish jarayonida amalga oshiriladigan funktsiyalarni belgilaydi.

Funktsiyalarning ikkita guruhini ajratish tavsiya etiladi: *umumiy boshqaruv* va *maxsus*. Ikkinchisi umumiy boshqaruvdan farq qiladi, chunki ularni amalga oshirish faqat tizimning o'zini o'zi rivojlantirish kabi xususiyati asosida mumkin. Bu funktsiyalar uchta o'z ichiga oladi: o'z-o'zini faollashtirish, tashkiliy o'zini o'zi - boshqarish va jamoaviy o'zini o'zi boshqarish.

O'z-o'zini faollashtirish boshqaruv muammosini hal qilishda talabalar guruhlarining a'zolarini iloji boricha ko'proq jalb qilishni, yoshlarni faoliyatning yangi yo'nalishlarini boshqarishga jalb qilish bo'yicha tizimli ishlarni o'z ichiga oladi.

Tashkiliy o'zini o'zi tartibga solish yoshlar guruhleri a'zolari tomonidan tashkiliy funktsiyalarni amalga oshirishda moslashuvchanlikni, faolning jamoaga barqaror ta'sirini, tashkiliy muammolarni yanada muvaffaqiyatli hal qilish uchun jamoaning o'z tarkibini mustaqil ravishda o'zgartirish qobiliyatini nazarda tutadi.

Kollektiv o'zini o'zi nazorat qilish o'zini o'zi boshqarish organlari va alohida tashkilotchilarning o'z faoliyatini doimiy ravishda tahlil qilish va shu asosda boshqaruv muammolarini hal qilishning yanada samarali usullarini izlashni o'z ichiga oladi.

Yoshlarning o'zini o'zi boshqarish tizimini rivojlantirishga xizmat qiluvchi yetakchi omillardan biri bu turli guruhlar o'rtasidagi raqobatbardosh munosabatlar bo'lib, bu nafaqat yoshlar faoliyatini faollashtiribgina qolmay, balki ularning o'zaro munosabatlarini boyitib, ularda sog'lom raqobat ruhini uyg'otadi. Bunday munosabatlarni axloqiy tartibga soluvchilar bilan ta'minlash muhimdir, bu ularni halol qiladi. Shu bilan birga, yoshlar bilan ishlash tashkilotchilari o'zaro yordamni tashkil etishga qaratilgan tadbirlarni har tomonlama ma'qullashlari kerak.

tarkibiy xususiyatlari ko'p jihatdan yoshlar jamoasi tomonidan belgilanadigan vazifalarga bog'liq. O'z-o'zini boshqarishning ko'rinishlari juda xilma-xil bo'lishi - mumkin. Lekin ularning barchasini bir narsa – boshqaruv organlari tuzilishiga faoliyatga asoslangan yondashuv birlashtirishi kerak. Birinchidan, siz yoshlarni qandaydir ijtimoiy ahamiyatga ega bo'lgan ishlarga qiziqtirishingiz kerak, keyin esa tashkilot uchun tegishli o'zini o'zi boshqarish organini yaratishingiz kerak. Shunday qilib, yangi ish sohasi paydo bo'ladi - yangi o'zini o'zi boshqarish organi shakllantiriladi. O'zini-o'zi boshqarishning murakkab tuzilmasi chizilgan, so'ngra har bir organ bilan nima qilish kerakligi o'ylab topilgan yondashuv sof rasmiyatchilikdir.

Eng muhimi, turli yig'ilish va yig'inlarni o'zini o'zi boshqarishning haqiqiy organlariga aylantirishdir. Bu faqat talabalar boshqaruv muammolarini hal qilish uchun jamoaviy qidiruvni amalga oshirganda mumkin bo'ladi.

Talabalarning umumiy yig'ilishlarda boshqaruv qarorlarini ishlab chiqishdagi faoliyatini o'rganar ekanmiz, shunday xulosaga kelish mumkinki, yig'ilishda

qatnashuvchilar qancha ko'p bo'lsa, ular muayyan masalani muhokama qilish natijasi uchun javobgarlikni shunchalik kam his qiladilar.

Yig'ilish turli shakllarda o'tishi mumkin va buning uchun odatiy marosimga (prezidiumni saylash, hisobotni eshitish va muhokama qilish) rioya qilish shart emas. Faoliyatning eng qiziqarli va samarali shakli munozarali uchrashuvlar bo'lib, unda jamoa hayotidagi dolzarb muammolar muhokama qilinadi va aniq takliflar kiritiladi. Bunday holda, faqat yig'ilish raisini tanlash kifoya - bu muhokamaning rahbari.

Kollektiv tashkiliy faoliyatning muhim elementi yoshlar guruhlarini faoliyatini kollektiv ijodiy rejalashtirishdir.

Yig'ilishlarda muhokama qilinadigan masalalarda ishtirok etish darajasini ularning muammoli xususiyatini oshirish orqali oshirish mumkin, bu har bir ishtirokchining boshqaruv qarorini ishlab chiqishda ishtirok etishini ta'minlashga yordam beradi. Yig'ilishda qabul qilingan qaror qisqa, aniq va yig'ilishning barcha vakillari uchun tushunarli bo'lishi kerak. Buning uchun ishtirokchilar guruhlariga bo'linganda, ushbu guruh a'zolaridan biriga muammoni hal qilish yo'llari bo'yicha jamoaviy fikr bildirishni buyuradigan "aqliy hujum" usuli qo'llaniladi. Ushbu fikrlar bildirilgandan so'ng, ilgari surilgan nuqtai nazarlarni baholash va muhokama qilish uchun sharoitlar yaratiladi, bu esa yig'ilish ishtirokchilarining qarorlar qabul qilish jarayoniga maksimal darajada jalb qilinishiga olib keladi.

doimiy faoliyat yurituvchi o'zini-o'zi boshqarish organlari bilan bir qatorda - o'zini o'zi boshqarishning turli vaqtinchalik organlari ham tuziladi, ularning roli o'quvchilarning mustaqilligi va tashabbuskorligining rivojlanishi bilan ortadi. Vaqtinchalik o'zini o'zi boshqarish organlarini tuzishda quyidagilarni yodda tutish tavsiya etiladi:

- yoshlar jamoasi oldida turgan aniq vazifa bilan belgilanadi;
- mazkur organlarni tuzish to'g'risidagi qaror faqat yoshlar jamoasi, jamoat tashkilotlari yoki ularning o'zini o'zi boshqarish organlari tomonidan qabul qilinadi;
- vaqtinchalik o'zini o'zi boshqarish organlari tarkibiga faqat ushbu aniq muammoni hal qilishda ishtirok etadigan talabalar kiritilishi mumkin;

- o'zini-o'zi boshqarish organlari, ular tuzilgan davrdan qat'i nazar, jamoa oldiga qo'yilgan vazifaning bajarilishi to'g'risida hisobot berishi shart;

- Tashkiliy vazifani bajarib, ular mavjud bo'lishni to'xtatadilar.

O'zini o'zi boshqarishni rivojlantirishning asosiy qonuniyati - umumiy maqsadlar, faoliyat mazmuni va o'quvchilarning qadriyat yo'nalishlarini uyg'unlashtirish, bu boshqaruvda ishtirok etish natijalarini har bir o'quvchining mulkiga aylantirish imkonini beradi. Bu naqsh bizga **o'zini o'zi boshqarishni rivojlantirishning asosiy tamoyillarini** asoslash imkonini beradi.

Ijtimoiy ahamiyatga molik dominant tamoyili yoshlar guruhini birgalikdagi faoliyat ishtirokchilarini birlashtiruvchi umumiy maqsad atrofida safarbar etishni nazarda tutadi. Shu bilan birga, boshqa maqsadlar hamroh bo'lib, rivojlanishning ushbu bosqichida jamoa oldida turgan asosiy maqsadni amalga oshirishga bog'liq bo'ladi. Har bir jamoa turli vaqtlarda o'ziga xos maqsadga ega.

Xuddi shu jamoada turli maqsadlar turli o'zini o'zi boshqarish organlari uchun ustun maqsadlar bo'lishi mumkin. Masalan, ta'lim muassasasi jamoasining o'zini o'zi boshqarish organlari, o'quv guruhi jamoasi va yotoqxona kollektivi uchun maqsadlar boshqacha. Dominant maqsadlar o'quvchilar faoliyatini tashkil etishda "maxsus bo'g'inlar" vazifasini bajaradi.

Talabalarning jamoaviy va shaxsiy manfaatlarining birligi va optimal uyg'unligi printsiplari barchaning maqsadlari har birining haqiqiy maqsadlari bilan muvofiqligini ta'minlashni o'z ichiga oladi. Ayniqsa, yoshlarning o'zini o'zi boshqarish organlari shakllanishining birinchi bosqichida yoshlar oldiga qo'yilayotgan hamkorlikdagi faoliyat maqsadlari ular tomonidan nomaqbul va ularning manfaatlariga mos kelmasligi darhol inkor etmasligi muhim ahamiyatga ega.

Yoshlarning boshqaruv muammolarini hal etishga jalb etilishini ta'minlash, ular faoliyatga ijobiy munosabatda bo'lgandagina mumkin bo'ladi. Rahbar-tashkilotchi vazifasini bajaruvchi o'g'il -qizlar o'z ishida o'rtoqlari tomonidan berilgan bahoni hisobga olishlari kerak.

O'zini-o'zi boshqarish organlari tuzilmasidagi dinamizm va o'zgaruvchanlik

tamoyili o'zini o'zi boshqarish organlari tuzilmasi strategik va taktik vazifalarga qarab mazmuni doimiy ravishda o'zgarib turadigan yoshlar guruhlar faoliyatining maqsadlari bilan bog'liq bo'lishi kerakligini ta'minlaydi. yoshlar jamoasi qarshisida. Bu tamoyil nizom va nizomlarda belgilangan doimiy o'zini-o'zi boshqarish organlari hamda jamoa tomonidan tuzilgan vaqtinchalik o'zini-o'zi boshqarish organlarini o'zida mujassamlashtirgan tashkiliy tuzilmani tizimli izlash zarurligini bildiradi. Shu bilan birga, strategik maqsadlarning o'zgarishiga qarab doimiy faoliyat yurituvchi organlarning funksiyalarini o'zgartirish ham ta'minlanishi kerak.

Ushbu tamoyilni amalga oshirish o'zini o'zi boshqarish organlarini shakllantirishda raqobat va ixtiyoriylikni, yoshlar o'rtasida etakchilikni pedagogik rag'batlantirishni nazarda tutadi.

O'zini o'zi boshqarish organlarining integratsiyalashuvi va tabaqalanishi prinsipi o'zini o'zi boshqarishni rivojlantirish jarayonida yetakchilar va yoshlar o'rtasidagi munosabatlar hamkorlik tamoyillari asosida qurilishini nazarda tutadi. Bunday hamkorlik o'qituvchilar va talabalar tomonidan qabul qilingan munosabatlarning muayyan qoidalari (me'yorlari) mavjudligi, haqiqiy boshqaruv munosabatlarini yoshlarga topshirish, o'zaro mas'uliyat va o'zaro ishonch muhitini yaratish bilan ta'minlanadi. Bu menejerlar va faoliyat ishtirokchilari tomonidan bir-biriga qo'yiladigan o'zaro talablarni istisno qilmaydi.

Tashkiliy-uslubiy darajada professional tashkilotchilar va yoshlar o'zini o'zi boshqarishning qo'shma organlari faoliyatida ishtirok etadi, umumiy harakat dasturlarini ishlab chiqadi, o'z faoliyati to'g'risida bir-birini xabardor qiladi. Rahbarlar o'zini o'zi boshqarish organlari ishiga yordam beradi, ularga hayotning har qanday masalalarini muhokama qilish, asosiy vazifalarni belgilash va qarorlar qabul qilish huquqini beradi.

Ijtimoiy-psixologik darajada etakchi va yoshlar o'zaro tushunishni o'rnatadilar, dialog o'tkazishni, nizolarning oldini olish va ularni bartaraf etishni o'rganadilar. Ularning ikkalasi ham bir-biriga hamdard bo'lib, o'zlarini bitta umumiy jamoaning a'zolari kabi his qiladigan muhit yaratish muhimdir.

Mavzu yuzasidan savollar:

1. Yoshlarning o'z-o'zini boshqarish organlarining asosiy xarakteristikasi nimadan tashkil topgan?
2. Yoshlar o'z-o'zini boshqarish tizimini takomillashtirish modeli deganda nima tushuniladi?
3. O'zini o'zi boshqarish organlari faoliyatining maqsadi nima?
4. O'zini o'zi boshqarishni rivojlantirishning asosiy tamoyillari qaysilar?
5. Talabalarning jamoaviy va shaxsiy manfaatlarining birligi va optimal uyg'unligi printsiplari nimalarni o'z ichiga oladi?

19-mavzu. Lider va tashkilotchi yoshlarni ijtimoiy-pedagogik qo'llab-quvvatlash.

19.1. Liderlik fenomeni. Yoshlarni liderlikka tayyorlashning ijtimoiy-pedagogik qo'llab-quvvatlash jarayoni tuzilishi.

Lider - bu etakchilik qobiliyati bilan tug'ilgan shaxs, lekin bu u albatta Lider bo'ladi degani emas. Buning uchun u madaniy qadriyatlarni egallashi, ma'lum bir axborot darajasiga ega bo'lishi, o'zi uchun mavjud imkoniyatlarni amalga oshira olishi kerak.

Yetakchilik har doim guruh hodisasidir. Liderlar potentsial ravishda har bir guruhda mavjud. Guruhda bitta yoki bir nechta lider bo'lishi mumkin, ularning har biri o'z faoliyat sohasiga ega. Shu bilan birga, qobiliyatlari bir vaqtning o'zida bir nechta sohalarda namoyon bo'ladigan universal liderlar mavjud. Shu bilan birga, shuni ta'kidlash kerakki, guruh hayotida boshqa shaxs liderlik funktsiyalarini o'z zimmasiga olishi mumkin bo'lgan vaziyatlar paydo bo'lishi mumkin va bu muayyan vaziyatda yuzaga keladigan holatlar bilan bog'liq bo'ladi.

Vaziyatlarning quyidagi turlari ajratiladi: intellektual, hissiy, motivatsion-irodaviy, ob'ektiv-amaliy, ekzistensial, dolzarb, kutilmagan va tasodifiy. Vaziyatlarning tegishli turlariga ko'ra, biz ma'lum bir vaziyatda mavjud shaxsiy fazilatlarini faollashtirishga yo'naltirilgan lider turlarini ajratib ko'rsatishimiz mumkin: bilimdon lider, konstruktiv lider, faol lider, funktsional lider, oqilona lider,

haqiqiy lider, an'anaviy lider, optimistik lider va tasodifiy lider. Liderlarning ushbu o'ziga xos turlarini aniqlash muayyan vaziyatda etakchilik salohiyatining namoyon bo'lishi bilan bog'liq, garchi ma'lum bir shaxs har qanday vaziyatda (universal lider) etakchi bo'lishi nuqtai nazaridan bahslasha olmaydi. Boshqacha qilib aytadigan bo'lsak, etakchilik ham universal, ham vaziyatga qarab belgilanishi mumkin, bu vaziyat talablarining o'zaro ta'siri jarayonida va shaxsiy fazilatlarining xarakterli kombinatsiyasining namoyon bo'lishida va ma'lum fazilatlar to'plamini faqat o'zida namoyon qilish imkoniyatida namoyon bo'ladi. muayyan turdagi vaziyat.

har bir yoshning etakchilik salohiyatini ro'yobga chiqarishga yordam berish va ularning kombinatsiyasi namoyon bo'lishini ta'minlaydigan sharoitlarni yaratish uchun pedagogik faoliyat sub'ektlari va yoshlar guruhi o'rtasidagi o'zaro munosabatlar jarayoni. yosh yigit yoki qiz uchun mavjud bo'lgan fazilatlar imkon qadar samarali bo'ladi.

Pedagogik qo'llab-quvvatlashning tarkibiy qismlariga quyidagilar kiradi:

- ta'minlash uchun tashkilotchilarni tayyorlash;
- yoshlar o'rtasida etakchilik funktsiyalarini bajarishga tayyorlikni rivojlantirish;
- etakchilik sohasini loyihalash;
- yosh yigitda refleksli pozitsiyani shakllantirish.

Tashkilotchilarni yoshlar yetakchiligini pedagogik qo'llab-quvvatlashga tayyorlash ularning yetakchilik masalasi bo'yicha bilimlar tizimini, amaliyotda ushbu jarayonni tashkil etish ko'nikmalarini shakllantirish asosida ushbu pedagogik jarayonning sub'ektlari sifatidagi axborotga tayyorligini o'z ichiga oladi.

Yoshlarda etakchilik funktsiyalarini bajarishga tayyorlikni shakllantirish - bu shaxsning dinamik yaxlit holati, ma'lum bir xulq-atvorga bo'lgan ichki moyillik, psixologik, nazariy va amaliy tayyorgarlikni o'z ichiga olgan faol va maqsadga muvofiq harakatlarga barcha kuchlarni safarbar etish.

Nazariy tayyorgarlik - bu yoshning etakchilik muammosi, etakchilik salohiyati, uni amalga oshirish shartlari, guruhdagi shaxs va shaxslararo munosabatlar, biznes va shaxslararo muloqot xususiyatlari, o'z imkoniyatlari, qaror qabul qilish

jarayonlari, tashkiliy faoliyat algoritmlari (individual va guruh) haqidagi bilimlar tizimi.

Amaliy tayyorgarlik - bu turli vaziyatlarda, ularning kombinatsiyasida yoki tasodifiy va kutilmagan vaziyatlarda etakchilik salohiyatini ro'yobga chiqarish bilan bog'liq real faoliyatda mavjud bilimlardan foydalanish ko'nikma va malakalari tizimi.

Etakchilik maydonini qurish - bu tashkilotchilar tomonidan yaratilgan turli xil vaziyatlar bo'lib, unda yosh o'zining mavjud etakchilik salohiyatini ro'yobga chiqarish yoki shu maqsadlarda haqiqiy hayotiy vaziyatlardan foydalanish uchun jalb qilinadi.

Refleksiv pozitsiyani shakllantirish - bu yosh shaxsning tegishli xatti-harakatlari va harakatlarida namoyon bo'ladigan, u uchun muhim bo'lgan har qanday muammoga ongli, barqaror munosabatlar tizimini yaratish.

Pedagogik qo'llab-quvvatlashning ushbu komponentlari o'zgarmasdir. Komponentlarning o'zgaruvchanligi ish tashkil etilgan yoshlar guruhining xususiyatlariga bog'liq: yoshi, yoshning xulq-atvori va hissiy muammolari, ishda ishtirok etuvchi yoshlar guruhining xususiyatlari, mehnat sharoitlari va qobiliyatlari. bu ishni tashkil etuvchi mutaxassislar.

Bolalar yetakchiligini ijtimoiy-pedagogik qo'llab-quvvatlash quyidagi tamoyillarga asoslanadi.

Qo'llab-quvvatlash jarayonini shaxsiylashtirish printsipi yoshning o'ziga xos shaxsiyatiga uning ehtiyojlari, qiziqishlari, qadriyatlari, his-tuyg'ulari va kayfiyatlari bilan yo'naltirilgan.

Ushbu tamoyilni amalga oshirish shartlari quyidagilardan iborat:

- har bir aniq liderning ehtiyojlari, qiziqishlari va qobiliyatlarini o'rganish;
- yosh shaxsning ijobiy fazilatlarini aniqlash va ularga tayanish;
- yoshlarning sub'ektiv o'zaro ta'siri uchun qulay hissiy muhit yaratish.

Pedagogik yordamni tashkil etish amaliyotida ushbu tamoyil quyidagi qoidalarda ko'rsatilgan:

- ✓ yoshlarni va ularning individual xususiyatlarini o'rganish monitoring xarakteriga ega bo'lishi kerak;
- ✓ u bilan ishonchli muloqot sharoitida aniqlash mumkin;
- ✓ ijobiy his-tuyg'ular yosh odamni birgalikdagi faoliyatga rag'batlantirishga yordam beradi;
- ✓ yosh shaxsning ijodiy qobiliyatlarini uni o'rab turgan evristik muhit sharoitida rivojlantirish mumkin.

Yoshlarni ijtimoiy, shaxsiy ahamiyatga ega munosabatlarga kiritish tamoyili. Har bir inson hayotda u yoki bu rolni o'ynaydi, bu unga muayyan harakatlar va xatti-harakatlar tizimini bajarishni buyuradi. “Yetakchi-izdosh” munosabatlariga yoshlarni kiritish muayyan ijtimoiy rollarni o'zlashtirish orqali amalga oshiriladi va ularda yetakchi funksiyalarini bajarish uchun zarur bo'lgan fazilatlarni shakllantirishga yordam beradi.

19.2. Lider va tashkilotchi yoshlarni ijtimoiy-pedagogik qo'llab-quvvatlash printsiplari.

Prinsipni amalga oshirish ushbu jarayonni tashkil etish uchun quyidagi talablarni qo'yadi:

- yosh shaxs kiritilgan ijtimoiy munosabatlar darajasining uning yoshi va individual xususiyatlari va imkoniyatlariga muvofiqligi;
 - yoshlarni tadbirkorlik faoliyatiga jalb qilish uchun real imkoniyatlar yaratish, liderlik va tashkiliy faoliyatning tanlovi, turi va mazmuni, uni amalga oshirish vositalarini tanlash erkinligi kafolatini ta'minlash;
 - ularning yetakchilik salohiyatini ro'yobga chiqarishga hissa qo'shadigan turli ijtimoiy va shaxsiy ahamiyatga ega bo'lgan tadbirlarga jalb etish;
 - yoshlarning ijtimoiy muhit bilan aloqalarini shakllantirish va ularni kundalik amaliy faoliyatda amalga oshirish imkoniyatlari;
- bolalarning turli ijtimoiy-shaxsiy ahamiyatli faoliyatini rag'batlantirish.

Printsipni amalda qo'llash ma'lum shartlarga rioya qilish orqali osonlashadi, ular quyidagilarni o'z ichiga olishi mumkin:

- ✓ har bir yoshning liderlik lavozimidan jalb qilingan faoliyatidan xabardorligi;
- ✓ shaxsni rivojlantirishning asosiy yo'nalishlarini targ'ib qilish, yoshlarga muayyan faoliyatni o'zlashtirish natijasida individual o'zini o'zi rivojlantirish misollarini ko'rsatish;
- ✓ yoshlarning individual va jamoaviy faoliyati uchun doimiy imkoniyatlarni ta'minlash;
- ✓ yoshlarning individual va jamoaviy faoliyati natijalarini o'z vaqtida va adolatli baholash;
- ✓ yoshlarni real ijtimoiy, shaxsan ahamiyatli munosabatlarga kiritishning ijobiy tajribasini boyitish;
- ✓ jamoaviy va shaxslararo munosabatlar doirasida boyitish;
- ✓ yosh shaxsning ijtimoiy madaniyatini, uning iqtisodiy, huquqiy, psixologik-pedagogik bilimini, ijtimoiy xulq-atvorini, muloqot madaniyatini, tashkilotchilik faoliyatini muntazam ravishda oshirish;
- ✓ tashkilotchining shaxsiy namunasi, liderning o'zini o'zi anglash imkoniyatlarini ko'rsatadi.

Yigitning etakchilik lavozimida o'zini o'zi anglash printsipi quyidagilarni talab qiladi:

- shaxsiy o'zini o'zi rivojlantirish uchun o'z etakchilik salohiyatini ro'yobga chiqarish maqsadi va ahamiyatini anglash;
- har bir yosh o'z "men"ini anglashi zarurligi;
- yosh yigitning dunyoga va o'ziga bo'lgan faol munosabatini, o'zini o'zi anglashni shakllantirish;
- yetakchilik salohiyatini ro'yobga chiqarishda aniq va aniq istiqbollar (yaqin va uzoq) mavjudligi;
- yakuniy natija va oraliq bosqichlarni ko'rish;
- hal qilinadigan vazifalarning ketma-ketligi, bosqichma-bosqichligi;
- mavjud, tushunarli, ongli maqsadning mavjudligi.

O'z-o'zini anglash tamoyilini amalga oshirishga quyidagi shartlar yordam beradi:

- ✓ yosh shaxsning o'zi va jamiyat uchun ahamiyatini anglashi;
- ✓ uyushgan faoliyatda har kimning ixtiyoriy ishtiroki;
- ✓ o'z-o'zini amalga oshirishga yordam beradigan ijtimoiy ahamiyatga ega faoliyatni rag'batlantirish;
- ✓ belgilangan vazifalarni bajarish jarayonida mustaqillik va ishonchni ta'minlash.

bilan belgilanadigan qo'llab-quvvatlashning o'zgaruvchan tabiatiga qaramay, - o'zgarmas qo'llab-quvvatlash, ularni qo'shish jarayonida qo'llab-quvvatlash sub'ektlarining refleksiv pozitsiyasini shakllantirishga qaratilgan yo'nalish bo'lib qolmoqda. turli vaziyatlarda amalga oshiriladigan va etakchilik salohiyatiga ega bo'lgan mavjud yigitni amalga oshirish imkoniyatini beradigan muayyan turdagi faoliyat.

Etakchilik salohiyati - bu guruhdagi o'zaro munosabatlar sharoitida namoyon bo'ladigan va shaxsga o'zini etakchi sifatida ro'yobga chiqarishga imkon beradigan shaxsning moyilligi va qobiliyatlari (kommunikativ, tashkiliy, intellektual, ijodiy).

Etakchilik deganda faoliyatda etakchilik qobiliyatining namoyon bo'lishi va tashqi baholashga asoslangan lider lavozimida o'zini o'zi tasdiqlash tushuniladi.

Yoshlar yetakchiligini pedagogik qo'llab-quvvatlash samaradorligini ta'minlaydigan shartlar quyidagilardan iborat:

- ✓ har xil tabiatdagi va turli darajadagi murakkablikdagi muammolar hal qilinadigan ekstremaldan kundalikgacha vaziyatlar to'plamini yaratish va tanlash;
- ✓ ushbu soha mazmuniga to'liq mualliflik asosida yosh shaxsni yetakchilikning o'zgaruvchan sohasiga sub'ektiv kiritilishi;
- ✓ birgalikdagi faoliyat jarayonida boshqa odamlarning pozitsiyasiga qiziqish asosida yoshlarning refleksli o'zaro ta'siri;
- ✓ qo'shma harakatlarning ma'nosini, o'z harakatlari va boshqa guruh a'zolarining harakatlari, turli xil vaziyatlarda echimlarni talab qiladigan muammolarni hal qilish bilan bog'liq tajribalar.

Liderlikni ijtimoiy-pedagogik qo'llab-quvvatlashning vazifalari quyidagilardan iborat;

- ijtimoiy voqelikdagi hayot jarayonida yuzaga keladigan har qanday murakkablikdagi muammolarni etarli darajada hal qila oladigan mustaqil shaxsni shakllantirish;

- turli vaziyatlarda o'zining hissiy ko'rinishlarini nazorat qilish va hissiy holatini etarli darajada ifodalash qobiliyatiga asoslangan boshqa odamlar bilan munosabatlarda bag'rikenglikni rivojlantirish;

- shaxsning kuchli irodali fazilatlarini va xavf-xatarli vaziyatlarda va uning hayotida salbiy jarayonlarni keltirib chiqaradigan odam uchun noqulay omillar ta'sirida stressga chidamli xatti-harakatlar ko'nikmalarini shakllantirish;

- ma'lum bir vaziyatda sodir bo'layotgan narsalarni, o'z pozitsiyasini va boshqa odamlarning harakatlarini etarli darajada baholash qobiliyatini rivojlantirish;

- insonning hayotning turli sharoitlari va vaziyatlariga moslashishiga va turli guruhlardagi boshqa odamlar bilan o'zaro munosabatiga hissa qo'shadigan shaxsiy fazilatlarni tarbiyalash;

- kutilmagan va an'anaviy turli xil muammolarni hal qilish uchun jismoniy va aqliy kuchlarni minimal sarflagan holda maksimal samaradorlik bilan optimal tarzda ko'nikmalarni shakllantirish;

- guruh a'zolarini hafsalasi pir bo'lgan vaziyatda ixtiyoriy sa'y-harakatlarni safarbar qilish asosida tanqidiy vaziyatda etakchi rolini qabul qilishga munosabatni shakllantirish.

Etakchilikni pedagogik rag'batlantirishning asosiy komponenti - bu shaxsning etakchilik tendentsiyalari o'zini namoyon qilish va etakchilik salohiyatini ro'yobga chiqarishga imkon beradigan faoliyatni tashkil etish va modellashtirish. Haqiqiy faoliyat har doim ma'lum bir natijaga erishishga qaratilgan bo'lib, o'z ishini va izdoshlar ishini rejalashtirish zarurati bilan bog'liq bo'lib, u liderning kuchini sarflashni, tashkilotchilik qobiliyatini namoyon qilishni talab qiladi.

Etakchilik maydonini yaratishning juda samarali usuli - bu biznes o'yini. So'nggi paytlarda ishbilarmonlik o'yinlarining har xil turlari (rol o'ynash, innovatsion, simulyatsiya, modellashtirish va boshqalar) keng tarqaldi. Ular ko'pincha an'anaviy o'qitishning kamchiliklarini bartaraf etishning samarali

vositalaridan biri sifatida, birlamchi didaktik yangilik sifatida qaraladi, shu bilan birga ishbilarmon o'yinlarning ta'lim salohiyatidan juda yomon foydalaniladi. Ishbilarmonlik o'yinlarining o'ziga xos xususiyatlari quyidagilardan iborat:

- boshqariladigan tizim modellari, yagona o'yin majmuasi;
- rollar;
- o'yin ishtirokchilarining turli xil rol o'ynash maqsadlari;
- rollarning o'zaro ta'siri;
- butun o'yin jamoasi uchun umumiy maqsad;
- ko'plab muqobil echimlar;
- o'yin ishtirokchilarining faoliyatini guruh yoki individual baholash tizimlari;
- nazorat ostida hissiy stress.

Uning tarkibiy qismi sifatida etakchilik maydonini yaratadi. Faqat etakchilik sohasining barcha tarkibiy qismlarining mavjudligi barcha ishtirokchilarni o'yinga qo'shishga imkon beradi, uni hamma uchun birdek qiziqarli qiladi, oddiy ishtirokchilarni faollashtiradi va ularning etakchilik salohiyatining namoyon bo'lishi va amalga oshirilishiga hissa qo'shadi.

Liderlikni ijtimoiy-pedagogik qo'llab-quvvatlash tashkilot liderlarini tayyorlashni o'z ichiga oladi.

Ushbu tayyorgarlikda uchta asosiy tarkibiy komponentni ajratib ko'rsatish kerak.

Birinchi komponent *axborotdir*. Yoshlarga tashkiliy muammolarni hal qilishda ishtirok etishlari uchun zarur bo'lgan turli shakllarda turli xil ma'lumotlar beriladi.

Ikkinchi komponent *ishlaydi*. U simulyatsiya qilingan boshqaruv vaziyatlarida boshqaruv bilimlarini amaliy qo'llash asosida yoshlarda tashkilotchilik ko'nikma va malakalarini shakllantirishni o'z ichiga oladi. Bu yoshlarni tashkiliy muammolarni hal qilish usullari bilan tanishtiradigan darslarda amalga oshiriladi.

Uchinchi komponent - *amaliy* - boshqaruv amaliyoti bo'lib, uning davomida olingan bilim, ko'nikma va malakalar mustahkamlanadi va boshqaruv harakatlari tuzatiladi.

Yoshlarning ikki guruh malakalarini o'z ichiga olgan tashkiliy texnikani

egallashi katta ahamiyatga ega.

birinchi guruhga tashkiliy bilim, o'zini tuta bilish (turish, yuz ifodalari, imo-ishoralar), hissiy holatni boshqarish (ortiqcha psixologik stressni bartaraf etish, ijodiy farovonlik holatini keltirib chiqarish) va nutq texnikasini egallash (nutq tezligi, diksiya) kiradi.

Ikkinchi *guruhga* tashkiliy muammolarni hal qilish jarayonida jamoa va uning har bir a'zosi bilan hamkorlik qilish qobiliyati (nizosiz o'zaro ta'sir, rag'batlantiruvchi faoliyat va boshqalar) kiradi.

Tashkiliy texnika o'z-o'zidan maqsad emas, balki yoshlar bilan ishlash tashkilotchisining muvaffaqiyatli faoliyatining muhim vositasi, maqsadga erishish yo'llari majmuidir.

Mavzu yuzasidan savollar:

1. Lider tushunchasiga ta'rif bering.
2. Liderlik fenomeni nima?
3. Pedagogik qo'llab-quvvatlashning tarkibiy qismlari nimadan iborat?
4. O'z-o'zini anglash tamoyili qanday shartlar orqali amalga oshiriladi?
5. Yetakchilik salohiyati qanday qobiliyat hisoblanadi?

20-Mavzu. Yoshlar uchun ijtimoiy xizmatlar: faoliyatning pedagogik komponenti

20.1. Yoshlar uchun ijtimoiy xizmatlarning tarkibiy qismlari.

Yoshlarni kasb-hunarga yo'naltirish - rivojlanayotgan shaxsning kasbiy o'zini o'zi belgilashga bo'lgan ehtiyojini va jamiyatning ijtimoiy va kasbiy tuzilmani ta'minlashga bo'lgan ehtiyojini qondirishga qaratilgan yosh va jamiyat o'rtasidagi o'zaro munosabatlar tizimi.

Kasb-hunarga yo'naltirish vazifalari o'qituvchilar, psixologlar va ijtimoiy xodimlar tomonidan hal qilinadi. Bu vazifa ham yoshlar bilan ishlash tashkilotchisi faoliyati tarkibiga kiritilgan.

eng muhim tarkibiy qismlari quyidagilardan iborat:

- kasbiy axborot - yoshlarni zamonaviy ishlab chiqarish turlari, tadbirkorlik va boshqa faoliyat turlari bilan tanishtirish, kasb bozorlari mazmuni va yosh o'z kuchini ishga solishi mumkin bo'lgan kasbiy faoliyatning boshqa sohalari bilan tanishtirish;

- kasbiy konsultatsiya – shaxsga o'z xohishi va imkoniyatlariga muvofiq kasb tanlashda yordam berish, kasbiy yo'lni tanlash bo'yicha asosli qaror qabul qilishga ko'maklashish (jamiyat ehtiyojlarini ham hisobga olish kerak);

- kasbiy tanlov - mutaxassislar tomonidan berilgan tavsiyalar asosida shaxsga muayyan kasbni tanlash imkoniyatini berish;

- professional tanlov, biz insonning kasbiy yaroqliligi haqida gapirganda, uning ushbu kasbga tayyorligi haqida;

- kasbiy faoliyatda shaxsning ishlab chiqarish va ijtimoiy moslashuvi.

Bu komponentlarning barchasi insonning kasbiy rivojlanish jarayonini yoki - shaxsning o'zini o'zi belgilash jarayonini tashkil qiladi.

Yoshlar bilan ishlash sifatini oshirish va yo'riqnoma xizmatlarini ko'paytirish maqsadida maslahatlar texnologiyasi takomillashtirilmoqda (chuqur individual maslahatlar, intensiv maslahatlar, ish o'rinlari va o'quv joylari uchun bo'sh ish o'rinlari yarmarkalari, dasturlar, ijtimoiy va mehnatga moslashish bo'yicha treninglar).

Yoshlar bilan ishlash tashkilotchisi tomonidan olib boriladigan yo'naltirish ishlarida quyidagi yo'nalishlarni ajratib ko'rsatish mumkin:

- maktablar, o'rta maxsus va oliy o'quv yurtlari bitiruvchilari bilan profilaktik yo'naltirish ishlari;

- ta'lim muassasalari psixologlari va o'qituvchilari bilan samarali yo'naltirish texnologiyalarini birgalikda izlash;

- yoshlar mehnat bozorini o'rganish va uni rivojlantirish prognozi;

- bitiruvchilarning ota-onalariga kasb tanlash masalalari bo'yicha maslahatlar berish;

- zaif toifalarga (etimlar, nogironlar, qiyin o'smirlar) yo'naltirish yordami

to'g'risida;

- yoshlarni mehnat bozoridagi vaziyat, talab yuqori bo'lgan kasblar, bandlik va o'qitish imkoniyatlari to'g'risida xabardor qilish;

- kasbga ega bo'lmagan yoshlarni asosiy kasb-hunar ta'limi olishga yo'naltirish;

- kasbiy kasbga ega bo'lgan ishsiz va ishsiz yoshlarni ish qidirish ko'nikmalariga o'rgatish, o'zini-o'zi taqdim etish.

Yoshlarning ish bilan ta'minlanishiga ko'maklashishning an'anaviy va keng tarqalgan shakli – ta'lim va mehnat yarmarkalarini o'tkazishdir. Yarmarkalarda kasbiy maslahatlar berilib, ish bilan band bo'lmagan fuqarolar bandlikka ko'maklashish xizmati tomonidan kasbga yo'naltirish xizmatlaridan xabardor qilinmoqda.

20.2. Ijtimoiy-pedagogik faoliyat tajribasida ijtimoiy xizmat ko'rsatish metodikasi.

O'yin - insoniyatning eng qadimiy faoliyatlaridan biridir. Ehtimol, insonning Yerda paydo bo'lishi bilan bir vaqtda o'ynash zarurati tug'ilgan. Odamlar har doim zavq bilan o'ynashgan va o'ynashgan. O'yinda ular yangi ijtimoiy rollarni o'zlashtiradilar, o'z-o'zini anglaydilar va yangi ijtimoiy tajribaga ega bo'lishadi. O'yin odamni o'ziga jalb qiladi va yangi munosabatlarga jalb qiladi.

Yoshning ijtimoiy rivojlanishi maqsadiga erishish vositalari juda xilma-xil bo'lishi mumkin, lekin ular birinchi navbatda uning qiziqishlari va yosh xususiyatlariga mos kelishi kerak. Shu munosabat bilan o'yin bolaning ijtimoiy rivojlanishida muhim rol o'ynaydi.

Yoshlarning o'yinga bo'lgan qiziqishi ko'plab omillar bilan belgilanadi: yangi narsalarni o'rganish, o'zini anglash, etakchi sifatida harakat qilish va shunchaki dam olish istagi. Bu omillarning barchasi yoshlar bilan ishlash tashkilotchilari tomonidan hisobga olinishi kerak.

S.A. Shmakovning fikri e'tiborga loyiqdir. S.A. Shmakovning so'zlariga ko'ra, "axir, eng katta ijtimoiy zaxiraga ega va inson shaxsini ijtimoiylashtirishga

yo'naltirilgan o'yinlar mavjud".

Ijtimoiy yo'naltirilgan o'yin - bu hamma ishtirok etadigan katta improvizatsiya qilingan spektakl. O'yinlar tanlov holatlarini yaratadi, bunda yosh o'yinda nafaqat o'zining ishtirok etish yo'nalishini, balki maqsadga erishish usulini ham tanlaydi. U maqsadga yolg'iz yoki do'sti bilan yoki tengdoshlarining katta guruhi bilan borishi mumkin.

Ushbu o'yinlarning asosiy pedagogik ma'nosi simulyatsiya qilingan ijtimoiy faoliyatda yoshlarning ijtimoiy sinovlari uchun sharoit yaratishdir, ya'ni, o'g'il yoki qiz o'zining shakllangan qadriyatlari, axloqiy munosabatlari va ijtimoiy tajribasi asosida muayyan ijtimoiy muammoni hal qilish yo'lini tanlashi kerak bo'lgan tanlov holatlarini yaratish.

Ijtimoiy rol o'yin o'ziga xos xususiyatlarga ega. Shunday qilib, yoshlar tomonidan qabul qilingan syujet va ular o'ynagan rolga muvofiq o'ynaydigan munosabatlardan tashqari, o'yinda va o'yin haqida boshqa turdagi munosabatlar paydo bo'ladi - endi tasvirlangan emas, balki haqiqiy, haqiqiy. Ta'kidlanishicha, bu turdagi munosabatlar bir-biri bilan chambarchas bog'liq, ammo bir xil emas va bir-biridan ajralib turishi mumkin.

O'yinda tashqi talablardan yoshning o'ziga xos ichki talablariga o'tish mumkin. Bunday o'tish mexanizmi o'yinning umumiy qonunlariga asoslanadi. Yuqorida ta'kidlab o'tilganidek, o'yinda ishtirok etayotganda, bola yoki o'smir uning uchun hayajonli holatda paydo bo'ladi. U hech qanday tashqi ta'sirsiz o'yin rolini bajaradi. Bu o'yinchi uchun ichki zaruratga aylanadi va o'yin qoidalari o'zi uchun ichki qoidalarga aylanadi. O'yinchining shaxsiy fazilatlarini maksimal darajada namoyon etish va rol talablarini bajarish uchun imkoniyatlardan foydalanish istagi va istagi kuzatiladi.

O'yinning shaxsga pedagogik ta'sirining uchta guruhi mavjud:

- jamoadagi shaxsning o'rnini o'zgartirish;
- birgalikdagi faoliyatda munosabatlarni moslashtirish;
- yoshlarning tadbirlarda ishtirok etish xususiyatiga ta'siri.

O'yinning xususiyatlaridan biri bu xatti-harakatlarning ikki o'lchovliligi . Bir tomondan, o'yinchi doimo o'zi bo'lib qoladi, boshqa tomondan, u o'z rolini o'z zimmasiga olgan shaxsning funktsiyalari va majburiyatlarini bajaradi. Rolni qabul qilib, u jamoadagi mavjud pozitsiyani imidjga berilgan pozitsiya - rolni uyg'unlashtirib, yangi pozitsiyani egallagandek ko'rinadi.

O'yin davomida bolalar va o'smirlarda faollik, mustaqillik, tashabbuskorlik va ijodkorlikka bo'lgan ehtiyoj ortishi umumiy qabul qilingan. Ushbu xulosalar psixologik tamoyillarga asoslanadi, chunki o'yin qiziqish, hissiy joziba, ishtiyoq va o'zini eng yaxshi tomondan ko'rsatish istagiga asoslanadi. O'yin yosh odamning harakatlari va xatti-harakatlarining tabiatini o'zgartiradi.

Ijtimoiy sinov har doim engishdir. Va shuning uchun uning asosini ixtiyoriy komponent tashkil qiladi. Va yosh odamning hissiy farovonligi ko'p jihatdan o'yinda simulyatsiya qilingan ijtimoiy muammoni hal qilishdagi muvaffaqiyat yoki muvaffaqiyatsizlikka bog'liq. Ijtimoiy testlar turli ijtimoiy rollarni o'zlashtirish - jarayonida ijtimoiy xulq-atvor usullarini izchil tanlash asosida yoshlarning o'z imkoniyatlarini o'z-o'zini baholashini o'z ichiga oladi. Bu o'yin dizaynining ijtimoiy va pedagogik mohiyatidir.

O'yin va yoshlarning boshqa faoliyati o'rtasidagi farq nima?

Birinchidan, o'yinning o'ziga xos xususiyati uning ishtirokchilarining o'yindagi rolini tanlashidagi o'zgaruvchanlikdir. O'smirlar bir qator muammolarga duch kelishadi: o'yinda etakchi yoki izdosh sifatida kim ishtirok etishi kerak; jamoa bilan boring yoki o'z qiziqishingizni yolg'iz himoya qiling; qanday sinovlardan o'tish kerak.

Ikkinchidan, o'yinda yaratilgan vaziyatlar bolalarning hayotda duch keladigan yoki kelajakda duch kelishi mumkin bo'lgan haqiqiy ijtimoiy muammolarni taqlid qiladi.

Uchinchidan, o'yin raqobat effektini yaratadigan qoidalar va rag'batlantiruvchi omillar to'plamini o'z ichiga oladi.

To'rtinchidan, o'yin yoshlarning romantika va sarguzashtlarga bo'lgan muhabbatini hisobga oladi.

Shuningdek, o'yinning dinamikligini va sahna ko'rinishlarining teatrlashtirilganligini ta'kidlash kerak.

O'yinlarning bir nechta turlari mavjud.

Innovatsion (mahsulotli) o'yin - bu axborot mahsulotini (har qanday dolzarb muammoni hal qilish) yaratishga qaratilgan qo'shma faoliyat bo'lib, u fikr almashishni o'z ichiga oladi, shu jumladan maxsus tashkil etilgan fikrlar to'qnashuvi va oraliq natijalarni namoyish etish. Qoida tariqasida, innovatsion o'yin algoritmi quyidagi tartiblarga ega:

1. Umumiy yig'ilish-start (muammoni bayon qilish, qoidalarni tushuntirish).
2. Guruhlarda ishlash.
3. guruhlar bo'yicha axborot mahsulotining holatini ko'rsatish, uni tahlil qilish va baholash, prognozlash, axborot mahsulotini takomillashtirish bo'yicha keyingi hamkorlikdagi tadbirlarni loyihalash).
4. Umumiy yig'ilish-tugatish (jamlash).

Innovatsion o'yinlar tadqiqotchilari odatda ushbu turdagi o'yin faoliyatiga xos bo'lgan bir qator xususiyatlarni ta'kidlaydilar:

- o'yin ishtirokchilari uchun tubdan yangi bo'lgan murakkab vazifaning mavjudligi;
- ishtirokchilarni muammoni hal qilish variantlarini bosqichma-bosqich ishlab chiqadigan kichik (8-12 kishi) guruhlariga bo'lish;
- Har bir guruh o'yin davomida o'yin davomida barcha protseduralardan (vaziyat diagnostikasi, vaziyat diagnostikasi, muammolarni tashxislash va shakllantirish, maqsadlarni aniqlash, echimlarni ishlab chiqish, loyihani ishlab chiqish, amalga oshirish dasturini ishlab chiqish) o'tadi. har bir protseduradan keyin umumiy muhokamada guruh ishining natijalari;
- har bir guruhda tegishli mantiqiy-texnikaviy, ijtimoiy-texnikaviy va psixologik vositalardan foydalangan holda guruh ishini alohida tashkil etuvchi maslahatchi mavjud.

Innovatsion o'yinlardan foydalanish amaliyotini tahlil qilish shuni ko'rsatadiki, ularning dizaynlari hajmi jihatidan sezilarli darajada farq qilishi mumkin: o'yindan

olti oylik (1,5 soat) sinfnig asosiy mashg'ulotlari rejasini ishlab chiqishgacha bo'lgan bolalar o'yinlarida ko'p kunlik dasturgacha. sog'liqni saqlash markazi ("Fikrlar almashinuvi", "Galaxy").

Ko'p faollik (festival) o'yinlari asosan "Fair" kabi o'quv ishlarining keng tarqalgan shakli bilan juda ko'p o'xshashliklarga ega. Bunda rol o'yin o'yindan - tashqari faoliyat mazmuni va tashkil etilishining tarkibiy qismi, elementi bo'lib xizmat qiladi va o'yindan tashqari faoliyat uchun rag'bat sifatida ishlatiladi.

Ko'p harakatli o'yinlarning o'ziga xos xususiyatlari:

- tadbirlarning xilma-xilligi, o'yinning umumiy dizaynida ularning tengligi;
- faoliyat turini va unda ishtirok etish xarakterini tanlash qobiliyati;
- turli faoliyat saytlarining mavjudligi (har bir sayt "o'z" faoliyatini amalga oshiradi);
- o'yin g'oyasida turli xil faoliyat turlarini birlashtirish (o'yin syujeti);
- ishtirokchilarni rag'batlantirish tizimining mavjudligi: o'yin nomlari, ochkolar, ballar.

Sayohat o'yinining boshqa nomlari ham bor: "marshrut o'yini", "bosqichlarni engib o'tish o'yini", "stansiyalar o'yini", "estafeta o'yini". Sayohat o'yinining maqsadi o'zgaruvchan. Ushbu shakl quyidagi maqsadlarga erishish uchun ishlatilishi mumkin:

- o'quvchilarni xabardor qilish;
- har qanday ko'nikmalarni rivojlantirish vositasi bo'lib xizmat qiladi (tashkiliy , aloqa, ixtirochilik muammolarini hal qilish va boshqalar);
- tegishli bilim, ko'nikma va ko'nikmalarni nazorat qilish uchun mo'ljallangan, bu holda u ishtirokchi jamoalar o'rtasidagi raqobat yordamida amalga oshirilishi mumkin;
- "jonli" ta'lim vaziyatlari orqali qarashlar, munosabatlar yoki qadriyatlar haqida xabardorlikni oshirish;
- tadbirlarni jamoaviy rejalashtirishni tashkil etish.
- tashkil etish shakli sifatida foydalaniladigan sayohat o'yini o'qituvchiga jamoani shakllantirish sari qadam tashlashga yordam beradi. Umuman olganda,

sayohat o'yini potentsial jihatdan eng boy shakllardan biridir.

Keling, sayohat o'yinini tavsiflovchi harakatlar, vaziyatlar va o'zaro ta'sir qilish tartiblarini ko'rib chiqaylik. Ru-travel o'yinini ajratib turadigan asosiy narsa - marshrut varag'ida ko'rsatilgan ma'lum bir naqsh bo'yicha *ishtirokchilar guruhlarini maqsadli harakat qilish tartibi*.

Ushbu protsedurani tashkiliy ravishda amalga oshirish variantlariga asoslanib, biz elektron taffe o'yiniga bir nechta modifikatsiyani taklif qilishimiz mumkin. Birinchi modifikatsiya - marshrut varag'ida jamoaning harakatlanish tartibi va uchastkalarining joylashuvi aniq ko'rsatilgan. Ikkinchi modifikatsiya - marshrut varag'ida saytlar faqat nomlanadi, lekin ularning o'tish tartibi va joylashuvi aniqlanmagan. Bunday holda, harakat sahnalari ma'lum bir hududga tarqalib ketgan va jamoaning vazifasi cheklangan vaqt ichida iloji boricha ko'proq saytlarni topish va o'tishdir. Uchinchi modifikatsiya - harakatning davomiyligi faqat dirijyorga ma'lum.

Sayohat o'yinini o'zgartirish jamoalardagi ishtirokchilar soniga qarab mumkin. Sayohat o'yinida bir yoki ikki yoki sakson kishidan iborat jamoa ishtirok etishi mumkin.

Maxsus tartib - bu jamoalarning harakati. Ishtirokchilar, ayniqsa, marshrutni tezda yakunlash mezonlari bo'lsa yoki sekin va ehtiyotkorlik bilan harakat qilishlari mumkin (ko'zlarini yumib, qo'llarini ushlab yoki alacakaranlıkta chiroq yordamida).

Keyingi eng muhim tartib - *saytdagi faoliyatni tashkil qilish*. Saytdagi faoliyat axborotni maqsadli qabul qilishni tashkil etish, vazifani bajarish yoki vaziyatga o'z-o'zidan javob berish bo'lishi mumkin. Jamoa saytlardan o'tish tartibini aniqlashda shuni yodda tutish kerakki, bir xil turdagi vazifalar va harakatlar ishtirokchilarni tezda charchatadi. Shuning uchun, ko'pincha ma'lumotni qabul qilish uchun mo'ljallangan platformalarni vazifalarni bajarishni ta'minlaydigan platformalar bilan almashtirish amalda qo'llaniladi. Umuman olganda, sayohat o'yini tashkilotchilariga mashg'ulot uchun hissiy ball ishlab chiqish va sayohat o'yini davomida qat'iy ravishda ("qaydlarga ko'ra") o'ynashni tavsiya qilish mumkin. Umumiy tashkiliy funktsiya ovozli signallar orqali amalga oshirilishi mumkin, bu sayt tashqarisidagi deist tugaganligini va jamoa marshrut bo'ylab harakatlanishi kerakligini ko'rsatadi.

Muhim protsedura ikki marta o'tkaziladigan sayohat o'yinida *ishtirokchilarning umumiy yig'ilishidir*. Biz shartli ravishda birinchi to'plamning tartibini "yig'ish-boshlash", oxirgisini esa "yig'ish-tugatish" deb atadik. Boshlang'ich yig'ilishda ishtirokchilar kerakli ma'lumotlarni, shu jumladan faoliyatning "afsonaviy" mantiqiy asosini va o'yin qoidalarini (shu jumladan saytdagi jamoa faoliyati natijalarini baholash usulini) oladilar. Yakuniy yig'ilishda natijalar umumlashtiriladi va g'oliblar taqdirlanadi (agar kerak bo'lsa).

Estafeta o'yini orqali pedagogik maqsadni amalga oshirish ishtirokchilarning bo'lajak faoliyatni idrok etishga qanday tayyorlanishiga, shuningdek, keyingi ta'sir qanday amalga oshirilishiga bog'liq. Sayohat o'yinini idrok etishga tayyorgarlik hissiy kayfiyatni va ishtirokchilarga tushunarli bo'lgan vazifalarni qo'yishni o'z ichiga oladi. Effekt hissiyotlarni (ijobiy va salbiy) chiqarish uchun sharoit yaratishi va qo'shimcha ravishda sayohat o'yinining har bir ishtirokchisi uchun xulosani o'z ichiga olishi kerak.

Shunday qilib, sayohat o'yinini o'tkazish algoritmi quyidagilarni o'z ichiga oladi:

1. Ishtirokchilarni sayohat o'yinini idrok etishga tayyorlash.
2. Yig'ilish - boshlash.
3. Jamoalarning marshrut bo'ylab harakatlanishi.
4. Saytlarda tashkil etilgan tadbirlarda jamoalarning ishtiroki.
5. To'plam - tugatish.
6. Keyingi ta'sirlarni tashkil etish.

Mavzu yuzasidan savollar:

1. Yoshlar uchun ijtimoiy xizmatlar mazmuni?
2. Yoshlar uchun ijtimoiy xizmatlarning tarkibiy qismlari qaysilar?
3. Ijtimoiy-pedagogik faoliyat tajribasida ijtimoiy xizmat ko'rsatish metodikasining ahamiyati nimadan iborat?
4. O'yin deganda nima tushiniladi?
5. O'yin turlari qaysilar?

TESTLAR

1. Sadiy Sheroziy tarbiyani necha turga bo'radi?
A) 4 turga
B) 2 turga
C) 5 turga
D) 7 turga
2. Insonga yaxshi odat va fazilatlar xosil qilishga nima yordam beradi?
A) Odob
B) Tarbiya
C) Xulq
D) Axloq
3. Inson tug'ilgan kundanoq tarbiyaga muhtojdir ,uning ilk tarbiyachilari, albatta ota-onalaridir. Bu fikr kimga tegishli?
A) Forobiy
B) Mirzo Ulug'bek
C) Navoiy
D) Berdaq
4. Kim o'z asarlarida sotsializatsiya omillarini 4 guruhga bo'lgan?
A) A.V.Mudrik
B) N.Miller
C) J.Dollard
D) Ivanov
5. Ta'limda maqsadlarni aniqlashda nechta yondashuv mavjud?
A) 4 ta
B) 2ta
C) 6 ta
D) 3 ta
6. Chetga og'uvchi fe'l - atvor ma'noni bildiruvchi tushuncha toping?
A) Dialektik
B) Irsiyat

C) Deviatziya

D) Kompetensiya

7. Shaxsning ijtimoiy munosabatlarda o'zini tuta olishi, qay darajada qobiliyati borligini anglay olish nima deb ataladi?

A) Shaxslararo munosabat

B) O'zini- o'zi tarbiyalash

C) Ijtimoiy o'zini - o'zi belgilash

8) Shaxsning nechta asosiy pedagogik sifatlari mavjud?

A) 2 ta

B) 5 ta

C) 4ta

D) 3 ta

9. Bolaning baxti, kelajagi uchun zamin yaratuvchi omil bu- ?

A) Jamiyat

B) Oila

C) Maktab

D) Tashqi muhit

10. Manfaat necha turi bilan farqlanadi?

A) 4 tur

B) 8 tur

C) 2 tur

D) 5 tur

11. Qaysi faylasuf olim- "Ma'rifatli yetuk odam" ning obrazini tasvirlaydi?

A) Farobiy

B) Beruniy

C) Ibn Sino

D) Avloniy

12. Qaysi olimning qarashicha bola qobiliyatli va kamqobiliyatli bo'lishi mumkin?

A) Farobiy

B) Safi

C) Beruniy

D) Ibn Sino

13.Qaysi olimning fikrlashicha,oʻz kamchiliklarini tuzatishga qodir boʻlgan otana tarbiyachi boʻlishi mumkin.

A) Yusuf Xos Xojib

B) Ibn Sino

C) Farobiy

D) Mirzo Ulugʻbek

14.Kimning pedagogik qarashlarida nafosat tarbiyasi ham yuqori baholanadi?

A) Muxammad Rizo Ogahiy

B) Nodira

C) Berdaq

D) Mirzo Ulugʻbek

15.Tarbiya mazmunini tarbiya maqsadi orqali belgilash nima deb ataladi?

A) An'anaviy yondashuv

B) Aqliy tarbiya

C) Fuqarolik tarbiyasi

D) Estetik tarbiya

16."Farzandlar tarbiyasi nihoyatda erta boshlanmogʻi shart.Shundagina ularning nooʻrin xatti-harakatlariga berilishining oldi olinadi"-Ushbu fikrlar kimga tegishli?

A) Mirzo Ulugʻbek

B) Alisher Navoiy

C) Yusuf Xos Xojib

D) Nodira

17.Jamiyat va jamiyat kelajagi uchun yosh avlodni hayotga tayyorlash nima deb ataladi?

A) Pedagogik tizim

B)Birgalikdagi va ajralgan faoliyat

C) Pedagogik jarayon

D) Tarbiya

18. "Kimning fikricha, ilm-xunar, ilm-ma'rifat inson axloqiy kamoloti, ijtimoiy ma'naviy xayotning rivoji uchun xizmat qilishi kerak. Kamtarlik eskirmaydigan, eng hal, insoniy fazilatdir.

A) Komil Xorazmiy

B) Munis Xorazmiy

C) Nodira

D) Muxammad Rizo Ogahiy

19. "Inson insoniyat jamiyati tufayli shaxsga aylanadi, u yolg'iz o'smaydi" degan fikrni kim aytgan?

A) Miller

B) Dollard

C) Natorp.

D) Mudrik

20. Ijtimoylashuv omillarining pedagogik talqinini kim yoritgan?

A) Miller

B) Dollard

C) Natorp

D) Mudrik.

21. Qaysi olim ilgari surgan insonning o'zini o'zi qadrlash g'oyasi bugungi kunda ham dolzarb bo'lib kelmoqda?

A) Kant.

B) Miller

C) Dollard

D) Natorp

22. Qaysi so'z "yunoncha"-" yo'l" degan ma'noni bildiradi?

A) Pedagogika

B) Metod.

C) ta'lim

D) tarbiya

23. "Ijtimoiy ta'lim" atamasini fanga kimlar kiritgan?

A) Miller, Dollard.

B) Kuzmina, Miller

C) Miller, Kant

D) Miller, Natorp

24. Bolalarda mustaqil fikrlash qobiliyatini ostirishga kim alohida e'tibor

qaratgan? A) Jomiy

B) Sheroziy

C) Navoiy

D) Dovoniy

25. Qaysi ijodkorning ijodida pedagogik qarashda nafosat tarbiyasi yuqori baholangan?

A) Navoiy

B) Ogahiy

C) Dovoniy

D) Sadiy Sheroziy

26. "Kimki axloq fanini o'rganmas ekan, boshqa fanlar unga zarar keltiradi", -deb aytgan?

A) Kant

B) Miller

C) Monten

D) Seneka

27. Seneka nechanichi asrda yashagan?

A) e.aVI asr

B) e.a IV asr

C) e. aVII asr

D) e.aIII asr

28. Pedagogik tizim komponentlariga mos keluvchi qismlar yig'indisi nima deyiladi?

A) Pedagogik ta'lim B) Pedagogik tizim tuzilishi C) Pedagogik innovatika D) Pedagogik prinsip

1. Ushbu fikir kimga tegishli "Har kimki ilm o'rganaman desa uni yoshligidan boshlasin".

A-Ibn Sino

B.Farobiy

C-Xorazmiy

D-Navoiy

29. "Insonning talim tarbiya orqali qayta tarbiyalash aqliy qobiliyatni o'stirish mumkin" ushbu fikir kimga tegishli?

A. Koshfiy

B. Doroniy

C. Ibn sino

D.farobiy

30. "oila tarbiyasida ota ham ona ham teng huquqli"-bu fikir muallifi kim ?

A. davoniy

B. Doroniy

C. farobiy

D.koshfiy

GLOSSARIY

№	Atamalar	Ta'rif
1	Akademik listey	o'quvchilarning imkoniyatlari va qiziqishlarini hisobga olgan holda ularning jadal intellektual rivojlanishi chuqur, sohashtirilgan, tabaqalashtirilgan, kasbga yo'naltirilgan ta'lim olishlarini ta'minlash maqsadida davlat ta'lim standartlariga muvofiq o'rta maxsus ta'lim beruvchi, yuridik maqomga ega ta'lim muassasasi.
2	Akademiya	kadrlar tayyorlash va bilimlarning keng sohalari bo'yicha oliy va oliy o'quv yurtidan keyingi ta'lim dasturlarini amalga oshirishga imkon beruvchi, yuridik maqomga ega ta'lim muassasasi.
3	Amaliy ishlar metodi	o'zlashtirilgan bilimlarni amaliyotda qo'llash ko'nikmalarini shakllantiruvchi usul.
4	Anomaliya	(yunoncha – anomal) - me'yordan, umumiy qonuniyatlardan chetlanish, noto'g'ri rivojlanish.
5	Axloq	(lotincha «moralis» - xulq-atvor ma'nosini bildiradi) - ijtimoiy munosabatlar hamda shaxs xatti-harakatini tartibga soluvchi, muayyan jamiyat tomonidan tan olingan va rioya qilinishi zarur bo'lgan xulq-atvor qoidalari, mezonlari yig'indisi.
6	Axloqiy tarbiya	muayyan jamiyat tomonidan tan olingan va rioya qilinishi zarur bo'lgan tartib, odob, o'zaro munosabat, muloqot va xulq-atvor qoidalari, mezonlarini o'quvchilar ongiga singdirish asosida ularda axloqiy ong, axloqiy faoliyat ko'nikmalari va axloqiy madaniyatni shakllantirishga yo'naltirilgan pedagogik jarayon; ijtimoiy tarbiyaning muhim tarkibiy qismi.
7	Aqliy tarbiya	- shaxsga tabiat va jamiyat taraqqiyoti to'g'risidagi bilimlarni berish, uning aqliy (bilish) qobiliyati, tafakkuri va dunyoqarashini shakllantirishga yo'naltirilgan pedagogik jarayon; ijtimoiy tarbiyaning muhim tarkibiy qismi.
8	Baynalmillik.	(«inter» – orasida, o'rtasida, aro, «natio» – xalq)– o'zga millat va elatlarning haq- huquqlari, erki, urf-

		odatlarini, an'analarini, turmush tarzi, tili hamda vijdon erkinligini hurmat qilish, ularning manfaatlariga ziyon etkazmaslikni ifoda etuvchi shaxsga xos ma'naviy-axloqiy fazilat.
9	Bakalavriyat	mutaxassisliklar yo'nalishi bo'yicha fundamental va amaliy bilim beradigan, ta'lim olish muddati kamida to'rt yil davom etadigan tayanch oliy ta'lim.
10	Baho	ta'lim oluvchilarga ularning ta'lim olishi, bilimlarni o'zlashtirishga nisbatan ijodiy yondoshishini rag'batlantirish maqsadida ta'sir ko'rsatish vositasi.
11	Bilim	shaxsning ongida tushunchalar, sxemalar, ma'lum obrazlar ko'rinishida aks etuvchi borliq haqidagi tizimlashtirilgan ilmiy ma'lumotlar majmui.
12	Bilim olish	borliqni idrok etish, o'rganish, mashq qilish va muayyan tajriba asosida xulq-atvor hamda faoliyat ko'nikma, malakalarining mustahkamlanib, mavjud bilimlarning takomillashib, boyib borish jarayoni.
13	Bilish	ob'ektiv borliqning inson ongida aks etish shakli; ilmiy bilimlarni o'zlashtirish jarayoni.
14	Vatanparvarlik	(lotincha «patriotes» – vatandosh, «patris» – vatan, yurt) - shaxsning o'zi mansub bo'lgan millat, tug'ilib o'sgan vatani tarixidan g'ururlanishi, buguni to'g'risida qayg'urishi hamda uning porloq istiqboliga bo'lgan ishonchini ifoda etuvchi yuksak insoniy fazilat.
15	Verbal	bilim (ma'lumot, axborot)larni so'z yordamida (og'zaki) etkazib berish, ifoda etish.
16	Gnoseologiya	(yunon tilidan gnosis – bilim, ong, o'rganish) – bilish, ilmiy bilimlarning shakllanishi, xususiyatlari, qonuniyatlari, uslublari, ilmiy tafakkur shakllari, shuningdek, insonga xos bo'lgan borliqni anglash qobiliyati haqidagi nazariya, ta'limot.

17	Davlat ta'lim standarti	1) ta'lim olish shaklidan qat'iy nazar bitiruvchilar erishishlari zarur bo'lgan ta'lim darajasini belgilovchi asosiy hujjat; 2) o'quv fani bo'yicha ta'limning yakuniy natijalarini belgilovchi asosiy hujjat; 3) ta'lim dasturlari mazmunining minimumi, o'quvchilar tomonidan bajariladigan o'quv ishlarining maksimal hajmi, shuningdek, bitiruvchilarning tayyorgarlik darajalariga qo'yiluvchi talablar.
18	Dars	bevosita o'qituvchi rahbarligida muayyan o'quvchilar guruhi bilan olib boriladigan ta'lim jarayonining asosiy shakli.
19	Darslik	– muayyan fan bo'yicha ta'lim maqsadi, o'quv dasturi va didaktik talablarga muvofiq belgilangan ilmiy bilimlar to'g'risidagi ma'lumotlarni beruvchi manba
20	Didaktika (ta'lim nazariyasi)	(yunoncha «didaktikos» “o'rgatuvchi”, «didasko» – “o'rganuvchi”) - ta'limning nazariy jihatlarini (ta'lim jarayonining mohiyati, tamoyillari, qonuniyatlari, o'qituvchi va o'quvchi faoliyati mazmuni, ta'lim maqsadi, shakl, metod, vositalari, natijasi, ta'lim jarayonini takomillashtirish yo'llari va hokazo muammolari)ni o'rganuvchi fan.
21	Didaktika tamoyillari	(lotin tilidan «principium» - har qanday nazariyaning asosiy, boshlang'ich(dastlabki holati) –ta'limni tashkil etishga qo'yilgan me'yoriy talablarni ifodalovchi, shuningdek, ta'lim jarayonining asosiy maqsadi va qonuniyatlariga muvofiq uning dastlabki holatini belgilovchi qarashlari.
22	Dunyoqarash	- tabiat, jamiyat, tafakkur hamda shaxs faoliyati mazmunining rivojlanib borishini belgilab beruvchi dialektik qarashlar va e'tiqodlar tizimi.
23	Jazolash	tarbiyalanuvchining xatti-harakati va faoliyatiga salbiy baho berish usuli.

24	Jamoa	(lotincha «kollektivus» soʻzining tarjimasi boʻlib, yigʻilma, omma, birgalikdagi majlis, birlashma, guruh kabi maʼnolarni anglatadi) - bir necha aʼzo (kishi)lardan iborat boʻlib, ijtimoiy ahamiyatga ega umumiy maqsad asosida tashkil topgan guruh.
25	Jinsiy tarbiya	oʻzida shaxsni jinsiy jihatdan chiniqtirish, ularni tozalik va ozodalikka oʻrgatish, oʻz sogʻligi uchun gʻamxoʻrlik qilish va masʼuliyatli boʻlishni taʼminlashga qaratilgan pedagogik faoliyat mazmuni.
26	Jismoniy tarbiya	oʻquvchilarda jismoniy va irodaviy sifatlarni shakllantirish, ularni aqliy va jismoniy jihatdan mehnat hamda Vatan mudofaasiga tayyorlashga yoʻnaltirilgan pedagogik jarayon; ijtimoiy tarbiya tizimining muhim tarkibiy qismi.
27	Joriy nazorat.	– taʼlim jarayonida oʻquvchilar tomonidan oʻquv dasturida belgilangan muayyan
28	Ijtimoiy adaptatsiya	(yunoncha adapto - moslashish) – anomal bolalar individual yoki guruhli xulqlarining ijtimoiy qadriyatlar va xulq-atvor qoidalari tizimiga mos kelishi.
29	Ijtimoiylashuv	ijtimoiy munosabatlar jarayonida faol ishtiroketishi asosida shaxsning hayot va ishlab chiqarish jarayoniga moslashuvi.
30	Ijtimoiy pedagogika	ijtimoiy munosabatlar jarayonida pedagogik gʻoyalarning tutgan oʻrni va roli, shaxsni kasbiy va ijtimoiy faoliyatga yoʻnaltirish muammolarini oʻrganadi.
31	Ijtimoiy reabilitasiya	(yunoncha rehabilitas – layoqati, qobiliyatini tiklash) - anomal bolaning psixofiziologik imkoniyatlariga tayangan holda uning ijtimoiy munosabatlar jarayonida ishtirok etishi uchun zarur sharoit yaratish, ijtimoiy faoliyat va mehnatga jalb etish.
32	Ilmiy dunyoqarash	uzluksiz, izchil ravishda mavjud fanlar asoslarini puxta oʻzlashtirib borish, ijtimoiy munosabatlar jarayonida faol ishtirok etish natijasida barqarorlashgan dunyoqarash shakli.

33	Ilmiy tafakkur	inson aqliy faoliyatining yuksak shakli sanalib, ijtimoiy voqea-hodisalar, jarayonlarga nisbatan ilmiy yondashuv.
34	Ilmiy qarash	(yunoncha «idea» - g'oya, tasavvur, tushunchalar yig'indisi) - muayyan hodisa, jarayonning mohiyatini yorituvchi, ilmiy jihatdan asoslangan fikr, g'oya.
35	Individ	(lotincha “individuum” bo'linmas, yagona, alohida degan ma'nolarni anglatadi) – xatti- harakatlarini shartli refleks yordamida tashkil etib oluvchi biologik mavjudot.
36	Individuallik	shaxsning o'ziga xos xususiyatlari.
37	Institut	bilimlarning bitta sohasi doirasida aniq yo'nalishlar bo'yicha oliy va qoidaga ko'ra oliy o'quv yurtidan keyingi ta'lim dasturlarini amalga oshiruvchi, yuridik maqomga ega ta'lim muassasasi.
38	Iqtisodiy tarbiya	o'quvchilarga iqtisodiy bilimlarni berish, ularda iqtisodiy faoliyat (oilaviy byudjetini shakllantirish, xo'jalikni yuritish, mavjud moddiy boyliklarni asrash, ko'paytirish,
39	Yosh xususiyatlari	muayyan bir yosh davriga xos bo'lgan anatomik, fiziologik (jismoniy) va psixologik xususiyatlar.
40	Kadrlar tayyorlash milliy modeli	shaxs, davlat va jamiyat, uzluksiz ta'lim, fan va ishlab chiqarish kabi tarkibiy qismlarning o'zaro hamkorligi, ular o'rtasidagi o'zaro aloqadorlik asosida «yuksak ma'naviy va axloqiy talablarga javob beruvchi yuqori malakali kadrlarni tayyorlash Milliy tizimi» mohiyatini aks ettiruvchi andoza, loyiha Uning tarkibiy qismlari quyidagilardan iborat:
41	Shaxs	kadrlar tayyorlash tizimining bosh sub'ekti va ob'ekti, ta'lim sohasidagi xizmatlarning iste'molchisi va ularni amalga oshiruvchi;
42	Davlat va jamiyat	ta'lim va kadrlar tayyorlash tizimi faoliyatini tartibga solish va nazorat qilishni amalga oshiruvchi kadrlarni tayyorlash va ularni qabul qilib olishning kafillari;

43	Uzluksiz ta'lim	malakali, raqobatbardosh kadrlar tayyorlashning asosi bo'lib, ta'limning barchaturlarini, davlat ta'lim standartlarini, kadrlar tayyorlash tizimining tuzilmasi va uning faoliyat ko'rsatish muhitini o'z ichiga oladi;
44	Fan	yuqori malakali mutaxassislar tayyorlovchi va ulardan foydalanuvchi, ilg'or pedagogik va axborot texnologiyalarini ishlab chiqaruvchi;
45	Ishlab chiqarish	kadrlarga bo'lgan ehtiyojni, shuningdek, ularning tayyorgalik sifati va saviyasiga nisbatan qo'yiladigan talablarni belgilaydigan asosiy buyurtmachi, kadrlar tayyorlash tizimini moliyaviy va moddiy-texnikaviy jihatdan ta'minlash jarayonining faol ishtirokchisi.
46	Kasb-hunar kolleji	o'quvchilarning kasb-hunarga moyilligi, bilim va ko'nikmalarini chuqur rivojlantiruvchi, tanlab olingan kasb-hunar bo'yicha bir yoki bir necha ixtisosni egallash imkonini yaratish maqsadida tegishli davlat ta'lim standartlari doirasida o'rta maxsus, kasb-hunar ta'limini beruvchi, yuridik maqomga ega ta'lim muassasasi.
47	Kategoriya	fanning mohiyatini ochib beruvchi eng muhim, asosiy tushuncha.
48	Kompensatsiya	(yunoncha «compensatio» – o'rnini to'ldirish, tenglashtirish) - oliy nerv faoliyatining zahira imkoniyatlariga tayangan holda organizmning buzilgan yoki rivojlanmagan funktsiyalarining o'rnini to'ldirish yoki qayta qurish.
49	Korreksiya	(yunoncha «correctio» - tuzatish) - pedagogik uslub va tadbirlardan iborat maxsus tizimi yordamida anomal bolalarning psixik va jismoniy rivojlanishidagi kamchiliklarini qisman yoki to'liq tuzatish.

50	Korreksion (maxsus) pedagogika	defektologiya - yunoncha «defectus» – nuqson, kamchilik, «logos» – fan, ta’limot) – rivojlanishda jismoniy yoki psixik kamchilikka ega, maxsus, individual tarbiyalash va o’qitish metodlariga(asoslangan, salomatlik imkoniyatlari cheklangan bolaning individualligi hamda shaxsini rivojlantirish jarayonini boshqarish mohiyati, qonuniyatlarini o’rganuvchi fan.
51	Ko’nikma	shaxsning muayyan harakat yoki faoliyatni tashkil eta olish qobiliyati.
52	Ko’rgazmali metodlar	predmet, hodisa yoki jarayonlar mohiyatini tabiiy holatda namoyish qilish, ularning maketlarini ko’rsatishda qo’llaniluvchi usullar.
53	Listey (kollejda) ma’ruza	– o’quv materialini o’quvchilarning idrok etish faoliyatlarini faollashtirish uslublari bilan birgalikda davomli og’zaki bayon etish (80-90 minut), berilayotgan materialning sxematik modelini tuzish (asosiy fikrni tezis yoki loyiha ko’rinishida yozib olish) va boshqalar.
54	Loyihalashtirish (rejalashtirish)	o’quvchilarning o’quv faoliyatini boshqarish dasturini yaratish
55	Logopediya	(yunoncha «logos» – so’z, nazariya, ta’limot, «paideia» -tarbiyalash) - nutqiy nuqsonlarni o’rganish, ular kelib chiqishining oldini olish va ularni qisman yoki to’liq tuzatish masalalarini o’rganuvchi fan; korrekstion pedagogika (defektologiya)ning muhim sohasi.
56	Magistratura	aniq mutaxassislik bo’yicha fundamental va amaliy bilim beradigan, bakalavriyat negizida ta’lim muaddati kamida ikki yil davom etadigan oliy ta’lim.
57	Madaniyat	(«cultura» so’zidan olingan bo’lib, parvarish qilish, ishlov berish ma’nosini bildiradi) – ijtimoiy taraqqiyot davomida insonlarning faoliyati tufayli qo’lga kiritilib, ularning ijtimoiy ehtiyojlarini qondirishga xizmat qiluvchi moddiy va ma’naviy boyliklar tizimi.

58	Mazmun	(ta'lim (bilim olish) mazmuni) – ta'lim jarayonida shaxs tomonidan o'zlashtirilishi zarur bo'lgan ilmiy bilim, amaliy ko'nikma, malaka, fikrlash hamda faoliyat usullari tizimi.
59	Maktabgacha ta'lim	bolaning sog'lom, har tomonlama kamol topib shakllanishini ta'minlovchi, unda o'qishga intilish hissini uyg'otuvchi, uni muntazam ta'lim olishga tayyorlovchi hamda bola olti-etti yoshga etguncha davlat va nodavlat maktabgacha ta'lim muassasalari va oilalarda amalga oshiriluvchi ta'lim bosqichi.
60	Maktabgacha ta'lim pedagogikasi	maktabgacha ta'lim yoshidagi bolalarni tarbiyalash, ularni intellektual, ma'naviy- axloqiy va jismoniy jihatdan kamolotga etkazish masalalarini o'rganadi.
61	Maktabdan tashqari ta'lim	madaniy-estetik, ilmiy, texnikaviy, sport va boshqa yo'nalishlarda yo'lga qo'yiluvchi, bolalar hamda o'smirlarning ta'limga bo'lgan, yakka tartibdagi, ortib boruvchi talab-ehtiyojlarini qondirish, ularning bo'sh vaqti va dam olishini tashkil etish maqsadida tashkil etiladigan ta'lim bosqichi.
62	Malaka	muayyan harakat yoki faoliyatni bajarishning avtomatlashtirilgan shakli.
63	Mafkura	(arabcha «mafkura» - naqtai nazar va e'tiqodlar tizimi, majmui) – jamiyatdagi muayyan siyosiy, huquqiy, axloqiy, diniy, badiiy, falsafiy, ilmiy qarashlar, shuningdek, ma'naviy-axloqiy yuksaklash, ma'rifiy-tarbiyaviy ishlarning rivojini ta'minlovchi, ularning maqsad va yo'nalishlarini aniqlashda etakchi o'rin tutuvchi g'oyalar tizimi.
64	Mashq va o'rgatish (faoliyatda mashqlantirish) metodlari	muayyan mashqyordamida bolalar faoliyatini oqilona, maqsadga muvofiq va har tomonlamapuxta tashkil qilish, ularni axloq me'yorlari va xulq-atvor qoidalarini bajarishga odatlantirish usullari.
65	Ma'lumot	ta'lim-tarbiya natijasida o'zlashtirilgan va tizimlashtirilgan bilim, hosil qilingan ko'nikma va malakalar hamda tarkib topgan dunyoqarash majmui.

65	Ma'naviyat	(arabcha «ma'naviyat» - ma'nolar majmui) mohiyatiga ko'ra ijtimoiy taraqqiyotga ijobiy ta'sir o'tkazuvchi falsafiy, huquqiy, ilmiy, badiiy, axloqiy, diniy tasavvur, tushuncha va g'oyalar majmui.
67	Ma'rifat	kishilarning ongini, bilimini, madaniyatini oshirishga qaratilgan ta'limtarbiya. U tabiat, jamiyat va inson mohiyati haqidagi turli bilimlar, ma'lumotlar majmuasini ham bildiradi.
68	Ma'ruza	– yirik hajmdagi o'quv materialini og'zaki bayon qilish shakli.
69	Menejment	mavjud minimal imkoniyatlardan maksimal natijalarga erishish uchun shaxs (xodim) yoki guruhga ta'sir o'tkazish asosida ularning faoliyatini tashkil etish tamoyillari, shakllari, metodlari va usullari.
70	Metod	yunoncha tarjimasi «tadqiqot, usul, maqsadga erishish yo'li» kabi ma'nolarni anglatadi.
71	Metodika	(fan sifatida)– xususiy fanlarni o'qitishning o'ziga xos xususiyatlarini o'rganadi.
72	Mehnat tarbiyasi	- shaxsga mehnatning mohiyatini chuqur anglatish, ularda mehnatga ongli munosabat, shuningdek, muayyan ijtimoiy-foydali harakat yoki kasbiy ko'nikma va malakalarini shakllantirishga yo'naltirilgan pedagogik faoliyat jarayoni;
73	Munozara	(tarbiya metodi sifatida) - tarbiyalanuvchilarga hissiy-og'zaki ta'sir ko'rsatish asosida ularda ma'naviy-axloqiy sifatlarni shakllantirishga (yo'naltirilgan bahs-munozara usuli.
74	Nazorat	(ta'lim jarayonida)– ta'lim oluvchining bilim, ko'nikma va malakalari darajasini aniqlash, o'lchash va baholash jarayoni.
75	Oila	kishilarning nikoh yoki qon-qarindoshlik rishtalari, umumiy turmush tarzi, axloqiy mas'uliyat hamda o'zaro yordamga asoslanuvchi kichik guruhi.
76	Oila tarbiyasi	ota-onalar (yoki bola kamoloti uchun mas'ul shaxslar) tomonidan tashkil etiluvchi hamda farzandlarni har tomonlama etuk, sog'lom etib tarbiyalashga yo'naltirilgan pedagogik jarayon.

77	Oliy ta'lim	o'rta maxsus, kasb-hunar ta'limi negiziga asoslanib, ikki bosqich (bakalavriyat hamda magistratura)da tashkil etiladigan hamda mutaxassisliklar yo'nalishlari bo'yicha xalq xo'jaligining turli sohalariga oliy ma'lumotli mutaxassislarni tayyorlab beruvchi ta'lim bosqichi.
78	Oliy o'quvyurtidan keyingi ta'lim	jamiyatning oliy malakali ilmiy va ilmiy-pedagog kadrlarga bo'lgan ehtiyojlarini qondirish, shaxsning ijodiy ta'lim – kasb- hunar manfaatlarini qanoatlantirishga qaratilib, oliy o'quv yurtlari va ilmiy-tadqiqot muassasalarida aspirantura, ad'yunktura va doktoranturada ta'lim olish, shuningdek, mustaqil tadqiqotchilik faoliyatini tashkil etish asosida amalga oshiriladigan ta'lim bosqichi.
79	Oraliq nazorat	o'quvchilar tomonidan o'quv materialining muayyan bob yoki bo'limlari bo'yicha o'zlashtirilgan bilim, ko'nikma va malakalari darajasini aniqlash, baholash shakli.
80	Pedagogika	(yunoncha «paidagogike» bo'lib, «paidagogos» - bola, etaklayman) – ijtimoiy tarbiyaning umumiy qonuniyatlari, muayyan jamiyatda yagona ijtimoiy maqsadga muvofiqyosh avlodni tarbiyalash hamda unga ta'lim berishning mohiyati va muammolarini o'rganadigan fan.
81	Pedagogika tarixi	ta'lim va tarbiyaning yuzaga kelishi, taraqqiy etishi, muayyan tarixiy davrlarda etakchi o'rin egallagan pedagogik fikrlar taraqqiyoti masalalarini o'rganadi.
82	Pedagogik ilmiy-tadqiqot metodlari	shaxsni tarbiyalash, unga muayyan yo'nalishlarda chuqur, puxta ilmiy bilimlarni berish tamoyillari, ob'ektiv va sub'ektiv omillarini aniqlovchi pedagogik jarayonning ichki mohiyati, aloqa va qonuniyatlarini maxsus tekshirish va bilish usullari.
83	Pedagogik mahorat	bo'lajak o'qituvchilarning kasbiy mahoratlarini oshirish, takomillashtirish muammolarini o'rganadi.

84	Pedagogik talab	turli xatti-harakatlarni bajarish hamda faoliyatda ishtirok etish jarayonida o'quvchi tomonidan amal qilinishi zarur bo'lgan ijtimoiy xulq-atvor me'yorlari.
85	Pedagogik texnologiya	ta'lim va tarbiya jarayonida zamonaviy pedagogik texnologiyalarni qo'llash, texnologik yondashuv asosida ta'lim va tarbiya jarayonining samaradorligini oshirish muammolarini o'rganadi.
86	Pedagog kadrlar tarkibi.	o'qituvchi, metodist, tarbiyachi, psixolog, defektolog, logoped, sport instruktori, musiqa, badiiy ijodiyot, radiotexnika, sport va boshqa yo'nalishlarda faoliyat ko'rsatuvchi to'garaklarning rahbarlaridan iborat mutaxassislar
87	Rag'batlantirish	tarbiyalanuvchining xatti-harakati va faoliyatiga ijobiy baho berish asosida unga ishonch bildirish, ko'ngilini ko'tarish va uni qo'llab-quvvatlash usuli.
88	Rivojlanish	– shaxsning fiziologik va intellektual o'sishida namoyon bo'ladigan miqdor va sifat o'zgarishlar mohiyatini ifoda etuvchi murakkab jarayon.
89	Reyting	(baholash, tartibga keltirish, klassifikatsiyalash) - muayyan hodisani oldindan belgilangan shkala bo'yicha baholash.
90	Sinf	yoshi va bilimi jihatidan bir xil bo'lgan, ma'lum o'quvchilar guruhi.
91	Suhbat	savol va javob shaklidagi dialogik ta'lim metodi.
92	Tamoyil	(yunoncha «principium») – biror-bir nazariyaning asosi, negizi, asosiy boshlang'ich qoidasi; boshqaruvchi g'oya, faoliyatning asosiy qoidasi; umumlashtirilgan talab.
93	Tarbiya	– muayyan, aniq maqsad hamda ijtimoiy- tarixiy tajriba asosida shaxsni har tomonlama o'stirish, uning ongi, xulq-atvori va dunyoqarashini tarkib toptirish jarayoni.
94	Tarbiya jarayoni	o'qituvchi va o'quvchi (tarbiyachi va tarbiyalanuvchi)lar o'rtasida tashkil etiluvchi hamda aniq maqsadga yo'naltirilgan samarali hamkorlik jarayoni.

95	Tarbiya mazmuni	- shaxsning shakllanishiga qo'yiluvchi ijtimoiy talablar mohiyati.
96	Tarbiya metodi.	(yunoncha «metodos» – yo'l) – tarbiya maqsadiga erishish yo'li; tarbiyalanuvchilarning ongi, irodasi, tuyg'ulari va xulqiga ta'sir etish usullari
97	Tarbiya nazariyasi	pedagogikaning muhim tarkibiy qismi; tarbiyaviy jarayon mazmuni, shakl, metod, vosita va usullari hamda uni tashkil etish muammolarini o'rganadi.
98	Tafakkur	ijtimoiy voqea-hodisalarning ongda to'laqonli aks etishi, inson aqliy faoliyat yuksak(shakli).
99	Tashhis	didaktik jarayon kechadigan barcha sharoitlarni oydinlashtirish, uning natijalarini belgilash.
100	Ta'lim	o'quvchilarga nazariy bilimlarni berish asosida ularda amaliy ko'nikma va malakalarni shakllantirish, ularning bilish qobiliyatlarini o'stirish va dunyoqarashlarini tarbiyalashga yo'naltirilgan jarayon.
101	Ta'lim va tarbiya mazmuni	shaxsning aqliy va jismoniy qobiliyatini har tomonlama rivojlantirish, dunyoqarashi, odobi, xulqi, ijtimoiy hayot va mehnatga tayyorlik darajasini shakllantirish jarayonining mohiyati.
102	Ta'lim vositalari	ta'lim samaradorligini ta'minlovchi ob'ektiv (darslik, o'quv qo'llanmalari, o'quv qurollari, xarita, diagramma, plakat, rasm, chizma, dioproektor, magnitafon, videomagnitafon, uskuna, televizor, radio, kompyuter va boshqalar) va sub'ektiv (o'qituvchining nutqi, namunasi, muayyan shaxs hayoti va faoliyatiga oid misollar va hokazolar) omillar.
103	Ta'lim jarayoni	o'qituvchi va o'quvchilar o'rtasida tashkil etiluvchi hamda ilmiy bilimlarni o'zlashtirishga yo'naltirilgan pedagogik jarayon.
104	Ta'lim menejeri	ta'lim muassasasi faoliyatini zamonaviy menejment qonuniyatlariga muvofiq boshqaruvchi mutaxassis.
105	Ta'lim metodlari	ta'lim jarayonida qo'llanilib, uning samarasini ta'minlovchi usullar majmui.

106	Ta'lim muassasi Ustavi	ta'lim muassasasiga rahbarlik mohiyatini yorituvchi hamda uning faoliyatini boshqarish tizimini aniqlovchi hujjat.
107	Ta'lim konsepsiyalari	lotin til. «conceptio» –tizim) – ta'lim-tarbiya mazmuni, istiqbolini yorituvchi yaxlit qarashlar tizimi; uzluksiz ta'lim tiz-ning turli bosqichlarida ta'lim muas(.Faoliyati yo'nalishi, maqsad va vazifalarini belgilashning alohida usuli.
108	Ta'lim mazmuni	DTS asosida belgilab berilgan hamda ma'lum sharoitda muayyan fanlar bo'yicha o'zlashtirilishi nazarda tutilgan ilmiy bilimlar mohiyati.
109	Ta'lim maqsadi	(o'qish, bilim olish maqsadi) – ta'limning aniq yo'nni belgilab beruvchi etakchi g'oya.
110	Ta'lim natijasi (ta'lim mahsuli)	ta'lim yakunining mohiyatini qayd etuvchi tushuncha; o'quv jarayonining oqibati; belgilangan maqsadni amalga oshirish darajasi.
111	Ta'limni boshqarish	ta'lim muassasalarining faoliyatini yo'lga qo'yish, boshqarish, nazorat qilish hamda istiqbollari belgilash masalalarini o'rganadi.
112	Ta'limningsinf-dars tizimi	dars shaklida muayyan o'quvchilar guruhi bilan o'quv rejasiga muvofiq tuzilgan aniqjadval bo'yicha olib boriladigan ta'lim jarayoni.
113	Ta'lim tizimi	davlat siyosatining asosiy tamoyillari asosida yosh avlodga ta'lim-tarbiya berish yo'lida faoliyat yurituvchi barcha turdagi ta'lim muassasalari majmui.
114	Ta'lim shakli	ta'lim jarayonining tashkiliy tuzilmasi.
115	Tizim	(mustaqil tushuncha sifatida) - o'zaro bog'langan ko'plab elementlar (tarkibiy qismlar) o'rtasidagi mustahkam birlik va o'zaro yaxlitlik.
116	Test	aniq maqsad asosida muayyan holat darajasini sifat va miqdoriy ko'rsatkichlarda belgilashga imkon beruvchi sinov vositasi.
117	Topshiriq	o'quvchilarda mehnat, ijtimoiy xulq va hayotiy tajriba ko'nikmalarini shakllantirish maqsadida qo'llaniladigan usul.

118	Tushuntirish	o'quv materiali mazmunini isbot, tahlil, umumlashma, taqqoslash asosida bayon qilish.
119	To'garak	o'quvchilarning qiziqish va qobiliyatlarini rivojlantirish maqsadida sinfdan yoki maktabdan tashqari sharoitda uyushtiriluvchi qo'shimcha ta'lim shakli.
120	Umumiy pedagogika	maktab yoshidagi bolalarni tarbiyalash va ularga ta'lim berish masalalarini o'rganadi.
121	Umumiy o'rta ta'lim	o'quvchilarning fan asoslari bo'yicha muntazam bilim olishlarini, ularda bilim
122	Universitet	kadrlar tayyorlash va bilimlarning keng sohalari bo'yicha oliy va oliy o'quv yurtidan keyingi ta'lim dasturlarini amalga oshiruvchi, yuridik maqomga ega ta'lim muassasasi.
123	Usul	muayyan o'quv materialini o'zlashtirishda qo'llanilayotgan asosiy ta'lim metodi bilan birga ikkinchi bir ta'lim metodining ayrim elementlaridan foydalanish.
124	Faoliyat	shaxs tomonidan tabiiy va ijtimoiy maqsadga muvofiq tashkil etiluvchi kundalik, ijtimoiy yoki kasbiy harakatlarning muayyan shakli, ko'rinishi.
125	Fuqaro	fuqaroligi huquqiy jihatdan e'tirof etilgan hamda muayyan jamiyat a'zosi bo'lgan shaxs.
126	Fuqarolik	huquqiy va axloqiy me'yorlarga ongli rioya etish, ma'lum huquqlardan foydalanish hamda burchlarni bajarishga mas'ullik bilan yondoshuv, mehnat jarayoni va jamoadagi faollik, ma'naviy etuklik asosida muayyandavlatga mansublik.
127	Fuqarolik tarbiyasi	fuqarolik tushunchasining mohiyatini anglatish orqali o'quvchilarda yuksak darajadagi fuqarolik madaniyatini shakllantirish, ularni xalq, Vatan, jamiyat uchun fidoiy fuqarolar etib tarbiyalashdan iborat.
128	Shaxs	psixologik jihatdan taraqqiy etgan, shaxsiy xususiyatlari va xatti-harakatlari bilan boshqalardan ajralib turuvchi, muayyan xulq-atvor va dunyoqarashga ega bo'lgan jamiyat a'zosi.

129	Ekologik madaniyat	o'quvchining ijtimoiy talablarga muvofiq tabiat va atrof-muhit muhofazasini tashkilotish qobiliyati.
130	Ekologik ong	tabiat va atrof-muhitning mavjud holati, ularni muhofaza etish borasidagi tushunchalarning ongdagi ifodasi.
131	Ekologik madaniyat	o'quvchining ijtimoiy talablarga muvofiq tabiat va atrof-muhit muhofazasini tashkil etish qobiliyati.
132	Ekologik tarbiya	o'quvchilarga dastlabki ekologik bilimlarni berish, ularning mavjud ekologik bilimlarini boyitish, ularda tabiat va atrof-muhit muhofazasini tashkil etish ko'nikma va malakalarni shakllantirishga qaratilgan pedagogik jarayon.
133	Ekologik ta'lim	o'quvchiga aniq maqsadga muvofiq, izchil, tizimli va uzluksiz ravishda nazariy ekologik bilimlarni berishga yo'naltirilgan ta'limiy jarayon.
134	Ekologik faoliyat	ekologik bilimlarga tayanilgan holda tabiat va atrof-muhit muhofazasini ta'minlash borasida amalga oshirilayotgan xatti-harakatlar majmui.
135	Estetik tarbiya	o'quvchilarni tabiat, ijtimoiy va mehnat munosabatlari, turmush go'zalligini idrok etish, to'g'ri tushunishga o'rgatish, ularning badiiy didini o'stirish, ularda go'zallikka muhabbat uyg'otish va hayotiga go'zallik olib kirish qobiliyatini tarbiyalash jarayoni; ijtimoiy tarbiyaning tarkibiy qismi.
136	E'tiqod	dunyoqarash negizida aks etuvchi ijtimoiy-falsafiy, huquqiy, ma'naviy-axloqiy, estetik iqtisodiy, hamda ekologik bilimlarning takomillashgan ko'rinishi; muayyan g'oyaga cheksiz ishonch.
137	Yakuniy nazorat	ta'lim oluvchilarning chorak yoki yarim yillik uchun belgilangan o'quv materiallari bo'yicha o'zlashtirilgan bilim, ko'nikma va malakalari darajasini aniqlash, baholash shakli.
138	O'qituvchi pedagog)	pedagogik, psixologik va mutaxassislik yo'nalishlari bo'yicha maxsus ma'lumot, kasbiy tayyorgarlik va ma'naviy-axloqiy sifatlarga ega hamda ta'lim muassasalarida faoliyat ko'rsatuvchi shaxs.

139	O'qish	ma'lum usullar yordamida tashkil etilgan bilimlarni o'rganish jarayoni; o'quvchilar tomonidan o'quv faoliyati usullarini egallab olishga yo'naltirilgan faoliyat.
140	O'quv dasturi	muayyan o'quv fani bo'yicha bilim, ko'nikma va malakalar mazmuni, umumiy vaqtning mavzularni o'rganilishi bo'yicha taqsimlanishi, mavzularning ketma-ketligini belgilash hamda ularning o'rganilish darajasini yorituvchi me'yoriy hujjat.
141	O'quv rejasi	ta'lim muassasida o'qitiladigan o'quv fanlarining tartibi, ularning o'quv yili bo'yicha taqsimlanishi, har bir o'quv faniga ajratiladigan haftalik va yillik o'quv soatlari, shuningdek, o'quv yili tuzilishini belgilovchi me'yoriy hujjat.
142	O'quv fani	ta'lim muassasalarida o'quvchilarning yosh, idrok etish imkoniyatlariga muvofiq ularga muayyan fan sohasi bo'yicha umumiy yoki mutaxassislik bilimlarini berish, ko'nikma va malakalarni shakllantirishni ta'minlovchi manba.
143	O'quvchilar jamoasi	ijtimoiy-foydali ahamiyat kasb etuvchi umumiy maqsad va birgalikdagi faoliyatga asosan jipslashgan o'quvchilar birlashmasi, guruhi.
144	Hikoya	o'qituvchi tomonidan mavzuga oid dalil, hodisa va voqealarning yaxlit yoki qismlarga bo'lib, tasviriy vositalar yordamida obrazli tasvirlash yo'li bilan ixcham, qisqa va izchil bayon qilinishi.
145	Hisobga olish.	ta'limning muayyan davrida o'quvchilar va o'qituvchi faoliyatini umumlashtirish, xulosalash
146	Huquqiy madaniyat	Shaxs tomonidan huquqiy bilimlarning o'zlashtirilishi hamda huquqiy faoliyatni tashkil etish darajasining sifat ko'rsatkichi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

Normativ-huquqiy hujjatlar va metodologik ahamiyatga molik nashrlar.

1. O'zbekiston Respublikasining 2020-yil 23-sentyabrdagi "Ta'lim to'g'risida"gi O'RQ-637-sonli Qonun.
2. O'zbekiston Respublikasining 2016-yil 12-avgustdagi "Yoshlarga oid davlat siyosati to'g'risida"gi O'RQ-406-sonli Qonun. (Qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi, 21.04.2021 y., 03/21/683/0375-son).
3. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 7-fevraldagi "O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha Harakatlar strategiyasi to'g'risida" PF-4947-sonli Farmoni. (O'zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari to'plami, 2017 yil, 6-son)
4. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 8-oktabrdagi "Oliy ta'lim tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish Konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida" PF-5847-sonli Farmoni.
5. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-yanvardagi "2022 – 2026 yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida" PF-60-sonli Farmoni. (Qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi, 29.01.2022 y. 06/22/60/0082-son).

Asosiy adabiyotlar.

1. Юногогика «Педагогическое обеспечение работы с молодежью». Учебное пособие для вузов. М.И. Рожков. М.: 2008.
2. Шадриков В.Д. От индивида к индивидуальности. Введение в психо-логию / В.Д. Шадриков. - М.: Институт психологии РАН, 2009. - 389 с.
3. Чагина Н.С. Формирование социально-педагогической компетентности вожатого детского оздоровительного лагеря: дисс. ... канд. пед. наук: 13.00.01 /Чагина Наталья Сергеевна. - Москва, 2008. - 184 с.

4. Egamberdiyeva N.M. Madaniy-insonparvarlik yondashuv asosida talabalarni shaxsiy va kasbiy ijtimoiylashtirish nazariyasi va amaliyoti (Pedagogika oliy ta'lim muassasalari misolida): Ped. fan. dok. ... diss. – T., 2010. – 332 b.
5. Azizxo'jaeva N.N. Pedagogik texnologiya va pedagogik mahorat. – T. TDPU. 2003.
6. Ishmuxammedov R., Abduqodirov A., Pardayev A. Ta'limda innovatsion texnologiyalar (ta'lim muassasalari pedagog-o'qituvchilari uchun amaliy tavsiyalar).-T.: Iste'dod, 2008. - 180 b.
7. Yo'ldoshyev J.G', Usmonov S.A. Zamonaviy pedagogik texnologiyalarni amaliyotga joriy qilish. T., «Fan va texnologiya», 2008, 132 bet.
8. Басов, Н. Ф. История социальной педагогики: учебное пособие для студ. высших учебных заведений / Н. Ф. Басов, В. М. Басова, А. Н. Кравченко. — Москва : Академия, 2005. — 252 с. — (Высшее профессиональное образование. Педагогические специальности).
9. Волохов, А. В. Основные проблемы социализации детей в условиях детской общественной организации и модели взаимодействия детских объединений и образовательных учреждений. 2005.
10. Ядов В.А. Стратегия социологического исследования. Описание, объяснение, понимание социальной реальности. – 3-е изд., испр. – М.: Омега-Л, 2007. – 567 с.
11. Хелл Л., Зиглер Д. Теории личности: основные положения, исследования и применение. – СПб.: Питер, 2011. – 606 с.
12. Щукина Г.И. Актуальные вопросы формирования интереса в обучении. – М.: Сфера, 2004. – 192 с.
13. Эрштейн Л.Б. Запретная теория сенностей: Психологические и социологические следствия представления сенностей как динамических запретов. – СПб.: 2008. – 100 с.
14. Рубинштейн Л.С. Основы общей психологии. – 2-е издание. – СПб.: Питер, 2009. – С. 186-525.

MUNDARIJA

KIRISH

I – MODUL. YUNOGOGIKA FANINING NAZARIY ASOSLARI.

- 1-MAVZU. Yunogogika – pedagogikaning mustaqil sohasi sifatida.
- 2-MAVZU. Yoshlar bilan ishlash bo'yicha kasbiy-pedagogik faoliyat va uning o'ziga xosliklari.
- 3-MAVZU. Shaxs va individuallik. ijtimoiylashuv va yoshlar ta'limi.
- 4-MAVZU. Yoshlar tarbiyasi.
- 5-MAVZU. Yoshlar ta'lim-tarbiyasi muammolarini tadqiq etishning ilmiy-pedagogik metodlari.
- 6-MAVZU. Yoshlar tarbiyasida ijtimoiy pedagogik faoliyat mazmuni, tuzilmasi va funksiyalari.
- 7-MAVZU. Yoshlar bilan ishlash tashkilotchisining ijtimoiy-pedagogik faoliyati tamoyillari
- 8-MAVZU. Yoshlarda ijtimoiy kompetentlikni rivojlantirish
- 9-MAVZU. Yoshlarni ijtimoiy o'z-o'zini anglashga tayyorlikni shakllantirish.

II – MODUL. YUNOGOGIKA FANINING AMALIY ASOSLARI.

- 10-MAVZU. Yoshlarni ijtimoiy pedagogik qo'llab-quvvatlash tizimi.
- 11-MAVZU. Yoshlar bilan ishlashda ijtimoiy-pedagogik innovatika va loyihaviy faoliyat.
- 12-MAVZU. O'quv-yoshlar o'rtasida deviant xulq-atvor profilaktikasi.
- 13-MAVZU. Uyushmagan yoshlar bilan olib boriladigan ijtimoiy-pedagogik ish.
- 14-MAVZU. Yuqori sinf o'quvchilari bilan olib boriladigan ijtimoiy-pedagogik ish.
- 15-MAVZU. Kasb-hunar maktabi o'quvchilarini ijtimoiy-pedagogik qo'llab-quvvatlash.
- 16-MAVZU. Ishlab chiqarish va tadbirkorlik bilan shug'ullanayotgan hamda harbiy xizmatni o'tayotgan yoshlarni ijtimoiy-pedagogik qo'llab-quvvatlash.
- 17-MAVZU. Yosh oilalarni ijtimoiy-pedagogik qo'llab-quvvatlash.
- 18-MAVZU. Yoshlarning o'z-o'zini boshqarish organlari faoliyatini rivojlantirish.
- 19-MAVZU. Lider va tashkilotchi yoshlarni ijtimoiy-pedagogik qo'llab-quvvatlash.
- 20-MAVZU. Yoshlar uchun ijtimoiy xizmatlar: faoliyatning pedagogik komponenti

TESTLAR

GLOSSARIY

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

ОГЛАВЛЕНИЕ

ВВЕДЕНИЕ

I – МОДУЛЬ. ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ НАУКИ ЮНОГОГИКИ.

ТЕМА 1. Юногогика как самостоятельная область педагогики.

ТЕМА 2. Профессионально-педагогическая деятельность в работе с молодежью и ее особенности.

ТЕМА 3. Личность и индивидуальность. социализация и образование молодежи.

ТЕМА 4. Образование молодежи.

ТЕМА 5. Научно-педагогические методы исследования проблем воспитания молодежи.

ТЕМА 6. Содержание, структура и функции социально-педагогической деятельности в образовании молодежи.

ТЕМА 7. Принципы социально-педагогической деятельности организатора работы с молодежью

ТЕМА 8. Развитие социальной компетентности у молодежи

ТЕМА 9. Формирование готовности молодежи к социальному самосознанию.

II – МОДУЛЬ. ПРАКТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ НАУКИ ЮНОГОГИИ.

ПРЕДМЕТ

ТЕМА 10. Система социально-педагогической поддержки молодежи.

ТЕМА 11. Социально-педагогическая инновационная и проектная деятельность в работе с молодежью.

ТЕМА 12. Профилактика девиантного поведения среди студентов.

ТЕМА 13. Социально-педагогическая работа с неорганизованной молодежью.

ТЕМА 14. Социально-педагогическая работа со старшеклассниками.

ТЕМА 15. Социально-педагогическая поддержка студентов ПТУ.

ТЕМА 16. Социально-педагогическая поддержка молодежи, занятой в производстве и предпринимательстве и военной службе.

ТЕМА 17. Социально-педагогическая поддержка молодых семей.

ТЕМА 18. Развитие деятельности органов молодежного самоуправления.

ТЕМА 19. Социально-педагогическая поддержка молодых лидеров и организаторов.

ТЕМА 20. Социальное обслуживание молодежи: педагогическая составляющая деятельности

ТЕСТЫ

ГЛОССАРИЙ

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

CONTENTS

INTRODUCTION

I – MODULE. THEORETICAL FOUNDATIONS OF THE SCIENCE OF YOUNGOGY.

Theme 1. Youngogy as an independent field of pedagogy.

Theme 2. Professional and pedagogical activity in working with youth and its features.

Theme 3. Personality and individuality. socialization and education of youth.

Theme 4. Education of youth.

Theme 5. Scientific and pedagogical methods for studying the problems of youth education.

Theme 6. Content, structure and functions of social and pedagogical activities in youth education.

Theme 7. Principles of social and pedagogical activities of the organizer of work with youth

Theme 8. Development of social competence among young people

Theme 9. Formation of youth readiness for social self-awareness.

II – MODULE. PRACTICAL FUNDAMENTALS OF THE SCIENCE OF YOUNGOGY.

Theme 10. System of social and pedagogical support for youth.

Theme 11. Social-pedagogical innovative and project activities in working with youth.

Theme 12. Prevention of deviant behavior among students.

Theme 13. Social and pedagogical work with unorganized youth.

Theme 14. Social and pedagogical work with high school students.

Theme 15. Social and pedagogical support for vocational school students.

Theme 16. Social and pedagogical support for young people engaged in production and entrepreneurship and military service.

Theme 17. Social and pedagogical support for young families.

Theme 18. Development of the activities of youth self-government bodies.

Theme 19. Social and pedagogical support for young leaders and organizers.

Theme 20. Social services for youth: pedagogical component of activities

TESTS

GLOSSARY

BIBLIOGRAPHY

YULDASHEV ELYORJON SODIQOVICH

YUNOGOGIKA

DARSLIK

*Ta'lim yo'nalishi: 60110100 –Pedagogika
(qo'shimcha tarbiya fani o'qituvchisi)*

Qo'qon: “ART PRESS”- 2024

Nashr litsenziyasi:
№ 4331-085f-7afc-2483-3829-7611-7721
2020-10-05

Bosishga 14.02.2024. da ruxsat etildi. Bichimi 14.85x21
“Times New Roman” garniturası.
Ofset bosma usulda bosildi

Shartli bosma tabog'i 16. Nashr bosma tabog'i 16.43
Adadi 15 nusxa.

O'zbekiston davlat san'at va madaniyat instituti Farg'ona mintaqaviy filiali “ART
PRESS” nashriyotida chop etildi.
Manzil: Farg'ona viloyati, Qo'qon Shahar, Movaraunnaxr ko'chasi 3-A uy

